

„IMAGO NOBILIS“ - REPREZENTACIJA OBITELJI ORŠIĆ NA PROSTORU TROJEDNE KRALJEVINE U 18. STOLJEĆU

Batelja Majić, Petra

Doctoral thesis / Disertacija

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:772562>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-13**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

Sveučilište u Zagrebu

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet hrvatskih studija

Petra Batelja Majić

**„IMAGO NOBILIS“ – REPREZENTACIJA
OBITELJI ORŠIĆ NA PROSTORU
TROJEDNE KRALJEVINE U 18.
STOLJEĆU**

DOKTORSKI RAD

Zagreb, 2021.

Sveučilište u Zagrebu

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet hrvatskih studija

Petra Batelja Majić

**„IMAGO NOBILIS“ – REPREZENTACIJA
OBITELJI ORŠIĆ NA PROSTORU
TROJEDNE KRALJEVINE U 18.
STOLJEĆU**

DOKTORSKI RAD

Mentori:

dr. sc. Marino Manin

dr. sc. Mirjana Repanić-Braun

Zagreb, 2021.

Sveučilište u Zagrebu

University of Zagreb
Faculty of Croatian Studies

Petra Batelja Majić

**"IMAGO NOBILIS" – REPRESENTATION
OF THE ORŠIĆ FAMILY IN THE TRIUNE
KINGDOM IN THE 18TH CENTURY**

DOCTORAL DISSERTATION

Supervisors:

Marino Manin, PhD

Mirjana Repanić-Braun, PhD

Zagreb, 2021.

INFORMACIJE O MENTORIMA:

Dr. sc. Marino Manin, znanstveni savjetnik u trajnom zvanju

Hrvatski institut za povijest, Zagreb

Marino Manin rođen je 1968. godine u Umagu, studij Povijesti i Talijanskog jezika i književnosti upisao je na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, gdje je i diplomirao 1994., te 1999. obranio je magistarski rad pod naslovom *Prilike u bivšoj Mletačkoj Istri od 1797. do 1805. godine*, dok je 2003. doktorirao na temi: *Gospodarske prilike u zapadnoj Istri između 1813. i 1848. (Katastar Franje I. kao vrelo zemljišnih, vlasničkih, demografskih i etničkih odnosa)*.

Tijekom studija započeo je surađivati s dr. sc. Jurom Krištom iz Instituta za suvremenu povijest (danas: Hrvatski institut za povijest) u Zagrebu. Tu se zaposlio kao znanstveni novak 1995., a od 2002. do 2004. bio je zaposlen kao asistent pri Zavodu za povijesne i društvene znanosti HAZU u Rijeci. Godine 2004. zaposlio se kao znanstveni suradnik, 2007. kao viši znanstveni suradnik u Hrvatskom institutu za povijest. Od 2008. do 2011. obnašao je dužnost ravnatelja Instituta za migracije i narodnosti u Zagrebu. U Hrvatskom institutu za povijest 2012. dobio je radno mjesto znanstveni savjetnik, a 2020. znanstveni savjetnik u trajnom zvanju.

Surađivao je na više znanstvenih projekata u zemlji i inozemstvu, a od siječnja 2007. do konca 2013. bio je voditelj znanstvenog projekta „Povijest Istre: sustavi, institucije, društvo i identitet u 19. i 20. stoljeću“, kojeg je financiralo Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske. Od 2017. voditelj je znanstvenog projekta „Modernizacija urbanog života u Hrvatskoj kroz prizmu razvoja komunalne infrastrukture u 19. i 20 stoljeću“ Hrvatske zaklade za znanost.

Od 2004. do 2008. obnašao je dužnost tajnika Hrvatskog nacionalnog odbora za povijesne znanosti. Od 2011. do 2020. Bio je član Izdavačkog savjeta Državnog arhiva u Pazinu, a između ostalog, od 2009. do 2019. bio je član uredništva Časopisa za suvremenu povijest. Na Odjelu za povijest Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu angažiran je kao vanjski suradnik od 2005. do danas, a pri istoj je ustanovi 2019. izabran za naslovnog redovitog profesora.

Autor je ili suautor pet znanstvenih knjiga, uredio je pet zbornika radova te tri tematska bloka u časopisima. Preveo je više knjiga, u većini slučajeva sadržajno vezanih za materiju

njegovog znanstvenog bavljenja. Napisao je i više desetaka znanstvenih radova, kao i sudjelovao na nekoliko desetaka znanstvenih skupova u zemlji ili inozemstvu.

Dr. sc. Mirjana Repanić-Braun, znanstvena savjetnica u trajnom zvanju

Institut za povijest umjetnosti, Zagreb

Polje njezina znanstvenog djelovanja je barokna umjetnost sjeverne Hrvatske u srednjoeuropskom kontekstu, a glavne teme pitanja autorstva, stila i tematike baroknog slikarstva, štuko-dekoracije i baroknog kiparstva u kamenu. Na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu diplomirala je povijest umjetnosti i engleski jezik, gdje je i magistrirala (1989.) te doktorirala (1999.) disertacijom *Barokno slikarstvo u franjevačkoj provinciji sv. Ćirila i Metoda*. Od 1981. do 1982. godine radi kao kustosica u Gliptoteci HAZU. Od 1983. do 1998. godine zaposlena je u Arhivu za likovne umjetnosti HAZU na znanstveno-istraživačkom projektu „Kiparstvo i slikarstvo 17. i 18. stoljeća u kontinentalnoj Hrvatskoj“. Od 1998. radi u Institutu za povijest umjetnosti u Zagrebu. Od 2001. do 2006. godine voditeljica je znanstveno-istraživačkog projekta „Likovna umjetnost sjeverne Hrvatske 17. – 19. stoljeća u srednjoeuropskome kontekstu“ (zProjekti MZOS RH). Od 2007. do 2011. vodi znanstveni projekt „Barok, klasicizam, historicizam u sakralnoj umjetnosti kontinentalne Hrvatske“ (zProjekti MZOŠ RH). Od 2014. do 2018. suradnica je na kompetitivnom projektu Hrvatske zaklade za znanost „Likovna umjetnost i komunikacija moći u razdoblju ranoga novoga vijeka (1450. – 1800.): povijesne hrvatske regije na razmeđu Srednje Europe i Mediterana“ (voditelj dr. sc. Milan Pelc). Od 2007. do 2012. godine suradnica je na međunarodnom projektu „Museum with no Frontiers – Discover Baroque Art“ (voditeljica Eva Schubert). Godine 2014. vodi jednogodišnji projekt popularizacije znanosti „7. sat: Baština“ (Ministarstvo kulture RH). Od 2005. je članica, a od 2018. godine tajnica međunarodne istraživačke skupine za zidno slikarstvo u Srednjoj Europi – *Baroque Ceiling Painting in Central Europe*. U sklopu toga udruženja održava predavanja, organizira znanstveni skup „Between Rococo and Classicism: Ceiling Painting in the Second Half of the 18th Century“ (Zagreb, 2014.) i sudjeluje kao predavačica u radu ljetne škole „International Summer Study Days on Baroque Ceiling Painting“ (Slovenija, Austrija, 2017.).

Dobila je stipendije Ministarstva znanosti i Agencije za mobilnost i programe Europske unije (2001. Budimpešta, Magyar Nemzeti Galeria; 2003. i 2014. Budimpešta, Balassi Institute; Magyar Tudományos Akadémia, Művészettörténeti Intéze) i imala više studijskih boravaka u

Firenci, Beču, Innsbrucku. Izlagala je na brojnim domaćim i međunarodnim radionicama i skupovima, od kojih se mogu istaknuti: *Maulbertsch in Langenargen* (Langenargen, 2006.), *How To Write Art History? Conference of the CIHA* (Budimpešta, 2007.), *Barocke Kunst und Kultur im Donauraum* (Passau – Linz, 2012.), *Identity, Power and Representation: Nationalisms in Art* (Barcelona, 2014.), *Representing the Habsburg-Lorraine Dynasty* (Beč, 2015.), *The Role of Religious Confraternities in Medieval and Early Modern Art* (Ljubljana, 2017.), *New Research on Baroque Ceiling Painting* (Budimpešta, 2019.). Njezina istraživanja rezultirala su nizom znanstvenih članaka, poglavljima u zbornicima i knjigama, od kojih je zadnja, *Spomenik Svetoga Trojstva u Osijeku* objavljena 2020. godine, te izložbama, od kojih je zadnja otvorena u Pečuhu 2020. godine.

Bila je honorarna predavačica na doktorskom studiju Odsjeka za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta i na Fakultetu hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu. Od 2007. do 2010. predaje na Akademiji primijenjenih umjetnosti u Rijeci, a od 2005. do 2011. na Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu. Od 2011. do 2020. na poslijediplomskom studiju humanističkih znanosti Sveučilišta u Splitu nositeljica je izbornog kolegija *Govor ornamenta i tipologija drvenih oltara u razdoblju baroka*.

Godine 2011. dobiva Nagradu HAZU za područje likovnih umjetnosti i Nagradu „Radovan Ivančević“ DPUH za knjigu *Akademski crkva sv. Katarine u Zagrebu*. Od 2004. do 2019. godine glavna je i odgovorna urednica znanstvenog časopisa *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*; od 2011. do 2019. godine predsjednica Znanstvenog vijeća Instituta za povijest umjetnosti. Članica je Povjerenstva za kulturna dobra Požeške biskupije od njegova osnutka. Od 2019. godine članica je Hrvatsko-slovačkog odbora za humanističke znanosti, od 2019. do 2021. godine članica Matičnog odbora za polja povijesti, povijesti umjetnosti, znanosti o umjetnosti, arheologije, etnologije i antropologije, a od 2021. članica Povjerenstva za praćenje složenih konzervatorsko restauratorskih radova na zidnom slikarstvu, pri Ministarstvu kulture RH.

ZAHVALE

Istraživanje za ovaj doktorski rad provedeno je unutar istraživačkog projekta Hrvatske zaklade za znanost *Visual Arts and Communication of Power in the Early Modern Period (1450–1800): Historical Croatian Regions at the Crossroads of Central Europe and the Mediterranean* (VACOP) koji se od 2014. do 2018. godine provodio na Institutu za povijest umjetnosti. Glavnina istraživanja za doktorat izvedena je za vrijeme mog rada u navedenom Institutu, te uz pomoć i savjete dragih kolega oko raznih istraživačkih pitanja.

Posebno hvala dr. sc. Milanu Pelcu na danom povjerenju i svakodnevnim poticajima za rad, te mentorima; dr. sc. Mirjani Repanić-Braun na dijeljenju znanja i angažiranosti, i dr. sc. Marinu Maninu na poticajima u ključnim trenucima i hrabrosti što se upustio u neizvjesno putovanje povijesnoumjetničkim interpretacijama. Prvome od nas, dr. sc. Matku Matiji Marušiću te Lini Šojat u *fotofinišu*. Hvala i znanstvenicima koji su mi bili domaćini na stranim institucijama u sklopu istraživačkih stipendija: dr. sc. Herbertu Karneru sa Sveučilišta u Beču (Universität Wien), dr. sc. Petru Farbakyju iz budimpeštanskog povijesnog muzeja (Budapesti Történeti Múzeum), te posebno dr. sc. Barbari Murovec i slovenskim kolegama (ZRC UIFS) na razmjeni iskustva, znanja i zajedničkim terenima po Sloveniji i Austriji.

Za kraj i novi početak – mojim dečkima.

SAŽETAK

U disertaciji se na temelju sačuvanih umjetničkih djela istražuje kako je hrvatsko plemstvo koristilo umjetnost kao sredstvo za potvrđivanje elitnog statusa i određenja političke, ideološke i vjerske pripadnosti. U fokusu istraživanja su narudžbe plemićke obitelji Oršić, slikarska djela namijenjena ukrašavanju njihovih privatnih prostora na području Trojedne Kraljevine u 18. stoljeću. Interdisciplinarna povijesna i povijesnoumjetnička analiza pokazala je društveno-političku ulogu Krste II. (1718. – 1782.), Josipe Oršić r. Zichy (1723. – 1778.) Adama (1748. – 1820.), Ivana Nepomuka (1753. – 1817.) i Franje Ksavera (1758. – 1807.), ali i odgovorila na konkretna pitanja provenijencije, konteksta narudžbi i nastanka pojedinih djela, značaj obiteljskih, društvenih i političkih veza između plemićkih obitelji te umjetničkih kanala kojima su likovni predlošci iz kulturnih i političkih središta Monarhije dospijevali na prostor Trojedne Kraljevine. U prvom poglavlju donosi se kronologija života članova obitelji Oršić u 18. st. kojoj je pridružena kratka povijesnoumjetnička analiza sačuvanih obiteljskih portreta te galerija ugarsko-hrvatskih kraljeva. U drugom poglavlju proučava se fenomen stvaranja obiteljske predaje o podrijetlu te njen razvojni put kao obiteljske genealogije i naposljetku, afirmaciju u vidu kreiranja obiteljskog grba, pisanih i slikanih rodoslovlja. Naredna poglavlja donose analizu i kontekstualizaciju umjetničke baštine sačuvane *in situ* u profanim zdanjima, to jest, Oršićevim dvorcima u Gornjoj Stubici (Samcima), Gornjoj Bistri, Jakovlju i Slavetiću; odnosno sakralnim prostorima pod njihovim patronatstvom u župnim crkvama sv. Antuna Pustinjaka u Slavetiću, sv. Jurja Mučenika u Gornjoj Stubici i sv. Nikole u Poljanici Bistranskoj; te kapeli sv. Franje Ksaverskog u sklopu dvorca u Gornjoj Stubici i sv. Josipa u sklopu dvorca u Gornjoj Bistri. Tekst je popraćen sa sto trideset i devet ilustracija te tri tekstualna priloga.

KLJUČNE RIJEČI: 18. stoljeće, Trojedna Kraljevina, plemstvo, genealogija, obitelj Oršić, Gornja Bistra, Gornja Stubica, Slavetić, Jakovlje, barok, barokni klasicizam, zidno slikarstvo, portreti, ikonografija, grafički predlošci

SUMMARY

The aim of the thesis is to better understand the social structures on the territory of the Triune Kingdom (The Kingdom of Croatia, Dalmatia and Slavonia) in the 18th century. The research focuses on the private life, military and public service career and art commissions of Krsto Oršić II of Slavetić (*Xtophori, Christophori Josephi*; Gornja Stubica, 1718–Zagreb, 19 February 1782), his wife Josipa (Jozefa) Oršić née Zichy de Zich et Vásonkeö (Budim, 1723–Gornja Bistra, 6 May 1778) and their sons Adam (*Adamus Ludovicus Franciscus Xaverius Ignatius Joannes Nepomucenus*, 1748–1820), Ivan Nepomuk (*Joannes Nepomucenus Josephus Bernardus Vincentius Ferrosius*, 1753–1817) and Franjo Ksaver (*Franciscus Xaverius Nicolaus Antonius Joannes*, 1758–1807). The research, applying historical and art historical methods, has been conducted on the comparative reading and analysis of the archival documents from the Croatian, Hungarian and Austrian state and church archives. Some artworks are preserved *in situ* in family castles in Gornja Bistra, Gornja Stubica, Jakovlje and Slavetić; chapels of St Joseph in Gornja Bistra and St Francis Xavier in Gornja Stubica castle; parish churches of St Anthony (the Abbot) in Slavetić, St George (the Martyr) in Gornja Stubica and St Nicholas in Poljanica Bistranska. The relevant paintings are kept in the Croatian History Museum and the Zagreb City Museum. Both the comparative artworks and the indispensable secondary sources have been studied in the specialized libraries in Ljubljana, Budapest and Vienna.

In order to recreate ‘the image of the nobleman’ (*imago nobilis*), and consequently to better understand Croatian nobility in its entirety, the thesis first gives insight into the life of Krsto Oršić II and his closest family. What follows is the research on the role and development of a narrative of the Oršić family, who are purportedly originating from the old noble tribes of Croatia. The thesis also examines the noble family's art commissions as a tool for the affirmation of their privileged status and the mediation of specific political, ideological and religious beliefs and interests. Their heraldry, commissioned architecture (both profane and sacred) and individual artworks have been analyzed and contextualized as means of (re)presentation used to enhance and reinforce their noble status.

Krsto II Oršić of Slavetić, who was the eldest son (other siblings include: Ivan, Antun, and Bernard), lost his parents Bernard (1696–15 August 1721) and Ana Marija Barbara Oršić née Patačić (circa 1696–March, 1734) when he was quite young after which he was taken in by Ljudevit (1700–1766) and Gabrijel Herman Antun Patačić (1699–1745). The research shows that Krsto and his sons followed the usual path of noblemen education by attending studies at

the prestigious educational institutions: law at the Croatian-Hungarian Collegium in Bologna (Krstó) and Prague (Adam); philosophy in Krems (Adam) and Trnava (Ivan Nepomuk, Franjo Ksaver); rhetoric in Graz (Ivan Nepomuk, Franjo Ksaver) and theology in Rome (Franjo Ksaver).

Krstó inherited the noble title and valuable properties from his great-grandfather Ivan Franjo. On 9 August 1675 king Leopold I awarded Franjo and his brother Juraj Baltazar with the title of barons, and on 27 May 1682 to Franjo and his son Anton Ignaz the title of counts, thus making the Oršić family part of Croatian nobility. Krstó continued to improve and consolidate his social position by acquiring a military rank and financial stability. As a member of nobility, he participated in the work of the Croatian Parliament and was actively involved in several commissions. By marrying the rich Hungarian noblewoman Josipa Zichy, a daughter of count Petar Zichy (1674–1726) and his second wife Suzana (*Zsuzsanna*) Bercsényi de Székes (1691–1745), he increased his wealth. His life was influenced by various aspects of the Queen Maria Theresa's rule (1717–1780, ruled from 1740 to 1780). While attending the queen's coronation ceremony on 25 June 1741 in Bratislava as a special representative of the Parliament, Krstó received the honor of the Knight of the Golden Spur (*equus aur(e)atus*). After accepting the command over the chivalry company in a document from 15 October 1741, Krstó joined the frontier's army in the battles of the War of the Austrian Succession (1740–1748). Krstó was awarded the title of grof (count) on 29 February 1744 for his skills and good service in the First Silesian War (1740–1742).

In a document by ban Karlo Batthyány from 1 January 1750 Krstó was appointed vice colonel (*vice colonellus*) of the Kostajnica Banal Pedestrian Regiment and the Commander of Jasenovac, and colonel of the Glina Regiment in 1753. He participated in the military confrontations between Prussia and his allies under Frederick the Great, and Queen Maria Theresa and her allies in the Seven Year's War (1756–1763), the so-called Third Silesian War. Krstó also took part in the campaigns near Lobositz (north of Czech Republic), near Plaun in June/July 1760, in the battle for the Świdnica fortress in 1761 (northwest of Poland), and in one of the last sieges of Prague in 1762. That same year he was promoted to general-major and overtook the Banal Regiments. From 1770 to 1782 he was the Great Mayor of Zagreb (*Cottus Zagrabienſis Supremus Comes*).

In their relatively short military careers, his sons Adam (from circa 1770 to 1778) and Ivan Nepomuk (from 1776 to 1782) were promoted from the rank of officer and ensign in the Second Banal Regiment to captain and first lieutenant. After retirement, they managed their properties. Adam married Leonarda Vojković (Vojkffy) (1759–1792), then Franciska Keglević

(Lobor, 1770–?), and Ivan Nepomuk married Eleonora Keglević (born 1792), who's descendants can be found even today.

The thesis also sheds light on the socio-political context and the benefits of strong interrelations between Croatian noble families. Only three out of nine of Krsto and Josipa's children survived their early age. According to the sources, their children had prominent members of Croatian nobility as godfathers: Keglević Bužinski, Drašković (of Trakošćan), Ratkaj (of Veliki Tabor), Patačić (of Zaječda), Grlečić and Thauszy. The Oršić family maintained contact with Josipa's stepbrother Ferenc Zichy (1700–1783), who was the bishop of Győr and a highly influential figure in the religious and cultural milieu in Hungary of his time. Some artworks imply that the commission of the altarpiece "St Joseph's Dream" for the main altar in the chapel in the Gornja Bistra castle, a work by Franz Anton Maulbertsch (1724–1796), might have been carried out with the help of Bishop Zichy. There are indications that some of the altars from the Győr cathedral, erected during the great restoration from 1771 to 1781 in the time of Bishop Zichy, influenced the commission choice of the altars executed in the chapel in the Gornja Bistra castle. Zichy's role also needs to be taken into consideration in the context of the commissions of Adam and Ivan Nepomuk's portraits painted by Stephan Dorffmaister (1729–1797).

At this point we have no records that the Oršić family owned a gallery of ancestors. However, another way of celebrating one own's noble virtues was to possess portraits of rulers. Josipa Kulmer née Oršić (1782–1874) gave to the Croatian History Museum a gallery of forty-six portraits of the Hungarian and Croatian rulers, from St Stephan (997–1038) to Joseph II (1780–1790), a legacy of her ancestors. Depicted in a form of a 'picture within a picture' with the adjoining biographies in Latin, they were made on several occasions in the 1780s by two unknown painters of Austrian and Hungarian origin and a calligrapher, yet they managed to retain an impression of the uniformity of style.

This commission was mostly influenced by the Corpus of Hungarian Law (*Corpus Iuris Hungarici*) while twenty-one portrait rely on the Franz Leopold Schmitner's (1703–1761) engravings of the kings' legislators. Furthermore, every edition of the *Corpus* included a complete list of rulers which are similar to the one of the gallery. Having in mind the overall importance of the *Corpus* for the legal and judicial practices on the territory of Croatia and Slavonia until the mid-19th century, Krsto Oršić as a nobleman, a jurist and a parliamentary officer was most certainly familiar with it. Similar examples have been found on the wall paintings in the castle of the Csaky family in Humenné (Slovakia), the Eszterhazy castle in Eisenstadt (Austria) and the Grassalkovichs castle in Gödöllő (Hungary). Countess Zichy and

her Hungarian family were once again an important influence in the dispersion of certain artistic themes and solutions evident in many Oršić commissions.

The span of the family's network can also be grasped from the preserved portraits from the Oršić's homes in Gornja Bistra and Gornja Stubica. Portraits of spouses Antun Oršić and Marija Terezija née Wintershoffen (dated around 1700), Krsto Oršić and Josipa née Zichy (dated around 1744–1750), Petar Zichy and Suzana née Bercsény (dated in 1747 and 1743), Josip Keglević III and his daughter Franciska Oršić (dated in 1809) are viewed as 'engagement portraits' that document new marriage or serve as memorabilia which the bride takes to her new home. In addition to their documentary and historical value, those family portraits and wall paintings commemorate certain events in one's life, but they also reflect the commissioner's social status. Krsto and Josipa's portraits from 1778 depict her shortly before her death, Krsto's portrait accentuates his titles and official service obligations. Brothers Adam and Ivan Nepomuk were portrayed in 1776 both in their uniforms of lower imperial officers; this was the peak of their military career just before retirement.

Krsto's professional success is reflected in the wide range of construction work done on the inherited estates. In 1756 he commissioned a lateral wing for the Gornja Stubica castle and together with some other alterations he turned it to a representative castle. No architectural elements from the 18th century remain from the Jakovlje castle, but there are records of the vivid construction activities in the castle and its auxiliary facilities which occurred in the 1750s under the guidance of constructor Matija Leonhart (died 1762). The keystone from the main entrance of the Slavetić castle carrying the carved year 1763 indicates that some architectural work was finished in Krsto's time. The family's oldest residence from the second half of the 15th century has several valuable artefacts preserved, including the ornamented masonry stove from the 16th and 17th century with ceramic tiles decorated with a two-headed eagle and Hungarian coat of arms; there are also traces of wall paintings on the facade, halls and some other rooms and a polychromatic and gilded stucco work in the small bedroom.

Although much of their cultural sponsorship was not documented, they commissioned many liturgical vessels, vestments, altar linens etc. One of their prerogatives as landowners was to provide all the necessities for the church and especially for their private chapels. Countess Josipa gave away her silver money and golden jewelry for a new gilded ciborium, her valuable necklace and a few new dresses for the statue of Virgin Mary in the St Nicholas parish church in Poljanica Bistranska. Some of the artworks display the family's coat of arms and military ranks, identifying the commissioners and their social status.

Based on her practical experience and knowledge of foreign literature, countess Josipa (under the initials *J.G.D.O.R.G.D.Z.*) published a veterinary handbook titled *Betegujuche sivine vrachitel* (1772) about curing domestic animals, which was later re-published and revised by her son Franjo Ksaver (1779). He also published his handbook on catching, domestication and breeding of birds *Knisica od baratanya z-finki* (1798). Adam's memoirs about his family and different events taking place from 1725 to 1818 (*Memoiren des Grafen Adam Orssich...*, 1869) were later published by Ivan Kukuljević Sakcinski. The culture of reading was carefully cultivated by Krsto's grandmother Marija Terezija Oršić née Wintershoffen who was considered to be one of the most well-read noblewomen around 1700 in Styria. All this suggests that the family must have had a grand library, but its location and its inventory, apart from a few preserved books from the 18th century, remain unknown. The thesis suggests that a small cabinet room in the Gornja Bistra castle once served as Krsto's library. This can be justified by the iconography of the wall paintings. There are female allegories of *knowledge* (*COGNITIONE*) and of *good name* (*FAMA BUONA*) accompanied by a *putto* holding fire, 'the light of intellect'. The illusionistic architecture is enriched with objects representing natural sciences and astronomy, geometry, architecture, music and sculpture, all in line with the values promoted by the Enlightenment, often to be found in the libraries.

One of the focal points of this research is the perception of the nobility: how did the society perceive the Oršić family and what did they do to validate their (noble) identity? The noble status had been represented and shaped through the genealogies that demonstrate the family's continuity, virtues, and importance; the coat of arms as a visual identifier; and through a whole variety of deliberate and unconscious acts. The family's narrative about their origins stemming from the old noble tribes Lapčani and Karinjani became an essential part of their identity. For the most part, these stories and family legends cannot be historically verified and are not considered credible; they are often described as a metaphorical representation and 'invented traditions'. However, they were employed to justify their noble origins, their 'old blood'. In the 17th and 18th century they served to continually re-affirm and maintain their granted social status and representation amongst the elites; the phenomenon reflects a certain state of mind of the society which created and cultivated it. The thesis analyzes the possible significance of the eagle from both Lapčani and Oršić *olim Lapsanović* coat of arms. The identical heraldic motif used in the coat of arms of different families had the function of affirming their possible shared ancestors. After their extinction, Lapčani coat of arms from the

17th century was adopted by a new bearer (a family of Georg Ludwig Sinzendorf) – this could have also been the case with the Oršić family.

In the Early Modern Period, the chronicles about glorious origins of certain families were quite common for almost all nobility. They were usually elaborated through a genealogy or in a form of a family tree depicting a long lineage evolving from the beginnings up until the contemporary moment. According to the Oršić legend, Vniha married Klauda (a daughter of the Croatian king Zvonimir) and was given the land of Karin. After his death, his cousins inherited this land and held it until the 14th century when they were given the legal rights over the lands in a document by King Louis I of Hungary from 28 November 1360. Louis' document was later confirmed by King Leopold I and Maria Theresa, and was re-published many times during the 19th century.

The research has examined the creation and development of the narrative in the 17th century in times of Ivan Franjo Oršić, its expansion and elaboration by Krsto and Adam and its popularization by Ivan Kukuljević Sakcinski in the 19th century. Document *Genealogia familiae Orsich a Lapsanovich anno 1061...* from the Hungarian State Archives elaborates the Oršić family's Lapčani origins through a chronological ancestral lineage starting from the second half of the 11th to the mid of the 18th century. The document can be dated at the end of the 17th century with the last corrections made in the mid-18th century – in times of Ivan Franjo's trips to Vienna during which he allegedly presented his genealogies to the court.

The Oršić family origins were visually elaborated in a form of a monumental family tree kept in the Zagreb City Museum. The tree depicts their ancestral lineage and is supplemented with the short biographies and transcriptions of the charters from Martin Lapsanović (Lapčan) in 1105 to Krsto Oršić in 1744. Following the typology of a “Joshua's tree”, the roots of the tree are in the chest of the Oršić family's idealized and mythologized ancestor presented as a military officer loyal to God, the king and the Habsburg Monarchy. The painting also contains various variants of the family's coat of arms and animal symbolic motifs. It was most probably commissioned by Krsto Oršić in the period from 1741 to 1744.

The oldest parts of the family history were mentioned in the preface of the final treatise of the philosophy students Mauricije Končić and Matej Klešić *Auditoribus oblatum...* (1775), which is dedicated to Krsto Oršić *de Szlavetich, perpetui in Tunin, Carina, et Nelipath*, its generous patron and *mecenae*. Although this is considered to be the usual practice in the Early Modern Period, some parts of the history were clearly very well-known, while others were possibly accentuated to inform of the Oršić noble ancestry. Zagreb canon Filip Wohlgemuth (1742–1804) speaks of Krsto's virtues and his family's heroic history at his burial on 27

February 1782 in the church of St George in Gornja Stubica referring to it as already widely known. His speech *Zpomenek preizvisenoga...* (1782) was later published, probably by one of his sons, with the detailed references to the family's origin and ancestry in order to reach a wider audience.

The oldest part of the document *Genealogia ab Illmorum comitum Orsich de Szlavetich...* (1799) kept in the Croatian State Archives in Zagreb refers to the family's ancestor Mihael Lapsanović de Jabogonov from the 11th century. It was made by Ludovik Cvetanović based on the documents from the family archive and with the references to the documents can not be traced. Given the time, it was probably assigned by Adam Oršić. The final act of popularization of the narrative happened with the text *Pleme grofovah Oršićah...* (1846) by Ivan Kukuljević Sakcinski whose elaborated genealogy extends from the noble tribes Lapčani and Nelipići to the descendants of Ivan Nepomuk in the 19th century. Creating an impression of continuity, he supported it with charters from the Middle Ages and their transcriptions published in the 18th and 19th century. Later on, he was harshly criticized for fictionalizing history.

Another important segment of the noble identification developed through art commissions as the upper class was the main consumer of culture. The research shows that in times of social and financial stability, Croatian nobles were adopting the lifestyle of the neighboring Austrian and Hungarian nobility. The Styrian nobles could afford high ranking artists and artworks, their art was a valuable reference for the Croatian nobility and a model of the current cultural trends much closer and more acceptable than the ones from the royal palaces and court. This can be seen on the example of the Gornja Bistra castle. Its layout and some architectural elements surpass the current artistic production on the territory of the Triune Kingdom by making references to works of Bernhard Ficher von Erlach (1656–1723), Joseph Hoffer (1706–1762) and Johann Fuch (1727–1804).

Due to the inscription *[I]FPPANNO1778* the paper suggests the attribution to Franz (Ivan Anton Franjo) Pachmayer (died 1748), and his successors from the Ptuj workshop who undertook and finished some of the work after his death. This most representative room in the castle was lavishly filled with figural and ornamental elements with symbolical meaning and references to mythology very well reflecting the nature of Baroque Classicism and Rococo currently trending in the Monarchy. The iconography was designed as an *hommage* to their commissioners, spouses Oršić. The selection of the motifs throughout the room also has didactic and moral function by expressing the idea of transience (*memento mori*). The impressive images of gods in the *grisaille* technique rely on popular graphical prints: the depictions of *Saturnus*

and *Jupiter* refer to one by Jan P. Saenredam (1565–1607) after Hendrick Goltzius (1558–1617), from the series *Gods of the Seven Planets* (1596); *Venus with Amor* shows resemblance to the Crispijn de Passe the Elder's (cca 1564–1637) from the series *Seasons*, and *Diana* was also inspired by the print but mostly reflects painter's interpretation. The main vault theme of *Diana and Apollo* in an intimate pose accompanied by *puttos* and encircled with the ray of zodiac represents the (matrimonial) union of the two equal individuals – again possible allegory of the spouses Oršić. Its slightly unusual composition shows resemblance to prints of Jan Pietersz Saenredam (after H.Goltzius) *Venus on a Couch between Bacchus and Ceres*, Saenredam (after Cornelisz Cornelisz van Haarlem) *Vertumnus Declaring His Love to Pomona* and H. Goltzius's depictions of *Hope* and *Trust* from *Allied Virtues*.

Another type of representation of the commissioner was done at the main entrance of the Gornja Stubica castle. Until 1957 there stood the bust of a man and some decorative floral vases. The wall painting in the lunette had the Oršić coat of arms flanked with two angels holding a banderole with the inscription dedicated to Krsto Oršić of Slavetić, Her Majesty's chamberlain and the colonel of Kostajnica Regiment. The paper suggests it was made by Anton Jožef Lerchinger (cca 1720–1787) in the period from 1750 to 1756, or sometime later (1759–1762) together with the paintings in the St Francis Xavier chapel inside the castle.

At that time, the artist created the iconographical program dedicated to the life and missionary work of the Jesuit Francis Xavier. The iconography contains references to Lerchinger's earlier work, and other popular artworks and prints (for example, the scene of the Saint's death on Sancian). The illusionistic cupola refers to Andrea Pozzo's construction solution from his tractate *Perspective pictorum* (1706). The Oršić family could have met Lerchinger through Josip Ivan Ratkaj of Veliki Tabor due to their ties to the priest Juraj Konjović who was closely connected to the painter.

One of the artists who worked within the same cultural group is a Zagreb painter Antun Archer (died before 1807). He was attributed both the wall paintings of St. Anthony Abbot and St. Anthony de Padua (1791) in the parish church of St Anthony in Slavetić but the differences in the execution suggests it might have been made by various painters in different periods.

The Jesuit iconography, especially that of St Francis Xavier, was quite common in the commissions of the Oršić family. In the aforementioned chapel, his life was symbolically depicted through the allegories of the four rulers/continents, theological (Jesuit) virtues and (most probably) scenes from his life. He was depicted in one of the medallions on the wall paintings (dated in 1735) in the lateral chapel of St Barbara in the parish church in Slavetić. His statue is also on the altar of St Anthony of Padua (today the Virgin Mary of Sorrows) in the

lateral chapel of the parish church of St George in Gornja Stubica, commissioned by Krsto Oršić in 1740. It seems St Francis Xavier enjoyed special devotion by the Oršić family: his name was one of the middle names of Krsto's grandfather Antun (Franjo Ksaver, 1670–1706), his oldest son Adam and his youngest son Franjo Ksaver. The Oršić family changed their initial saint patron of the chapel (which was St Mary Magdalene) to St Francis Xavier whilst their other chapel in Gornja Stubica was consecrated in 1774 and remained dedicated to St Joseph, saint patron of the Countess Oršić. This opens a question about the family's personal involvement in the commissions and implies certain deliberate acts in the realm of self-presentation in the sacral spaces.

The depiction of the Good Thief who was crucified with the Christ on Calvary, from the altar of Crucifixion in the St Joseph chapel in Gornja Bistra is a rare theme in Croatian art. It was especially popular in the period from the late 17th century to the first twenty years of the 18th century on the territory of Lower Styria (Calvary in Graz, pilgrimage church in Ptuj, Mary's church in Zagorje near Pilštajn, chapel in Statemberg castle) with its cult popularized by Count Ignac Maria Attems.

Lateral chapel of St Barbara in the parish church in Slavetić, commissioned by Countess Ana Patačić, was painted in 1735. Its newly discovered and restored wall paintings have only recently been publicly presented. The iconography revolves around its initial patron St Ana. It reveals the contemporary trends while depicting St Joseph with Jesus, St John of Nepomuk, St Anne, St John the Baptist, St Joachim and St Francis Xavier in the medallions. There is also an emblem of theological virtue of Faith (*Fides*), while the adjoining emblems of Hope (*Spes*) and Charity (*Caritas*) are not preserved. The painter remains unknown, but the soft, gentle rose and pastel coloring and rich decorative floral vases suggest relations to Pauline painters.

Wall paintings in the lateral chapel of the Assumption of the Blessed Virgin Mary in the parish church in Slavetić have also been recently discovered and restored but much of their motifs remain unreadable. According to the sources, paintings and the stucco were made between 1735 and 1741, and eight scenes in the panel between the diagonal ribs depict scenes from the life of the Blessed Virgin Mary. The layout of the irregular, rectangular, central chapel has been highly valued and recognized as a smaller version of the lateral fraternity chapel of the Virgin Mary of Scapular (1734) in the Franciscan church in Jastrebarsko. It is believed to be one of the monuments (Volavje, Sveta Jana, Plešivica) in Jastrebarsko County which went through several Baroque adaptations in the 18th century under the guidance of Ljubljana constructors.

Detailed iconographical analysis and interpretation of the Oršić commissions in the profane and sacred spaces, together with its contextualization with the examples from the Habsburg Monarchy displays a level of awareness of contemporary artistic trends. This is especially notable in the transfer of the current ideas, symbols and prints within the territory of the Triune Kingdom or, more precisely, Hrvatsko Zagorje and the Zagreb County. The commissions by the counts Oršić, in both vessel and wall painting, with their high quality in execution and up-to-dateness do not fall behind the ones from the rest of Europe. Qualitative analysis shows that they hired prominent artists (Stephan Dorffmaister the Elder, Johan Michael Millitz, Anton Jožef Lerchinger, Anton Maulbertsch, Franz Anton Pachmayer(?), Anton Archer) and so through art they proved to be on par with other nobles in the Triune Kingdom and Habsburg Monarchy.

KEY WORDS: 18th Century, the Triune Kingdom, nobility, genealogy, the Oršić family, Gornja Bistra, Gornja Stubica, Slavetić, Jakovlje, Baroque, Baroque Classicism, wall painting, portraits, iconography, graphical prints

SADRŽAJ

1. UVOD	1
1.1. Pregled dosadašnjih istraživanja	2
1.2. Ciljevi, hipoteze i metodologija rada	4
2. „IMAGO NOBILIS“ – SLAVETIĆKI ORŠIĆI NA PODRUČJU TROJEDNE KRALJEVINE U 18. STOLJEĆU	10
2.1. Krsto II. Oršić Slavetički (1718. – 1782.)	10
2.1.1. Krstino obrazovanje i rano formativno razdoblje (1737. – 1738.)	12
2.1.2. Počeci vojne i političke karijere (1738. – 1744.)	14
2.1.3. Vojna karijera i daljnji uspon na društvenoj ljestvici (1745. – 1749.)	17
2.1.4. Osnivanje glinske i petrinjske pukovnije i Krstino napredovanje (1750. – 1765.)	19
2.1.5. Politička karijera i plemićki hedonizam (1766. – 1782.)	25
2.2. Josipa Oršić r. Zichy de Zich et Vásónkeö (1723. – 1778.)	27
2.2.1. Knjižno stvaralaštvo – <i>Vračitelj za betegujeche</i> (1772.)	30
2.3. Nasljednici – sinovi	32
2.3.1. Adam Oršić Slavetički (1748. – 1820.)	35
2.3.2. Ivan Nepomuk Oršić (1753. – 1817.)	40
2.3.3. Franjo Ksaver Oršić (1758. – 1807.)	42
2.4. Širenje socijalne mreže i kreiranje statusa umjetničkim narudžbama	46
2.4.1. Zbirka portreta obitelji Oršić u Hrvatskom povijesnom muzeju	46
2.4.1.1. Portreti Josipe i Krste Oršića iz 1744. – 1750.	49
2.4.1.2. Portreti Petra Zichyja i Suzane Zichy r. Bercsény	53
2.4.2. Portreti u Muzeju grada Zagreba	56
2.4.2.1. Portreti Adama i Ivana Nepomuka Oršića iz 1776.	56
2.4.2.2. Portreti Krste Oršića i Josipe Oršić r. Zichy iz 1778.	58
2.4.3. Galerija ugarsko-hrvatskih kraljeva	59
3. PODRIJETLO OBITELJI ORŠIĆ	65
3.1. Stvaranje obiteljske predaje: preuzimanje heraldičkih motiva – grb <i>Oršić olim Lapsanović</i>	71
3.1.1. Ivan Franjo Oršić – period oblikovanja predaje o podrijetlu	74
3.1.2. <i>Genealogia familiae Orsich a Lapsanovich anno 1061.</i>	77

3.2. Razdoblje popularizacije obiteljske predaje u vrijeme Krste II. Oršića	81
3.2.1. Vizualna afirmacija genealogije na primjeru rodoslovnog stabla iz Muzeja Grada Zagreba	86
3.2.1.1. Tipologija rodoslovlja i komparativni primjeri	88
3.2.1.2. Heraldčki motivi na genealoškom stablu	90
3.2.2. <i>Auditoribus oblatum</i>	92
3.2.3. Povijesna memorija i njena afirmacija. <i>Zpomenek preizvissenoga</i>	94
3.3. <i>Genealogia comitum Orsich de Szlavetich</i>	96
3.4. Ivan Kukuljević Sakcinski i <i>Pleme grofovah Oršićah</i>	97
4. NARUČITELJSKA DJELATNOST OBITELJI ORŠIĆ U 18. STOLJEĆU – ODRAZ NARUČITELJA U INTERIJERU REZIDENCIJA	100
4.1. Gornja Stubica	102
4.1.1. Okolnosti stjecanja posjeda	102
4.1.2. <i>Castrum Szamci</i> i kultura stanovanja na stubičkom vlastelinstvu	104
4.1.3. Barokni dvorac Krste II. Oršića	106
4.1.4. Analiza tlocrta i pročelja	107
4.1.5. Oslík Antona Jožefa Lerchingera na glavnom portalu	108
4.2. Gornja Bistra	111
4.2.1. Historijat dvorca	111
4.2.2. Analiza tlocrtnog rješenja i pročelja	112
4.2.2.1. Pročelje dvorca	114
4.2.2.2. Simboli statusa na pročelju	115
4.2.2.3. Perivoj dvorca	116
4.2.3. Ikonografija ovalne dvorane dvorca u Gornjoj Bistri	116
4.2.3.1. Antički bogovi – između grafičkih predložaka i umjetnikove invencije	119
4.2.3.2. <i>Memento mori</i> i motiv empore s kružnom balustradom	123
4.2.3.3. Satiri-telamoni i iluzionistički prostor u gornjoj zoni	125
4.2.3.4. Kraljevi / alegorije kontinenata(?)	127
4.2.3.5. Alegorije vrlina / muze	128
4.2.3.6. Središnji svodni oslik – prikaz Dijane i Apolona	129
4.2.3.7. Interpretacija oslika i rasprava o atribuciji	132
4.2.3.8. Problemi atribucije oslika	133

4.2.4. Privatne prostorije i kabineti	134
4.3. Dvorac Jakovlje	139
4.4. Dvorac Slavetić	141
5. POBOŽNOST I REPREZENTACIJA NARUČITELJA U SAKRALNIM PROSTORIMA	144
5. 1. Župna crkva sv. Antuna Pustinjaka u Slavetiću	144
5.1.1. Građevinski radovi u 17. i 18. stoljeću	145
5.1.2. Crkveni inventar	146
5.1.3. Zidni oslik	147
5.1.4. Bočna kapela Uznesenja Blažene Djevice Marije	151
5.1.4.1. Zidni oslik kapele	152
5.1.5. Kapela sv. Barbare	154
5.1.5.1. Zidni oslik kapele	154
5.1.6. Kapela sv. Valentina	155
5.1.7. Iluzionistički oltar sv. Nikole	155
5.2. Gornja Stubica	157
5.2.1. Župna crkva sv. Jurja mučenika u Gornjoj Stubici	157
5.2.2. Kapela sv. Franje Ksaverskog u dvorcu Oršić u Gornjoj Stubici	159
5.2.2.1. Ikonografija zidnog oslika	160
5.2.2.2. Kontekst narudžbe	163
5.3. Bistra	164
5.3.1. Župna crkva sv. Nikole u Poljanici Bistranskoj (Donja Bistra)	164
5.3.2. Kapela sv. Josipa u dvorcu Oršić u Gornjoj Bistri	165
5.3.2.1. Glavni oltar sv. Josipa	167
5.3.2.2. Bočni oltari	168
5.3.2.3. Liturgijsko posuđe i ostali inventar	170
6. ZAKLJUČAK	171
7. POPIS IZVORA I LITERATURE	187
7.1. Arhivski izvori	187
7.2. Objavljeni izvori	190
7.3. Arhivski izvori na mrežnim stranicama	192
7.4. Literatura	194
7.5. Novinski članci	218

7.6. Mrežna izdanja	218
8. SLIKOVNI PRILOZI	223
9. TEKSTUALNI PRILOZI	278
ŽIVOTOPIS AUTORICE	285

1. UVOD

Glavni naručitelj umjetničkih djela, ujedno i nositelj moći na prostoru hrvatskih povijesnih zemalja u 18. stoljeću je plemstvo koje u mirnodopskom ozračju akumulira znatna materijalna sredstva okrećući se novom modelu života po uzoru na europsku elitu. Nakon studija na jednoj od obrazovnih institucija (u Grazu, Beču, itd.) karijera plemića nastavljala se u vojsci te obnašanjem raznih funkcija na Dvoru ili u civilnoj Hrvatskoj. Za zasluge i vjernost nagrađivani su napredovanjem, odlikovanjem i posjedima, što je uz svojevrsnu materijalnu stabilnost donosilo i ugled. Napuštanjem vojnih obaveza posvećuju se vođenju i opremanju vlastelinstva te dokolici. Bogatstvo i moć koji se manifestiraju kroz ekspresivni barokni leksik iskazuju kroz novoizgrađenu ili obnovljenu arhitekturu ukrašavajući unutrašnjost vrijednim namještajem, zidnim oslicima i dekoracijama, portretima bliskih ili iznimnih osoba. Zaokupljeni održavanjem statusa u društvu u kojem se pojavljuje sve veći broj novog plemstva, oni koriste umjetnost kao sredstvo samoprezentacije, kreirajući sliku o sebi.

Društveno-politička uklopljenost civilne Hrvatske u prostor Habsburške Monarhije i konfesionalna pripadnost rimokatoličkoj crkvi odražavaju se u njezinom vizualnom identitetu, čemu pogoduje prijenos ideja i umjetničkih trendova grafičkim predlošcima, uvoz umjetnina i upošljavanje stranih majstora. Te su činjenice važne za shvaćanje hrvatske barokne umjetnosti na području Trojedne Kraljevine i zbog nepostojanja lokalnih likovnih radionica, a u cijelom procesu ključan je kontinuitet povezanosti plemstva, između ostalog, i ženidbenim putem. Vjerske zajednice također su djelovale kao distribucijski kanal ideja poslijetridentske crkve šireći oblikovne i sadržajne modele iz centra prema ostalim katoličkim središtima Monarhije. U tom kontekstu osobitu ulogu imala je grafika, najvažniji medij ranog novog vijeka, koji je serijskom produkcijom i jednostavnom distribucijom omogućio prijenos velikih umjetničkih djela. Odgovarajući na zahtjeve naručitelja, slikarska ostvarenja na prostoru sjeverozapadne Hrvatske, njezine stilske i oblikovne značajke te kreativne interpretacije stila razmatramo u kontekstu baroka u zemljama Habsburške Monarhije. Naposljetku, istraživanje koje je provedeno u sklopu ove disertacije ima zadatak rekonstruirati život jednog plemića, te su posljedično svjedočanstvo konkretnog povijesnog razdoblja i služe shvaćanju jednog društvenog miljea. U kontekstu disertacije sintagma „*imago nobilis*“ podrazumijeva dvoznačnost umjetničkog djela u danom vremenu i prostoru, odnosno, sliku plemića kao fragment slike plemstva.

Vremenski okvir istraživanja definiran je životom Krste II. Oršića Slavetičkog (1718. – 1782.), a iznimka je poglavlje o podrijetlu obitelji u kojem se radi pregleda razvoja stvaranja narativa vremenski period rasteže u 17. stoljeće s Ivanom Franjom Oršićem, te u 19. stoljeće s djelom Ivana Kukuljevića Sakcinskog. Povijesni okvir prema današnjem upravno-teritorijalnom ustroju čini prostor Zagrebačke županije (Slavetić kod Jastrebarskog) i Hrvatskog zagorja (Gornja Bistra, Gornja Stubica, Jakovlje, Krapina), što je u 18. stoljeću među hrvatskim plemstvom podrazumijevao prostor Hrvatske unutar političko-pravnog teritorija Trojedne Kraljevine.

1.1. Pregled dosadašnjih istraživanja

Fokus istraživanja i interpretacije je na analizi plemićke obitelji Oršić u kontekstu hrvatske i srednjoeuropske kulturne povijesti. Završna faza izrade disertacije dogodila se usporedno s 300. obljetnicom rođenja kraljice Marije Terezije što je unutar znanstvene zajednice 2017. godine na europskoj razini rezultiralo prigodnim predavanjima, konferencijama, izložbama i brojnim tiskanim izdanjima koji su poslužili kao vrijedna nadogradnja znanja o događajima i kulturnim fenomenima na prostoru Habsburške Monarhije u 18. stoljeću.¹ Za bavljenje kulturnom povijesti te odnosom umjetnosti i moći temeljni su radovi Francisa Haskella [1980. i 1993.] te, posebice za ovo istraživanje Karin J. MacHardy [2003.], Peter Burke [2003.], Timothy Reuter [2006.] te Joern Leonhard i Christian Wieland [2011.]. Na tom tragu, vrijedan je sintezni tekst Olge Maruševski unutar zbornika *Od svagdana do blagdana: Barok u Hrvatskoj* [1993.] donoseći pregled najvažnijih momenata hrvatske umjetnosti, glazbe, književnosti i svakodnevice u ranom novom vijeku na prostoru Trojedne Kraljevine.

Za razumijevanje prostora Trojedne Kraljevine u 18. stoljeću vrijedna su historiografska istraživanja o Europi i Hrvatskoj u ranom novom vijeku [Čoralić, 2013.], vojnoj povijesti [Buczynski, 1991., 2003., 2005.], teritoriju i granicama [Budak, 2007.], političkim zbivanjima

¹Elfrede Iby, „Maria Theresa 1717–1780: Strategist – Mother – Reformer“ (Schloss Schönbrunn Kultur- und Betriebsges.m.b.H., 2017). Projekt pod vodstvom dr. sc. Alexandra Buczynskog: „Vojnički život i slike ratnika u hrvatskom pograničju od 16. stoljeća do 1918.“ (2015 – 2019.) na Hrvatskom institutu za povijest. Projekt pod vodstvom dr. sc. Milana Pelca „Visual Arts and Communication of Power in the Early Modern Period (1450–1800): Historical Croatian Regions at the Crossroads of Central Europe and the Mediterranean“ (2014. – 2018.) na Institutu za povijest umjetnosti. Web stranica o obitelji Habsburg: [*Die Welt der Habsburger*](#)

i habsburškoj upravi [Beuc, 1985.; Horbec, 2009.], te plemstvu [Štefanec 2013., 2016.; Karbić, 2006.; Peić-Čaldarović, 2006.]. Gotovo najveći doprinos poznavanju plemićkog identiteta, u smislu cjelovitosti istražene i objavljene građe, dugujemo heraldičkim zbornicima čija se građa nadopunjuje upravo raznim varijantama grbovlja reproduciranim u mediju slikarstva i kiparstva. Nekoliko inačica Oršićevih grbova publicirano je u zborniku Ivana Bojničića [1988.]. Za poglavlje o Oršićevom podrijetlu posebno su značajna dosadašnja istraživanja Ivana Majnarića o srednjovjekovnim društvenim strukturama, odnosno, starohrvatskim rodovima Lapčanima [2007., 2009., 2015.]. Obiteljsko stablo koje je objavio Adam Oršić [1943.] djelomično je publicirano u monografiji *Život u palači* [Bregovac Pisk, 2004.], a dodatno referentno mjesto svakako je leksikon mađarskog plemstva [Nagy, 1857. – 1868.].

Obitelj Oršić zastupljena je u hrvatskoj historiografiji u nekolicini pojedinačnih radova. U kontekstu isticanja „zaslužnih hrvatskih muževa“ neizostavna su djela Ivana Kukuljevića Sakcinskog koji je glorificirao Ivana Oršića [1843.] i „pleme grofova“ Oršića [1846.]. Za proučavanje plemićke svakodnevice 18. stoljeća kroz prizmu nekih od glavnih aktera hrvatskog društva važni su zapisi (*Uspomene*) grofa Adama Oršića o vremenu od 1725. do 1814. [Oršić, 1943.], *Annuae* Baltazara Adama Krčelića [1952.] te pisma grofa Petra Troila Sermagea [Jembrih 2000]. U svijetlu novije historiografije Oršići su obrađeni kao enciklopedijska jedinica [1965., 2005., 2017.], a prve detaljnije preglede o njihovoj prisutnosti u Hrvatskom zagorju, koji će poslužiti kao referentna točka brojnim kasnijim radovima, objavile su povjesničarka umjetnosti Vlatka Filipčić-Maligec [1997., 2004.] te povjesničarka Agneza Szabo [1995., 2000., 2014.]. U kontekstu vojne i kulturne povijesti, obitelj Oršić obradila je povjesničarka Nataša Štefanec [2016.].

Obiteljske portrete i galeriju kraljeva kataloški su obradile tadašnje kustosice Hrvatskog povijesnog muzeja, povjesničarke umjetnosti Marijana Schneider [1982.] te uz kraće biografske crtice u brojnim radovima o plemstvu Marina Bregovac Pisk [1990., 1993., 2004., 2006.]. Zidni oslici u Oršićevim dvorcima u Gornjoj Bistri (ovalna dvorana, kabinet i kapela) i Gornjoj Stubici (kapela), čija umjetnička vrijednost je odavno prepoznata, u literaturi su najčešće zajedno ukratko obrađeni [Lipovšak et al. 1985.; Horvat, 1982. i 1995.; Ivančević, 1993., etc.]. Opsežnije studije o Oršićima kao naručiteljima zidnih slika u dvorcu u Gornjoj Bistri dali su povjesničari umjetnosti Krasanka Majer i Petar Puhmajer [Puhmajer, Majer, 2014.] te Mirjana Repanić-Braun [Repanić-Braun, 2016.]. Portrete iz Galerije hrvatsko-ugarskih kraljeva opisale su Marina Bregovac-Pisk i Marija Šercer [*Kolomanov put*, 2002. – 2003.] proučavajući kontekst

nastanka, ikonografiju te elemente reprezentacije na portretima. O tim i drugim plemićkim portretima, koji su zbog svog značaja često izlagani, saznajemo iz brojnih kataloga izložaba ili zbirki pojedinih galerijskih institucija pomoću kojih je moguće donekle ući u trag razasutoj likovnoj građi.

Posljednjih dvadesetak godina povjesničari umjetnosti ulažu napore u izradi umjetničkih topografija pojedinih dijelova Hrvatske od kojih je za ovo istraživanje najznačajnija monografija *Umjetnička topografija Hrvatske. Krapinsko-zagorske županija* [Reberski (ur.), 2008]. Obradom velike količine spomenika i umjetničkih djela postavlja se pitanje naručitelja. Istraživanje plemićke naručiteljske aktivnosti u povijesnoumjetničkoj struci logički se nastavlja na obrađene teme utvrda, dvoraca i ljetnikovaca [Marković, 1995., Obad Šćitaroci, 1991.] te naručitelja redovnika u Hrvatskoj.

1.2. Ciljevi, hipoteze i metodologija rada

Cilj istraživanja je interdisciplinarnim pristupom ponuditi interpretacijski model za proučavanje kulturne povijesti i hrvatskog društva u ranom novom vijeku. Glavna pretpostavka rada, odnosno pitanje koje se provlači kroz sva poglavlja jest da je plemstvo ulagalo znatna materijalna sredstva u umjetničke narudžbe, što je usko povezano s problematiziranjem pitanja što se smatra uobičajenom strategijom održavanja plemićkog statusa. U tom smislu postavljena su i pitanja: Što je značilo biti plemić u 17. i 18. st. u Trojednoj Kraljevini? U kojoj mjeri životni put Krste II. Oršića možemo smatrati uobičajenim za hrvatskog velikaša? U kojoj mjeri se u životu i djelovanjima Krste i njegove obitelji mogu prepoznati elementi iskazivanja plemićkog statusa i isticanja položaja u društvu?

Na ova pitanja pokušalo se odgovoriti prvenstveno drugim poglavljem „**IMAGO NOBILIS**“ – **SLAVETIĆKI ORŠIĆI NA PODRUČJU TROJEDNE KRALJEVINE U 18. STOLJEĆU**, u kojem se donosi kronološki pregled života Krste II. Oršića Slavetičkog (1718. – 1782.) od rane mladosti, početak i uspon vojne i političke karijere te obitelji koju je osnovao s mađarskom plemkinjom Josipom Oršić r. *Zichy de Zich et Vásonkeö* (1723. – 1778.). U poglavlju se također obrađuju Adam Oršić Slavetički (1748. – 1820.) i Ivan Nepomuk Oršić (1753. – 1817.), koji su očevim stopama nastavili vojničku karijeru u ratovima Marije Terezije, kasnije se posvetivši vođenju imanja i obitelji; te Franjo Ksaver Oršić (1758. – 1807.),

zagrebački kanonik i hobist ornitolog. Podnaslovom **Širenje socijalne mreže i kreiranje statusa umjetničkim narudžbama**, u poglavlju se obiteljskim portretima i galerijom ugarsko-hrvatskih kraljeva vizualno upotpunjuju biografije i konkretizira „slika“ plemića. Kroz prizmu umjetničkih djela, istraživački fokus je na razmatranju pojedinih društvenih fenomena, vrijednih za shvaćanje hrvatskog plemstva u ranom novom vijeku. U ovome poglavlju razmatraju se umjetničke veze s austrijskim i mađarskim kulturnim krugom, odnosno, značaj internacionalne društvene mreže s umjetnicima i pojedinim obiteljima sa šireg prostora Habsburške Monarhije. Detaljna analiza i interpretacija podrazumijeva razmatranje autorstva, vremena i konteksta nastanka te ikonografsku analizu s naglaskom na jedinstvenost prikaza i elemente iskazivanja društvenog statusa (odora, činovi, krune, natpisi, predmeti unutar slike, itd.). Portreti u prvome redu pružaju informaciju o izgledu pojedinaca, ali su i kulturno-povijesna građa u aspektu sadržanih natpisa, izgledu onovremene odjeće, i odlikovanjima koji isto tako upućuju na karijeru i titulu, ali i odražavaju bogatstvo te modu društva. Grbovi, krune, zastave, žezla i oružje koji su česti motivi na portretima upotpunjuju postojeće znanje o vladarskim insignijama i heraldici hrvatskog i ugarskog plemstva. Josipa Kulmer r. Oršić predala je Hrvatskom povijesnom muzeju galeriju ugarsko-hrvatskih kraljeva, to jest portrete četrdeset i šest vladara u kontinuiranom nizu od Stjepana Arpadovića do Josipa II. Habsburga. S obzirom na stilske karakteristike portreta, autore te kontekst nastanka, u ovome poglavlju također se razmatra pretpostavka da je galerija ugarsko-hrvatskih kraljeva bila u vlasništvu obitelji Oršić.

U trećem poglavlju pod nazivom **PODRIJETLO OBITELJI ORŠIĆ** istražuje se nastanak, razvoj i popularizacija obiteljske predaje, odnosno narativa o podrijetlu obitelji od starohrvatskih rodova Lapčana i Karinjana s početka 12. stoljeća. Teza o Oršićevom podrijetlu od starohrvatskih rodova Lapčana (Lapsanovića) i Nelipića ima svoj kontinuitet i različite razvojne faze od sredine 17. stoljeća do 20. stoljeća. Na samom početku istraživanja takvih *historijskih konstrukcija* nameću se pitanja o vremenu i namjeni nastanka, a za njihovo potpuno razumijevanje nužno je poznavanje strukture i načina funkcioniranja društva u čijem je okrilju nastao. U hrvatskoj historiografiji predaja o slavnom podrijetlu redovito se navodi prilikom istraživanja obitelji Oršić, no o njenoj se važnosti i značenju iz drugačijeg aspekta, to jest, kao svojevrsnog mehanizma reprezentacije njenih vlasnika, do sada nije raspravljalo.

U poglavlju se tako razmatra fenomen aproprijacije heraldičkih obilježja, konkretno, grba Lapčana, kao inicijalnog obiteljskog grba *Orssich de Lapsanovich*. Istražuje se uloga

Krstinog pradjeda, Ivana Franje Oršića, u stvaranju obiteljske predaje i stjecanju društvenog statusa u 17. stoljeću kroz dosad nepoznati dokument *Genealogia familiae Orsich a Lapsanovich anno 1061*. Slijedi daljnji razvoj i afirmacija genealogije u vrijeme Krste II. Oršića kroz umjetničke narudžbe, to jest, rodoslovno stablo (danas u MGZ) koje se detaljno analizira i uspoređuje u kontekstu genealoških stabala tipa *Jošušino stablo*. Način na koji je društvo percipiralo obitelj Oršić u 18. stoljeću razmatra se kroz doktorsku tezu (*Auditoribus oblatum...*) nastalu pod Krstinim pokroviteljstvom te kroz izgovoreni i naknadno objavljeni nekrolog zagrebačkog kanonika Filipa Wohlgemutha s njegovog pogreba (*Zpomenek preizvissenoga...*). Naposljetku se donosi i osvrt na popularizaciju narativa o Oršićevom podrijetlu i njegovom preživljavanju u 19. i 20. stoljeću kroz djelo Ivana Kukuljevića Sakcinskog (*Pleme grofovah Oršićah...*, 1846.).

U drugom dijelu disertacije problematizira se hipoteza da su uslijed stabilne društvene i materijalne situacije u 18. stoljeću hrvatski plemići preuzimali ideje i način života susjednog austrijskog i mađarskog plemstva. Slijedom toga, pretpostavilo se da nastala umjetnička djela malo zaostaju za ostvarenjima srednjoeuropskih zemalja. Na temelju likovnih primjera željelo se utvrditi umjetničke kanale putem kojih su iz europskih centara moći na prostor Trojedne Kraljevine stizala gotova umjetnička djela, umjetnici i likovna rješenja, te razjasniti privatne obiteljske veze između pojedinih obitelji, razloge naručivanja i posjedovanja pojedinih portreta. S obzirom na političko-pravni status Trojedne Kraljevine unutar Habsburške Monarhije, pretpostavilo se da je odabir ikonografije i semiotika naručitelja u ulozi propagande ne samo plemića, nego i vladajuće dinastije Habsburg. Naposljetku, sakupljeni podaci i literatura o komparativnoj građi trebali su potvrditi ili odbaciti pretpostavku da prostor civilne Hrvatske kvalitetom i kvantitetom djela premašuje prostor Slavonije. Uzevši to u obzir, gore navedena metodologija pristupa umjetničkim djelima bit će primijenjena i na zidne oslike unutar profanih i sakralnih prostora.

Iako današnji izgled, pretežito ruiniranih plemićkih domova ne odražava nekadašnji sjaj i reprezentativnost, još uvijek se uočavaju ključne vizualne točke i svojevrsni fokusi predstavljanja njihovih vlasnika: pročelja, glavna stubišta i hodnici, prostorije za primanja te knjižnica. Riječ je o prostorima polujavnog, reprezentativnog karaktera, čemu treba pribrojiti i kapelu u sklopu dvorca, a čiju religijsku namjenu slijedi posve drugačija ikonografija.² Uz

²„Crkveno je slikarstvo izrazito religiozno no u polusakralnim samostanskim prostorima (knjižnicama, ljekarnama, i sl.) ono je prožeto personifikacijama i aluzijama iz antičke mitologije, a mitološke su teme čest sadržaj u

historijat dvoraca u Gornjoj Stubici, Gornjoj Bistri, Slavetiću i Jakovlju, Oršićevim rezidencijama na ruralnim područjima Trojedne Kraljevine, u fokusu četvrtog poglavlja **NARUČITELJSKA DJELATNOST OBITELJI ORŠIĆ U 18. STOLJEĆU – ODRAZ NARUČITELJA U INTERIJERU REZIDENCIJA** su likovni elementi predstavljanja naručitelja u širokom rasponu od heraldičkog i amblematskog znakovlja, zidnih slika sa svojstvenom ikonografijom pa do same koncepcije prostora. U manjoj mjeri obrađuje se i dvorac Slavetić, rezidencija obitelji Oršić od 1487. godine do danas, a na primjeru dvorca u Jakovlju istražuje se angažiranost Krste II. u građevinskim radovima na posjedima. Na primjeru Gornje Stubice, posebna pozornost posvećena je osliku na portalu koji dosad nije bio detaljnije istraživan. Na primjeru Gornje Bistre, osim heraldičkih motiva na pročelju, u fokusu je njena reprezentativna ovalna dvorana s kompleksnom mitološkom ikonografijom, te manja bočna prostorija sa sačuvanim zidnim oslikom. Umjetnički kanali u pravilu korespondiraju s političkim i društvenim putovima tako da razjašnjenje provenijencije i konteksta nastanka djela ukazuje na suodnos i mobilnost plemstva. Analiza je dopunjena komparativnim primjerima nastalim u kulturnim centrima moći, narudžbama vladarske kuće Habsburgovaca te domaćeg i stranog plemstva.

Zidne oslike dvorca u Gornjoj Bistri promatramo unutar malobrojnih primjera zidnog slikarstva iz 18. stoljeća sačuvanih u profanim prostorima na području nekadašnje Trojedne Kraljevine (zidne slike i štuko dekoracija u Oroslavju Gornjem, oslici profane i mitološke tematike u Ludbregu, prikazi alegorijsko-pastoralne tematike u Miljani, mitološka scena u dvorcu u Markušbrijegu, prikazi bitaka iz Sedmogodišnjeg rata u Brezovici). Većina njih sačuvana je fragmentarno, zbog čega je onemogućena kvalitetna analiza i interpretacija kao i šira kontekstualizacija.³ Iako međusobno različiti, primjerice na razini stila, po vremenu

reprezentativnim prostorima plemićkih dvoraca“; Marija Mirković, „Zidno slikarstvo u kontinentalnoj Hrvatskoj“, u: *Hrvatska i Europa – kultura, znanost i umjetnost, sv. 3: Barok i prosvjetiteljstvo (XVII–XVIII. stoljeće)*, ur. Ivan Golub (Zagreb: Školska knjiga, 2003), 664.

³Andela Horvat, *Barok u kontinentalnoj Hrvatskoj* (Zagreb: Sveučilišna naklada Liber – Odjel za povijest umjetnosti Centra za povijesne znanosti – Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, 1982), 180–190; Olga Maruševski, „Hrvatsko društvo 17. i 18. stoljeća“, u: *Od svagdana do blagdana. Barok u Hrvatskoj, kultura življenja u 17. i 18. stoljeću u Hrvatskoj*, uredio Vladimir Maleković (Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 1993), 59–68; Mirjana Repanić-Braun, „Dvorac Donje Oroslavje. Zidne slike“, u: *Umjetnička topografija Hrvatske. Krapinsko-zagorska županija. Sakralna arhitektura s inventarom, feudalna arhitektura, spomena obilježja*, uredila Ivanka Reberski (Zagreb: Institut za povijest umjetnosti – Školska knjiga, 2008), 489–491; Marija Mirković, „Starije zidno slikarstvo“, u: *Umjetnička topografija Hrvatske. Ludbreg, Ludbreška Podravina*, ur. Katarina Horvat-Levaj i Ivanka Reberski (Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 1997), 164–165, 235–236; Anica Cevc, *Anton Jožef Lerhinger* (Ljubljana: Narodna galerija, 2007), 139–144; Anica Cevc, „Štirje letni časi in štirje temperamentni v rokokojnem koloritu fresk Antona Lerchingerja v Miljani“, *Acta historiae Artis Slovenica* 7 (2002): 93–106; Silvije Novak, Marija Mirković, *Dvorac Miljana: istraživanja i konzervatorski radovi*.

nastanka ili umjetniku, te kvaliteti izvedbe, na zajednički nazivnik često ih svodi odabir motiva iz mitološkog leksika i uloga naručitelja. U tom kontekstu raspravlja se i o potencijalnim grafičkim predlošcima za Oršičeve narudžbe, te uzori među djelima iz bliže okolice, današnje Slovenije i Austrije.

U poglavlju **POBOŽNOST I REPREZENTACIJA NARUČITELJA U SAKRALNIM PROSTORIMA** razmatrana je sačuvana likovna građa *in situ*, te ona dislocirana i pohranjena u raznim muzejskim institucijama, koja potječe iz crkava na Oršičevim posjedima u Pokuplju i Hrvatskom zagorju: župnoj crkvi sv. Antuna Pustinjaka u Slavetiću, sv. Jurja mučenika i dvorskoj kapeli sv. Franje Ksaverskog u Gornjoj Stubici, te župnoj crkvi sv. Nikole u Bistranskoj Poljanici i dvorskoj kapeli sv. Josipa u Gornjoj Bistri.⁴ Oršiči su kao jedni od feudalnih gospodara na prostoru vlastelinstva Slavetić te općina Gornje Bistre i Gornje Stubice imali dužnost i pravo patronata (*ius ecclesiae propriae*).⁵ Zauzvrat su imali neke beneficije, poput počasnog mjesta u crkvi prilikom bogoslužja, pravo ukopa u crkvene krippe te predlaganja biskupu kandidate za župnika. Međutim, patroni nisu bili obavezni sudjelovati u unutarnjem uređenju crkava, kao ni kod gradnje i popravaka kapela, no upravo u tim prostorima nalazi se mnoštvo umjetničkih predmeta nabavljenih njihovom zaslugom.⁶ U poglavlju se

Arhitektonska dokumentacija Blanda Matica, prilog uz Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske, 16 (1990), (Zagreb: Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske, 1992); Mladen Obad Šćitaroci, „Lobor“, „Ludbreg“, „Miljana“, „Oroslavje Gornje“, u: *Dvorci i perivoji Hrvatskoga zagorja* (Zagreb: Školska knjiga, 2005), 138–139, 144–145, 178–179, 216–217; Mirjana Repanić-Braun, „Dvorac Lobor. Oprema dvorca. Zidne slike“, u: *Umjetnička topografija Hrvatske*, 415; Milan Pelc, *Povijest umjetnosti u Hrvatskoj* (Zagreb: Naklada Ljevak, 2012), 356–357; Vladimir Marković, *Barokni dvorci Hrvatskog zagorja, Povijest hrvatske arhitekture*, knjiga 1 (Zagreb: Nacionalna i sveučilišna biblioteka, 1995), 115–117; Mirjana Repanić-Braun, „Prilog istraživanju zidnih slika u dvorcu Brezovica“, *Peristil: zbornik radova za povijest umjetnosti* 54 (2011), br. 1: 161–166; Dubravka Botica, Dijana Požar, „Dvorac Brezovica – razdoblja gradnje i opremanja“, *Peristil: zbornik radova za povijest umjetnosti* 56 (2013), br. 1: 237–246.

⁴U radu nisu obrađene kapele sv. Križa, odnosno sv. Vida u Hrašću (blizu Slavetića) i obližnji poklonac „Christus sedens“ s Oršičevog posjeda, a pripadala je župniku župne crkve sv. Antuna Pustinjaka u Slavetiću; sv. Antuna (sv. Ivana Krstitelja) u Leskovcu kod Dragovanščaka (srušena 70–ih godina 18. st.); sv. Barbare u „Verhu“ (Cirkvišću) (napuštena 70–ih godina 18. st.); Juraj Batelja, *Svećeništvo u baštini rodnoga kraja* (Zagreb: vlastita naklada, 2010), 69, 97; Anđelko Koščak, Josip Baloban, Stjepan Baloban, *Župa svetog Antuna Pustinjaka u Slavetiću. Prigodom proslave 350. obljetnice župe (1661. – 2011.)* (Zagreb: Župa sv. Antuna Pustinjaka u Slavetiću – Ogranak Matice hrvatske Jastrebarsko, 2011), 81, 118.

⁵Patron ili kolator župe od svog alodijalnog zemljišta daje određeni dio župniku (tzv. župska nadarbina), a drugi dio crkvi i kapelama za uzdržavanje. Primjerice, prepušta im svoje kmetove kao radnu snagu ili se odriče dijela regalnih prava (pravo na prodaju vina, itd.), financiraju radove i građu prilikom gradnje i popravka crkve, župnog stana i pomoćnih gospodarskih zgrada. „Svoja prava i dužnosti u pojedinoj župi vladar prenosi na feudalnoga gospodara (grofa, baruna) ili na niže državne i općinske vlasti (županija, kotar, pukovnija, općina)“; Josip Buturac, *Stubica. Donja i Gornja, 1209. – 1982. Iz povijesti obiju župa* (Stubica – Zagreb: Župni ured Gornja Stubica, Župni ured Donja Stubica – Kršćanska sadašnjost, 1982), 10.

⁶Iznimka je župna crkva u Slavetiću koja je utemeljena kao Oršičeva kapela (na posjedu izvan dvorca) čija se oprema i oslik gotovo u cijelosti može razmatrati u kontekstu Oršičevih narudžbi; Usp. Buturac, *Stubica*, 10.

dodatno raspravlja o tome u kojoj su mjeri narudžbe patronā odraz njihove pobožnosti i zaduženja, te koje segmente narudžbi možemo promatrati kao izraz isticanja i naglašavanja društvenog statusa.

S obzirom da su župne crkve mjesta redovitog sakupljanja šire vjerničke zajednice, njihovo opremanje bilo je moguće uz pomoć pojedinačnih donatora, vjerničkih zajednica (bratovštine), te vjerničkog milodara. Inventari sakralnih prostora otkrivaju sinergiju svih vjernika jer je većina, ovisno o svojim mogućnostima, željela Bogu prikazati dar, svojevrsni materijalni trag kao dokaz svoje vjere u obliku oltara, slike, liturgijskog posuđa, svijećnjaka... Darovano umjetničko djelo nerijetko pak svjedoči i o njegovom naručitelju u obliku grba, natpisa, potpisa ili kompleksnije ikonologije. Kvaliteta djela stoga govori o statusu naručitelja, no u pojedinim primjerima govori o određenoj osviještenosti i upućenosti pojedinca u aktualne trendove (kršćanske) ikonografije.

2. „IMAGO NOBILIS“ – OBITELJ ORŠIĆ NA PODRUČJU TROJEDNE KRALJEVINE U 18. STOLJEĆU

2.1. Krsto II. Oršić Slavetički (1718. – 1782.)

Krsto (*Xtophori, Christophori Josephi*⁷) II. Oršić Slavetički rodio se 1718. godine u Gornjoj Stubici.⁸ Umro je u Zagrebu 19. veljače te sahranjen 27. veljače 1782. godine u župnoj crkvi sv. Jurja mučenika u Gornjoj Stubici. Već zarana je ostao bez oba roditelja. Njegov otac Bernard III. Oršić (1696. – 15. kolovoz 1721.), sin Antona Oršića i Marije Terezije r. Wintershoffen, nasljedni veliki župan modruški, umro je od posljedica ranjavanja, nakon što ga je pištoljem upucao njegov kmet Pavao Sutok.⁹ Desetak godina kasnije umrla mu je i majka Ana Marija Barbara Oršić r. Patačić (oko 1696. – ožujak 1734.), kći Ivana Patačića i Helene Daraboš.¹⁰ U ugovorima njegove majke Ane iz prve polovice 1722. godine, tada već udovice, i službene skrbnice njihovih potomaka spominju se, vjerojatno mlađa, Krstina braća Ivan (*Joannis, Janko*) i Bernard: *Illma Dna Baronissa Anna Patachich Illmi olim Dni Bernardi ab Orsich Libero Baro de Szlavetich Relicta Vidua Personaliter constituta qua Tutrix & Curatrix legitima, & Naturalis Josephi Xtrophori, Joannis, & Bernardi Filius*. Dokumenti upućuju da su

⁷Krstino drugo ime Josip (*Josephus*) spominje se tek na nekoliko mjesta, primjerice, u kupoprodajnom dokumentu od 9. studenog 1719., a sam se često potpisivao skraćenim oblikom Krsto (*Xto/Xtrophorus*) kako ga se u literaturi najčešće i navodi; Hrvatska (dalje: HR) – Hrvatski državni arhiv (dalje: HDA) – fond 749 – (obitelj Oršić-Claudius: dalje: OOC), kut. 18.

⁸Nema zapisa o rođenju kao ni krštenju u maticama rođenih i krštenih župe Gornja Stubica; „Genealogija obitelji Zichy de Zich et Vásonkeö“, pristup ostvaren 20.12.2018., <http://genealogy.euweb.cz/hung/zichy2.html>

⁹Godinu njegove smrti Kukuljević smatra 1725., a prema Oršiću Slavetićkom, u 1723. godine pred crkvom u Laduču ustrijelila ga je neka žena, *prema predaji, jedna grofica Vojkfi (Vojkffy) vjerojatno iz ljubomornosti*. Podatak je ispravio Vukušić navodeći da se u Oršićevom obiteljskom fondu u HDA nalazi „više spisa koji dokazuju da ga je 1722. godine ustrijelio njegov kmet Pavao Sutok, koji je za to vjerojatno imao dobar razlog, jer je nakon nekoliko mjeseci uz jamčevinu jednog slobodnjaka i četiri kmeta bio pušten na slobodu“. Na temelju dokumenta od 22. travnja 1722., te činjenice da se početkom 1722. godine u brojnici dokumentima Ana Patačić naziva udovicom, hladnokrvno ubojstvo (*in diabolico spirito*) od strane njegovog kmeta Pavla Sutaka dogodilo se 15. kolovoza 1721. g. Istu godinu objavio je i Laszowski; Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 14, 55; Vukušić, „Ubojstvo barunice Katarine Keglević počinjeno 1659. godine“, *Arhivski vjesnik* 51 (2008): 304; Maček, *Rod Patačića od Zajezde*, 93; Štefanec, „Visoki vojni časnik“, 156, 163; *Originale. Actionis Criminalis Spectabilis ac magnifica dne Anna nata Patachich spectabilis ac magnifici comes dni baronis Bernardy ab Orsich relicta vidua ut et contra & Adversus Paulum Sutak*, HR-HDA-749-OOC, kut. 19, 21

¹⁰Ana Marija Barbara Oršić (oko 1696. – ožujak 1734.) za Bernarda Oršića udala se 1716. godine, a prema dokumentu od 29. ožujka 1734. u kojem se navodi kao pokojna, vjerojatno je umrla prije toga; Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 55.

do 1727. godine Bernard i Ana Marija imali trojicu živih sinova – Krstu, Antuna i Bernarda – dok se od 1732. spominje samo Krsto.¹¹

Krstina majka Ana Marija je u oporuci pred smrt od 3. svibnja 1732. godine, ali i sudeći prema riječima njenog ispovjednika, pavlinskog fratra Ignatiusa Altsya, svom jedinom sinu za skrbnika namijenila Sandora Patačića, zasad nepoznatog u Patačićevoj genealogiji. Ukoliko on nije živ, trebao bi ga zamijeniti Ljudevit (Ludovik) Patačić (1700. – 1766.), sin Baltazara Patačića i Terezije Gereci.¹² Krsto je tako za skrbnika dobio člana plemićke obitelji Patačić u funkciji prisjednika Sudbenog stola Kraljevine (od 1725.) te namjesnog podžupana (*subvicecomes*) Križevačke županije (1732. – 1735.), koji je kasnije postao veliki župan Virovitičke (1741. – 1765.) te Križevačke županije (1765. – 1766.).¹³ Također, na temelju brojnih spisa, primjerice od 10. ožujka 1736. godine u kojem se navodi da *Ludovik* Patačić kao *tutorem Illustrissimi Domini Baronis Christophori ab Orsich* uplaćuje altariju, novac za financiranje crkvenih misa, u Krstino ime, jasno je da je ulogu skrbnika *de facto* imao Ljudevit (Ludovik) Patačić.¹⁴

Kasnije se o njemu osobito skrbio njegov brat, kanonik Gabrijel Herman Antun Patačić (1699. – 1745.), između ostalog, zagrebački kanonik (od 1723. do otprilike 1730.), biskup srijemski (1731. – 1733.), nadbiskup kaločki (1733. – 1745.) te carski tajni savjetnik i kraljevski personal (1744.).¹⁵ Osim Patačića, imanjima su vjerojatno upravljali i pomagali Krstini rođaci Ana Oršić i Gabrijel Gotal, sve do 1742. godine, te stubički župnik Ivan Santić.¹⁶ Brojni dokumenti pisani su iz Miketinca (*vu gradu Miketinczu, gospodina groffa Christofa Orsicha*)

¹¹Prema Adamovim sjećanjima, Bernard je iza sebe ostavio dva sina, „jednoga, koji je umro nakon što je bio u trećoj školi“ (do 1734.) te Krstu. Dokumenti upućuju na drugačiji zaključak: *Ja Anna Maria rođjena Patachich od Zajezde (...) pravichna y naturalszka tutoricza y curatoricza szinov moieh Christoffa, Janka y Bernarda*; te, primjerice, *Tutrice & Curatricem legitima & Naturali Christophori Joanis, Antony [sic!], & Bernardi Filios suos* (podebljane riječi istaknula autorica); Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 55; dokument bez datacije i dokument datiran 28. svibnja 1722., u: HR–HDA–749–OOC, kut. 19; *isto*, kut. 1. fasc. 11, br. 17; *isto*, kut. 4, fasc. 23; *isto*, kut. 4, fasc. 24, br. 14 (datiran u 1732.).

¹²Dokument od 29. ožujka 1734., u: *isto*, kut. 19.

¹³Maček, *Rod Patačića od Zajezde*, 149–151, 176–178.

¹⁴U literaturi se navodi Ladislav Patačić; Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 55; Marijana Schneider, *Portreti 16–18. stoljeća* (Zagreb: Povijesni muzej Hrvatske, 1982), 146; HR–HDA–749–OOC, kut. 19, fasc. „1736“.

¹⁵Od ostalih, obnašao je i funkcije: prepošta sv. Petra od Požege, župnika župe sv. Nikole u Varaždinu (od otprilike 1723.), opata sv. Duha od Hrapkoa, prisjednika Banskog stola (imenovan 1725.), arhidakona komarničkog (1727. – 1729.), velikog župana Bačke županije (od 1735.), prisjednika Stola sedmorice Bačke županije (od 1736.); Maček, *Rod Patačića od Zajezde*, 174–176; Ivančan, *Podaci o zagrebačkim kanonicima*, 752–753; Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 55.

¹⁶HR–HDA–749–OOC, kut. 9, br. 15; *isto*, kut. 19, dokument od 1. veljače 1738; Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 56.

pa je moguće zaključiti da je Krsto jedan dio djetinjstva i ranog života živio tamo, vjerojatno na posjedu svojih skrbnika Gotala.¹⁷ Osim toga, Krsto je s majkom povremeno boravio i u dvorcu u Slavetiću, posjećujući i darujući tamošnju župnu crkvu sv. Antuna Pustinjaka (tada sv. Antuna Padovanskog).¹⁸

2.1.1. Krstino obrazovanje i rano formativno razdoblje (1737. – 1738.)

Isplate Ane Patačić Thomasu Szolaryju iz 1732. potvrđuju da je Krsto u dobi od četrnaest godina primao satove privatne poduke.¹⁹ Kao konviktorac (takozvani vanjski polaznik, svjetovnjak, op.a.) pohađao je studij prava na Hrvatskom kolegiju u Beču, za vrijeme rektorata zagrebačkog kanonika Vuka Vinka Kukuljevića (rektor od 27. svibnja 1737. do 14. lipnja 1739.).²⁰ Time je na neki način nastavio obiteljsku tradiciju jer se u istoj obrazovnoj instituciji školovao i njegov djed Ivan Franjo Oršić, zabilježen u kronici kolegija za vrijeme rektora Pavla Tuškana 1688./1689.²¹

Prve godine Kukuljevićevog mandata (svibanj 1737. – svibanj 1738.) Krsto je u Kolegiju boravio 204 dana zajedno sa svojim slugom Petrom Stivecom, a u drugoj godini (svibanj 1738. – lipanj 1739.) boravi kraće, napuštajući zavod 16. lipnja 1738.²² U periodu boravka, rektor Kukuljević ga je primio na objed ili večeru u nekoliko navrata. U dnevnik je

¹⁷HR–HDA–749–OOC, kut. 4, fasc. 24, dokument od 19. rujna 1745.

¹⁸Maček, *Rod Patačića od Zajezde*, 92–93; Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 55; HR–HDA–749–OOC, kut. 19, 29. ožujak 1734.; *isto*, kut. 6, fasc. 36, br. 5; *isto*, kut. 4, fasc. 24, br. 24, 31. ožujak 1724.; potvrda župnika slavetičkog o darovanju Ane Oršić r. Patačić, 23. siječanj 1724., u: *isto*, kut. 10, br. 17.

¹⁹Privatnu poduku kasnije će dobivati i Krstin sin Adam. Krstin otac Bernard pohađao je plemićki isusovački kolegij u Zagrebu (*Convictus sancti Josephi*) gdje je zabilježen kao *Oršić lib. bar. rhetor.* 1709. godine; HR–HDA–749–OOC, kut. 19, dokument bez numeracije; Franjo Fancev, „Građa za povijest školskog književnog rada isusovačkog kolegija u Zagrebu (1606. – 1772.)“, *Starine Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 37 (1934): 162; *isto*, 38 (1937): 302.

²⁰O povijesti kolegija, njegovom funkcioniranju i kronici vidi Kamilo Dočkal, *Hrvatski kolegij u Beču, 1624. – 1784. Collegium Croaticum Viennense* (Beč – Zagreb: Hrvatski povijesni institut u Beču, 1996), 5. Istodobno s Krstom u Kolegiju su boravili: rektor Vuk Kukuljević, Juraj Malenić, Pavao Celinšćak, Juraj Markovčić, Pavao Tušković, Nikola Trgovčić, Franjo Popović, Tomo Hunjady, Josip Bellan, Juraj Raffay, Ivan Kuril, Adam Mihanović, Ivan Hudoden, Mijo Pajić, Franjo Mihanović, Nikola Skalja, Ivan Paxy, Bernard Bedeković, Juraj Galjuf, Tomo Mračić, Jakov Škerlec, Pavao Vučetić, barun Vojnović, Nikola Bedeković konviktorac, Pavao Plepelić, Josip Galjuf konviktorac, Ivan Peršić, Ladislav Kovačić, Juraj Novak, Stjepan Šubarić, Ivan Šimunović, drugi sluga, vratar i kuhar; Dočkal, *Hrvatski kolegij u Beču*, 213, 293–295; J. Šk, „Oršići“, u: *Enciklopedija Jugoslavije*, 391; Szabo, „Grofovi Oršić-Slavetički“, 77; o funkcioniranju Hrvatskog kolegija u Beču i Ugarsko-hrvatskom kolegiju u Bolonji vidi i u: Teodora Shek Brnadić, *Svijet Baltazara Adama Krčelića. Obrazovanje na razmeđu tridentskog katolicizma i katoličkog prosvjetiteljstva* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2009).

²¹Dočkal, *Hrvatski kolegij u Beču*, 213.

²²S fakulteta se moglo otići bilo kada, isto kao što se i van propisanog upisa moglo pristupiti; *Isto*, 15, 294.

zapisao: dana 4. kolovoza 1737. bili su *barun Oršić i njegovi prijatelji*, 11. studenog 1737. *barun Oršić sa župnikom iz Pribića i pratnjom*, 1. siječnja 1738. *na ručku su bili zavodski agent doctor Link, zavodski liječnik Caraffa, barun Oršić, sekretar g. biskupa Aleksandra Patačića*.²³ Zadnji susret s Kukuljevićem bio je 16. lipnja 1738. na ručku kada je uz Krstu primio g. *Žuvića, gg. sekretare Ugarske kancelarije, g. Patačića*.²⁴ Zabilježen je još jedan Krstin posjet Zavodu u Beču i to 30. prosinca 1749. u službi hrvatskog poslanika, zajedno s *podbanom Adamom Danijelom Rauchom, savjetnikom Josipom Magdićem, grofom Kristoforom Niczkyjem i drugima iz Ugarske kancelarije*.²⁵

U jesen 1738. godine, kao diplomac boravi u Beču odakle s novoimenovanim rektorom Ilirsko-ugarskog kolegija u Bolonji, zagrebačkim kanonikom Stjepanom Puczom kreće na put.²⁶ Osim Krste, u rektorovoj pratnji putuju: Mihael Paić, Ivan Paxy (oko 1720. – 1771.), budući biskup srijemske i zagrebačke biskupije (od 1762., odnosno 1771.), Petar Madarasz, studenti Jakov Škrlec i Gabrijel Palković, klerici grčkog obreda, te kuhar.²⁷ Unatoč epidemiji kuge, o čemu su unaprijed bili obaviješteni, ipak su krenuli prema bolonjskom kolegiju i to preko Trsta i Venecije gdje su nekoliko dana bili zadržani u karanteni, što rektor opisuje kao period velike nesigurnosti i straha. Nakon četrdeset i dva dana, u prosincu 1738. godine, stigli su na krajnju destinaciju u bolonjski kolegij gdje je Pucz preuzeo funkciju rektora, zamijenivši zagrebačkog kanonika Nikolu Petričevića.²⁸ Krstina biografija spominje njegovo školovanje u Bolonji pa je izvjesno da je od 1738. neko vrijeme ostao u kolegiju, najkasnije do 1741. godine.²⁹ Naime, s obzirom na razinu studija i izvore, Krsto je kao diplomac bečkog zavoda

²³Isto.

²⁴Isto, 294.

²⁵Isto, 321.

²⁶Općenito o Ilirsko-ugarskom kolegiju s naglaskom na ikonografiju zidnih slika, vidi: Daniel Premerl, *Bolonjske slike hrvatske povijesti. Politička ikonografija zidnih slika u Ilirsko-ugarskom kolegiju u Bolonji* (Zagreb: Leykam international d.o.o., 2014), 7–11; Gian Paolo Brizzi, „Lo studio di Bologna fra orbis academicus e mondo cittadino“, u: *Storia di Bologna – Bologna nell'età moderna (secoli XVI–XVIII) – II. Cultura, istituzioni culturali, Chiesa e vita religiosa*, ur. Adriano Prosperi (Bologna: Bononia University Press, 2008), 5–113; Teodora Shek Brnardić, *Svijet Baltazara Adama Krčelića – obrazovanje na razmeđu tridentenskog katolicizma i katoličkog prosvjetiteljstva* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2009), 107–128.

²⁷*Ego autem non ante 25 Septembris itineri me tradere potui (...) Abi itaque in Dei nomine atque mecum Christophorus liber baro de Orsich, alumni philosophi viennenses: Michael Paich, Ioannes Paxy, Petrus Madarasz, ac praeterea alumnus Iacobus Skerlecz et Gabriel Palkovich graeci ritus clericus unitorum de Marcha, cocus tandem meus, atque supradicti baronis ephebus.*; Accorsi, Brizzi, *Annali del Collegio Ungaro-Illyrico*, 270.

²⁸Accorsi, Brizzi, *Annali del Collegio Ungaro-Illyrico*, 270.

²⁹U literaturi se često prenosi netočna formulacija Kukuljevića Sakcinskog da je Krsto „studirao u Bologni, a zatim i pravo u Beču (studij je prekinuo 1741. godine)“; Kukuljević Sakcinski, *Pleme grofovah Oršićah*, 48; Štefanec, „Visoki vojni časnik“, 156.

vjerojatno nastavio školovanje na bolonjskom zavodu, prema uobičajenoj kronologiji tadašnjeg (plemičkog) obrazovanja.³⁰

2.1.2. Počeci vojne i političke karijere (1738. – 1744.)

Nakon kratkog formalnog obrazovanja, u dobi od 20 godina, Krsto polako preuzima upravljanje naslijeđenim imanjima (Gornjom Bistrom, Gornjom Stubicom i Jakovljem).³¹ Upravo je na Krstinom primjeru moguće ilustrirati uobičajeni životni put plemića u 18. stoljeću, kako ističe Nataša Štefanec: „Mladi su plemići nakon svršenih škola s nižim činovima odašiljani u jedinice predvođene istaknutim domaćim zapovjednicima (...) stjecali iskustvo pod paskom časnika kojem su dodijeljeni na skrb, a koji je najčešće bio usko obiteljski povezan s njihovim roditeljima“.³² Prema odluci Hrvatskog sabora iz ožujka 1741., skupa sa svojim skrbnikom, Ljudevitom Patačićem od Zajezde te Ladislavom Cinderyjem Krsto odlazi kao izaslanik na Požunski sabor kako bi prisustvovao ceremoniji krunjenja Marije Terezije, 25. lipnja 1741. godine.³³ Tročlana komisija koja je za tu priliku delegirana, carici je prosljedila opetovane zahtjeve po pitanju buduće uprave Slavonije. Naime, Hrvatski su staleži na Ugarskim saborima od 1698. godine tražili potvrdu njihove jurisdikcije nad Slavonijom ističući da je od oslobođenja od Osmanlija bila pod vojnom i komorskom upravom bečkoga dvora iako je *ab antiquo* pripadala pod jurisdikciju bana.³⁴ Carica je naposljetku obećala obnovu istočnoslavonskih županija, te je „i u samoj inauguracijskoj diplomi ugarskim staležima obećala da će Kruni Sv. Stjepana inkorporirati sve oslobođene krajeve. Zasebno je i sankcioniranjem

³⁰Još je njegov otac Bernard uplaćivao novce u zakladu kolegija u Beču (*Collegij Viennensis Foundationis Pepelkiana*) i Bolonji (*Fundationis Augustiniana*). Uplatu od 7. siječnja 1718. primio je zagrebački kanonik Franjo Novačić, a od 9. veljače 1719. godine Nikola Gotal, generalni vikar i lektor. Krsto nastavlja uplaćivati bolonjskom zavodu i zagrebačkom sjemeništu (*Theologiae Zagrabienensis* i *Hospitali nostro Zagrabienensi*), primjerice, 14. ožujka 1741.; HR–HDA–749–OOC, kut. 18; isto, kut. 23; Accorsi, Brizzi, *Annali del Collegio Ungaro-Illyrico*, 270.

³¹Već 1735. godine gvardijan Antonio Gorner (Gornar?) prima uplatu osobno od Krste Oršića, HR–HDA–749–OOC, kut. 23, br. 429, 23. lipanj 1735.; isto kut. 6, 9, 19, spisi iz perioda 1736. – 1739. g.

³²Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 55; Štefanec, „Visoki vojni časnik“, 158.

³³Josip Buturac et al., prir., *Zaključci hrvatskog sabora*, sv. IV. (Zagreb: Državni arhiv NR Hrvatske u Zagrebu, 1964), 258–259.

³⁴Ivana Horbec, „Slavonske županije između Banske Hrvatske i Mađarske: uspostava civilne uprave i pitanje poreznog sustava u 18. stoljeću“, *Arhivski vjesnik* 53 (2010), br. 1: 182; „Virovitička županija“ (Zagreb: Hrvatski državni arhiv), pristup ostvaren 21.3.2019., http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=3_8007

članaka 18 i 50 pristala na reinkorporaciju Slavonije i Srijema te ponovno odredila osnutak povjerenstva za poslove reinkorporacije“.³⁵

Prema ustaljenom protokolu krunjenja ugarskih kraljeva, na Požunskom je saboru Marija Terezija predložena četrdeset i sedmero magnata i plemića, među kojima je bio i Krsto II. Oršić, odlikovala vitezovima zlatne ostruge (*equus auratus/aureatus*; u dokumentima *Kralyevszke Svetloszti Zlati koynanik*). Riječ je ugarskom viteškom odlikovanju (utemeljenom 1342. godine) koje nije podrazumijevalo posebne privilegije ili dužnosti, a pojedinac ga je mogao slobodno nositi. Prema protokolu, kandidati su poimence dolazili pred carica koja ih je mačem sv. Stjepana tri puta dotakla po ramenu.³⁶

Već je na sjednici Hrvatskog sabora od 2. svibnja 1738. godine u Varaždinu donesena odluka kojom su barunu *Vojnoviću, Babočaju, Gotalu i Oršiću* određena 3 jahača (konjanika), bez vojnika (pješadije) (*3 Equites, nulla pedites*).³⁷ Adam Oršić navodi da je Gabriel grof Patačić 1741. godine o svom trošku Krsti „opremio jednu konjaničku satniju povjerivši mu mjesto satnika, te da je imenovan konjaničkim satnikom u onoj škvadroni, koju je [Gabrijel?] Patačić skupio u nasljednom ratu, udijeljenoj tada baranjskoj husarskoj pukovniji“.³⁸ Odluku o Krstinom upravljanju konjaničkom satnijom potvrdila je carica Marija Terezija 15. listopada 1741. godine, a od tada ga u dokumentima nalazimo navedenog pod naslovom: *Domini baronis Christophori ab Orssich de Szlavetich Sacratissimae Regiae Maiestatis Militiae insurrectionalis unius Compagniae Eqvestris ordinis Capitanei et Eqvitis Aurati*.³⁹

Prema sekundarnim izvorima, Krsto se ubrzo priključuje krajiškoj vojsci Marije Terezije u sklopu Rata za austrijsko nasljeđe (1740. – 1748.). Sudjelovao je sukobu Habsburga

³⁵„Županijsko uređenje Slavonije obnovljeno je 1745. godine ustrojavanjem Virovitičke, Požeške i Srijemske županije. Virovitička županija je službeno obnovljena 8. prosinca 1745. instalacijom velikog župana Ljudevita Patačića“.; Ivana Horbec, „Slavonske županije“, 177–196, 181–182.

³⁶„Knight of the Golden Spur (Hungary)“, *Wikipedia*, pristup ostvaren 21.3.2019., [https://en.wikipedia.org/wiki/Knight_of_the_Golden_Spur_\(Hungary\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Knight_of_the_Golden_Spur_(Hungary)); Fanni Hende, *Politikai reprezentáció a magyar országyűléseken 1687 és 1765 között* (Political representation at the Hungarian Diets between 1687 and 1765), (doktorska disertacija, Pázmány Péter Katolikus Egyetem u Budimpešti, 2017), 97–102, posebno 101–102; općenito o odlikovanju: Václav Měříčka, *Orden und Ehrenzeichen der Österreichisch-Ungarischen Monarchie* (Wien–München, 1974); Marco Pejacsevich, Markus Pejacsevich, Marijan Kavran, ur., *Obitelj Pejačević. Povijest – kultura – umjetnost* (Zagreb: vlastita naklada, 2014), 115; Filipčić Maligec, „Obitelj Oršić“, 41–42; Bregovac Pisk, *Život u palači*, 37.

³⁷Buturac et al, *Zaključci hrvatskog sabora*, sv. IV, 101–104; usporedi HR–HDA–749–OOC, kut. 23. br. 445, 9. studeni 1741.

³⁸Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 55; Štefanec, „Visoki vojni časnik“, 157.

³⁹*Maria Theresia verleiht dem Christof Orsich den Charakter eines Rittermeisters in einer Freikompanie, 15.10.1741.*; HR–HDA–749–OOC, kut. 23, br. 442; Buturac et al, *Zaključci hrvatskog sabora*, sv. IV, 367, 374–375.

i saveznika protiv pruskog kralja Fridrika II. Velikog (vladao 1740. – 1786.) i drugih pretendenta na habsburški teritorij koji se odvijao na bojištima u Gornjoj Austriji i Češkoj. U sklopu ove vojne kampanje poznate pod nazivom Prvi Šleski rat (1740. – 1742.), vodile su se istaknute borbe za habsburšku provinciju Šlesku i Prag. Austrija je privremeno neutralizirala Prusku dopustivši joj pripajanje većine Gornje Šleske u srpnju 1742. godine, te uspješno protjerala Francuze i Bavarce iz povijesne pokrajine Bohemije u prosincu 1742. godine.⁴⁰ Po završetku sukoba hrvatske postrojbe vraćaju se u domovinu, a među njima i Krsto koji potom često posjećuje Gabrijela Patačića.⁴¹ Izvori također navode da je na temelju Krstinih vojnih zasluga u navedenim sukobima „u Gornjoj Austriji i Češkoj; u ratu francezko-bavarsko i posle u Češkoj i u Bavarii“ od Marije Terezije primio grofovstvo 29. veljače 1744. godine u Beču.⁴²

Od ožujka 1743. godine počinje se baviti javnim poslovima te sudjeluje na sjednicama Hrvatskog sabora kao predstavnik vlastelina gdje ga uključuju u rad raznih komisija. Primjerice, zajedno sa Sigismundom Sinersperghom i Sigismundom Bušićem za pregled dokumentacije koja se dostavlja kraljici o molbi nasljednika porodice Malakoczy, Adama Ilijašića i Ivana Szaića.⁴³ U jesen iste godine Hrvatski sabor donio je odluku o osnivanju komisije za sakupljanje pritužbi protiv Karlovačkog i Varaždinskog generalata te za nacrt budžeta, u čijem je radu također predviđeno Krstino sudjelovanje.⁴⁴ Krajem godine sabor je oformio izaslanstvo koje je u ime Kraljevine odnijelo vjenčani dar od tisuću zlatnika knezu, mlađem carevom bratu Karlu Aleksandru Lotarinškom (1712. – 1780.) i nadvojvotkinji Mariji Ani Austrijskoj (1718. – 1744.), sestri Marije Terezije.⁴⁵ Tom je prilikom Krsto, skupa s jednim od Patačića i Raucha,

⁴⁰Prvi napad Pruske na habsburšku provinciju Šlesku u prosincu 1740. godine završio je njenim pripajanjem Donjem Šleske i utaborenjem trupa u Gornjoj Šeskoj u listopadu 1741., a zauzvrat je Fridrik dopustio austrijskoj vojsci da mirno odstupi iz sukoba. Drugi napad je započeo u rujnu 1741. godine ulaskom Bavaraca i Francuza u Gornju Austriju, te je istovremeno došlo do priprema bavarske, saksonske i francuske vojske za ulazak u Prag. Marija Terezija je krajem 1742. vratila Bavarsku te privremeno zaustavila rat s Pruskom; Christopher Duffy, *The Army of Maria Theresa. The Armed Forces of Imperial Austria, 1740–1780* (Doncaster: Hippocrene Books, 1990), 146–155; M. S. Anderson, *The War of the Austrian Succession 1740–1748* (Routledge, 1995), 59–80.

⁴¹Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 15, 55; Štefanec, „Visoki vojni časnik“, 169.

⁴²Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 15; Kukuljević navodi: *vojevaše on u ratu francezko-bavarsko i posle u Češkoj i u Bavarii tako slavno i junački, da ga radi osobitih zaslugh svojih Maria Terezia imenova svojim komornikom*; Kukuljević Sakcinski, *Pleme grofovah Oršićah*, 48.

⁴³Dvadeset i prva sjednica održana 8. i narednih dana travnja 1743. godine; Buturac et al, *Zaključci hrvatskog sabora*, sv. IV, 410–411.

⁴⁴Sjednica od 9. srpnja 1743. u Varaždinu; Josip Buturac et al, prir., *Zaključci hrvatskog sabora*, sv. V (Zagreb: Državni arhiv NR Hrvatske u Zagrebu, 1966), 3–4, 8–9.

⁴⁵Sjednica od 16. prosinca 1743. godine u Zagrebu; Buturac et al, *Zaključci hrvatskog sabora*, sv. V., 23.

bio nazočan vjenčanju u augustinskoj crkvi (*Augustinerkirche*) u Beču, 7. siječnja 1744. godine.⁴⁶

2.1.3. Vojna karijera i daljnji uspon na društvenoj ljestvici (1745. – 1749.)

Podjelom grofovstva, netom vjenčani Krsto i Josipa Oršić ulaze među najviše hrvatsko plemstvo, a 14. rujna 1745. godine kraljica Marija Terezija, na temelju priloženih dokumenta i prijepisa, potvrđuje grofu Nikoli Zichyju te supružnicima Krsti i Josipi Oršić da potječu iz starih obitelji.⁴⁷ U periodu između 1745. i 1749. godine povećavaju se i Krstine aktivnosti u javnim poslovima Kraljevine. Na petoj sjednici Hrvatskog sabora održanoj 27. travnja 1745. godine u Zagrebu doneseni su zaključci vezani za boravak banske, neregularne, zemaljske vojske (tzv. insurekcijska vojska⁴⁸) koja se tada nalazila u Češkoj i Bavarskoj.⁴⁹ Na istoj sjednici, kojom je predsjedao Krsto, donesen je zaključak o novačenju vojske.⁵⁰

Izvjescio je da je već sredinom 1748. godine bio imenovan prisjednikom banskog stola (*Tabulae Banalis Assessor*). Osim njega, godine 1749. sastav banskog stola činili su: ban Karlo Batthyány (predsjednik), podban Ivan Rauch (podban), Adam Najšić (protonotar) te prisjednici: Teodor Rattkay, Ivan Bužan, Baltazar Magdalenić (predsjednik Sudbenog stola), Vuk Kukuljević, Josip Magdić, Juraj Jelačić, Ivan Jursić. Krčelić tu ubraja još i podžupane

⁴⁶Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 15.

⁴⁷*Fideles nostri Spectabiles ac Magnifici comite Nikolaus Zichy de Vasonkeo ab una, et Christophorus Orsich, quae generosae, ac Magnificae Josepha Zichy Conthoralis suae Plenipotentarius partibus ab altera nostram Personalem venientes in praesentiam exhibuerunt, et praesentarunt certam Transactionem Hungarico Idiomate Confectam manuum propriarum Subscriptoribus, sigillorumq' usualium apressionibus roboratam, quam vivae etiam vocis Ministerio, Confirmarunt tenoris subsequentis*; HR–HDA–749–OOO, kut. 19; Bojničić, *Der Adel von Kroatien und Slavonien*, 35; Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 15.

⁴⁸Uz uobičajenu podjelu vojske na krajišku i vojsku civilne Hrvatske i Slavonije, na prostoru Trojedne Kraljevine ova se potonja dijelila još i na redovnu (stalnu) s banskim banderijama, kraljevinske haramije te izvanrednu (insurekcijsku) vojsku. Insurekcijska vojska se organizirala samo u iznimnim situacijama, u slučaju neposredne vojne opasnosti (kakav je bio, primjerice, Rat za austrijsko nasljeđe), na kraljev poziv koji bi snosio i sve troškove ukoliko vojska ratuje na prostorima van granica; ili na trošak plemstva; Josip Adamček, *Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV. do kraja XVII. stoljeća* (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti: Centar za povijesne znanosti Sveučilišta, Odjel za hrvatsku povijest, Sveučilišna naklada Liber, 1980), 507–508; Nataša Štefanec, *Država ili ne: ustroj Vojne krajine 1578. godine i hrvatsko-slavonski staleži u regionalnoj obrani* (Zagreb: Srednja Europa, 2011), 308; Filip Hren, „Hrvatski staleži i vojna krajina u tridesetogodišnjem ratu“ (diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, 2017); „Sabor Kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije (Zagreb: Hrvatski državni arhiv), pristup ostvaren 4.4.2019., http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=3_8013.

⁴⁹U navedeno vrijeme na europskom tlu vodile su se bitke u sklopu *Drugog šleskog rata* (15. kolovoz 1744. – 25. prosinac 1745.), između Pruske i Habsburga i saveznika, a dio sukoba se odvio na području Češke; Buturac et al, *Zaključci hrvatskog sabora*, sv. V., 74–76.

⁵⁰Buturac et al, *Zaključci hrvatskog sabora*, sv. V., 77.

zagrebačke, varaždinske i križevačke županije (Žigmunda Bušića, Ignjata Cinderija i Ivana Šimunčića) i njihove zamjenike (Josipa Raffajja, Davida Deöryja i Ivana Saića).⁵¹ Na temelju arhivske građe, moguće je zaključiti da je od 1748. godine bio jedan od sudaca (*coiudex, co-judex*).⁵²

Godine 1749. imenovan je službenim poslanikom (*ablegatom*) Hrvatskoga sabora zajedno s podbanom Ivanom Rauchom, lektorom i čazmanskim kanonikom Jurjem Kovačevićem te Josipom Magdićem; te s crkvenim izaslanicima Wolfgangom Kukuljevićem i Baltazarom Krčelićem, s kojima će nekoliko puta po službenoj dužnosti putovati u Beč.⁵³ Dana 6. srpnja iste godine prisustvuje ustoličenju novog zagrebačkog biskupa Franje Klobušickog (1707. – 1760.).⁵⁴ Osim dužnosti u Zagrebu, i obaveza koje ga često odvođe u Beč, posvećuje se i obitelji o čemu svjedoči činjenica da je u tom periodu dobio najmanje četvero djece.⁵⁵

⁵¹Oršić Slavetički navodi da je to bilo 1749., referirajući se vjerojatno na popis prisjednika koji za tu godinu donosi Krčelić. Banski stol ili Banski sud Hrvatske i Slavonije (lat. *tabula banalis*) najčešće je imao funkciju prizivnog suda, a prvostupanjsku ovlast u predmetima veleizdaje, težih tjelesnih ozljeda, valjanosti povlastica i drugo.; „Banski stol“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristup ostvaren 4.4.2019.; <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=5753>; „Banski stol Kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije“ (Zagreb: Hrvatski državni arhiv), pristup ostvaren 4.4.2019., http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=3_9552; Krčelić, *Annae*, 18; Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 15.

⁵²Tim titulama obraća mu se Josip Magdić u pismu od 20. lipnja 1748. Isto je naveden i u dokumentu od 20. srpnja 1748.; HR–HDA–749–OOC, kut. 19, dokument bez numeracije i br. 458.

⁵³Zaključak je to sa sjednice od 15. (i narednih dana) rujna 1749., članak 39; HR–HDA–749–OOC, kut.19. Krčelić izvještava o još nekim zaključcima sa sjednice, bez navođenja datuma njenog održavanja. Primjerice, da se kraljevina očitovala o problemima koje je u razrađenim točkama predložila Mariji Tereziji, a za izaslanika, uz Josipa Magdića i lektora Jurja Kovačevića, odredila Krstu Oršića uz dnevnicu od 10 forinti. Uz navedene zahtjeve koje će biti predložene kraljici, Krčelić opisuje i prepirke koje su nastale prilikom imenovanja izaslanstva. Navodi i da je Krsto (1749.) sudjelovao na saboru kraljevine u Zagrebu gdje se raspravljalo o izvorima plaćanja časnika. Uz navedene obveze u Zagrebu i Beču tijekom 1749., izvjesno je da u listopadu boravi u bečkom kolegiju, gdje ga zateče pismo Marije Ane Keglević r. Drašković od 8. listopada, u kojem ga obavještava o smrti supruga Petra Keglevića; Krčelić, *Annae*, 27, 29–30; Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 15; HR–HDA–749–OOC, kut. 23, br. 16; Jaroslav Šidak, „Hrvatska kronika Baltazara Adama Krčelića 1749. – 1762.“, *KAJ* 4 (1971), br. 5: 37.

⁵⁴Franjo Ksaver Ivan Nepomuk Klobusiczky de Zettheny (1707. – 1760.), zagrebačkim biskupom imenovan je 13. svibnja 1748., a sredinom lipnja je u odsutnosti ustoličen u Požunu. Potvrđen je u Rimu 2. prosinca 1748., a početkom travnja 1749. u Beču polaže zakletvu. Korade navodi da je u Zagreb stigao potajno 6. lipnja jer nije želio svečani doček, a idući mjesec, 6. srpnja bio je ustoličen. Godine 1751. imenovan je kaločko-bačkim nadbiskupom, a 1754. dobio je naslov grofa. Krčelić dopunjuje da na ustoličenju *među odličnijima bijahu preuzvišeni gospodin grof Ludovik Erdödy, banski namjesnik, gospodin grof i general Petazzi, križevački general Maquire, presvijetli gosp. barun Antun Klobušicki s presvijetlom gospođom svojom suprugom, grof Ludovik Patačić, grof Krsto Oršić, barun Stjepan Patačić, pukovnici Kengell i Leillersperg te s predstavnicima svjetovnog svećenstva, pripadnicima redova i uglednim predstavnicima vojske i plemstva. Nije bio prisutan nijedan predstavnik komore ni kralja*; Krčelić, *Annae*, 16; Mijo Korade, „Franjo Klobusiczky“, u: *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, ur. Franko Mirošević (Zagreb: Školska knjiga, 1995), 399–402.

⁵⁵S obzirom na datume krštenja, izvjesno je da je Krsto u navedenom periodu barem dva puta godišnje (ili cijelo to vrijeme) bio u Hrvatskoj. Kukuljević Sakcinski, *Pleme grofovah Oršićah*, 48; Schneider, *Portreti 16–18. stoljeća*, 146; Szabo, „Grofovi Oršić-Slavetički“, 77–78.

Istodobno, krajem četrdesetih godina započinju prvi poznati građevinski zahvati na Krstinih imanjima, i to na obnovi dvorca u Gornjoj Stubici, te na posjedu Jakovlje.⁵⁶

2.1.4. Osnivanje glinske i petrinjske pukovnije i Krstino napredovanje (1750. – 1765.)

Nakon Bečkog rata (1683. – 1699.) pa do sredine 18. stoljeća, prema uzoru na uređenje regularnih formacija carske vojske, provedena je reorganizacija Vojne krajine koja je većinom bila izravno podređena vojnim vlastima u Grazu i Beču. Ukinute su kapetanije i vojvodati, a umjesto njih organizirani generalati (generalkomande; Karlovački, Varaždinski, Banatski i Erdeljski generalat; Banska krajina te nova Slavonska krajina) s pukovnijama (regimentama) i satnijama kao taktičkim, ali i osnovnim upravno-teritorijalnim jedinicama. Među zadnjima je provedena reorganizacija Varaždinske (1745.), Karlovačke (1746.) te Slavonske krajine (1747.). Unutar Banske krajine 1750. godine, jedine izravno podređene banu, tada Karlu Josipu Batthyányju de Nemetujvar (1697. – 1772.), uspostavljene su dvije graničarske pukovnije: br. 10 Glinska, i br. 11 Kostajnička, kasnije Petrinjska.⁵⁷

Na temelju povelje bana Karla Batthyányja od 1. siječnja 1750., za potpukovnike (*vice colonellus*) kostajničke banske pješake pukovnije postavljeni su Krsto Oršić, ujedno i novo postavljeni zapovjednik Jasenovca i barun kanonik Adam Patačić, zapovjednik Dubice. Za pukovnika je postavljen Juraj Pogledić (kasnije iste godine mijenja ga Wenzel Matthias Hnogek von Kleefeld), a za bojnika Ladislav Plepelić.⁵⁸ Iako je sjedište pukovnije bilo u Kostajnici, a tek početkom 60-ih godina 18. stoljeća u Petrinji, nakon što je iz Varaždinskog generalata prešla u sastav Banske krajine, pukovnija je bila smještena na području nekadašnje Petrinjske

⁵⁶I dalje upravlja imanjima, a nešto češće se među dokumentima javljaju spisi pisani iz grada Severina na Kupi; usp. HR–HDA–749–OOC, kut. 6, fasc. 35, 50–60.

⁵⁷Alexandar Buczynski, „Hrvatske granice i Vojna krajina“, u: *Hrvatska i Europa: kultura, znanost i umjetnost, sv. 3: Barok i prosvjetiteljstvo*, ur. Ivan Supićić i Ivan Golub (Zagreb: Školska knjiga, 2003), 57; Alexander Buczynski, „Vojna krajina u 18. stoljeću“, u: *Povijest Hrvata. Druga knjiga: Od kraja 15. stoljeća do kraja Prvoga svjetskog rata*, ur. Mirko Valentić i Lovorka Čoralić (Zagreb: Školska knjiga, 2005), 276–279; Alexander Buczynski, „Stvaranje vojnih komuniteta Bjelovara i Petrinje“, *Povijesni prilozi* 10 (1991): 83; Ivica Golec, „Banska krajina u djelima svećenika Josipa Marića (1807. – 1883.) i Pavla Lebera (1844. – 1919.)“, u: *CCP* 30 (2006), br. 57: 155–156; „Banska generalkomanda“ (Zagreb: Hrvatski državni arhiv), pristup ostvaren 2.2.2019., http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=3_8158

⁵⁸HR–HDA–749–OOC, kut. 23, br. 460; Krčelić, *Annuae*, 44, 456; Filipčić Maligec, „Grofovi Oršić“, 91; Nataša Štefanec, „Visoki vojni časnik“, 159.

kapetanije, gdje je 1753. bio podignut vojnički tabor za održavanje vojnih vježbi obiju banskih pukovnija.⁵⁹

U toj službi 1. lipnja 1750. godine Krsto odlazi u ptujski logor gdje su se vršile vježbe pet pukovnija i smotre za vladarsku obitelj i druge ugledne goste, na kojoj su sudjelovale i hrvatske pukovnije.⁶⁰ Ujedno, već od ožujka 1750. spominje se kao carski komornik (*Sacrae Caesareae Regiaeque Mattis Camerarius*), odnosno, carsko-kraljevski savjetnik (*S.C.R. Aplice Mattis Consiliarij Camerarij*) u dokumentu od 25. studenog 1750.⁶¹

Godine 1751. s grofovima Csakyjem i Bužanom zadužen je za pitanje vraćanja zemljišta Repaš šimeškoj županiji.⁶² Iz korespondencija s grofom Ivanom Rauchom od 23. travnja i 21. listopada 1751. saznaje se da Krsto odlazi u Beč.⁶³ Iduće godine u Krstinom domu na Gornjem gradu u Zagrebu, lektor Juraj Kovačević i čazmanski kanonik Pavao Tučković sastavljaju zapisnik o Krstinim uplatama za razne altarije i zakladu bolonjskog kolegija.⁶⁴ Dana 23. svibnja 1753. godine zajedno sa suprugom prisustvuje proslavi pedesete obljetnice mlade mise velikog prepošta baruna Žigmunda Bernarda Sinersperga.⁶⁵ Godine 1753. Krsto je postao pukovnik glinske pukovnije, naslijedivši Adama Batthyányu.⁶⁶

⁵⁹Sjedišta satnija u Drugoj Banskoj pukovniji bila su: Rujevac, Dvor, Zrin, Umetić, Jabukovac, Petrinja, Gradusa, Drljače, Hrastovac, Kostajnica, Dubica, Jasenovac; Golec, *Povijest grada Petrinje*, 87; konzultiran je i tekst izložbe autorice dr. sc. Nataše Štefanec postavljene u auli Filozofskog fakulteta u Zagrebu u svibnju 2019. godine.

⁶⁰O ceremonijama i svečanostima na Ptuju Krčelić još navodi: *I u dvoru je priređena velika gozba, na kojoj su s Njihovim Veličanstvima jeli tzv. štapski oficiri [štabni časnici], i to pukovnici barun Stjepan Patačić, Gabrijel Škrlec i novo imenovani kostajnički pukovnik Kleefeld, isto tako potpukovnici gosp. grof Oršić i kanonik Adam Patačić, te bojnici (major) Grličić i Jelačić; vidi: Krčelić, *Annae*, 54–55.*

⁶¹HDA–749–OOC, kut. 1, fasc. 6 i kut. 19, dokument bez numeracije; Kukuljević Sakcinski, *Pleme grofova Oršićah*, 48; Schneider, *Portreti 16–18. stoljeća*, 146; Szabo, „Grofovi Oršić-Slavetički“, 77–78; *Matična knjiga župe Gornja Stubica, 1683–1925. Croatia, Church Books, 1516–1994.*, 69 lijevo, pristup ostvaren 24.8.2017., <http://www.familysearch.org>

⁶²Riječ je o današnjoj Šomođskoj županiji, nekada jednoj od županija u Austro-Ugarskoj, sa sjedištem u Kapošvaru. Usp. Austrija (dalje: AUS) – Österreichisches Staatsarchiv (dalje: OeStA) – fond 16-4 – SB Csaky – Herrschaft Bellatincz [Obitelj Csaky, vlastelinstvo Belatinec] (dalje: CHB); HR–HDA–749–OOC, kut. 32, br. 466 i 467. Godine 1753. član je komisije koja je popisivala posječena drva u gorju Josepha Kondraza; dokument od 3. travnja 1753. godine, u: HR–HDA–749–OOC, kut. 6, dokument bez datacije. O sporu između Bukovca i Rasinje protiv Čakovca (*inter Buhovesense & Rasiniense ab una, Parte vero ab altera Chaktornense /Samostan sv. Pavla Pustinjaka/ Dominia guarumnis differentiarum intuitu Plaga Verbinecz ab alys, ays autem Metvicsa compellata exortar...*), detaljnije o događajima sa sjednice vidi Krčelić, *Annae*, 103.

⁶³HR–HDA–749–OOC, kut.19, dokumenti bez numeracije.

⁶⁴Zapisnik od 19. travnja 1752. godine; *isto*, kut. 19, dokument bez datacije.

⁶⁵Krčelić, *Annae*, 145.

⁶⁶Unatoč tome, u literaturi i izvornim dokumentima (primjerice iz 1756.) se i dalje navodi isključivo kao pukovnik kostajničke pukovnije. Krčelić navodi: *U srpnju, i to oko 12.oga [1756.], iz ove banske krajine krene u kraljevski tabor u Češku 2.200 pješaka pod zapovjedništvom i vodstvom pukovnika kostajničke pukovnije gospodina grofa Krste Oršića i potpukovnika gospodina Nikole Fridrika Grličića.*; Krčelić, *Annae*, 300.

Godine 1755. postao je predsjednik popisnog i član urbarialnog povjerenstva (zajedno s Patačićem, Krčelićem, Sabathinijem, Raffajem i Petkovićem) o čemu Krčelić dodatno navodi da su se sastali u *Oršičevoj kući* i *premda su po točkama primljenog uputstva morali ispitati povjerenstvo i saslušati popisivače, pogotovu kad su vidjeli, da je kraljevsko Veličanstvo odobrilo dosadašnji popis, ipak do toga nije nikada došlo, nego se čitav njihov rad sastojao od galame i prepiranja o značenju pojedinih riječi i izraza.*⁶⁷ Godine 1755. Oršić je zajedno s kanonikom Malenićem, Ivanom Bužanom, Jurjem Petkovićem i Tomom Šćitarocijem i perovođom Petrom Balloghom, pod namjesnikovim predsjedanjem izabran u odbor da iznesu primjedbe na točke nacrtu za izradu općeg urbara Kraljevine Hrvatske, a 1756. bio je također član (uz Draškovića, Patačića, Malenića i Juršića i Bužana) trećeg odbora za izradu stalnog urbara za *čitavu kraljevinu na temelju primljena naloga i nacrtu.*⁶⁸

Sredinom veljače 1756. Oršić je prisustvovao misi koju je povodom nedavnih razornih potresa održao Krčelić, a nekoliko mjeseci kasnije ponovno odlazi na bojište.⁶⁹ Krčelić opisuje događaj od 12. lipnja kada su Krsto Oršić kao pukovnik kostajničke pukovnije, potpukovnik Nikola Fridrik Grlečić te kapetani Nikola Matleković, Raizner, Tolnaj, Rožička i Botički, te drugi časnici s vojskom od dvije tisuće i dvjesto vojnika, otišli u kraljevski tabor u Češku gdje se održala smotra vojnih snaga i pripreme za rat.⁷⁰ Nakon priprema vjerojatno su se vratili u Hrvatsku odakle su, prema Krčeliću, oko 12. srpnja otišli u kraljevski tabor u Češku. Autor još dodaje: *na opće čuđenje držahu se veoma tužno, a obični vojnici predviđahu nekakvu nevolju. Za njima su u kolovozu pošli konjanici, njih 500 na broju, sa svojim pukovnikom Gabrijelom Škrlecem. S njima je krenuo i pridjeljeni potpukovnik Sermage.*⁷¹

Novi sukob pruske vojske (takozvani Treći šleski rat) pod Fridrikom II. Velikim i vojske Austro-ugarskog carstva (austrijska, mađarska, češka, nizozemska, šleska, hrvatska, talijanska i moravska vojska) pod vodstvom general-feldmaršala Maksimilijana Ulyssesa Brownea (1705.

⁶⁷Na sastancima uoči popisivanja 26. srpnja – 2. kolovoza 1754. godine dogovoren je popisni obrazac s ciljem utvrđenja sastava selišta, koji su po nalogu dvora poslani u Beč; Oršić Slavetički navodi da je time pridonio poboljšanju položaja seljaštva; Krčelić, *Annae*, 148–154, 157, 163; Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 15.

⁶⁸Krčelić, *Annae*, 237, 265.

⁶⁹*Isto*, 256.

⁷⁰*Isto*, 300; Željko Pleskalt, „Bjelovarske pukovnije na europskim ratištima 1756.–1918. godine“, *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru* 1 (2007): 113.

⁷¹Po ovome ispada da su Oršić i Grlečić otišli u lipnju, te počeli ratovati u listopadu, dok je u tom periodu, 27. rujna, bilo je krštenje Oršičeve kćeri Terezije kojoj su kumovali supružnici Grlečić; Krčelić, *Annae*, 300; Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 15; Alojz Jembrih, *Grof Sermage u zrcalu svojih pisama 1758.* (Zagreb: Multiart d.o.o., Udruga Pinta Zagreb, 2000), 31.

– 1757.) izbio je 1. listopada 1756. godine kod mjesta Lovosice (njem. Lobositz; na sjeveru današnje Češke), što je bio prvi u nizu sukoba unutar Sedmogodišnjeg rata (1756. – 1763.).⁷² Iako slabije naoružan, trideset i četiri tisuće vojnika s kojima je Browne raspolagao dalo mu je znatnu prednost u ljudstvu, a prema literaturi, među njima je bio i Krsto Oršić predvodivši svoju glinsku pukovnicu.⁷³ Smatra se da je Browne ovom bitkom odnio tek stratešku pobjedu nad Fridrikom, usporivši ga u daljnjem napredovanju te ga natjerao na povlačenje prema pokrajini Saskoj (Saksoniji).⁷⁴

Godine 1757. Krsto je bio jedan od kandidata za banskog namjesnika koji bi zamijenio Ferenc (Franju) V. Nádasdyja (1708. – 1783.), no naposljetku je banova odluka ipak pala na biskupa Franju Thauszyja.⁷⁵ Za vrijeme zasjedanja banskog stola bio je na bojištu, a vratio se nakon srpnja 1758.⁷⁶ U narednom razdoblju od 1759. do 1763. godine bavio se pitanjem vlasništva nad posjedom u Bosiljevu, za koje je tražio pravo prednosti u kupnji zbog neposrednog susjedstva njegovog severinskog imanja. Grof Auersperg je pred čazmanskim kaptolom za svotu od četrdeset i sedam tisuća prodao svoje vlastelinstvo Bosiljevo Ignjatu Vojkoviću i njegovoj rođakinji Depoczi. Krčelić o slučaju piše 1763. godine te navodi da je Krsto najprije po brzom postupku u svoju korist riješio parnicu dobivši potvrdu presude od kraljevskog suda, čemu je pomogla i intervencija grofice Oršić u Pešti, no, naposljetku je morao odustati od potraživanja imanja.⁷⁷

⁷²U kolovozu 1756. godine pruska vojska je pod vodstvom Fridrika ušla na teritorij saksonske Poljske šaljući upozorenje i najavljujući svoje namjere Austriji i saveznicima, prekinuvši razdoblje mira od kraja Drugog šleskog rata 1745. Sedmogodišnji rat nastaviti će se do 1763. sukobima s Prusima: kod Praga, Kolina, Rossbacha, Leuthena, Zorndorfa, Hochkircha, Kunersdorfa, Liegnitza, Torgaua i Burkersdorfa; Duffy, *The Army of Maria Theresia*, 173; „Seven Years War“, British battles.com, pristup ostvaren 11.11.2018., <https://www.britishbattles.com/frederick-the-great-wars/seven-years-war/>

⁷³O zaslugama krajiških vojnika u Sedmogodišnjem ratu, posebno u bitci kod Kaunitza 1756., Praga 1757., Kolina i Schweidnitza 1761., u kojem ih je sudjelovalo više od osamdeset i osam tisuća, vidi: Duffy, *The Army of Maria Theresia*, 85; Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 15; Krčelić, *Annae*, 300.

⁷⁴„Browne planted a force of Croats on the tangled slopes of the volcanic Lobosch hill in front of this right flank. There was an advance guard in close support of the Croats, but main body of the army was cunningly disposed behind the ponds and marshy banks of the Morellen-Bach“, Duffy, *The Army of Maria Theresia*, 171–173; „Battle of Lobositz“, on-line, pristup ostvaren 11.11.2018., <https://www.britishbattles.com/frederick-the-great-wars/seven-years-war/the-battle-of-lobositz/>

⁷⁵Krčelić navodi kako se *banu to nije činilo sigurnom, da ne bi radije njega samoga ostavili u Kraljevini*. Predloženi kandidati osim Krste bili su: Stjepan Patačić, general barun János Ghillány i barun János Baranyay; Krčelić, *Annae*, 333, 345; Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 15; Ivana Horbec, *Prema modernoj državi. Uprava i politika u Banskoj Hrvatskoj 18. stoljeća* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2018.), 416–417.

⁷⁶Krčelić, *Annae*, 365.

⁷⁷Vidi brojne dokumente datirane u 1759. i 1763., u: HR–HDA–749–OOO, kut. 3, fasc. 19, br. 9–11 i drugi; Krčelić, *Annae*, 460–461.

U međuvremenu na europskom tlu trajali su sukobi između Pruske protiv Austrije i saveznika u kojima sudjeluje i Krsto. U siječnju 1760. godine bojnič Grlečić otišao je u carski tabor sa svojih tisuću vojnika, a u ožujku mu se pridružio i Krsto, krenuvši iz petrinjskog tabora s dvije tisuće banovačkih pješaka preko Beča.⁷⁸ Sekundarni izvori ističu Krstine vojne uspjehe kod „opsade Praga i Plavna“ te bitke za tvrđavu „Schweidnitz“.

U lipnju-srpnju 1760. godine gradić Plauen je bila važna strateška točka za obranu Dresdena, jedinog preostalog grada pod Austrijancima, time i glavna meta Fredriku i njegovoj vojsci koji je držao cijeli teritorij Saske. Austrijska vojska bila je smještena u naseljima blizu Plauna, koja su šumom i tjesnacima bila djelomično zaštićena od pruskih napada, no utaborena u skromne barake, vojska Marije Terezije, kao i ona suparnička, doživjela je velike gubitke, uspjevši sačuvati Dresden pod svojim teritorijem.⁷⁹

Uspješnim okončanjem kampanje Krstina jedinica preusmjerena je prema Češkoj, gdje su se 1761. i 1762. godine odvila dva važna sukoba. Jedan od njih, od ukupno četiri opsade 1757., 1761. i 1762. godine, vodio se oko utvrde Schweidnitz na prostoru Šleske, koju su 1761. godine uspješno povratili Austrijanci, sudeći prema izvorima, uz iznimne zasluge hrvatskih krajišnika.⁸⁰ Grof Sermage o tome kaže: *1. listopada, točno u tri ujutro, Hrvati su upotrijebljeni u napadu na Schweidnitz radi odvratanja pozornosti neprijatelja od ostalih tvrđava na njihovu vodenu utvrdu, smještenu u Wietritzu.*⁸¹ Prema izvorima, Ž. Karaula navodi da su u utvrdu prvi prodrli upravo krajišnici Varaždinskog generalata (V. Križevačke i VI. Đurđevačke), a Oršić Slavetički spominje svog hrabrog, ali korpulentnog pretka koji se jedva uz pomoć svojih vojnika među prvima popeo na gradske bedeme.⁸²

⁷⁸Krčelić, *Annuae*, 399.

⁷⁹F. W. von Archenholz, *The History of the Seven Years War* (Frankfurt na Majni: C. Jugel, 1843), 298, 392; „Siege of Dresden (1760.)“, pristup ostvaren 23.10.2017. http://www.kronoskaf.com/syw/index.php?title=1760_-_Siege_of_Dresden

⁸⁰Duffy, *The Army of Maria Theresia*, 6, 86, 120, 183, 187, 202.

⁸¹Jembrih, *Grof Sermage u zrcalu svojih pisama*, 100.

⁸²Ovu crticu preuzeo je Krstin predak, pjesnik Juraj Oršić-Slavetički u svom literarnom djelu: „Prikaže mi se u duhu juriš Banovaca na tvrđavu Schweidnit u sedmogodišnjem ratu. Topovi riču, puške praskaju, ali junački se Banovci penju ko četa bijesnih vragova na bedeme schweidničke. Njima se na čelu penje teškom mukom – čini se njihov zapovjednik – muči se siromah – e teško je s trbušinom jurišati. Ali se stari penje, ne će natrag, pomognu mu njegovi momci; još jedamput tako, pa opet i evo ga na bedemima. Ne plaši se on mrkih pruskih grenadira, već se što ruši, što opet sre među nje i lupa ih nemilice britkom svojom čordom. Šta mi pada na um taj debeli časnik? – mislim – hm. Što bi to moglo značiti? Tko je taj časnik? Ah, to je bio moj pradjed general Krsto Oršić! Opominje me, da nebudem kukavica, jer kada se on debeo i nespretan nije strašio jurišati na pruske grenadire, bila bi sramota, da se ja mlad i jak plašim ove ženetine.“, Juraj Oršić-Slavetički, *Prva knjiga* (Zagreb: Komis. naklada knjižare L. Hartmana (Kugli i Deutsch), Tiskara Mile Maravića, 1902), 78; Željko Karaula, „'Budi odan caru' i 'Što Bog dade

Kod Praga se vodilo nekoliko sukoba (dvije opsade 1757., 1761. te posljednja opsada 1762.), a Krsto vjerojatno sudjeluje u jednoj od posljednje dvije. Bitkom kod Praga 1762. godine, s više od pedeset tisuća vojnika Marija Terezija uspjela je istjerati Francuze iz Češke prema Dunavu, prema granici s Bavarskom. Preostale trupe su kapitulirale 26. prosinca što je označilo uspostavu mira u Austrijskoj Monarhiji i konačni slom Fridrika.⁸³

Ubrzo, uslijed obilaska bana Ferenc Nadasdyja banskih pukovnija u travnju 1762. godine, Krsto je dobio promaknuće u čin general-bojnika (*General-Major, Generalfeldwachtmeister*) s pripadajućom plaćom te novu funkciju zapovjednika banskih pukovnija. Time je po zapovjednoj liniji bio podređen brigadnom generalu, a nadređen brigadirima i pukovnicima. Bio je zadužen za inspekciju jedinica, stražara na dnevnoj bazi, nadzor nad jedinicama na bojištu i u ratnim pohodima. Također je i predvodio jedinice prilikom marširanja ili parada.⁸⁴ U dokumentima iz 1761. godine naziva ga se *Generalis Vigiliarum Praefectus*, te *Supremo Vigiliarum Generali Praefecto*.⁸⁵

Od 1763. godine, osim Zagreba i Stubice, povremeno boravi i u Petrinji, sjedištu banske brigade, gdje ga se spominje i u kontekstu ustroja pukovnijske glazbe. Njena osnovna funkcija – podizanja morala i jačanja vojničkog duha – bila je vezana uz potrebe vojske, primjerice, prilikom vojnih vježbi i ratnih pohoda.⁸⁶ Osim toga, izvori spominju i Krstine napore u podizanju kvalitete obrazovanja. Isticao je, između ostalog, kako je školstvo u tom dijelu Krajine loše i treba ga što prije sustavno mijenjati, posljedica čega je bio poticaj Banskoj

i sreća junačka' Warasdiner 1538. – 1913.“, *Podravina* 10 (2011), br. 19: 152; Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 15; Juraj Oršić-Slavetički, *Prva knjiga* (Zagreb: Komis. naklada knjižare L. Hartmana (Kugli i Deutsch), Tiskara Mile Maravića, 1902), 78.

⁸³Duffy, *The Army of Maria Theresia*, 146–155.

⁸⁴*Isto*, 31.

⁸⁵Dokument iz veljače navodi njegovu nekadašnju, *staru* titulu pukovnika kostajničke pukovnije (*alte titulata sua Mattis... legionis Kosztainiczenss Militiae Banalis Consiliaria Colonelli*); Krčelić navodi da je obnašao dužnost zamjenika zapovjednika Banske krajine i *kao osoba obćeg povjerenja* potkapetana trojedne kraljevine, te da je u travnju 1762. prilikom posjeta bana Nadasdyja banskoj pukovniji, Krstu imenovao svojim brigadirom obaju banskih pukovnija; Schneider, *Portreti 16–18. stoljeća*, 146; Szabo, „Grofovi Oršić-Slavetički“, 77–78; Golec, *Povijest grada Petrinje*, 87; HR–HDA–749–OOC, kut. 32, br. 502, 11. studeni 1761.; *isto*, kut. 5, br. 40, 11. studeni 1761.; *isto*, kut. 2, br. 28, 8. veljače 1761.; *isto*, kut. 32, br. 500, 19. svibnja 1761.; *isto*, kut. 28, br. 517–520; Krčelić, *Annuae*, 417, 437; Antonio Schmidt-Brentano, *Kaiserlich und k.k. Generale (1618–1815)* (Vienna: Österreichisches Staatsarchiv/A. Schmidt-Brentano, 2006), 71.

⁸⁶Prezime *Orssich* navedeno je na popisu „Prezimana petrinjskih žitelja [katolika] prema vjerskoj pripadnosti u godini dobivanja položaja vojnog komuniteta (1777.), no podatak se možda odnosi na njegovog sina Adama. Ivica Golec, „Vojni komunitet Petrinja: (Militär community Petrinia): 1765. – 1881.“ (doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 1995), 442; Golec, *Povijest grada Petrinje*, 430.

generalkomandi sa sjedištem u Varaždinu za osnivanje prve njemačke škole u Petrinji, takozvane pukovnijske škole (*Regimentsschule*).⁸⁷

2.1.5. Politička karijera i plemićki hedonizam (1766. – 1782.)

S općeg sabora Kraljevine, koji je održan pod banovim predsjedanjem, u vezi s tužbama protiv gospodina Becka i s kraljevskom odlukom, godine 1766. poslani su u Innsbruck u Tirolu kao izaslanici u ime kraljevine general grof Krsto Oršić, kanonik Josip Galjuf i Antun Bedeković, blagajnik kraljevine i prisjednik Banskog stola.⁸⁸ Krčelić navodi da je iste godine predsjedao i *odborom* u Zagrebu.⁸⁹ Od 27. lipnja 1766. sve do 19. siječnja 1771. godine nosio je generalski čin podmaršala (*Feldmarschall-Leutnant*; FML) u kojem je i umirovljen.⁹⁰ Sama funkcija podrazumijevala je čilu i sposobnu osobu s velikim iskustvom i vještinom, koja je morala zapovijedati brigadom od dvije i više regimenti.⁹¹ Od godine 1770. do 1782. obnašao je dužnost velikog župana Zagrebačkog (*Cottus Zagrabienensis Supremus Comes*).⁹²

U zadnjim godinama života, posvećen je upravljanju posjedima, posebno naslijeđenom dvorcu Popovec (danas poznat pod nazivom dvorac Kulmer prema zadnjim vlasnicima), te vodi nekoliko sporova.⁹³ Istaknuto mjesto svakako zauzima izgradnja i opremanje ladanjske rezidencije u Gornjoj Bistri.

Što se tiče njegove fizionomije i svakodnevnih navika, Adam navodi da je „bio lijep čovjek, vanjština mu je bila ozbilna, niti u mladosti nije bio sklon nikakvoj razvratnosti, živio je uvijek umjereno, rano liegao, ali i vrlo rano ustajao, u 24 sata jeo samo jedanput“.⁹⁴ U

⁸⁷Proizlazi to iz izvješća baruna Ivana Šiškovića kojim 1769. godine grof Oršić izvještava Dvorsko ratno vijeće u Beču o cjelokupnom društvenom stanju u Banskoj krajini; Ivica Golec, *Vojni komunitet Petrinja kao gospodarsko i prosvjetno kulturno središte Banske Krajine (1777. – 1871.)* (Sisak: Državni arhiv u Sisku, 2003), 323–324.

⁸⁸Dobio je dnevnicu od 12 rajnskih forinti, a svaki od njih dodatno još 200 forinti za putne troškove i od biskupa 100 kremničkih zlatnika; Krčelić, *Annuae*, 492–493.

⁸⁹*Isto*, 524.

⁹⁰Generalski čin podmaršala, bio je drugi najviši čin do 1915. Najčešće je zapovijedao divizijom, a oslovljavan je s *ekscelencijo*; Schmidt-Brentano, *Kaiserlich und k.k. Generale*, 71; HR–HDA–749–OOC, kut. 28, br. 520.

⁹¹Duffy, *The Army of Maria Theresia*, 33.

⁹²Schneider, *Portreti 16–18. stoljeća*, 146; Szabo, „Grofovi Oršić-Slavetički“, 77–78.

⁹³Spori se s Petrom Troilom Sermageom (1770.), Franjom Patačićem od Zajezde i Katarinom Keglević r. Bužinski (1770.), Baltazarom Zaverski (1769./1770.); HR–HDA–749–OOC, kut. 4, dokument iz 1769.; *isto*, kut. 23, br. 525; *isto*, kut. 6, br. 18; Žmegač, „Dvorac Popovec“, u: *Krapinsko-zagorska županija*, 366, 368.

⁹⁴Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 56–57.

Memoarima Oršić također spominje da si je „kupanjem u kasnu jesen navukao mukotrpnu bolest“. Posebno je volio svoj posao, konje i gospodarstvo, a prema Adamovim riječima, vodio je ugodan život u skladu s plemićkim statusom.⁹⁵ U pogrebnom govoru od 19. veljače 1782. godine, koji je ubrzo nakon toga i publiciran, zagrebački kanonik Filip Wohlgemuth napose je istaknuo Krstino plemićko podrijetlo i njegove vrline.⁹⁶ O njegovom karakteru i naravi sin Adam napisao je: „Moj otac, mlad nadobudan čovjek, kojega su svi voljeli (...) On bijaše (ne velim to kao njegov sin) častan, bogobožazan, kadkad bi znao planuti, ali bi se brzo udobrovoljio; zemlja i njegovi podložnici su ga voljeli“.⁹⁷ Arhivska građa potvrđuje da je u više navrata posuđivao novac svojim podložnicima koji su mu se obratili s teškom financijskom situacijom.⁹⁸ Ili pak, događaj od 15. svibnja 1746. kada su pred Krstu u grad Severin došla osmorica slobodnih kmetova s izjavom da će mu od sada nadalje biti vjerni i poslušni te se voljno odazvati njegovom pozivu za obranu, što su do sada odbijali; kako proizlazi iz teksta: *Kako mi tverdokorni bilismo y oglusni na zapoved našega milostivnoga Gospodina Grofa Xtoffa Orsicha.... da vsi nassi mali y veliky od sad pokorny budemo, kamo goder y kuliko goder krat zapoved bude hodili obecaemo ... od szada.*⁹⁹

⁹⁵Još jedan vrijedan podatak o tada uobičajenim bolestima od koje je obolio i Krsto donosi grof Petar Troilo Sermage (1722. – 1771.). U pismu supruzi, grofici Ani Mariji Drašković (1721. – 1749.) od 7. prosinca 1755. godine piše da je *već treći dan zarobljen glavoboljom i katarom*, a da se isto dogodilo i Krsti Oršiću koji je *također zarobljen katarom i curi mu lijevo uho*. Dodaje još: *Posvuda ima bolesnih, tako da je pola mjesta u Hrvatskom saboru prazno. Med i mast je zaista mala utjeha.*; Jembrih, *Grof Sermage u zrcalu svojih pisama*, 26–27.

⁹⁶Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 57.

⁹⁷*Isto*, 56–57.

⁹⁸Na primjer, ne imajući mogućnost vratiti Krstinu pozajmicu (80 raj. florena), Adam Domjanić darovao mu je *Stari dvor* na području Gornje Stubice (*na gornie Sztubici imanom sztari dvor szvanom*), kmeta i razna naturalna davanja; dokument od 13. studenog 1744., HR–HDA–749–OOC, kut. 5, br. 16.

⁹⁹HR–HDA–749–OOC, kut. 19.

2.2. Josipa Oršić r. *Zichy de Zich et Vásónkeö* (1723. – 1778.)

Josipa (*Jozefa*) Oršić rođena je u Budimu 1723. godine, što je moguće utvrditi prema nekadašnjem natpisu s poledine slike iz Muzeja grada Zagreba: *1778 E /xcelentissima/ D/omi/na Comitissa Josepha ab Orssich nata E/xcelentissima/ Comitibus Zichy de Vasanko Aetatis sua Annor/um/ 55.*¹⁰⁰ Umrla je 6. svibnja 1778. u Gornjoj Bistri, a pokopana je u župnoj crkvi sv. Jurja u Gornjoj Stubici u prisutnosti dvadeset i šest svećenika.¹⁰¹ U knjigu umrlih tom prilikom župnik Ignacije Klešić (župnik 1773. – 1782.) upisao je kako smrti koja nikoga ne pošteduje i dolazi brzo i neočekivano, nije izmakla ni grofica.¹⁰²

Potekla je iz mađarske plemićke obitelji *Zichy de Zich et Vásónkeö* (također i *Vásonykeö*), a koja nagli uspon na društvenoj ljestvici doživljava u 17. stoljeću dodjelom barunatstva (1655.) i grofovstva (1679.) i dakako pripadajućim beneficijama, posjedima te vojnim zaslugama pojedinaca.¹⁰³ Bila je kćerka grofa Petra Zichyja (1674. – 1726.) i druge žene Suzane (*Zsuzsanna*) Bercsényi de Székes (1691. – 1745.) s kojom je, osim Josipe, imao sina Miklósa (umro 1758.), špana kruga Szabolcs i pokrovitelja likovnih i glazbenih umjetnosti; Reginu i Sarolta koji su umrli mladi. Iz prvoga braka s Márijom Klárom Drugeth de Homonna, groficom hrvatskog podrijetla, rodili su se sinovi: Ferenc (1700. – 1783.), László (umro 1726.),

¹⁰⁰Schneider, *Portreti 16–18. stoljeća*, 145; pristup ostvaren 10.8.2017., <http://genealogy.euweb.cz/hung/zichy2.html>

¹⁰¹U literaturi se krivo navodilo da je umrla u Oroslavju ili pak u Gornjoj Stubici i to 3. ili 6. ožujka, 1778.; U *Memoarima*, Oršić navodi da je umrla u Gornjoj Stubici od upale pluća; Hrvatska (dalje: HR) – Hrvatski državni arhiv, Zagreb (dalje: HDA) – fond 1.844 – Hrvatsko plemstvo, mapa „Oršić“ (dalje O), fol. 3; pristup ostvaren 10.8.2017., <http://genealogy.euweb.cz/hung/zichy2.html>; Schneider, *Portreti 16–18. stoljeća*, 145; *Matična knjiga umrlih župe Gornja Bistra, 1769.–1813. Croatia, Church Books, 1516-1994.*, različite numeracije: 819–820 i 409–410, pristup ostvaren 24.8.2017., <https://familysearch.org>; Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 56.

¹⁰²*Omnibus est facile mori, mors nulli parcit honeri, idem accidit inopinata. Excellentissimae ac illustrissimae Dominae Dominae, Comitissa nata Zichy. Seus Conthorali, Excellentissimi ac Illustrissimi Domini Domini Comititis Christophori ab Orssich sit; Josepha Orssich quae et in Sztubiczae, morto tentati percepta caso? suffocativo, intra spacium Unius Septimus? hac lacrimaram valle dacesit, sacram cui lector uramecum praecara requiem ac tumulata, in Ecclesia Parochiali Sancti Georgiy M. & Martiris, in cujus comitia? fuerunt sacerdotas celebrates 26. quo, quia dilexit decoram domus Dei ac ejus honorem in Sua collatura ubique promovit ideo quia nen vixit sibi soli, vivat in Theatro Polli?? / Ita lector, una mecum praecare. Parocho loci Ignatio Kleschich., *Matična knjiga umrlih župe Gornja Stubica, 1769.–1813.*, 819–820 i 409–410.*

¹⁰³Obitelj *Zichy de Zich et Vásónkeö* potječe iz 13. stoljeća, a podrijetlo veže uz naziv *Zayk*, prema istoimenom naselju kod Drave u nekadašnjoj županiji Somogy. U 14. stoljeću preuzimaju naziv *Zics* (Zich) prema naselju južno od Balatona. Najveći dio posjeda i pridjevak *vásonkeö* te zasluge pripisuju se Istvánu (1616. – 1693.); „The Zichy family“, pristup ostvaren 28.3.2019., <http://www.zichyfamily.com/>; varijante obiteljskog grba dostupne putem poveznica: <http://www.zichyfamily.com/tartalom/oldalak/kepek/cimerek/cimerek.jpg>, i <http://www.zichyfamily.com/tartalom/oldalak/kepek/cimerek/cimerek2b.jpg>

špan okruga Szabolcs; te kćeri: Mária Anna (umrla 1764.), supruga grofa Ferenca Csakyja i Mária Teréz, udana za Jozsefa van de Nath (von Dernath).¹⁰⁴

O Josipi se zna jako malo, kao uostalom i o većini ženskih pripadnica društva u ranom novom vijeku, zbog čega su dragocjena sjećanja njenog sina i poneki spis koji se sačuvao u obiteljskom arhivu. Josipin sin Adam u *Memoarima* je opisuje kao ženu „dobra imetka i ugledne obitelji“.¹⁰⁵ Udaju ugarske grofice Zichy za Krstu Oršića prije svega potrebno je promatrati u kontekstu uobičajene plemićke ženidbene strategije. Pritom se misli na važnost nastavljanja obiteljske loze, uglavnom odabirom pripadnice jednakog društvenog statusa te članice što uglednije obitelji s kojom bi povezivanje bilo korisno za daljnji napredak.¹⁰⁶ Na temelju više segmenata moguće je zaključiti da je Josipa Zichy donijela prosperitet u novoosnovanu obitelj. Za Krstu Oršića udala se 1744. godine te s njime do odrasle dobi odgojila trojicu sinova koji su nastavili obiteljsku lozu.¹⁰⁷ S jedne strane, nezanemariv je Josipin miraz na koji aludira Oršić u *Memoarima*, a čije razmjere naslućujemo na temelju popisa imovine iz obiteljskih nekretnina u Budi, načinjenih uoči njihovog vjenčanja, 1743. i 1744. godine.¹⁰⁸ Ženidbeni (predbračni) ugovori, koji su u pravilu prethodili sklapanju velikaških brakova, imali su za svrhu definirati potencijalne situacije raspolaganja imovinom u slučajevima smrti jednog od supružnika. Tako je, osim zabilježbe imovine koju je donijela u brak, pravno definirana i njena financijska situacija u slučaju da ostane udovica. Prema I. Iveljić, „nevjestin miraz tvori majčino i očevo nasljeđe kao i sve ono što ona stekne, a miraz je, u slučaju razvoda braka ili smrti supruga bez nasljednika, ostajao njenom imovinom. Sav nakit, naslijeđen ili darovan od muža njeno je apsolutno vlasništvo. Muž je ženi dodijelio značajnu sumu na raspolaganje“.¹⁰⁹

¹⁰⁴Klara Drugeth de Hommona kćer je Marije Terezije Keglević, kćer Ladislava Keglevića i Rosine Ratkaj, i Sigismunda Drugetha; pristup ostvaren 28.3.2019., <http://www.zichyfamily.com/tartalom/oldalok/genealogy.pdf>; <http://www.zichyfamily.com/>; <http://www.zichyfamily.com/tartalom/oldalok/7.htm>; Schneider, *Portreti 16–18. stoljeća*, 190.

¹⁰⁵Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 55–56.

¹⁰⁶„Školovane u samostanskim internatskim školama ili privatno kod kuće, trebale su se udati dostojno svome staležu, roditi djecu i voditi brigu o njima i kućanstvu što nije podrazumijevalo radni angažman, nego nadziranje i organizaciju“; Iveljić, *Anatomija jedne velikaške porodice*, 38–40.

¹⁰⁷Vjenčanje je vjerojatno održano u Budi, u mladenkinoj crkvi, s obzirom da nema unosa u matičnoj knjizi vjenčanih Gornje Stubice.

¹⁰⁸HR–HDA–749–OOC, kut. 30, 12. listopada 1743.; usporedi i inventar kuće u Budi u vlasništvu Ferenca Zichyja i Suzane Bercsényi u: *isto*, kut. 30, dokument iz 1744. ili 1745.

¹⁰⁹Iskra Iveljić, „Plemkinje Banske Hrvatske u kasnom 18. i 19. stoljeću“, u: *Spomenica Renea Lovrenčića*, ur. Damir Agičić, Drago Roksančić i Tvrtko Jakovina (Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, FF-press, 2016), 184.

Sin Josipu Zichy opisuje kao „prilično brzu, marljivu i djelotvornu gospodaricu“, koja je u Krstinom odsustvu uspješno preuzela brigu oko vođenja posjeda naslijeđenih u zapuštenom stanju.¹¹⁰ Što je to sve podrazumijevalo i koji je bio raspon te obaveze tumači I. Iveljić: „Vođenje imanja bio je vrlo složen posao, o čemu se brinulo mnogobrojno osoblje, no i samo nadziranje svega toga bio je zahtjevan pothvat koji je iziskivao odlučnu i energičnu, ali i marljivu i bistru gospodaricu, umješnu u provjeravanju zaliha, uroda na poljima, stanja stoke, itd. Život na imanju podrazumijevao je i definiranje odnosa prema seljačkom kolektivitetu. Dobra gospodarica morala je uspostaviti svoj autoritet i održavati stalešku distancu, ali istodobno pomagati potrebitima“.¹¹¹ Njena briga i angažiranost oko gospodarskih poslova na vlastelinstvima, osobito po pitanju brige oko domaćih životinja, uskoro je donijela i konkretne rezultate u obliku objavljenog veterinarskog priručnika koji pokazuju i Josipine intelektualne domete. Osim navedenih obaveza te brige o odgoju djece, koji je u najvećoj mjeri ipak bio prepušten dojiljama, guvernantama i dodatno angažiranom osoblju, plemkinje su nerijetko pokazivale i razvijale niz aktivnosti kojima su se sve više udaljavale od propisanih normi i granica svojih rodnih uloga usađenih strogim odgojem u adolescentskoj dobi.¹¹²

U skladu s plemićkim statusom postojala je i obaveza patronata i dobrotvornog rada koju su najčešće iskazivale plemkinje. O Josipinom dobročinstvu svjedoče zapisi o darovanjima crkvama na području Stubice. Primjerice, poslije 1745. godine grofica je darovala župnoj crkvi svećanu misnicu s dalmatikama, a kapeli sv. Duha u Gornjoj Stubici legat od 50 forinti.¹¹³

Osim određene financijske potpore kojim je, prema Iveljić „proširena ekonomska baza obitelji“, Josipino podrijetlo i obiteljske veze također su ugrađene u novi savez.¹¹⁴ Posebno je važno istaknuti Josipinog polubrata Ferencu (1702. – 1783.), biskupa Győra (Mađarska) koji je u svoje vrijeme bio iznimno važna ličnost, ne samo u crkvenim krugovima, već i kao podupiratelj umjetnosti te osoba oko koje su se sakupljali najvažniji arhitekti i umjetnici s prostora Habsburške Monarhije. Bio je utemeljitelj brojnih zaklada za siromašne, udovice i siročad, posebno se brinuo za funkcioniranje župa pod njegovom nadležnosti, te je zaslužan za preustroj vjerskih institucija. Njegovim zaslugama izgrađene su biskupske odaje u Győru i

¹¹⁰Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 55–56; HR–HDA–749–OOO, kut. 19, rujan 1755., bez numeracije.

¹¹¹Iveljić, „Plemkinje Banske Hrvatske“, 189.

¹¹²Navodi i Katarinu Patačić, autoricu *Pisama horvatskih* iz 1781.; Iveljić, *Anatomija jedne velikaške porodice*, 38–40.

¹¹³Iveljić, „Plemkinje Banske Hrvatske“, 189; Buturac, *Stubica*, 86, 110.

¹¹⁴Iveljić, *Anatomija jedne velikaške porodice*, 38–40.

Szanyju, katedrala u Győru i sedam drugih crkava; obnovljena katedrala u Sambotelu (mađ. Szombathely).¹¹⁵

U kojoj je mjeri nakon udaje za Krstu Josipa ostala u kontaktu sa svojom ugarskom obitelji nije potpuno razjašnjeno no, sudeći prema pismima Oršičevih sinova Adama, Ivana Nepomuka i Franje Ksavera koji se zahvaljuju ujaku na gostoprimstvu, moguće je zaključiti da su oni makar povremeno koristili beneficije uglednog rođaka u Mađarskoj.¹¹⁶ O utjecaju koji je kao članica obitelji Zichy imala na dvoru, naznačeno je već kod njene intervencije za dobivanje slučaja Bosiljevo, a skromna sačuvana korespondencija odaje da je održavala prijateljstva s brojnim plemkinjama.¹¹⁷

2.2.1. Knjižno stvaralaštvo – *Vračitel za betegujuche* (1772.)

Ako je ispravno čitanje ikonografije ovalne dvorane dvorca u Gornjoj Bistri, Josipa Oršić imala je mnogo talenata i vrlina.¹¹⁸ Vješto je baratala njemačkim jezikom, možda i francuskim, materinjim mađarskim, a savladala je i hrvatski. Jedan od njenih interesa bila je briga za životinje te je kao rezultat isprobavanja raznih iskušanih metoda i proučavanja njemačke literature, 1772. godine pod inicijalima J.G.D.O.R.G.D.Z. [*Josipa grofica dona Orsich roljena grofica dona Zichy*] izdala knjigu: *Betegujuche sivine vrachitel to jest szuprot vszakojachhkomu sivinszkomu betegu hasznovita, vnogo puti probuvana, ter isztinszka znaidena vrachtva iz vszakojachkeh knjig zvelikum marlivosztium zebrana, na horvaczki jezik nyena, ter od jednoga obchinszke vszega orszaga, navlasztito pako szromakov haszni lyubitela na szvetlo dana* [Lječitelj bolesne živine, to jest protiv svakoj živinskoj bolesti korisni, mnogo puta isprobani, te istinski pronađeni lijekovi iz svakojakih knjiga s velikim marom izabrani, na

¹¹⁵Ferenc Zichy (8.10.1700. – 18.6.1783.), rođen je u Homonni obrazovao se u Olomoucu, Beču i Rimu gdje je dobio doktorat iz filozofije i teologije; bio je vikar u Oradei (Veliki Varadin, 1725.), Ostrogonu (1727.), prepošt u Nové Zámky (1737.), biskup Győra (hrv. Jura, od 1743. te 1744.); *Bishop Ferenz Zichy*, pristup ostvaren 11.9.2017., <http://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bzichyf.html>

¹¹⁶Franjo Ksaver iz Rima šalje pismo Ferencu Zichyju 19. rujna 1780., Adam mu piše 1. veljače 1781., a Ivan Nepomuk 25. lipnja 1782.; Mađarska (dalje: M) – Magyar Nemzeti Levéltár (Mađarski državni arhiv; dalje MNL) – P 707 – Obitelj Zichy (dalje: OZ) – XXXIII, 84b, br. 14873, 18743, 14874.

¹¹⁷Primjerice, s Marijom Terezijom groficom Heussler v. Heitersheim (umrla 14.8.1759.), suprugom grofa Maksimilijana Josipa Mittrovskog (1709. – 1782.), konjičkog generala vojske u Brünnu; Jembrih, *Grof Sermage u zrcalu svojih pisama*, 59, 105.

¹¹⁸Kao takvu je opisuje i njezin sin; Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 55–56.

hrvatski jezik prevedeni, te izneseni na svjetlost dana od jednoga ljubitelja na opću korist cijele zemlje, navlastito pak siromaha].¹¹⁹ Riječ je o priručniku za liječenje domaćih životinja. Napisana je kajkavskim dijalektom kako bi bila dostupna seljacima kojima ga i posvećuje. Djelo se smatra prvom hrvatskom i jednim dijelom originalnom veterinarskom knjigom napisanom deset godina nakon osnivanja veterinarske škole 1762. godine u Lyonu, prve takve u svijetu, a relativno nedugo nakon njenog osnivanja u Beču (1768.) koja je bila alternativa brojnim hrvatskim zainteresiranim studentima.¹²⁰

O praktičnoj vrijednosti ovog priručnika u tom vremenu najviše govori njeno ponovljeno izdanje iz 1799. godine, koju je objavio Josipin sin, Franjo Ksaver Oršić pod nazivom: *Vrachitel betegujuche sivine tho jeszt Vrachtva za rogatu marhu, kermke y mladinu van dana najpervich po J[osefíni] G[roficzi] O[rssich] R[ojene] G[roficze] Z[ichy] vezda pako po F. G. O. K. Z. na obchinzku haszen*. Razloge ponovnog objavljivanja navodi u predgovoru: *...vendar vnogi niszu znali odkud takov beteg dohadya, y koja vrachtva jeszu proti thomu; zbog thoga, da orszag nass y naj bolye sziomasski lyudi, ako bi, y pak takova nesrecha (kaj dobri Bog oszlobodi) zverhu nyih dossla, znali bi szi vu takove nepriliki pomochi, znassla sze je jedna poglavita, ter orszagolyubna perssona pred nekulikemi letti, koja knisiczu jednu van dala je zadersavajuchi vrachtva proti vszakojachkem marssechem Betegom, kajti pako recheda kniga lyubitele nassla je natuliko, da nyu vech tesko dobiti je, zatho drugi pun vesszelja drage szvoje domovine polag moguchnoszti, naimre pako sziomakom, pomochi, iz nova van dal je, ter nekoja pridal*.¹²¹ Riječ je o izdanju koje je minimalno redigirano, a promjene se uočavaju u naslovu, tekstu predgovora, redoslijedu poglavlja, ilustracijama koja ukrašavaju zaglavlja pojedinih poglavlja, te stilskim preinakama koje je unio autor kako bi tekst bio jasniji.

¹¹⁹J.G.D.O.R.G.D.Z. [Josipa Oršić r. Zichy], *Betegujuche sivine vrachitel...* vu Zagrebu, stampana po Antonu Jandera, Letto 1772; primjerak u Knjižnici Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti pod signaturom: R-312; formata je 15,4x10 cm; 117 stranica podijeljenih u brojna kratka poglavlja.

¹²⁰Osnovao ju je Francuz, plemić Claude Bourgelat (1712. – 1779.). Prvi pokušaji osnivanja veterinarske škole u Zadru bili su 1806. godine, a veterinarska služba u Hrvatskoj, odvojena od zdravstva, osnovana je tek 1891. godine, i to iznimno kasno u odnosu na ostale europske zemlje; Antun Tomašković, Maks Karlović, „Josipa – BETEGUJUCHE SIVINE VRACHITEL. ZAGREB. 1772.“, *Veterinarska stanica* 29 (1998), br. 5: 291–296; Vesna Vučevac Bajt, „Razvoj veterinarskog školstva u svijetu s posebnim osvrtom na prilike u Hrvatskoj“, *Acta medico-historica Adriatica: AMHA* 4 (2006), br. 1: 121–128.

¹²¹Franjo Oršić, *Vrachitel betegujuche sivine...*, Vu Zagrebu: stampana vu Novoszelzkoj stampari, 1799.; Konzultiran je primjerak pohranjen u zbirci rijetkih knjiga u NSK, pod signaturom: RIID-8°-159.

2.3. Nasljednici – sinovi

Dana 20. rujna 1744. godine u Budimu sklopljen je ženidbeni ugovor između grofa Krste II. Oršića i grofice Josipe Zichy.¹²² S Krstine strane svjedoci su bili: Gabrijel Patačić, jedan od Krstinih skrbnika i grof Adam Aleksandar Patačić, tada opat i zagrebački kanonik¹²³, te, s Josipine, njena starija braća grofovi Ferenz i Nikola Zichy.¹²⁴ Sudeći prema svjedočanstvima suvremenika, supružnici su vodili skladan brak koji je prekinut Josipinom smrću 1778. godine. Od ukupno jedanaestero djece u Stubici ili kapeli u Bistri kršteno ih je osmero, no samo su Adam, Ivan Nepomuk i Franjo Ksaver preživjeli do odrasle dobi.¹²⁵ Osim faktografske vrijednosti, unosi župnika Ivana Klešića u matičnu knjigu krštenih nude mnoštvo podatka koji su značajni za razumijevanje načina umrežavanja obitelji Oršić i/ili učvršćivanje dotadašnjih privatno-poslovnih veza među plemstvom.

Prvo dijete, Mariju Anu (*Maria Anna Elizabetha Theresia Cecilia*) Oršići su krstili 23. studenog 1746. godine uz prisutnost kumova grofa Petra Keglevića Bužinskog (1722. – 1749.), nasljednog velikog župana požeškog i podzapovjednika Koprivničke kapetanije i supruge grofice Ane Marije Walpurga r. Drašković.¹²⁶

Iduće godine, 8. studenog 1747. godine kršten je Franjo Josip (*Franciscus Josephus Emericus Petrus Adamus*), a kumovali su mu Josip Kazimir Drašković Trakošćanski (1716. – 1765.) sa suprugom Suzanom Malatinski de Malatin. U vrijeme kumovanja, Drašković je

¹²²Adam Oršić je navodi da je Gabrijel Patačić više puta nagovarao Krstu na brak, no Krsto nije imao nikakve volje. Kako je pak bio jedini u obitelji, ipak je poslušao i oženio se mojom majkom Josipom, kćerkom Petra Zichyja i Suzane Bercsényi; Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 55; Iveljić, „Plemkinje Banske Hrvatske“, 184.

¹²³Adam Aleksandar Patačić (1716. – 1784.), sin Nikole i Barbare Pudencijane Patačić. Bio je hrvatski leksikograf, autor latinsko-hrvatskog i njemačkog rječnika sačuvanog u rukopisu, predsjednik Kraljevskoga vijeća budimskog sveučilišta, skladatelj i voditelj orkestra i zbora na svom dvoru u Velikom Varadinu. Bio je župnik u Vrbovcu (1739. – 1741.), opat B.D.M. od Abrahama (od 1740.), zagrebački kanonik (1741. – 1760.), arhiđakon vaškanski (1745. – 1749.), zapovjednik (1746. – 1751.) pa potpukovnik Dubice (od 1750.), prepošt Sv. Benedikta od Kaposfeva (od 1746.), arhiđakon gorički (1749. – 1751.), naslovni biskup novljanski i savjetnik ugarske dvorske kancelarije (1751. – 1760.), arhiđakon bečkihinski (1751. – 1760.), biskup velikovradinski (1760. – 1776.), nadbiskup kaločki (1776. – 1784.); Maček, *Rod Patačića od Zajezde*, 152–154; „Patačić, Adam“, *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje (Zagreb: Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“), pristup ostvaren 6.5.2019., <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=46960>

¹²⁴*Contractus Matrimoni alis inter Illustrissimus Domini Comitem Christophorum ab Orsich, et Illustrissima Herutem Josepha Zichy*, u: HR–HDA–749–OOC, kut. 23, br. 456; *Genealogija obitelji Zichy de Zich et Vásonkeö*, pristup ostvaren 25.3.2019., <http://genealogy.euweb.cz/hung/zichy2.html>

¹²⁵*Matična knjiga župe Gornja Stubica, 1683–1925. Croatia, Church Books, 1516–1994.*, pristup ostvaren 24.8.2017., <http://www.familysearch.org>

¹²⁶*Matična knjiga župe Gornja Stubica*, 44, pristup ostvaren 24.8.2017.; Ivan Majnarić i Maja Katušić, „Keglević“, *Hrvatski biografski leksikon, mrežno izdanje* (Zagreb: Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“), pristup ostvaren 16.1.2019., <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=198>

obnašao funkciju carsko-kraljevskog komornika te potpukovnika 37. pješačke pukovnije s kojom je ratovao u Italiji kraj Col d'Asieta, izgrađivši kasnije uspješnu karijeru sudjelujući u ratovima protiv Turaka u Srbiji i Vlaškoj, ratu za austrijsko nasljeđe, te u Sedmogodišnjem ratu.¹²⁷

Najstariji preživjeli sin Adam (*Adamus Ludovicus Franciscus Xaverius Ignatius Joannes Nepomucenus*) bio je četvrto Oršičevo dijete, a treće koje je kršteno, i to 17. prosinca 1748. godine.¹²⁸ Kumovi su bili Ljudevit Patačić, jedan od Krstinih skrbnika, i barunica Pudencijana Barbara Patačić (oko 1694. – 1762.), udovica (Mihaela) Nikole Antuna Patačića, zapovjednika karlovačke utvrde.¹²⁹ Na krštenju je bio prisutan i Adam Aleksandar Patačić (1716. – 1784.), zapovjednik Dubice i prepošt sv. Benedikta od Kaposfeva, koji je možda i obavio sakrament krštenja.¹³⁰

Drugi sin koji je nadživio svoje roditelje bio je Ivan Nepomuk (*Joannes Nepomucenus Josephus Bernardus Vincentius Ferrosius*) rođen 2(?) kolovoza 1753. godine. Krstio ga je tri dana kasnije Ivan Santić, župnik Gornje Stubice, a kumovao mu je ponovno Josip Kazimir Drašković Trakošćanski sa suprugom Suzanom Malatinski de Malatin.¹³¹

Dana 4. travnja 1755. godine rođeni su blizanci Bernard (*Bernardus Joannes Baptista Josephus*) i Ana (*Anna Susanna Walpurga*). Kršteni su 10. travnja u prisutnosti kumova Josipa Ivana Ratkaja *Velikotaborskog* (1720. – 1793.), posljednjeg pripadnika obitelji Ratkaj prije njenog gašenja te udovice Ane Marije Keglević (Marija Walpurga Keglević r. Drašković).¹³²

¹²⁷„Drašković, Josip Kazimir“, *Hrvatski biografski leksikon, mrežno izdanje*. (Zagreb: Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“), pristup ostvaren 16.1.2019., <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=5366>; Jembrih, *Grof Sermage u zrcalu svojih pisama*, 100; O podrijetlu obitelji Malatinski, vidi: Alice Reininger, „Cher Epous...“ *Pisma Eleonore grofice Drašković Ivanu VIII. grofu Draškoviću* (Trakošćan, 2013), 4–11; *Matična knjiga župe Gornja Stubica*, 49 lijevo, pristup ostvaren 24.8.2017.

¹²⁸Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 56.

¹²⁹Maček, *Rod Patačića od Zajezde*, 87–89, 138–140.

¹³⁰S obzirom na rukopis unosa i da nedostaje potpis župnika Santića koji je inače krstio Oršičevu djecu, može se pretpostaviti da je krštenje obavio upravo Patačić; *Matična knjiga župe Gornja Stubica*, 554 lijevo, pristup ostvaren 24.8.2017.; Maček, *Rod Patačića od Zajezde*, 152–154.

¹³¹*Matična knjiga župe Gornja Stubica*, 69 lijevo, pristup ostvaren 24.8.2017.

¹³²„Ratkaj“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristup ostvaren 25.3.2019., <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=51935>; Ante Gulin, *Povijest obitelji Rattkay: genealoška studija i izvori (1400–1793)* (Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 1995), 50–51; Josip Šimac et. al, ur., *Ratkaji Velikotaborski u hrvatskoj povijesti i kulturi 1502–1793, u povodu 200-te obljetnice izumrća* (Desinić: Društvo „Veliki Tabor“, 1993), 32; *Matična knjiga župe Gornja Stubica*, 74 lijevo, pristup ostvaren 24.8.2017.

Još jedna djevojčica koja nije preživjela najraniju dob bila je Terezija (*Theresia Barbara Josepha*), krštena 27. rujna 1756. godine. Kumovi su joj bili potpukovnik Nikola Grlečić i Barbara Grlečić r. Malenić. Grlečić je kao bojničar i pukovnik zajedno s Krstom Oršićem sudjelovao na bojištima u Češkoj i Pruskoj, a u Banskoj krajini obavljao je dužnost zapovjednika Glinske pukovnije.¹³³ Drugi svjedok na krštenju bio je Nikola Sigismund Thauszy (umro 1764.), zagrebački kanonik, bekšinski arhiđakon te dubički kapetan, brat zagrebačkog biskupa Franje Thauszyja.¹³⁴

Zadnje kršteno dijete Oršićevih bio je Franjo Ksaver (*Franciscus Xaverius Nicolaus Antonius Joannes*) kome su na krštenju 14. prosinca 1758. godine u dvorcu u Bistri kumovali Ivan Nepomuk Juraj Patačić od Zajezde (1729. – 1773.) i barunica Kulmer r. Patačić.¹³⁵ Ivan Patačić, sin Ljudevita i Suzane Patačić obnašao je dužnosti prisjednika Banskog stola te upravitelja Križevačke županije.¹³⁶

¹³³„Bio je jedan od hrvatskih izaslanika na Ugarski sabor 1764. godine, a čini se da je imao snažne političke veze i neposredan utjecaj na samog bana Franju Nádasdyja.“; Petar Puhmajer, Kristina Vujica, „Kuća Grlečić-Jelačić na Trgu sv. Marka 9 u Zagrebu“, *Peristil* 59 (2016), br. 1: 59.

¹³⁴*Matična knjiga župe Gornja Stubica*, 79, pristup ostvaren 24.8.2017.

¹³⁵*Matična knjiga župe Gornja Stubica*, 85, pristup ostvaren 24.8.2017.

¹³⁶Nešto kasnije postao je i upravitelj Virovitičke županije (1760. – 1765.), predsjedavajući Sudbenog stola Kraljevine (1763. – 1773.), veliki župan Križevačke županije (1765. – 1773.) te vijećnik Kraljevinskog vijeća za Hrvatsku (1768. – 1773.); Maček, *Rod Patačića od Zajezde*, 185–187.

2.3.1. Adam Oršić Slavetički (1748. – 1820.)

Adam Oršić Slavetički (*Adamus Ludovicus Franciscus Xaverius Ignatius Joannes Nepomucenus*), rođen 13. te kršten 17. studenog 1748. godine, najstariji je sin grofova Krste i Josipe Oršić.¹³⁷ Krsni kumovi su mu bili Ljudevit Patačić i barunica Pudencijana Barbara Patačić, a krštenju je prisustvovao i zagrebački kanonik i prepošt Adam Aleksandar Patačić s kojim će kasnije održavati blisko prijateljstvo.¹³⁸

Najranije obrazovanje, prvih šest godina, stekao je privatnim podukama u Zagrebu, učeći, između ostalog, i mađarski jezik, nakon čega u Kremsu javno polaže filozofiju.¹³⁹ Oršić o svom odgojitelju kaže da je bio neki graničar, kasnije „župnik u Stubici, grub, pijanstvu odan čovjek“.¹⁴⁰ Szabo navodi da se Adam školovao i u Pragu. O boravku i jednogodišnjem studiju prava u plemićkom konviktu piše: „Tamo se učilo plesanje, mačevanje i jahanje, osrednje 'ženijska' struka, francuski malo ili ništa, bio je dobar samo za mladiće koji su sami voljeli učiti; jer nadzora ni stega nije bilo. (...) bio sam tamo, gdje nije vladala potrebna stega ni takmičenje, kao i svi drugi. Benediktinci kao regensi bili su dobri, učeni muževi, ali su imali naobrazbu potrebnu samo za duhovni stalež“.¹⁴¹ Opisujući svoj otpor prema obrazovanju, strogosti i stegi koju su mu nametali i roditelji, uočava se jasna tendencija Krste i Josipe Oršić da im sinovi budu obrazovani i odgojeni u skladu s uvriježenom plemićkom praksom.

No, poput Krste, i Adamu je vojna služba izazovnija pa ga šalju u Prag kao poručnika u pješačkoj posadi Adama Batthyányja gdje boravi tri godine. Nakon nekoliko mjeseci odlazi s generalom Laniusom do mjesta *Suppaneka* na turskoj granici gdje boravi 16 mjeseci, a nakon toga u Segedin (na području današnje Mađarske) odakle je poslan s jednom divizijom u Oradeu (hrv. Veliki Varadin, grad u zapadnom dijelu Transilvanije u današnjoj Rumunjskoj) gdje je vršio službu poručnika mjesnog zapovjedništva. Tamo je dvije godine često posjećivao svoga krsnog kuma, nadbiskupa Adama Patačića koji ga je opremio, te je naposljetku dobio službu satnika prve banske pukovnije i zapovjednika jedne satnije. Postao je carsko-kraljevskim komornikom što je, prema njegovim riječima, u njemu probudilo „plemenitiju taštinu“, osjećaj dužnosti i odgovornosti te želju za dokazivanjem. U *Memoarima* je zapisao: „nisam htio

¹³⁷Datum rođenja navodi sam Adam u *Memoarima*, a datum krštenja preuzet je iz matice krštenih.

¹³⁸*Matična knjiga župe Gornja Stubica*, 554 lijevo, pristup ostvaren 24.8.2017.

¹³⁹Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 58; Szabo, „Grofovi Oršić-Slavetički“, 80.

¹⁴⁰Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 58.

¹⁴¹*Isto*.

zaostati za drugima tu, gdje su bile poznate zasluge mojega otca i moje obitelji“.¹⁴² Usporedno s tim, poboljšavao mu se i životni standard jer je mogao, uz roditeljsku pomoć, uzdržavati četiri konja, sobara i kuhara, živeći „sasvim dobro kraj sređenoga gospodarstva“.¹⁴³

U ovome periodu vjerojatno nastaje zasad prvi poznati Adamov portret datiran u 1776. godinu.¹⁴⁴ Prikazan je reprezentativno, u skladu s trenutnom funkcijom u uniformi austrijskog carskog višeg časnika, vjerojatno satnika banske pukovnije, dok zapovjednički štap u ruci upućuje na činjenicu da je tada već zapovijedao jednom satnijom. Deviza na skulpturi koja je prikazana u kutu slike *Cui fortuna favor* [onaj kome je naklonjena sudbina, op. a.] nagoviješta blistavu karijeru portretiranog koja će splotom okolnosti trajati samo dvanaest godina. Sedamdesetih godina 18. stoljeća Adamova vojna karijera naglo se završila ponajprije zato što nije imao uvjete za promaknuće. O tome u *Memoarima* piše: „Promaknuća su bila u vojsci sasvim obustavljena; bojnici su zapovijedali s više pukovnija. God. 1777. bilo je veliko promaknuće, ali ja sam bio previše zaostao u rangu, nisam dakle mogao biti promaknut“.¹⁴⁵ No, kada je Adam 1778. godine želio s hodnim četama u Bavarski nasljedni rat,¹⁴⁶ očevom intervencijom kod podmaršala Nádasdyja i zapovjednika Adamove pukovnije, ne dobiva mjesto te daje ostavku.¹⁴⁷ Iste godine Adamu umire majka Josipa pa je i ta činjenica možda utjecala na Krstinu odluku o povlačenju sina s bojišta.

Adam se narednih godina podređuje očevim željama te vrijeme posvećuje čitanju, lovu, upravnim i javnim poslovima. Na očevu sugestiju za suprugu odabire plemkinju Leonardu (*Leonardina; Suzana*) Vojković (Vojkffy) (1759. – 1792.), kćer Kristofova Vojkovića i Ane Marije Rauch, čiji je svjedok na vjenčanju uz kanonika Josipa Čolnića, Sigismunda Vojkovića bio i Krsto Oršić. Adam je opisuje kao „lijepu, dobro raštenu djevojku, zdrava rasbora, brzu i

¹⁴²*Isto*, 59.

¹⁴³U arendalskim pogodbama koristi se intitulacijom na hrvatskom *Adam grof Ab Orsich de Szlavetich, ceszarske kraljevzke y apoztolzske svetlosti komornik*; Hrvatska (dalje: HR) – Državni arhiv u Zagrebu (dalje: DAZG) – fond 826 – Obitelj Oršić (dalje: OO), kutija 1, br. 1 (dokument datiran u 1796.); Slavetički, *Rod Oršića*, 59–60.

¹⁴⁴Detaljan opis vidi u poglavlju 2.4.2.1.

¹⁴⁵Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 60.

¹⁴⁶Riječ je o sukobu (1778. – 1779.) koji nastaje zbog pretenzija na bavarsko prijestolje nakon smrti Maksimilijana III. Josipa. Adam ga naziva kratkim „pruskim ratom“, a okončan je pregovorima i sklopljenim mirom u Teschenu 13. svibnja 1779. nakon jedne godine. U ratu su sudjelovale obje krajiške pukovnije Varaždinskog generalata, a o njihovim akcijama vidi: Pleskalt, „Bjelovarske pukovnije“, 114; „Bavarski nasljedni rat“, pristup ostvaren 11.11.2018., <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=6366>; Karaula, „Budi odan caru“, 153.

¹⁴⁷U spisu od 29. lipnja 1782. tituliran je kao *Caesareo Regia' Apostolica' Majestatis Camerarius, et in Confiniis Regni Croatiae Banalibus Emeritus Capitaneus*; HR–HDA–749–OOC, kut. 30; Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 60.

živahnu te kao vrlo dobru gospodaricu“.¹⁴⁸ Osim toga, dolazila je iz dobrostojeće obitelji što potvrđuje i podatak da su joj krsni kumovi bili podban Ivan Rauch i Elizabeta Vojković r. Malatinszky, kao zastupnici Ferenc Nádasyja i grofice Suzane Drašković r. Malatinszky. Ženidbom (između 1778. i 1780.) došlo je do povezivanja dviju istaknutih obitelji čiji će izdanak kroz dvije iduće generacije ostaviti znatan trag u hrvatskoj modernoj povijesti, no koja će se bez muškog potomka naposljetku i ugasiti.¹⁴⁹ S Leonardom je imao djecu: Reginu (udanu za Henrika/Henricha Sermagea), Juricu (*Jurja*; 1780. – 1847.; član hrvatskog preporodnog pokreta; oženio Wilhelminu Hiller), Josipu (1782. – 1874., udana za Ferdinanda Kulmera) i Petra (kršten 21. veljače 1787.) koji je ubrzo umro. Godine 1780. dobio je pravo građanstva Zagreba, status koji je imao i njegov otac.¹⁵⁰

Oženivši nećakinju Sigismunda Vojkovića (Vojkffyja), graditelja palače u Matoševoj 9 (palača Vojković-Oršić-Rauch, danas u funkciji Hrvatskog povijesnog muzeja), postaje njenim vlasnikom 1806. godine.¹⁵¹ Osim toga, nakon ženidbe mu otac dodjeljuje stubičko vlastelinstvo. Iz arhivskih izvora vidljivo je da 1780. godine boravi i u Petrijancu (*in curia excellmi D. Comitibus ab Orssich Petrianecz*).¹⁵² Od 1786. do 1803. godine, kada je prodana za proširenje gradske vijećnice, vlasnik je jednokatne palače nekadašnjeg vlasnika Ludovika Erdödyja u Ćirilmetodskoj ulici 5, koja se zbog raskoši nekada nazivala *Gospodskom*.¹⁵³ Brine se i za obiteljske posjede u Oroslavju.¹⁵⁴

Iako je kao član Hrvatskoga sabora iz reda velikaša (*virilist*) redovito pohađao županijske i zemaljske sastanke, čini se da nije pretendirao na političke funkcije.¹⁵⁵ Ističe tek da su mu povjerovali „izpravak granice između Hrvatske, Štajerske i Kranjske, te dodaje: onda su me, jer su se bojali upada Francuza iz Italije u Hrvatsku, i jer je zbilja sve bježalo s djecom i imovinom iz Koruške, Kranjske, Trsta i Rijeke, hitno poslali s nalogima zemaljskih staleža u

¹⁴⁸Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 60.

¹⁴⁹Iskra Iveljić, *Anatomija jedne velikaške porodice. Rauchovi* (Zagreb: Filozofski fakultet FF press, 2014), 27–28; Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 60.

¹⁵⁰Dobronić, *Slobodni i kraljevski grad Zagreb*, 126.

¹⁵¹*Isto*, 152–154; Bregovac Pisk, *Život u palači*, 38–39.

¹⁵²HR–HDA–749–OOO, kut. 20, 1783., bez numeracije.

¹⁵³Dobronić, *Slobodni i kraljevski grad Zagreb*, 133.

¹⁵⁴Godine 1790. potpisuje arendalske ugovore vezano uz posjede u Oroslavju; u: HR–HDA–749–OOO, kut. 22, 27. travanj 1790.

¹⁵⁵Prema definiciji s *Hrvatskog jezičnog portala* (<http://hjp.znanje.hr/>), riječ je o zastupniku čije pravo glasa u saboru proizlazi iz njegovog plemićkog prava.

Beč do cara Franje“.¹⁵⁶ Kukuljević Sakcinski navodi da je Adam s bratom Ivanom Nepomukom 1790. godine bio jedan od dvadeset i četvero „plemenitih“ Hrvata koji su pratili prijenos ugarske krune u Budim nakon smrti Josipa II.¹⁵⁷ O tome pripovijeda i hrvatski pjesnik Matija Petar Katančić u zbirci *Jesenski plodovi (Fructus auctumnales, 1791.)* u poglavlju *Plemenita horvatskog kraljestva četa slavnu madžarsku krunu za čuvat iz Zagreba se u Budim dileća, 1790.: Med njima su i četiri kneza, / Oršić Adam i brat njegov Ivo, / Obadva su knezi i vitezi; / Treći ide Vojkoviću Frane, / A četvrti Petaci Adelmo, / Knezi rodom, vridni oficiri.*¹⁵⁸

Nakon duge bolesti Leonarda umire, prema Adamovim zapisima od sušice.¹⁵⁹ Godine 1794. ponovno se ženi Franciskom Keglević (Lobor, 1770. – ?) kćerkom Josipa i Rozalije Keglević Bužinski, prema njegovim riječima, kako bi djeci osigurao podobnu odgajateljicu. O njoj je napisao: „ispunja dužnosti prave majke, a i moja je djeca vole. Ona je blaga i skromna“. Rodila mu je sina Petra (*Ladislava Aleksandra*; kršten 7. travnja 1795.) koji je umro u dječjačkoj dobi, no revno se brinula o njegovoj djeci koja su joj dobrotu vratila doživotnim uzdržavanjem u Gornjoj Subici i nakon Adamove smrti.¹⁶⁰

Oko 1800. nastaje drugi poznati portret Adama Oršića [Sl. 1].¹⁶¹ Za razliku od prethodnog koji je zbog niza specifičnih likovnih elemenata i motiva moguće interpretirati kao posebnu narudžbu nastalu da prikaže mladog plemića i vojnika, ikonografija ovog prikaza odašilje drugačiju poruku. Prikazan je u svojim pedesetim godinama, sjedi za stolom u interijeru, odjeven svečano i reprezentativno u skladu sa svojim plemićkim i građanskim statusom. Zagrebački biskup Maksimilijan Vrhovac Rakitovečki (1787. – 1827.) 1806. godine kupio je dvorac Golubovec, u blizini stubičkog posjeda Adama Oršića gdje je Adam provodio

¹⁵⁶Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 61.

¹⁵⁷„Zak. članak 1790: VI. propisao je da se kruna čuva u kraljevskom sjedištu Budimu koji se zemljopisno nalazio u središtu države i bio je najmanje izložen opasnosti. (...) Kruna je tijekom stoljeća bila izmještena u Beč, Linz, Passau, Požun, a zatim je 1790. vraćena u Budim.“; László Heka, „Ustavno-pravno pitanje krunidbe u Hrvatsko-Ugarskom pravu (U povodu 150. obljetnice krunidbe Franje Josipa I. za kralja Ugarske i Hrvatske)“, *Pravni vjesnik* 33 (2017), br. 3–4: 77; Kukuljević Sakcinski, *Pleme grofova Oršićah*, 49–50.

¹⁵⁸„Katančić, Matija Petar“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristup ostvaren 4.4.2019., <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=30831>

¹⁵⁹Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 60.

¹⁶⁰*Isto*, 60–61; Bregovac Pisk, *Život u palači*, 39.

¹⁶¹Nepoznati slikar, *Portret Adama Oršića*, oko 1800./1810., slikano na bjelokosti, promjer 7 cm, Muzej grada Zagreba, inv. br. MGZ 1801.

mного vremena.¹⁶² O bliskom prijateljstvu koje je podrazumijevalo česte posjete i druženja saznajemo iz biskupovih zapisa.¹⁶³

Adam Oršić u naslijeđe je ostavio memoare *Kurze Erinnerung jener Merkwürdigkeiten so in dem Bezirke meiner Familie und zur Zeit meines Lebens vorgegangen sind* koje započinje pisati krajem 1812. godine. Adamov rukopis po prvi puta objavljen je 1869. godine, i to zaslugom Ivana Kukuljevića Sakcinskog koji ga je dobio od sina Jurice Oršića, a hrvatsko izdanje 1943. godine priredio je istoimeni Oršićev potomak.¹⁶⁴ Svoje djelo Oršić započinje obiteljskom poviješću, to jest smrću svoga djeda Bernarda, te donosi kratke biografije svojih roditelja, braće, djece i svoju. S godinom 1754., odnosno 1755. nastavlja s opisima događanja i suvremenih zbivanja, prvenstveno u Hrvatskoj, ali i ostatku Europe, te dajući svoj komentar na aktualnosti i sveopće stanje i promjene koje se događaju u društvu.¹⁶⁵

Puno podataka prikupio je uz pomoć bliskog prijatelja, biskupa Maksimilijana Vrhovca s kojim je redovito razmjenjivao aktualnosti, a s obzirom na zajedničke interese, ponekad obojica u svojim zapisima spominju iste događaje.¹⁶⁶ Unatoč faktografskim pogreškama, na

¹⁶² „Nakon Adamove smrti palaču u Matoševoj 9 i dobra Lepaves, Zlatidvor, Stubicu i Slavetić naslijedio je njegov sin Jurica“; Bregovac Pisk, *Život u palači*, 39.

¹⁶³ Dana 5. kolovoza 1810. biskup je bio na objedu kod Oršića, gdje je održao i vjenčanje zapovjednika generala baruna Hillera sa svojom rođakinjom po ženi; 16. i 17. kolovoza 1810. na objedu kod Vrhovca su bili grof Amade i Oršić te su popodne posjetili grofa Oršića, a sljedećeg dana je biskup „s cijelim svojim društvom objedovao kod Oršića“; 16. rujna 1811. kod Vrhovca su bile gđa Oršić i Klokušići prilikom čega je „Oršićeva naširoko razglabala o svojim nedaćama i izrazila želju da kupi posjed“; 6. kolovoza 1811. Vrhovac je objedovao kod Adama, gdje su također bili generalni vikar Asperger i kanonik Fergić; 8. rujna 1812.; 1. ožujka 1813. biskup je posjetio Oršića; 17. svibnja 1813. kod Vrhovca je u posjetu bio Adam sa sinom Jurjem; 19. lipnja 1813. Vrhovca je posjetio Adam Oršić; 21. lipnja 1813. biskup objeđuje kod Oršića, a 22. Oršić kod biskupa; 13. srpnja 1813. Vrhovac objeđuje kod Oršića; 11. veljača 1814. Vrhovac posjećuje Oršićeve; Bregovac Pisk, *Život u palači*, 39; Maksimilijan Vrhovac, *Dnevnik / Diarium (1810. – 1815.)*, sv. 2, priredili Josip Kolanović i Metod Hrg. (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2017), 117, 118–119, 123, 279, 263, 437, 485, 511, 525, 531, 669.

¹⁶⁴ Ivan Kukuljević Sakcinski, „Memoiren des Grafen Adam Orssich de Szlavetich von Jahre 1725. bis zum Jahre 1814.“, *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku* 10 (1869), br. 1: 245–318. Sadržaj izdanja čini uvodno poglavlje „K poviesti obitelji Oršića Slavetićkih“ (str. 5–20), „Putovanja u Beč kapetana Franje Oršića Slavetićkog 1670. – 1673.“ (str. 21–32), prijepise izvornih dokumenata pod istoimenim naslovom „Putni račun kapetana Franje Oršića Slavetićkog iz godine 1670. do 1673.“ (str. 33–54), te prijevod Adamovih Memoara „Uspomene Adama grofa Oršića Slavetićkoga od godine 1735. do godine 1814.“ (str. 55–113); Szabo, „Grofovi Oršić-Slavetićki“, 81.

¹⁶⁵ Vladimir Dugački ističe vrijednost Adamovih memoara za poznavanje zdravstvenih prilika u razdoblju s 18. na 19. stoljeće, periodu tehnološkog i medicinskog napretka; Vladimir Dugački, „Memoari grofa Adama Oršića, prilog poznavanju zdravstvenih prilika u drugoj polovici 18. stoljeća“, *Gazophylacium* 13 (2008), br. 3–4: 81–88.

¹⁶⁶ Zanimljiv je podatak da se biskup prije zaređenja odlučio za vojničko zvanje za što se školovao u Grazu što dodatno objašnjava njegovo zanimanje za vojna događanja. U bilješci iz 1813. Vrhovac piše: *Grofu Adamu Oršiću prepisao sam novosti koje sam primio jučer*. Biskup također navodi da mu je Oršić prosljeđivao informacije koje je primao, primjerice, vijesti o rusko-francuskom ratu 5. veljače 1812., te sadržaj pisma generala baruna Hillera iz Ljubljane iz 1813. i 1814.; Vrhovac, *Dnevnik / Diarium*, 523–524, 527, 529, 539, 479, 661; Juraj Kolarić, „Maksimilijan Vrhovac Rakitovečki (1787. – 1827.)“, u: *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, ur. F. Mirošević (Zagreb: Školska knjiga, Maksimilijan Vrhovac, 1995), 427–445.

koje je, svjestan manjkavosti pamćenja s navršene 64 godine, upozorio i sam autor, obilje podataka o suvremenim zbivanjima iz pera suvremenika pa sve do 31. ožujka 1814. godine, čine *Memoare* vrijednim svjedočanstvom jednog perioda.¹⁶⁷

2.3.2. Ivan Nepomuk Oršić (1753. – 1817.)

Ivan Nepomuk Oršić (*Joannes Nepomucenus Josephus Bernardus Vincentius Ferrosius*) rođen je 2(?), a kršten 5. kolovoza 1753. godine. Na krštenju su uz stubičkog župnika Ivana Santića bili i kumovi Josip Kazimir Drašković Trakošćanski sa suprugom Suzanom Malatinski de Malatin.¹⁶⁸ Kao što je bio slučaj sa Krstom i najstarijim sinom Adamom, moguće je pretpostaviti da je i Ivan Nepomuk dobivao neku vrstu privatne poduke. U matrikuli sveučilišta u Grazu zabilježen je 1770. godine (*Joan. Nep. com. ab Oršić Croa. Zagrab.*) kao student retorike, zajedno s Antonijem de Horvatinovićem (*praenob. Croa Crisiens.*) i studentima logike i metafizike R. D. Clem. i Paulom Ivaniševićem (*nob. Dalm. Makarsk.*).¹⁶⁹ Pohađao je i studij u Trnavi nakon čega se, poput brata Adama, posvetio vojnoj karijeri.¹⁷⁰

Za vrijeme relativno kratkog vojnog perioda, Ivan Nepomuk je napredovao od časnika te zastavnika u drugoj banskoj pukovniji do satnika. Sudjelovao je u Bavarskom nasljednom ratu 1778. godine, naslijedivši čin natporučnika koji je imao njegov brat Adam kada je podnio ostavku.¹⁷¹ Adam ga u *Memoarima* opisuje kao lijepog mladića kakvim je prikazan na portretu Stephana Dorffmeistera iz 1776. godine. Na njemu je ovjekovječen u uniformi austrijskog carskog časnika, sa sabljom oko pasa, trorogim šeširovom pod rukom i zapovjedničkim štapom. Godine 1782. povlači se iz vojske, osniva obitelj te se posvećuje javnim poslovima,

¹⁶⁷ „Sad prelazim na druge događaje, koje znam i koji su se dogodili za vrijeme toka mogega života uobće, a u Hrvatskoj napose, za istinitost kojih jamčim. No, kako me je sa starošću pamćenje već jako napustilo, ne jamčim uvijek za točnost broja godina, ali razlika ne će biti velika.“; Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 62.

¹⁶⁸ *Matična knjiga župe Gornja Stubica*, 69 lijevo, pristup ostvaren 24.8.2017.

¹⁶⁹ Franjo Fancev, „Tragovima hrvatske kajkavske poezije 16 vijeka – Hrvatski đaci gradačkoga sveučilišta god. 1586 – 1829.“, *Ljetopis JAZU* 48 (1934. – 1935.) (1936): 195.

¹⁷⁰ Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 18, 57.

¹⁷¹ *Isto*.

gospodarstvu i upravi imanja.¹⁷² Častan naslov zagrebačkoga građanina dobio je 1787. godine.¹⁷³

S Eleonorom Keglević (rođena 1792.), kćerkom grofa Julija Keglevića imao je sinove: Augusta (umro 1853.), oženjenog za Meninger von Lerchenthal; Vilima (umro 1861.), oženjenog za Katarinu Kanotay; Ernesta, oženjenog za Julijanu Jelačić; te Karla, oženjenog za Petronelu Rendić; i kćeri: Antoniju, udanu za Benjamina Lichtenberga te Valburgu. U spomenici župe Bistra zapisan je podatak da je jednom od sinova na krštenju 1797. godine kumovao austrijski car Franjo II. Habsburški „sa svojom tovarušicom“.¹⁷⁴

Postao je komornik i prisjednik banskoga stola, sudjelujući na sjednicama, i obnašajući dužnost do kraja života.¹⁷⁵ Spomenuto je da je 1790. zajedno s Adamom bio u asistenciji prilikom prijenosa madžarske krune iz Beča u Peštu. Sjedio je u odboru zasnovanom na prvoj sjednici Kraljevinskog odbora održanoj 22. srpnja 1811., koji se pod predsjedanjem biskupa Vrhovca bavio revizijom računa ustaničke vojske.¹⁷⁶ Vrhovec navodi i konferenciju od 9. kolovoza 1811. godine kojoj su osim Ivana Nepomuka prisustvovali dijecezanski biskup, veliki župani grof Patačić i Lukavski, upravitelj županije grof Aleksandar Erdödy.¹⁷⁷ Dana 21. rujna 1814. s grofom Wojkffyjem je kao izaslanik išao u Beč.¹⁷⁸

Poput Adama, održavao je prijateljstvo s biskupom Maksimilijanom Vrhovcem izvješćujući ga o aktualnostima.¹⁷⁹ Od 1806. do 1818. bio je glavni zakupac pošte u kraljevini

¹⁷²Iste godine tituliran je kao *Sua Majestatis Confinis Capitanei*, dokument od 29. lipnja 1782. U prethodnom razdoblju barem jednom posjećuje ujaka u Ferencu Zichyja jer mu se pismom iz 1782. ispričava što ga nije stigao ponovno posjetiti i preuzeti svoje konje; HR–HDA–749–OOC, kut. 30, bez numeracije; M – MNL – P 707 – OZ, XXXIII, 84b, br. 14874.

¹⁷³Dobronić, *Slobodni i kraljevski grad Zagreb*, 126.

¹⁷⁴Ljiljana Dobrovšak, Domagoj Sironić, „Povijest bistranskog kraja do 1990.“, u: *Bistra monografija*, ur. Ljiljana Dobrovšak (Bistra: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2014), 68; Vera Grgac, „Vjerski i duhovni život Bistre“, u: *Bistra monografija*, ur. Ljiljana Dobrovšak (Bistra: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2014), 163.

¹⁷⁵Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 18, 57.

¹⁷⁶Prema Vrhovčevim zapisima, osim Oršića sudjelovali su i veliki prepošt, kantor Jelačić, grof Bartol Patačić, Aleksandar Erdödy, savjetnici Dominić, Čačković, zagrebački namjesni podžupan Blažeković, Ljudevit Bedeković, Turković, Poldrugáč te zapisničar Zdenčaj; Vrhovac, *Dnevnik / Diarium*, 259.

¹⁷⁷*Isto*, 263.

¹⁷⁸*Isto*, 735.

¹⁷⁹Dana 4. kolovoza 1810. skupa s grofom Aleksandrom Erdödyjem bio je na ručku. Dana 14. rujna 1811. Vrhovac posjećuje groficu Oršić. Dana 12. rujna 1812., *grof Nepomuk Oršić priopćuje pogrdne uvrede svoje supruge protiv djece i moli za prijateljski razgovor radi dobivanja savjeta.*; Dana 10. kolovoza 1813. biskup Vrhovac prima ratni izvještaj od Ivana Nepomuka; *Isto*, 117, 279, 437, 541.

Hrvatskoj te je kao njen upravitelj stalno boravio u Zagrebu.¹⁸⁰ Nasljedstvom je postao vlasnik kuće u Opatičkoj ulici. Bivši zrinsko-frankopanski posjed Severin na Kupi, koji je darovnicom kralja Leopolda grofu Ivanu Franji Oršiću došao u obitelj Oršić, za vrijeme Ivana Nepomuka 1803. je doživio adaptaciju u barokni dvorac.¹⁸¹

Adam ga u Memoarima opisuje kao lijepog mladića koji je kasnije postao tako debeo, da je sad vrlo nezgrapnan. „Njegovi su talenti vrlo dobri, i on je ugodan društvenjak; glavna su mu strast konji i kočije. Kao otac i muž nije najsretniji, što ga čini se, također boli. Voli lov, ali ne strastveno. Kako radi svoga glomaznoga tiela ne može u lov i ne može jašiti, to se ponajviše bavi gospodarstvom, poštanskim poslom kojega je vlasnik u Zagrebu, te knjigama.“¹⁸²

2.3.3. Franjo Ksaver Oršić (1758. – 1807.)

Franjo Ksaver Oršić (*Franciscus Xaverius Nicolaus Antonius Joannes*) rođen je 2., a kršten 14. prosinca 1758. godine u dvorcu u Bistri uz nazočne kumove Ivana Nepomuka Jurja Patačića od Zajezde i barunicu Kulmer r. Patačić.¹⁸³ Obrazovanje je započeo studijem humanističkih znanosti (*humaniora*) u Zagrebu i dijelom u Grazu te studijem filozofije u Trnavi.¹⁸⁴ Još kao student na slovačkom sveučilištu, 1777. godine sudjelovao je u javnom izlaganju filozofskog tezarija *Tentamen publicum ex praelectionibus physicis admodum*

¹⁸⁰Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 18.

¹⁸¹Dvorac je jednokatna četverokutna građevina s uglovima pojačanim cilindričnim kulama i unutrašnjim dvorištem. Nakon Oršića u posjedu je obitelji Vranyczany, za čijeg je vremena Severin postao glavno okupljalište prekoupjskih rodoljuba; obitelji Arko te je nakon Drugog svjetskog rata nacionaliziran; „Putovima Frankopana – Dvorac Severin“, pristup ostvaren 11.11.2018., <http://frankopani.eu/loc/dvorac-severin/>; „Severin na Kupi“, pristup ostvaren 11.11.2018., https://hr.wikipedia.org/wiki/Severin_na_Kupi

¹⁸²Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 57.

¹⁸³*Matična knjiga župe Gornja Stubica*, 85, pristup ostvaren 24.8.2017.

¹⁸⁴Vizitator krapinske crkve krivo navodi da je završio filozofiju na bečkom sveučilištu; Hrvatska (dalje: HR) – Nadbiskupski arhiv Zagreb (dalje: NAZ) – Kanonske vizitacije arhidakonata Zagorje (dalje: KVZA) – Krapina (dalje: K), prot. br. 23/V (1786.), 608; O sveučilištima vidi: Kvetoslava Kučerová, „Trnavsko sveučilište i njegovo mjesto u kulturnim kontaktima s Hrvatima“, u: *Spomenica Ljube Bobana: 1933. – 1994.*, Zagreb, 1996, 113–114; Daniel Patafta, „Obrazovanje u Hrvatskoj u vrijeme katoličke obnove“, *Spectrum* 1–4 (2009) / 1–2 (2010): 40–41; Franjo Fancev, „Tragovima hrvatske kajkavske poezije 16 vijeka – Hrvatski đaci gradačkoga sveučilišta god. 1586 – 1829.“, *Ljetopis JAZU* 48 (1936); Zoran Ladić, „Studenti iz Hrvatske na sveučilištima u Grazu i Trnavi potkraj 16. i u 17. st.“, u: *Isusovci u Hrvata*, ur. Vladimir Horvat (Zagreb: Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove u Zagrebu, 1992.), 244–245; Antun Cuvaj, *Građa za povijest školstva kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas*, sv. I, (Zagreb: Trošak i naklada Kraljevske hrvatsko-slavonsko-dalmatinske zemaljske vlade, Odjela za bogošt. i nastavu, 1910), 205.

reverendi... nadarenog isusovca Ivana Krstitelja Horvata (Kiseg/Kösseg, 1732. – Pešta, 1799.), gradišćanskog Hrvata.¹⁸⁵ Kao pitomac zagrebačkog sjemeništa primio je tonsuru i *četiri niža reda* 20. rujna 1778. godine.¹⁸⁶ Dana 2. prosinca 1779. godine, na preporuku Zagrebačkog Kaptola upisao je studij teologije u zavodu sv. Apolinara u Rimu s pristupnicom u kojoj su navedeni podaci o njegovom obrazovanju, datumu rođenja, da je naslijedio imovinu te da je sin katoličkih roditelja Krste i Josipe Oršić. Njegovi nadglednici opisali su ga kao mladića temperamentne naravi, neprikladnog ponašanja, posvećenog piću i hrani te bez nekog napretka u studiju, što je možda razlog prekida studija, s biskupovim dopuštenjem, nakon dvije i pol godine.¹⁸⁷ Dana 19. rujna 1780. godine iz Rima šalje pismo svome ujaku biskupu Ferencu Zichyju s poniznom isprikom što ga nije posjetio, te mu ujedno čestita nadolazeći imendan.¹⁸⁸

Studij ipak nekako završava u Zagrebu te je ubrzo, na prijedlog Keglevića, kolatora crkve sv. Nikole u Krapini, zaređen za njenog župnika 21. listopada 1782. godine.¹⁸⁹ U narednih šest godina (do 1793.) nastavio je radove na novom župnom dvoru, koje je 1781. godine započeo njegov prethodnik Mirko Karlo pl. Raffaj (župnik 1778. – 1782.). O tome izvještava i zapis o kanonskim vizitacijama župe sv. Nikole 1794. godine: *Curia Parochialis est nova, ellegans, impendis cumprimis, ut in priori visita etiam referta Illmi Ctis Francisci Orssich*

¹⁸⁵*Tentamen publicum ex praelectionibus physicis admodum reverendi, ac clarissimi domini Joann. Bapt. Horváth, aa. ll. & philos. doctoris, Physicae Profess. Publici, Ordinarii. quod in celeberrima Regia Universitate Tyrnaviensi subivit Illustrissimus ac per doctus dominus Franciscus Xav. comes Orssich de Szlavetich, e Conv. Regio . Archi. episc. Philos. in aterum annum Auditor. Anno MDCCLXXVII. mense Aprili [die 30.] coram spectabili, ac clarissimo domin Michaele Shoretics aa- ll. philosophiae, et mediinae doctore, pathologiae, et praxeos professore publico, ordinario, nec non inclytae facultatis philosophicae direttore; admod. reverendo, ac clarissimo domino Josepho Mitterpacher aa. ll. et philosophiae doctore, matheseos sublimioris professore publico, ordinario, et inclytae facultatis philosophicae decano spectabili ac tota inclyta facultate philosophica. Typis Tyrnaviensis, anno ut supra MDCCLXXVII [1777]; konzultiran primjerak u NSK pod signaturom: RIIF–8°–1935; Ivica Martinović, *Žanrovi hrvatske filozofske baštine od 15. do 18. stoljeća* (Split: Filozofski fakultet sveučilišta u Splitu, 2011.); udžbenički tekst on-line, 136–137, 254; pristup ostvaren 11.11.2018., <http://inet1.ffst.hr/images/50013808/zanrovi%20hrv.%20filozofske%20bastine.pdf>*

¹⁸⁶*Habet quatuor ordines minires, nullum vero beneficium ecclesiasticum;* Ivančan, *Podaci o zagrebačkim kanonicima*, 914.

¹⁸⁷*Destinatus ad primum annum theologiae M. II. 1262. Discessit (str. 914.) 1. Junii 1782. revocatus a fratribus cum facultate Emmi Protectoris absolutus a solvendis alimentis, non completo suorum studiorum curriculo. Hic juvenis fui indole turbulenta, pravis consiliis et exemplis alios ad inobservantiam provocavit, potui et cibum semper deditus. Cum hebetis esst ingenii, parum in studiis profecit, nullaque ex parte suo muneri satisfacit in disciplinae observantia“;* Ivančan, *Podaci o zagrebačkim kanonicima*, sv. III, 914–915; dokument od 29. srpnja 1782. i dokument od 22. srpnja 1783., u: HR–HDA–749–OOO, kut. 30; *isto*, kut. 3, fasc. 18; Hrvatska (dalje: HR) – Nadbiskupski arhiv Zagreb (NAZ) – Ostavština Đure Pukeca (dalje: ODP) – kut. 9, kor. 79, prijepisi 81, strana 34.

¹⁸⁸M–MNL–P 707–OZ, XXXIII, 84b, br. 14873.

¹⁸⁹Kanonske vizitacije navode Kegleviće, to jest, grofa Julija kao kolatora župe. S obzirom da je riječ o ocu Adamove supruge Eleonore, nije neobično da je Oršić zaređen na njegovu preporuku; Ivančan, *Podaci o zagrebačkim kanonicima*, 914–915; Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 58; HR–NAZ–KVZA–K, prot. br. 23/V (1771.), 339.

*quondam Parochi Krapinensis, modo vero jam C. E. Z. Canonici erecta, et per modernum Parochum instatu bono conservata...*¹⁹⁰

Đuro Pukec navodi da je gradnju financirao sam župnik uz pomoć krapinskih građana koji su, prema odluci kraljevskog ugarskog savjetništva, dali *ručne i vozne težake*.¹⁹¹ Novogradnja je na katu imala pet soba *nadkrivenih niskim kubetima i jednu komoricu*, tri sobe u prizemlju, kuhinju, smočnicu, jednu sobu za župnikovu ispomoć, te svođeni podrum. Osim župnog dvora, Oršić je inicirao gradnju novih gospodarskih zgrada u blizini.¹⁹²

Dana 27. listopada 1793. godine naslijedio je kalničkog arhiđakona Andriju Ferka (umro 22. 2. 1793.) na mjestu zagrebačkog kanonika. Bio je vrbovački (od 1804.) te kalnički arhiđakon (1806.).¹⁹³ Osim toga, bio je infulirani opat Sovara te prisjednik zagrebačkog i varaždinskog Županijskog suda.¹⁹⁴

Na temelju inicijala C.F.O.C.Z. et A. (*Comes Franciscus Orsich Canonicus Zagrabiensis et Abbas*) na naslovnoj strani, pripisuje mu se autorstvo knjižice *Knisica od baratanya z-finki / van dana po jednom finko-lyubitelu* (1798.).¹⁹⁵ Ovaj mali priručnik o hvatanju, pripitomljavanju i uzgoju ptica pjevica tiskan je u Zagrebu 1798. godine, kako u predgovoru navodi, na nagovor ljubitelja ptica. O njegovom iskustvu i poznavanju pjevica govori i odlomak gdje ih kategorizira u skupine od deset plemenitih i dvanaest svakidašnjih, a u cijeloj knjižici donosi niz praktičnih i isprobanih savjeta (odabir pravog primjerka iz prirode, postupak pripitomljavanja, najčešće bolesti).¹⁹⁶ Već je u prethodnom odlomku spomenut

¹⁹⁰HR-NAZ-KVZA-K, prot. br. 25/VII (1794.), 16.

¹⁹¹O lošem stanju župnog dvora svjedoče i kanonske vizitacije iz 1665. i 1708.; HR-NAZ-OĐP, kut. 9, kor. 79, prijepisi 81, 40–41; Szabo, *Kroz Hrvatsko zagorje*, 53; HR-NAZ-KVZA-K, prot. br. 19/I (1665.), 58; *isto*, 21/III (1708.), 95.

¹⁹²HR-NAZ-OĐP, kut. 9, kor. 79, prijepisi 81, str. 41.

¹⁹³HR-HDA-749-OOC, kut. 20, 13. kolovoz 1804.

¹⁹⁴Ivančan, *Podaci o zagrebačkim kanonicima*, 915.

¹⁹⁵C.F.O.C.Z. et A. [Franjo Oršić Slavetički], *Knisicza od baratanya z-finki / van dana po Jednom Finko-Lyubitelu*, vu Zagrebu: pritzkano vu czesz. kraly. szlobodnoj Novoszelskoj szlovotizki, 1798., 36 str.; 8° (17 cm); primjerak pohranjen u odjelu za rijetke knjige u NSK pod signaturom RIID-8°-21 a,b i R-174. Za raspravu o autorstvu vidi: Pavel Jozef Šafarik, *Geschichte der illirischen und kroatischen Literatur* (Prag, 1865); Leandar Brozović, „Povijest veterinarstva i stočarstva u Hrvatskoj i Slavoniji do konca osamnaestog stoljeća“, *Jugoslavenski veterinarski glasnik* 8 (1928): 71–74; Leander Brozović, „Prilog povijesti veterinarstva u Hrvata“, *Spomenica Veterinarskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu 1919–1959*, Zagreb (1959), 97–122; Vladimir Dugački, „Memoari Adama Oršića“, *Acta historica medicinae pharmaciae veterinae* 17 (1977), br. 1: 31–35.

¹⁹⁶Oršić Slavetički, *Knisicza od baratanya z-finki*, 13.

njegov rad na drugom izdanju (1799.) priručnika o liječenju domaćih životinja koji je 1772. izdala majka Josipa.

Umro je 17. siječnja 1807. godine, darežljivo oporučno podijelivši sav imetak, primjerice, svećenicima na svom pogrebu po 17 krajcara (*singulis mendicis pro funere Comparituris 17 X dandi*), zakladi za siromašne (*Instituto Pauperum*) 50 rajnskih forinti, zagrebačkoj katedrali 100 rajnskih forinti, za altariju bistričkoj župnoj crkvi 500 rajnskih forinti, župi u Gornjoj Stubici 500 rajnskih forinti, za ostale potrepštine 100 rajnskih forinti, mladiću Franji Smrekaru 104 rajnskih forinti, za ostala dugovanja i troškove 8821 rajnskih forinti i 35 krajcara, i tako dalje.¹⁹⁷

Govoreći o svome bratu, Adam u *Memoarima* posebno ističe njegovu ljubav prema životinjama, odnosno, pticama: „[Bio je] veliki dobričina, razdijelio je sav svoj imetak među siromahe i živio skromno i povučeno. Mnogo je volio životinje, a pogotovo ptice (...) Njegovi talenti i ustroj tiela bili su sasvim osrednji; strast mu je bila hvatati ptice. Uostalom bio je revan dušobrižnik, skrajnje dobrotvoran prema siromasima i uobće vrlo dobar čovjek.“¹⁹⁸

¹⁹⁷Sažetak oporuke u inventar je uveden pod brojem 354 i krivim datumom 19., umjesto 9. siječnja 1807. Oporuku su sastavili zagrebački kanonici Petar Tuškan i Ignacije Pokaizen; HR-NAZ, katalog br. 1–2, Regesta actorum, II. Testamentarium, 1 1404 –1825, 19. Januarius 1809.

¹⁹⁸Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 18, 58.

2.4. Širenje socijalne mreže i kreiranje statusa umjetničkim narudžbama

Sačuvana umjetnička građa koja se dovodi u kontekst s obitelji Oršić čuva se u dvije muzejske institucije u Zagrebu: dvadeset i jedan obiteljski i četrdeset i šest vladarskih portreta u Hrvatskom povijesnom muzeju u Zagrebu (dalje HPM), i sedam obiteljskih portreta u Muzeju grada Zagreba (dalje: MGZ). Portreti iz dvorca u Gornjoj Stubici darežljivošću nasljednice grofice Josipe Kulmer r. Oršić 1854. godine dospjela su u HPM, a za pojedina djela iz MGZ-a poznato je da su bila u dvorcu u Gornjoj Bistri.¹⁹⁹

2.4.1. Zbirka portreta obitelji Oršić u Hrvatskom povijesnom muzeju

Zbirku portreta obitelji Oršić u HPM-u obradila je M. Schneider (1982.) putem iznimno detaljnih kataloških jedinica.²⁰⁰ Jedan dio zbirke sastoji se od portreta članova obitelji Oršić, Zichy, Patačić, Kulmer, Sermage i Drašković te ih je, s obzirom na kontekst nastanka i/ili prvotnu provenijenciju, s određenom pouzdanošću moguće podijeliti u dvije skupine.²⁰¹ Prvu čine portreti osoba koje je moguće dovesti u vezu s obitelji Oršić do 18. stoljeća ili se tiču Krstine uže obitelji u 18. stoljeću: *Portret Baltazara II. Patačića*; *Portret Antuna Oršića* i *Portret Marije Terezije r. Wintershoffen*, Antunove supruge; *Portret Krste Oršića* i *Portret Josipe r. Zichy*, Krstine supruge; *Portret Petra Zichyja* i *Portret Suzane r. Bercsény*, Petrove supruge; *Portret Josipa III. Keglevića Bužinskog* i *Portret Franciske r. Keglević*, njegove kćeri. Pretpostavlja se da su ova djela bila u dvorcu u Gornjoj Stubici.

Dругu skupinu čine portreti čije se provenijencija veže uz obitelji Kulmer, a spajanjem obitelji u 19. stoljeću postali su dio jedinstvene zbirke: *Portret Ivana V. Draškovića* (oko 1660. – 1733.) te portreti dviju Ivanovih suprugica – *Portret Katarine Drašković r. Csaky* (umrla 1703.) i *Portret Marije Katarine Drašković r. Brandis* (umrla 1751.); *Portret Petra Troila Sermagea*

¹⁹⁹Josipa Kulmer r. Oršić (1782. – 1874.), bila je kćerka Adama Oršića, odnosno Krstina i Josipina unuka. Godine 1804. udala se za baruna Ferdinanda Kulmera (1776. – 1816.), carskog i kraljevskog komornika s kojim je imala sinove Franju, Emila i Miroslava te kćer Klotildu. Nakon rane suprugove smrti, nastavila se brinuti o obiteljskim posjedima u Šestinama, Medvedgradu i Zagrebu; Marina Bregovac Pisk, „Josipa Kulmer i njezina donacija slika Narodnom muzeju”, *KAJ* 39 (2006), br. 4: 111, 123, 126.

²⁰⁰Osim zbirke portreta Oršića i Kulmer, Josipa Kulmer darovala je i veliki sag „koji su za njezina sina Franju izvezle domoljubne gospođe, te nešto knjiga”; Schneider, *Portreti 16–18. stoljeća*; Marijana Schneider, *Portreti 1800-1870*. (Zagreb: Povijesni muzej Hrvatske, 1973); Bregovac Pisk, „Josipa Kulmer i njezina donacija“, 116.

²⁰¹S obzirom da su navedene obitelji desetljećima isprepletene ženidbenim, rodbinskim i bliskim prijateljskim ili poslovnim sponama otežano je njihovo jasno razdvajanje; Bregovac Pisk, „Josipa Kulmer i njezina donacija“, 111–127.

(1722. – 1771.) i *Portret Marije Ane r. Drašković*, udove Keglević (1726. – 1782.) i Petrovove supruge, te *Portret Josipa Sermagea* (1762. – 1833.), njihovog sina; *Portret Ivana Emilijana Kulmera* (1736. – 1807.) i *Portret Judite Kulmer r. Sermage* (1756. – 1802.), njegove supruge; *Portret Ivana Josipa Kulmera* (1702. – 1769.) i *Portret Regine Kulmer r. Patačić* (1715. – 1787.), Ivanove supruge, te *Portret Ferdinanda Kulmera* (1776. – 1816.) njihovog sina.²⁰²

Najstarije djelo koje je vjerojatno obiteljskim nasljeđivanjem došlo u obitelj Oršić je *Portret Baltazara II. Patačića* (1663. – 1719.) [Sl. 2].²⁰³ Baltazar je prvi Patačić koji je dobio naslov barunatstva; radio je u ugarskom dvorskom vijeću u Beču, bio veliki župnik virovitički (1707.), carski savjetnik i zlatni vitez.²⁰⁴ Prikazan je odjeven u svjetlosmeđu dolamu, kopčanu nizom puceta, uskim dugim rukavima te malim, uspravnim ornamentiranim ovratnikom. Iznad glave drži sablju, što se povezuje s njegovim sudjelovanjem u bitci za Osijek 1687. godine.²⁰⁵ Uzevši u obzir i njegov mladolik izgled, portret je datiran u oko 1690. godinu.²⁰⁶ Razlog postojanja njegovog portreta u zbirci može se opravdati obiteljskim vezama – njegova majka bila je Marta Oršić, sestra Ivana Franje Oršića, a Baltazarov sin Ljudevit Patačić bio je Krstin skrbnik.²⁰⁷ Iako se u zbirci nalazi još portreta članova obitelji Patačić, stilske karakteristike i ranija datacija, izdvajaju ovaj portret te upućuju na zaključak da je nastao s drugom namjenom, možda kao narudžba Krstinih predaka.²⁰⁸

Portret Antuna Oršića i *Portret Marije Terezije Oršić r. Wintershoffen*, Krstinih djeda i bake, radovi su nepoznatog, vjerojatno domaćeg slikara. Datiraju se u razdoblje od 1695. do 1700. godine, svakako prije kontroverzne rastave braka 1700. godine.²⁰⁹ Oba portreta M. Schneider prepoznala je kao iznimno vrijedne likovne *dokumente* za odjeću s kraja 17. stoljeća. Antun je na portretu prikazan u stojećem stavu, duge i bujne, raspuštene smeđe kose te

²⁰²Detaljne kataloške jedinice vidi: Schneider, *Portreti 16–18. stoljeća* te Schneider, *Portreti 1800.-1870.*; Bregovac Pisk, „Josipa Kulmer i njezina donacija“, 121–124.

²⁰³Nepoznati slikar, *Portret Baltazara II. Patačića*, oko 1690. g., 84x65 cm (platno), 89x72,5 cm (okvir), Hrvatski povijesni muzej, inv. br. HPM-PHM-2402; portret publiciran u: Josip Matasović, „Prilog genealogiji Patačića“, *Narodna starina*, sv. 24, 9 (1930), br. 4: 419.

²⁰⁴Schneider, *Portreti 16–18. stoljeća*, 150; Maček, *Rod Patačića*, 124–127.

²⁰⁵ Schneider, *Portreti 16–18. stoljeća*, 150.

²⁰⁶*Isto*.

²⁰⁷Usp. Bregovac Pisk, „Josipa Kulmer i njezina donacija“, 117.

²⁰⁸Schneider, *Portreti 16–18. stoljeća*, 150.

²⁰⁹Bregovac Pisk, „Josipa Kulmer i njezina donacija“, 117–118; Schneider, *Portreti 16–18. stoljeća*, 150.

zašiljenih brčića [Sl. 3].²¹⁰ Odjeven je u dugu dolamu s uskim rukavima i istaknutim, elegantnim orukvicama od kojih je desna pravilno zakopčana, a lijeva raspuštena. Na prsima je zlatovezni ukras s motivima dvoglavih orlova, od kojih je onaj ispod ovratnika najveći i okrunjen habsbuškom krunom. Oko pasa je široki zlatni pojas od uglatih članaka. S desnog ramena ukoso preko prsa pada tamni gajtan na kojem je nisko u razini koljena ovješena sablja s balčakom u obliku ptičje glave, optočenim dragim kamenjem. Desnom rukom, na kojoj se ističe prsten, oslonjen je o smeđi štap, a lijevom dotiče šešir s nojevim perjem na niskom stoliću.

Marija Terezija Oršić r. Wintershoffen odjevena je u raskošnu velikašku nošnju s inkorporiranim elementima francuske mode iz razdoblja oko 1700. (*fontange* – visoki ukras na glavi) [Sl. 4].²¹¹ Haljinu krasi raskošna čipka, srebrom i zlatom izvezene vrpce i vezivni konci te mnoštvo ušivenih bisera. Osim biserne ogrlice, i nizova narukvica s crvenim vrpčama, na prsima joj je i broš s draguljima. Lijevom rukom pridržava okrugli sat, a u desnoj drži lepezu ukrašenu crvenom kokardom sa srebrnim vezivom. Raskošna haljina i privlačan, tajanstven izgled mlade Marije Terezije donekle odražava njen neobičan život, iznimnu načitanost i svjetonazor.

U Oršićevu zbirku ubrajaju se također *Portret Josipa III. Keglevića Bužinskog* (1732. – 1809.) i *Portret Franciske Oršić r. Keglević*, njegove kćeri, druge supruge Adama Oršića, koji su nastali 1809. godine. Franciska je prikazana u tričetvrt profilu okrenuta ulijevo, odjevena u jednostavnu bijelu *empire* haljinu visokog struka, s nježnom bijelom čipkom oko vrata i ogrnuta svijetložutim šalom. Nosi odlikovanje Reda zvjezdastog križa (*zvjezdokrsnih dama*). U gornjem desnom kutu slike su grbovi obitelji Oršić i Keglević, a grofica u desnoj ruci drži prikaz nekadašnjeg obiteljskog imanja Veleškovec [Sl. 5].²¹²

Jednako strogog izraza lica i ukočenog tijela prikazan je i njen otac Josip III. Keglević Bužinski [Sl. 6].²¹³ Tijelom i pogledom usmjeren je udesno. Odjeven je u smeđi kaput ukrašen

²¹⁰Nepoznati slikar, *Portret Antuna Oršića*, 1695. – 1700., 119x83 cm (platno), 126x90,5 cm (okvir), HPM (inv. br. HPM PMH 2440); Schneider, *Portreti 16-18. stoljeća*, 144.

²¹¹Nepoznati slikar, *Portret Marije Terezije Oršić r. Wintershoffen*, 1695. – 1700., 116x80,5 cm (platno), 123,5x87,5 cm (okvir), HPM (inv. br. HPM-PMH-2439); Schneider, *Portreti 16-18. stoljeća*, 146–147; Bregovac Pisk, „Marija Terezija Oršić rođ. Wintershofen“, kat. jedinica 146, u: *Od svagdana do blagdana*, 286.

²¹²Bregovac Pisk primjećuje neobičnost što je ovome portretu pandan portret njenog oca, a ne supruga Adama. Nepoznati slikar, *Portret Franciske Oršić r. Keglević*, 1809., 69x50 cm (platno), 77x58,5 cm (okvir), HPM (inv. br. HPM-PMH-2582); Bregovac Pisk, „Josipa Kulmer i njezina donacija“, 121; Marijana Schneider, *Portreti 1800-1870*, 84; Bregovac Pisk, *Život u palači*, 39.

²¹³Nepoznati slikar, *Portret Josipa III. Keglevića Bužinskog*, 1809. g., 69x50 cm (platno), 77x58,5 cm (okvir), HPM (inv. br. HPM-PMH-2581); Bregovac Pisk, „Josipa Kulmer i njezina donacija“, 120; Schneider, *Portreti 1800-1870*, 84.

smeđim gajtanima i krznom. U gornjem kutu lijevo nalazi se grb obitelji Keglević. Oba portreta nepoznatog slikara nastala su 1809. godine, na što upućuje natpis s poledine Josipovog portreta: *Illmus Dnus Comes Josephus Keglevich de Busin. S. C. R. et A. M. Camerarius. I. Cottus de Posega perpetuus Supremus Comes depictus Anno 1809. Aetatis Suae 67.*²¹⁴ U razmatranje o kontekstu nastanka treba uzeti u obzir da su se Adam i Franciska vjenčali 1794. godine i da povod narudžbi vjerojatno nije bilo vjenčanje.²¹⁵ Adam 1800. godine naručuje svoj portret na bjelokosti pa je moguće pretpostaviti da narudžba Franciske i njenog oca (majka Rozalija r. Thauszzy umrla je još 1782.) nije potekla od njega već od njegove supruge, možda prilikom uređenja novog doma. Portrete bismo isto tako mogli uvrstiti i u Kulmerovu zbirku s obzirom da je Adam otac darovateljice Josipe Kulmer r. Oršić.

2.4.1.1. Portreti Josipe i Krste Oršića iz 1744. – 1750.

U pedesetim i sedamdesetim godinama 18. stoljeća supružnici Oršić naručuju reprezentativne pojedinačne portrete od tada cijenjenih i afirmiranih umjetnika s područja Habsburške Monarhije. Djela koja su nastala na početku njihovog zajedničkog života, te dvadesetak godina kasnije kada se oboje mogu pohvaliti određenim životnim postignućima, promatraju se u kontekstu uobičajene plemićke aktivnosti. Detaljna ikonografska analiza djela ukazuje na elemente kojima Krsto i Josipa iskazuju svoj društveni status i plemićko podrijetlo – heraldičkim znakovljem, odlikovanjima, odjećom – te pojedine društvene (Josipa) i vojne (Krsto) funkcije.

Još jedna od obaveza plemkinja u ranom novom vijeku bila je *socijalno-reprezentativnog* karaktera, a podrazumijevala je priređivanje vlastitih i sudjelovanje na tuđim zabavama; pokazivanje određenih socijalnih vještina, ali i iskazivanje statusnih simbola što su žene činile u najvećoj mjeri odjećom. O modnoj raskoši koju su hrvatske plemkinje usvajale po uzoru na bečke i mađarske kolegice piše Adam u *Memoarima*, a vidljiva je i na Josipinim portretima.²¹⁶

Portret Josipe Oršić r. Zichy prikazuje je kao mladu ženu u dvadesetim godinama, a nastao je 1748. – 1750., vjerojatno prilikom zaruka ili udaje u novu obitelj, s funkcijom

²¹⁴Schneider, *Portreti 1800-1870*, 84.

²¹⁵Usporedi Bregovac Pisk, „Josipa Kulmer i njezina donacija“, 121.

²¹⁶Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 83–85.

svojevrnog podsjetnika na trenutak spajanja dviju obitelji [Sl. 7].²¹⁷ Lice joj je gotovo realistično, neznatno tamnije od poprsja; sa širokim čelom i otvorenim pogledom sa svijetlim očima i lagano podignutim obrvama. Prikazana je nasmiješena te s malom rupicom na bradi i podbratkom. Na glavi je bijela perika s dva pramena koji padaju prema naprijed, te ukrasnom kopčom cvjetnog motiva. Odjevena je u jednostavnu zelenu haljinu od glatke tkanine te ogrnuta plaštem ružičaste boje s bijelom podstavom, koji se lomi u velikim naborima svjetlom naglašenih bridova i iza lijevog ramena uzdiže definirajući svojim volumenom slikani prostor. Duboki dekolte je obrubljen čipkom koja je još raskošnija prikazana na rukavima koji su podignuti i pričvršćeni ukrasnom kopčom. Tek naznačen donji dio haljine pada široko velikim volumenom. Haljina je prikopčana brošem na crvenoj niti s dva bisera. Lijeva ruka je graciozno savijena s dlanom okrenutim prema tijelu. Pozadina je neutralna i tamna. Portret je valoriziran kao kvalitetan rad što se posebno uočava u prikazu glave i tkanine te impostaciji tijela. Komparacijom s drugim, kasnijim grofičnim portretom, djelo uvjerljivo dočarava stvarnu fizionomiju naručiteljice. Što se tiče autorstva, djelo se pripisuje jednom od najvažnijih slovenskih baroknih slikara, Fortunatu Bergantu (1721. – 1769.), o čemu je M. Schneider (1982.) prva napisala: „Način slikanja srodan je slovenskom slikaru Fortunatu Bergantu. Budući da taj majstor djeluje u Lici oko 1750., a mladi par zbog službe također tamo boravi, moguće je da dolazi do narudžbe portreta“.²¹⁸

Bergantov slikarski opus, prije takozvanog rimskog razdoblja (1756. – 1760.), relativno je slabo poznat, a među najranijim radovima je serija nabožnih slika nastalih 1751. godine za crkve na području Like: oltarna pala sv. Ilije za župnu crkvu istoimenog sveca u Sincu, slika Majke Božje od Ružarija za istoimenu crkvu u Lešću te oltarna pala za župnu crkvu Svete

²¹⁷Fortunat Bergant(?), *Portret Josipe Oršić r. Zichy*, oko 1750. (odnosno, 1748.–1750.), 92x75 cm (platno), 102x85 cm (okvir), HPM (inv. br. HPM/PMH 2442). Portret je publiciran i obrađen u nekoliko djela: Josip Matasović, *Iz galantnog stoljeća: kulturnohistorijski fragmenti, knjiga prva* (Zagreb: Tisak i naklada St. Kugli, Knjižara Kraljevskog Sveučilišta i Jugoslavenske akademije, 1921), 153; Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 15, 55–56; Schneider, *Portreti 16–18. stoljeća*, 145; Marina Bregovac Pisk, *Plemstvo u Hrvatskoj. Der Adel in Kroatien: katalog izložbe* (Zagreb: Povijesni muzej Hrvatske, 1990); Marina Bregovac Pisk, „Josipa Oršić rođena Zichy“, kat. jedinica 152, u: *Od svagdana do blagdana*, 287; Bregovac Pisk, *Život u palači*, 36–37, 90; Bregovac Pisk, „Josipa Kulmer i njezina donacija“, 118–119.

²¹⁸Fortunat Bergant (Mekinje kraj Kamnika, 6.6.1721. – Ljubljana, 31.3.1769.) bio je slovenski slikar koji se školovao u rezbarskoj radionici svojeg oca u Ljubljani te na Accademia Di San Luca u Rimu. U njegovom opusu koji u najvećoj mjeri sačinjavaju sakralna djela, te manje zastupljeni portreti i žanr-prizori, uočava se neujednačenost u kvaliteti te brojni utjecaji europskog slikarstva 18. stoljeća. Većina djela nastala je u zadnjem desetljeću njegova života i to za Kranjske naručitelje; Schneider, *Portreti 16–18. stoljeća*, 20, 145; Barbara Murovec, „Bergant, Fortunat (1721–1769)“, *Slovenska biografija*. (Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013.), pristup ostvaren 23.1.2018., <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi836962/>

Trojice u Otočcu.²¹⁹ Bergantov opus iz Hrvatskog primorja prije restauracija i dodatnih istraživanja brojio je čak 13 djela,²²⁰ a na temelju pojedinih motiva koji podsjećaju na lički krajolik, pretpostavilo se da je Bergant možda osobno boravio u Lici.²²¹

Prema recentnim istraživanjima slovenskih povjesničara umjetnosti te su slike vjerojatno nastale posredovanjem Bergantovog vršnjaka, svećenika Petra Pavela Glavara (1721. – 1784.) iz Komende (Slovenija), koji je neko vrijeme djelovao u Senju i imao kontakte s drugim hrvatskim svećenicima, no bez dokaza da je Bergant osobno bio u tim krajevima.²²² Štoviše, Anica Cevc je napisala da arhivski izvori ne otkrivaju gdje je živio u periodu 1751. – 1755.²²³ Što se tiče boravka Oršićevih u Lici, taj podatak, kao ni eventualne pojedinosti narudžbe također nije moguće arhivski potkrijepiti. Krsto je početkom 1750. imenovan potpukovnikom pukovnije, što ostavlja mogućnost nekog službenog puta južnije po području Vojne krajine, no već sredinom godine odlazi u Ptujski logor.

Bergantovi portreti kranjskoga plemstva (barun Codelli, barunica Gasperini, barun i barunica Erberg, i tako dalje), na kojima su protagonisti znalački prikazani kao individualizirani pojedinci, a ne isključivo kao pripadnici plemstva, odredili su ga „prvim pravim portretistom na slovenskom prostoru“, no komparativna analiza Josipinog portreta s Bergantovim djelima njegovo autorstvo također dovodi u pitanje.²²⁴ S obzirom na kvalitetu djela i umjetnike s kojima će Oršići kasnije surađivati, realno je autora i ovoga djela tražiti među stranim majstorima, van granica tadašnje Banske Hrvatske.²²⁵

²¹⁹Ksenija Rozman, „Fortunat Bergant: dela v Liki in šolanje v Rimu“, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, (1977), br. 13: 75, 79, 80; Murovec, „Bergant, Fortunat“.

²²⁰Ivan Kukuljević Sakcinski, *Slovník umjetnikah jugoslavenskih* (Zagreb: Tiskom Narodne tiskarne Dra. Ljudevita Gaja, 1858), 29; Marijan Marolt, „Iz monografije o Bergantu“, *Zbornik za umetnostno zgodovino* 20 (1944), 90.

²²¹Rozman, „Fortunat Bergant“, 73–88.

²²²Murovec, „Bergant, Fortunat“.

²²³Anica Cevc, „Bergant, Fortunat (1721–1769)“, *Slovenska biografija* (Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013.), pristup ostvaren 23.1.2018., <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi836962/>

²²⁴Na korisnim savjetima i sugestijama oko atribucije srdačno zahvaljujem kolegama s Umetnostnozgodovinskoga inštituta Franceta Steleta, posebno dr. sc. Barbari Murovec; Ferdinand Šerbelj, *Izzvenevanje nekega obdobja. Oris poznobaročnoga slikarstva na Kranjskem* (Ljubljana: Narodna galerija, 2011), 76–77; France Stelè, *Slikar Fortunat Bergant: umetnik in njegov stil* (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1957).

²²⁵Uočava se određena sličnost s portretom Marije Ane Sermage r. Drašković (Trakošćan, 1726. – Zagreb, 1782.) i to u izrazu lica (prikazu frizure s ukrasnim broševima), neobično postavljenoj i savijenoj ruci i gotovo ukočenim prstima te prikazu u poluprofilu. Osim toga, i za portret grofice Sermage se smatra da je nastao u vrijeme sklapanja braka za Petra Troila Sermagea 1756., te da je portret nastao oko 1750. godine; Bregovac Pisk, „Marija Ana Sermage rođ. Drašković“, kat. jed. 153, u: *Od svagdana do blagdana*, 288.

Kao par Josipinom portretu potrebno je promatrati *Portret Krste II. Oršića* iz istog razdoblja [Sl. 8].²²⁶ Prikazan je do pasa u blagom desnom profilu, unutar odsječenog upisanog ovala. Debeljuškasto lice mladolikog Krste je rumeno, s punim crvenim zatvorenim usnama. Ističe se visoko čelo, tanke uske obrve i zašiljeni brčići te brada s rupicom i podbratkom. Smeđa kosa je uredno začešljana i slobodno pada do ramena. Na vojnički status potpukovnika upućuje tamnomodra husarska odora s dugim rukavima i sivom orukvicom, ukrašena zlatnim gajtanima i pucetima. Opasan je zlatnim pojasom na struke preko kojega je prebačen crni kožni pojas za sablju na kojoj se vidi srebrom ukrašeni balčak, a preko lijevog ramena pada mu raskošan ogrtač od leopardova krzna, pričvršćen crvenim remenom sa zlatnim kopčama i lancima. Ispod ogrtača, dolje desno, je crveni kalpak sa smeđim krznom i oker perjanicom. U pozadini je naznačeno oblačno nebo u tonovima smeđe boje i zagasite zelenoplave boje. Na plemićki status podsjeća obiteljski grb gore lijevo.

Modelacija figure te slikanje inkarnata i materijala odjeće pokazuje sličnost s portretom grofa Andrása Hadika (1710. – 1790.), proslavljenog konjičkog generala iz Sedmogodišnjeg rata, rada tirolskog slikara Johanna Tuscha (*Duscha*; 1726. – ?) iz 1761. godine.²²⁷ U literaturi se ne isključuje i mogućnost autorstva Fortunata Berganta, istovremeno s portretom njegove supruge Josipe premda se od njega razlikuje slikarskim načinom.²²⁸

²²⁶Nepoznati slikar (Fortunat Bergant?), *Portret Krste II. Oršića*, 93x75 cm (platno), 105x87 cm (okvir), HPM (inv. br. HPM/PMH 2441). Portret je publiciran ili obrađen u literaturi: Schneider, *Portreti 16–18. stoljeća*, 146, 220; Bregovac Pisk, „Barokni portreti sjeverozapadne Hrvatske“, u: *Od svagdana do blagdana*, kat. jedinica 151, 158, 287; Bregovac Pisk, *Život u palači*, 36–37, 90; Bregovac Pisk, „Josipa Kulmer i njezina donacija“, 118–119.

²²⁷Johann Tusch (*Dusch*; Beč, 1726./1738. – oko 1817.), školovao se u Italiji i Beču. Od opusa se zna za nekoliko djela, a mnoga od njih poznata su samo putem grafika. Portret grofa Hadika s kojim M. Schneider uspoređuje Krstin portret nalazi se u viteškoj dvorani Marije Terezije (*Rittersaal*) u Vojnoj akademiji u Bečkom Novom Mjestu; „Johann Tusch“, online pristup ostvaren 19.10.2018., https://de.wikisource.org/wiki/BLK%C3%96:Tusch,_Johann; „Tusch (Dusch) Johann“, *Allgemeines Lexikon*, sv. 33–34, 503; Schneider, *Portreti 16–18. stoljeća*, 21–22.

²²⁸Schneider, *Portreti 16–18. stoljeća*, 20.

2.4.1.2. Portreti Petra Zichyja i Suzane Zichy r. Bercsény

Portret Petra Zichyja prikazuje grofa u zrelijoj dobi, poprilično korpulentnog izgleda, u stojećem stavu do pasa, tijela zaokrenuta udesno, a glave usmjerene ravno naprijed [Sl. 9].²²⁹ Lice je blijedog inkarnata s rumenim usnama i obrazima, tankih obrva, zašiljenim brčićima i istaknutog podbradka. Bujna i kratka, začesljana, tamna kosa sa sijedim pramenovima kod čela slobodno pada prema nazad. Odjeven je u svijetlomodru dolamu sa zlatnim pucetima i gajtanima. Preko ramena je prebačen menten svijetlomodre boje sa smeđim krznom, zlatnim pucetima sa crvenim kamenjem i zlatnim gajtanima, te je u gornjem dijelu kopčan dvostrukim zlatnim lancem sa crvenim kamenjem. Oko struka je pojas na struke s remenom za sablju. U desnoj ruci drži (sudačko?) žezlo s crvenim kamenjem, a o lijevom boku je ovješena sablja s bogato ukrašenim balčakom.²³⁰ Na tamnoj pozadini naznačeni su smečkasti oblaci te natpis kojim podsjeća na njegovu iznimnu karijeru i uspjehe: *PETRUS COMES ZICHY DE VASONKO S:C:R: A: M: / CAMER: INT: STAT: CONS: / PINCER: REG: MAG: COM: / UNGHVAR: SUP: COM: TAB: / SEPT: AS: ET: COJUD: / 1923*. Nekadašnji natpis na poleđini (*Peter Graff v. Zichy Ano 1747*) navodi da je portret nastao 1747. godine, dakle, dvadeset i jednu godinu nakon njegove smrti, što je možda uzrok lošijoj izvedbi pojedinih detalja, primjerice lijeve ruke. Prema svom parnjaku, *Portretu Suzane Zichy r. Bercsény*, portret grofa Zichyja atribuiran je vještom, no zasad gotovo nepoznatom budimskom slikaru Johannu Albertshauseru (Obertshauseru) (? – 1761.).²³¹

Grofica Suzana Zichy portretirana je u svojoj zrelijoj dobi kako sjedi do okruglog stolića, oslonjena na debeli crvenkasti jastuk s velikom zlatnom boltom [Sl. 10].²³² Odjevena je

²²⁹Johann Albertshauser, *Portret Petra Zichyja*, 1747., 93x73 cm (platno), 112,5x83,5 cm (okvir), HPM (inv. br. HPM-PMH-2477); Schneider, *Portreti 16–18. stoljeća*, 190.

²³⁰Schneider, *Portreti 16–18. stoljeća*, 190.

²³¹M. Schneider navodi da je riječ o solidnom majstoru koji „poznaje crtež i boju, ali je slabiji u relaciji glave i ruke, gdje je manje uspješno riješena prikrata desne ruke, koja je, sudeći prema padu tkanine mentena, ispružena prema gledaocu“; Schneider, *Portreti 16–18. stoljeća*, 190.

²³²Johann Albertshauser, *Portret Suzane Zichy r. Bercsény*, 1743., 94x74 cm (platno), 113,5x83,5 cm (okvir), HPM (inv. br. HPM-PMH-2438); portret publiciran u: Schneider, *Portreti 16–18. stoljeća*, 191; Matasović, *Iz galantnog stoljeća*, 181; István Szerzők Filipszky, Pál Kósa, *Elődeink öröksége, Tanulmányok Budaörs múltjából II*. [Ostavština naših predaka, Drugi grad Budaors] (Buda: Budaörs Város Önkormányzata, 2005), 261; o Petru i Suzani Zichy te njihovim portretima vidi i: Filipszky, István, *A budaörsi kastély (előadás)* [Budaörs (Jerša) kaštel (predavanje)], pristup ostvaren, 15.7.2018., <http://www.budaorskonyvtar.hu/elektronikus/letoltes/cikkek/cikk210.pdf>; Filipszky, István, *ELFELEDETT ÉVSZÁZADO. Budaörs története a kezdetektől 1719-ig*. [Zaboravljeno stoljeće. Povijest Budaörsa od osnutka do 1719.]. Budaörs: 2000., pristup ostvaren 15.7.2018.,

u haljinu hladnih sivkastih tonova glatke tkanine u gornjem dijelu te široko nabrane suknje u donjem. Oko ramena i nadlaktica ogrnuta je zagasito crvenim plaštem od debele tkanine velikih nabora koji joj s desne strane pada u krilo. Haljina ima rukave do lakta, odakle padaju nabori mekane, fine bijele tkanine koja obrubljuje i duboki izrez haljine na grudima. Tijelom je postavljena ravno, dok je glava blago u profilu zakrenuta ulijevo. Na ovalnom licu svijetlog inkarnata, rumenih obraza, crvenih usana i pravilnih polukružnih obrva uočavaju se podočnjaci, a ispod brade podbradak. Duga, kovrčava, napudrana kosa uredno je začesljana, ali jedan pramen pada niz desno rame, a drugi grofica pridržava lijevom rukom. Društveni status i raskoš iskazani su nakitom i to niskama bisera u ruci, raskošnim ukrasom i brošem na grudima i u kosi, te na haljini oko bokova. S jedne strane je grb obitelji Zichy-Bercsény, a s druge natpis: *SUSANNA COMITISSA A / BERCSENY CONSORS COMITIS / PETRI ZICHY 1743.*

Kontekst nastanka ovih djela ili barem njihovu krajnju provenijenciju možemo vezati uz Josipu i Krstu Oršića. Unatoč tome što nisu nastali istodobno, smatra se da im je funkcija bila ukrašavanje novog doma njihove kćeri, i svojevrsni *memento* na njene roditelje od kojih se grofica netom rastala udajom u novu obitelj.²³³ Na kvalitetu izvedbe, koja je nešto izraženija na Suzaninom primjeru, upućuje vrlo realističan prikaz portretiranih bez dodatnog uljepšavanja.²³⁴ Prema nekadašnjem natpisu s poledine: *Susanna Gräffin Zichy geboren Gräffin Bercseny Ano 1743. Johannes Alberts Hausser in Offen fecit*, oba portreta naslikao je Johann Albertshauser. Portret grofice i grofa Zichy jedini su poznati sačuvani radovi ovog slikara koji 1740. godine, tek nekoliko godina prije nastanka grofičinog portreta, postaje građaninom Budima.²³⁵

Posrednik između Albertshausera i obitelji Zichy možda je bio budimski slikar hrvatskog podrijetla Matija Šeravić (lat. *Mathias Xeravich*, mađ. *Mátyás Schervitz*, 1701.? – 1771.). Ovaj istaknuti slikar u nekoliko je navrata surađivao s obitelji Zichy, posebno sa Petrovim i Suzaninim sinom (Josipinim bratom) grofom Nikolom i njegovom suprugom Erzsébet r. Berényi.²³⁶ Godine 1753. za Zichyje je izradio minijature portrete koji nisu

<http://www.budaorskonyvtar.hu/elektronikus/letoltes/konyvek/kv004.pdf>.

²³³Schneider, *Portreti 16–18. stoljeća*, 191.

²³⁴*Isto.*

²³⁵Johann (*János, Jánossal*) Albertshauser (*Obertshauser, Alberts Hauser*; Schelden, ? – Budim, 1761.), studirao je na bečkoj Akademiji; Mónika Lipp, „SCHERVITZ Mátyás“, Magyar művészeti kislexikon, pristup ostvaren 10.10.2018., <https://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tkt/magyar-muveszeti/go17.html>; Lajos Nemethy, „Adatok a festés történetékes Budapesten, II. közlemény“ [Podaci o budimpeštanskim slikarima], *Archeologiai Ertősítő*, Budapest, (1883): 99; pristup ostvaren 10.10.2018., http://real-j.mtak.hu/310/1/ARCHERT_1883_uf_003.pdf.

²³⁶Zsuzsanna Korhecz Papp, „Mathias Xeravich (umro 1771.) pictor Budensis“, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* (2016), br. 40: 120.

sačuvani. Zalaganjem udovice Erzsébet prema planovima dvorskog kipara Karla Beboa (oko 1712. – 1779.) izrađen je 1760. godine glavni oltar u budimskoj kapucinskoj crkvi sv. Elizabete Ugarske na kojem je bio angažiran i Šeravić. Prema istraživanjima Z. Korhecz Papp o suradnji svjedoči i oltarna slika sv. Ive Heloryja koja je nekada stajala na bočnom oltaru u trinitarijanskoj crkvi u Óbudi (danas u župnoj crkvi u Budimu). Albertshauser i Šeravić su, zajedno s Gasparom Landtrachtingerom 1741. godine postavili i ukrasili trijumfalni luk u čast prijestolonasljednika Josipa II.²³⁷

²³⁷Schneider, *Portreti 16–18. stoljeća*, 19.

2.4.2. Portreti u Muzeju grada Zagreba

U Muzeju grada Zagreba čuvaju se *Portret Krste Oršića* i *Portret Josipe Oršić*, oba iz 1778. godine. Osim što su izvrstan komparativni i dokumentarni materijal za prikaz grofova Oršić u njihovim kasnijim godinama života, ti kvalitetni radovi stranih, eminentnih slikara potvrđuju i njihovu upućenost u onodobne umjetničke trendove te način života europskog plemstva. U tom kontekstu važni su i nekoliko godina mlađi portreti njihovih sinova Adama i Ivana Nepomuka iz 1776. godine.

2.4.2.1. Portreti Adama i Ivana Nepomuka Oršića iz 1776.

Portret Adama Oršića prikazuje najstarijeg Krstinog sina glave okrenute u tričetvrt profilu na lijevo, dok je tijelom blago nagnut udesno [Sl. 11].²³⁸ Lice mu je rumeno, s prodornim izravnim pogledom i usnama u blagom smiješku; te s bijelom perikom začesljanom unazad s uvojcima kod sljepoočnica. Odjeven je u uniformu austrijskog carskog višeg oficira – ispod crvenog prsluka sa zlatnim pucetima na prsima, kod vrata se nazire bijeli čipkasti ukras i crni ovratnik. Preko nosi raskopčan bijeli kaput s crvenim ovratnikom i orukvicama, te velikim zlatnim pucetima. Opasan je višestrukim pojasom na struke s kojega vise velike zlatne rese, a s desne strane nazire se pozlaćeni vršak mača. Duge bijele hlače na bedrima ukrašene su zlatnim uresom. Desnom rukom, na kojoj se ističe raskošan srebrni prsten, drži pozlaćen balčak zapovjedničkog(?) štapa, a lijevu ruku drži u džepu. Pod lijevom mišicom drži crni trorogi šešir obrubljen širokom zlatnom bortom. Pozadina je tamna i neutralna. S lijeve strane jedva se naslućuje usko deblo s bršljenasto ovijenim listovima, dok je desno u pozadini skulptura žene koja stoji na kugli te rukama visoko iznad glave pridržava natpisnu traku s devizom: CUI FORTUNA FAVOR.

Portret Ivana Nepomuka Oršića prikazuje ga do koljena kao vojnog časnika u uniformi austrijskog carskog oficira, tijela blago zakrenutog udesno, a glave u tričetvrt profilu ulijevo [Sl. 12].²³⁹ Čvrsto zarumenjeno lice odaje karakter portretiranog. Oči su velike i zagasito sive,

²³⁸Stephan Dorffmeister st., *Portret Adama Oršića*, 1776., 95x75 cm, MGZ (inv. br. MGZ 1982); Kolvishi, „Adam grof Oršić Slavetički“, kat. jedinica 296, u: *Od svagdana do blagdana*, 339; Oršić Slavetički, „Uspomene Adama grofa Oršića“, 113; Bregovac Pisk, *Život u palači*, 38–39, 90; Buntak, *Muzej grada Zagreba*, 48; László Kostayál, Monika Zsámbéky, ur. „*Stephan Dorffmeister pinxit*“ (Szombathely, 1998), 130, 138, 158, 168.

²³⁹Stephan Dorffmeister st.(?), *Portret Ivana Nepomuka Oršića*, 1776., 95x75 cm, MGZ (inv. br. MGZ 1981); Kolvishi, „Ivan Nepomuk grof Oršić“, kat. jedinica 295, u: *Od svagdana do blagdana*, 339; Oršić Slavetički,

obrve uredne i uske, nos oštro profiliran, usne punije, naglašena brada s rupicom i podbradkom. Nosi bijelu periku s uvojcima na sljepoočnicama. Odjeven je u crveni prsluk sa srebrnim pucetima – raskopčan iznad trbuha gdje drži lijevu ruku. Oko vrata se nazire bijela marama i iza nje crni ovratnik. Oko struka je široki zlatni pojas o koji je na desnom boku zakačena sablja sa pozlaćenom drškom. Dugački bijeli kaput s crvenim ovratnikom i orukvicom zakopčan je samo na jednom od niza srebrnih puceta. Pod lijevom mišicom drži crni trorogi šešir obrubljen širokom srebrnom bortom, a u desnoj ruci zapovjednički štap sa srebrnim drškom. Prikazan je unutar uskog prostora artikuliranog štafažnim arhitektonskim elementima i masivnim zastorom pastelne boje na lijevoj strani.

Ovi reprezentativni portreti uniformiranih austrijskih časnika prikazuju mlade Krstine sinove koji su tada bili na vrhuncu vojne karijere. Prema portretu Adama Oršića koji je na poleđini prije restauracije imao zapis o slikaru (*Steph. Dorffmeisster pinxit 1776.*), i stilski srodan portret Ivana Nepomuka pripisuje se šopronskom slikaru Stephanu Dorffmaisteru st. (1729. – 1797.).²⁴⁰ Istodobno s portretima mladih Oršića, Dorffmeister portretira i Ivana Raucha (? – 1762.), podbana i velikog župana Zagrebačke i Križevačke županije te grofa Stjepana Niczkyja (1747. – 1777.), velikog Križevačkog župana i osnivača osječke slobodnozidarske lože *Vigilantia* (Budnost) 1773. godine.²⁴¹ Od hrvatskih plemića portretira još i baruna Adama Patačića, kaločkog nadbiskupa (nakon 1784.) i grofa Josipa Keglevića (1792. – 1795.).²⁴² Dorffmaister je bio vrlo dobro povezan s klerom i mađarskim plemstvom (obiteljima Hunyady,

„Uspomene Adama grofa Oršića“, 113; Buntak, *Muzej grada Zagreba*, 48; Kostayál, Zsámbéky, „*Stephan Dorffmaister pinxit*“, 138, 168.

²⁴⁰Stephan (*István*) Dorffmaister (*Dorffmaister; Dorffmeister*) stariji (Beč?, 1729. – Šopron, 1797.), pohađao je bečku Akademiju te bio djelotvoran na području zapadne Ugarske. Sačuvani su mu radovi religioznih i povijesnih motiva u fresko tehnici, isti motivi na štafelajnim slikama te mali broj portreta; Schneider, *Portreti 16–18. stoljeća*, 21; „Dorffmaister, Stephan“, *Allgemeines Lexikon*, sv. 9–10, 472–473; Beyer, Andreas, Savoy, Bénédicte, Tegethoff, Wolf, ur., *Allgemeines Künstlerlexikon*, sv. 29 (München, Leipzig, 2001), 62–63; Kostayál, Zsámbéky, „*Stephan Dorffmaister pinxit*“.

²⁴¹Godine 1776. Dorffmaister radi oltarne pale i zidne oslike u crkvi sv. Petra i Pavla u Császáru (Mađarska), portret člana obitelji Artner u Mađarskoj nacionalnoj galeriji (Magyar Nemzeti Galéria), glavni oltar s prikazom sv. Antuna Padovanskog u istoimenoj crkvi u Sempalu (mađ. *Somogyzentpál*; Mađarska) crkvi, te glavnom oltaru u crkvi sv. Petra i Pavla Apostola u Tüskeszentpéter; Kostayál, Zsámbéky, „*Stephan Dorffmaister pinxit*“, 138, 220–221.

²⁴²Schneider, *Portreti 16–18. stoljeća*, 166., i tabela VI; portret je također signiran dd: *Steph. Dorffmeister pinxit oprony / Ex Caesa. Reg. Vienen. Acad. 1776.* Zanimljivo je da 1768. Johann Michael Millitz radi portret Ivanova sina Pavla Raucha čime se vidi popularnost pojedinih slikara među hrvatskim plemstvom te svojevrstne poveznice između Oršićevih i Rauchovih. Iveljić o tome piše: „Mladoga je Pavla otac poticao da se da portretirati pa u pismu Krčeliću 1748. Ivan piše kako je naložio sinu da da naslikati svoju sliku“.; Iveljić, *Anatomija jedne velikaške porodice*, 131.

Cziráky, Feštetić, Szalay), među njima i s obitelji Zichy koji su najvjerojatnije posredovali Oršićevim narudžbama.²⁴³

2.4.2.2. Portreti Krste Oršića i Josipe Oršić r. Zichy iz 1778.

Portret Krste II. Oršića Slavetičkog iz 1778. godine prikazuje ga u dobi od 60 godina, u stojećem stavu do koljena, glave u četvrt profilu u lijevo i tijela u četvrt profilu na desno [Sl. 13].²⁴⁴ Na umornom licu spuštenih očnih kapaka i ovješnog podbratka očituje se nostalgičan izraz. Nosi sijedu periku s uvojcima kod ušiju. Odjeven je u tamnomodri prsni oklop sa zlatnim ukrasom oko vrata i na truhu. Oko vrata je srebrna kopča, a oko struka bogata pasica (na struke) prošivena zlatnim nitima s koje vise velike zlatne rese. Desno je zatakuta sablja s raskošnim zlatnim balčakom. Kaput je bijele boje, sa širokim zlatnim bortama na rubu i velikim zlatnim pucetima kao i na džepovima. Rukavi su dugački sa zlatnom orukvicom i pucetima, te crvenom podstavom ispod koje viri bijela čipka. U desnoj ruci blago savijenoj prema naprijed drži zapovjednički(?) štap s pozlaćenom drškom, dok lijevom kod lakta pridržava crni trorigi šušir obrubljen širokom zlatnom bortom. Pozadina je neutralna i tamna. Gore u sredini nalazi se natpis u kojem se navode Krstine funkcije viteza zlatne ostruge, kraljevskog savjetnika, prisjednika Banskog stola te Velikog župana zagrebačkog: *Christophorus Comes ab Orssich de Szlavetich Eques Auratus. SS[acratissimae] R[egiae] M[aiestaatis] Camerarius Consiliarius Cameralis Campi Mares[cali] Locus [tenens] Tab[ulae] Ban[alis] Ass[essor] Comit[atu] Zagr[abiens] Supr[emus] Comes. Anno 1778. Aetatis 60mo.*

Portret Josipe Oršić r. Zichy nastao je 1778. godine, očigledno nekoliko mjeseci prije smrti, u pedeset i petoj godini života [Sl. 14].²⁴⁵ Odjevena je u raskošnu haljinu pastelne, plavkaste boje i dubokog, ravnog dekoltea. Na grudima, a posebno na rukavima koji joj otkrivaju nježne ruke do lakta, ističu se bogato izvezeni slojevi nabora i bijele čipke. Sijeda kosa ili perika ispletena je u podignutu pletenicu, a preko nje je ukrasni šeširić učvršćen

²⁴³Godine 1780. slika portret Borbále Barkóczy (1699. – 1771.), kćeri Ferenc Barkóczyja i Júlije Zichy, tete Josipe Zichy; Kostayál, Zsámbeky, „Stephan Dorffmaister pinxit“, 142–143.

²⁴⁴Johann Michael Millitz, *Portret Krste II. Oršića Slavetičkog*, 1778., 95x75 cm, MGZ (inv. br. MGZ 1826); publicirano u: Željka Kolveshi, „Krstof grof Oršić Slavetički“, kat. jedinica 42; u: *Od svagdana do blagdana*, 249.

²⁴⁵Johann Michael Millitz, *Portret Josipe Oršić Slavetičke r. Zichy*, 1778., 95x75 cm, MGZ (inv. br. MGZ 1980). Portret je objavljen u: Kolveshi, „Grofica Josipa r. grofica Zichy Oršić Slavetička“, kat. jedinica 47, u: *Od svagdana do blagdana*, 250; Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 64; Schneider, *Portreti 16–18. stoljeća*, 145; Franjo Buntak, *Muzej grada Zagreba* (Zagreb: Muzej grada Zagreba, 1979), 48.

koprenom ili čipkastim velom svezanim pod bradom. Od nakita nosi velike biserne naušnice te upečatljivi zlatni prsten na malome prstu lijeve ruke. Na grudima joj je odlikovanje Reda s njemačkim križem. Grofica sjedi u naslonjaču unutar jednostavnog, pročišćenog, tamnog interijera, a sa strana u kadar gotovo neprimjetno ulazi masivni dekorativni zastor. U ruci drži malu knjižicu nalik molitveniku, a do nje na stolu je torbica od bijele tkanine.

Portreti Krste Oršića i Josipe Oršić rad su istaknutog bečkog slikara Johanna Michaela Millitza (1725. – 1779.), a nalazili su se u dvorcu u Gornjoj Bistri.²⁴⁶ Millitz je u razdoblju do 1756. do 1765. izradio veliki broj časničkih portreta, a u periodu od oko 1764. do 1778. brojne portrete hrvatskih plemića, članova obitelji Patačić, Drašković, Erdödy, Sermage, te ugarskih obitelji Festetics, Szécheny, Nádasdy, Batthány.²⁴⁷ M. Schneider navodi da su ovi potonji radovi nastali u Beču, koji slikar u tom periodu nije napuštao, a osim portreta supružnika Oršić, godine 1778. nastao je i portret Julijane Erdody r. Drašković.²⁴⁸

2.4.3. Galerija ugarsko-hrvatskih kraljeva

Galerija ugarsko-hrvatskih kraljeva sastoji se od četrdeset i šest portreta, to jest poprsja vladara od Sv. Stjepana Arpadovića do Josipa II. Habsburga.²⁴⁹ U kronološkom nizu nedostaju portreti bavarskog vojvode Otona (1305. – 1307., i 1310.), napuljskog kralja Karla II. (1385. – 1386.), Ivana (Janka) Hunyadyja (1445./53. – 1457.) te Ferdinanda IV. (okrunjenog 1647.). Pretpostavlja se da je portret Rudolfa II. Habsburga (1576. – 1608.) izgubljen prije nego što je zbirka stigla u Muzej. Također, u 19. stoljeću nastala je kopija portreta Ivana Zapolje koja je pridružena zbirci te se sada u galeriji nalaze sljedeći portreti: (svetog) Stjepana Arpadovića (997. – 1038.), Petra (Alemanusa) Orseola (1038. – 1041., 1044. – 1046.), Samuela (Abe)

²⁴⁶Kolveshi, „Grofica Josipa r. grofica Zichy Oršić Slavetička“, kat. jedinica 47 i „Krstu grof Oršić Slavetički“, kat. jedinica 42, u: *Od svagdana do blagdana*, 249, 250.

²⁴⁷Johann Michael Millitz (Beč, 1725. – Beč, 1779.), pohađao je bečku Akademiju likovnih umjetnosti, te je bio učenik istaknutog dvorskog slikara Marije Terezije, Martina von Meytensa. Koliko je poznato, radio je samo portrete; Schneider, *Portreti 16–18. stoljeća*, 27–28; Bregovac Pisk, „Barokni portreti sjeverozapadne Hrvatske“, 159; „Millitz (Militz)“, *Allgemeines Lexikon*, sv. 23–24, 569–570.

²⁴⁸Schneider, *Portreti 16–18. stoljeća*, 27.

²⁴⁹Portreti su dio postava Hrvatskog povijesnog muzeja, inv. br. HPM/PMH 8641 – 8685, 8689, ulja na platnu, b.s., restaurirano (pojedinačno) 1970., 1976., 1978. Na temelju zapisa Mijata Sabljara iz inventarnih listova u Hrvatskom povijesnom muzeju, detaljno su ih obradile Schneider, *Portreti 16–18. stoljeća*, 33–57, 33; Marina Bregovac Pisk, „Kruna sv. Stjepana – nastanak i povijest“, u: *Kolomanov put*, ur. Jelena Borošak-Marijanović, Dora Bošković, Marina Bregovac Pisk, Ela Jurdana i Ankica Pandžić (Zagreb: Hrvatski povijesni muzej, 2002), 197; te Marija Šercer, „Predlošci galerije ugarsko-hrvatskih kraljeva“, u: *Kolomanov put*, 220.

Arpadovića (1041. – 1044.), Andrije I. Arpadovića (1047. – 1059./1060.), Bele I. Arpadovića (1060. – 1063.), Salamona Arpadovića (1063. – 1074.), Géze I. Arpadovića (1073./74. – 1077.), (svetog) Ladislava I. Arpadovića (1077. – 1095.), Kolomana Arpadovića (1095. – 1116.), Stjepana II. Arpadovića (1116. – 1131.), Bele II. (Slijepog) Arpadovića (1131. – 1141.), Géze II. Arpadovića (1141. – 1162.), Stjepana III. Arpadovića (1161. – 1162., 1163. – 1172.), Ladislava II. Arpadovića (1162. – 1163.), Stjepana IV. Arpadovića (1163.), Bele III. Arpadovića (1172. – 1196.), Emerika Arpadovića (1196. – 1024.), Ladislava III. Arpadovića (1204. – 1205.), Andrije II. Arpadovića (1205. – 1235.), Bele IV. Arpadovića (1235. – 1270.), Stjepana V. Arpadovića (1270. – 1272.), Ladislava IV. Kumanca Arpadovića (1272. – 1290.), Andrije III. Mlečanina Arpadovića (1290. – 1301.), Vjenceslava I. Přemyslovića (Ladislava V. Arpadovića) (1301. – 1304.), Karla I. Roberta Anjou (1301. – 1342.), Ludovika I. Velikog Anjou (1342. – 1382.), Marije I. Anjou (1382. – 1385., 1386. – 1395.), Sigismunda Luksemburškog (1387. – 1437.), Albrehta (Alberta II.) Habsburg (1437. – 1439.), Vladislava I. Jagelovića (1440. – 1444.), Ladislava V. Posthumus Habsburga (1444. – 1457.), Matije Korvina (1458. – 1490.), Vladislava III. Jagelovića (1490. – 1516.), Ludovika II. Jagelovića (1516. – 1526.), portret Ivana Zapolje (1526. – 1540.) iz 18. i kopija iz 19. stoljeća, Ferdinanda I. Habsburga (1527. – 1564.), Matije II. Habsburga (1608. – 1619.), Ferdinanda II. Habsburga (1619. – 1637.), Ferdinanda III. Habsburga (1625. – 1657.), Leopolda I. Habsburga (1657. – 1705.), Josipa I. Habsburga (1705. – 1711.), Karla III. (VI.) Habsburga (1711. – 1740.), Marije Terezije Habsburg Lothringen (1740. – 1480.), Franje I. Stjepana Lotarinškog Habsburg Lothringen (1708. – 1765.) i Josipa II. (1780. – 1790.) Habsburg Lothringen.

Vladari su prikazani u profilu, unutar ovala, kao slika u slici postavljena na postolje na kojem je natpisni list ili tkanina s upisanim latinskim tekstom. Unutar naočigled ujednačene cjeline, portrete je moguće grupirati na temelju stilskih značajki i različitosti u kompoziciji. Prva polovica portreta naslikana je unutar jednostavnog, kvadratnog, drvenog okvira (1–35, iznimka je portret Ladislava II.), odnosno ovalnog, sivo-bijelog plitko perforiranog okvira (36–46) sa zlatnim školjkastim ukrasima na vrhu i pri dnu. Ujednačenosti portreta pridonosi tekst na latinskom na prednjoj strani postolja (parapeta) na kojem stoji *slika portreta*. Tekst navodi ime, titulu i kratke biografske podatke portretiranoga te je vjerojatno rad jednog kaligrafa.²⁵⁰

²⁵⁰Na primjer: *Maximilianus Ilus Imperator, et XXXVIIIus Ungariae Rex natus / Ima Aug. Ao 1527. decedenti e vivis Ferdinando Patri, jam antehac Romanorum, et Bohemorum Rex, in Re/gem Hungariae Ao 1563, die 8a 7bris Posonii electus, et coronatus succedit, moxqve Joannem Sigismundum Zapolya / Joannis Regis Filium, qvi 20. jam*

Na pojedinim primjerima vladarskim figurama pridruženi su vojnički motivi (kaciga, koplje, helebarda, bubnjevi), vladarske insignije (uglavnom kruna, a na primjeru sv. Stjepana: mač, žezlo, koplje i križ), te pojedini simbolički predmeti (ljudsko lice, vreća s novčićima, grančica) [Sl. 15]. Pojedine krune nalikuju povijesnim vladarskim krunama, primjerice, kruni sv. Stjepana (kod istoimenog vladara) te „rascijepljenoj“ kruni Rudolfa II. (kod Sigismunda Luksemburškog), a osim njih prepoznato je još dvanaest tipova kruna [Sl. 16]. Na većini prikaza uočava se nedosljednost i određena razina imaginacije. Autoru zbirke njezin izgled vjerojatno je bio poznat putem različitih likovnih i knjižnih ilustriranih predložaka.²⁵¹

Zbirka je prema najnovijim istraživanjima datirana u 80-e godine 18. stoljeća.²⁵² Prvi dio (portreti 1–42) nastao je oko 1780. godine, a pripisuje se nepoznatom mađarskom slikaru na temelju slikanja tamnoputih vladara karakteristične fizionomije, odjevenih u mađarske odore kakve su se u 17. i 18. stoljeću nosile u Hrvatskoj i Ugarskoj.²⁵³ Detaljizirani način slikanja i isticanje detalja, kao i drugačiji tretman lica na primjerima portreta Josipa I., Marije Terezije kao udovice, Franje I. Stjepana Lotarinškog i Josipa II. nakon 1769., odnosno 1780. godine sugeriraju autorstvo drugog slikara bliskog bečkom slikarskom krugu.²⁵⁴

Većina portreta iz Zbirke nastala je prema ilustracijama kraljeva *zakonodavaca* objavljenim u pojedinim izdanjima Zbornika ugarskoga prava (*Corpus Iuris Hungarici*, dalje: CJH). Zbornik je nastao spajanjem kraljevinskih zakona (*Decreta regni*) i pozitivnog prava koji je sastavio pravnik Istvan Verböczy (*Tripartitum*) pa je zbog svoje sustavnosti i preglednosti postao vrlo prihvaćen u pravničkoj praksi kao jedan od „glavnih pravnih izvora ugarsko-hrvatske državne zajednice te je primjenjivan na području Hrvatske i Slavonije sve do polovice

et 4um Annum natus, Joannem 2um Ungariae Regem se vocari peroptabat, ad peten/dam pacem coegit, qvam tamen vocato in Hungariam fraudulente Solimanno Joannes non impetravit; Mortuo demum / ad Sigethum Solimanno, Maximilianus cum Selymo Solimanni Successore foedus iniit. Electus dein Poloniae Rex / dum in potiundo Regno moras necteret, per Stephanum Batory Transylvaniae Vajvodam praeveniebatur atque ita in / Faesto divi Maximiliani Ao 1576. placide mortuus, magnum sui reliquit Desiderium. Edidit Decreta 7. / utpotè Annis 1556. 1557. 1569. 1572. rursum eodem 1572. 1574. 1575. 1575. Privilegia Ejus / inviolata servantur; Šercer, „Predložci galerije“, 221.

²⁵¹Bregovac Pisk, „Kruna sv. Stjepana“, 197–199; Šercer, „Predložci galerije“, 220.

²⁵²Prema kataložnom zapisu iz Hrvatskog povijesnog muzeja, djela su nastala u više navrata u 18. stoljeću: početkom stoljeća (1–13), u sredini (15–43), drugoj polovici (14 i 44) te u 6. desetljeću 18. stoljeća (45 i 46); Bregovac Pisk, „Kruna sv. Stjepana“, 194–218; Šercer, „Predložci galerije“, 220; Bregovac Pisk, „Josipa Kulmer i njena donacija“, 126. Za uvid u građu zahvaljujem djelatnicima Hrvatskog povijesnog muzeja te kustosici dr. sc. Marini Bregovac Pisk.

²⁵³Šercer, „Predložci galerije“, 221.

²⁵⁴Opisujući pojedine portrete, Schneider predlaže komparativne primjere koji su rad raznih austrijskih slikara; *isto*.

19. stoljeća“.²⁵⁵ Od 1696. godine CJH tiska se u isusovačkoj akademiji u Trnavi, kojoj Marija Terezija 1743. godine dodjeljuje privilegij „o isključivom pravu izdavanja cjelovitog i nepromijenjenog Zbornika ugarskih zakona s tekstom raspoređenim u dva stupca radi lakšeg čitanja, ilustriranog slikama ugarskih kraljeva u bakru“.²⁵⁶ Naredna izdanja ilustrirana su prikazima kraljeva i to bakrorezima Franza Leopolda Schmitnera čiji potpis nalazimo uz donji rub slike s poprsjem Sv. Stjepana (*F: L: Schmitner sc: Viennae*) [Sl. 17].²⁵⁷ Schmitnerove ilustracije formata su položenog pravokutnika s tankim, usko profiliranim okvirom, na kutovima i na sredini stranica ukrašenim cvjetnim, dekorativnim motivima. Središnji dio prikaza čini portret vladara unutar plitko profiliranog ovala, s njegovim imenom na lenti. Ostatak kadra, slijeva i zdesna sadrži razne prizore (povijesne događaje i bitke vezane uz portretiranog, krajolike, naselja, raskošne interijere), vojničke motive (helebarde, mačeve i topove, zastave), heraldičke motive, te dekorativne i stilizirane cvjetne elemente (akantovo lišće).

Portreti dvadeset i jednog vladara naslikani su prema Schmitnerovim ilustracijama uz manje-više zadržanu koncepciju prikaza „slike u slici“, ali sa znatnom redukcijom motiva i promijenjenim fizionomijama. Neki portreti nastali su prema pojedinim kraljevima (primjerice, prema liku Karla I Roberta naslikani su Stjepan II. i Ladislav V.), a neki su nastali prema zasad nepoznatom grafičkom ili likovnom predlošku. Posebno valja istaknuti i portret kralja Ladislava II. koji bi mogao predstavljati suvremenika, to jest biti portret naručitelja Zbirke ili autoportret slikara.²⁵⁸

Galerija ugarsko-hrvatskih kraljeva koja je vjerojatno dovršena krajem 18. stoljeća, radom najprije mađarskog, potom austrijskog slikara i kaligrafa, u najvećoj se mjeri temelji na ilustracijama kraljeva zakonodavaca iz ugarsko-hrvatskog zakona CJH. Na temelju navedenog pretpostavlja se da je njen naručitelj bio plemić, pravnik, povjesničar, ili neki državni službenik,

²⁵⁵ „Corpus iuris Hungarici“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. (Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža), pristup ostvaren 19.10.2018., <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=12522>

²⁵⁶ Šercer, „Predlošci galerije“, 219.

²⁵⁷ Franz Leopold Schmitner (*Schmittner*; Beč, 1703. – 1761.), bakrorezac i izučeni bravar. Od 1740. godine nastaju njegovi samostalni radovi, religiozne tematike, portreta kraljevske kuće (po Meytensu) i raznih plemića. U grafičkoj zbirci NSK sačuvani su, primjerice: portret vladara (1740.); kruna Njemačkog Carstva (1750.); portret Franje I.; Portret Franje Nádasdyja (1758. – 1760.), katafalk cara Karla VI. Habsburškog (1741.); Sv. Marija Velika iz Jezuitskog kolegija u Bratislavi (1750. – 1760.); Marija Terezija kao ugarska kraljica (1741.); kip Milosne Djevice Marije u Dubnici (1750. – 1760.); Šercer, „Predlošci galerije“, 219; „Schmittner (Schmitner), Leopold“, *Allgemeines Lexikon*, sv. 29–30, 174.

²⁵⁸ Šercer, „Predlošci galerije“, 220–221.

a da je sama zbirka u Hrvatsku stigla posredno preko obitelji Zichy ili Keglević.²⁵⁹ Obje pretpostavke ukazuju na mogućnost da je njen naručitelj bio Krsto Oršić, plemić, pravnik i službenik Hrvatskog sabora, a mogla mu je poslužiti kao velika ilustrirana povjesnica što se u nekoj mjeri može usporediti s biografskim natpisima Krstinih predaka (Lapsanovića) na obiteljskom rodoslovnom stablu iz MGZ.²⁶⁰

Da je riječ o temi koja je bila popularna na širem području Monarhije potvrđuju razni primjeri. Osim spomenutog *Mausoleuma* Franje (Ferencza) Nádasdyja, o popularnosti galerija vladara u grafičkom ili knjižnom mediju, svjedoči i grafika s grupnim prikazom 61 portreta mađarskih careva i kraljeva (*Magyar királyok*) od Keve do Josipa I., autora Paula Furstena i Heiricusa Raaba.²⁶¹ Galerija ugarskih vladara izvedena je kao zidni oslik dvorane dvorca obitelji Csaky u Humenné (mađ. Homonna; Slovačka) [Sl. 18, 19]. U donjoj zoni zidova nalaze se prikazi bista vladara unutar plitke ovalne niše (slika unutar slike) koja presijeca iluzionistički stup. Ispod je ukrašena ukrštenim, debelim, klasicističkim girlandama i natpisnom pločom. U gornjoj zoni svoda vladarski portreti su izvedeni reljefno (nalik kovanom novčiću) unutar blago izbočenih natpisnih ploča.²⁶² U dvorcu Esterhazy u Željeznom (njem. Eisenstadt; Austrija) zidovi reprezentativne dvorane u donjoj zoni također su oslikani ovalnim medaljonima s portretima vladara, u različitim pozama i s vladarskim insignijama.²⁶³ Oko 1760. godine Antal I. Grassalkovich sagradio je centralnu građevinu (Királypavilon, palača Gödöllő; Mađarska) čija je unutrašnjost bila ukrašena portretima pedeset i četvorice mađarskih kraljeva i prinčeva

²⁵⁹Isto, 220.

²⁶⁰Schneider, *Portreti 16–18. stoljeća*, 34.

²⁶¹Pod svakim portretom nalazi se naziv vladara; natpis gore glasi: *Wahre Abbildung und Ordnung aller Hertzogen und Könige / in Hungarn. / Zu finden bey Paul Fürsten, Kunst und Buchhändler Seel: Wittib und Erben in Nürnberg. Natpis dolje: Abbildung und Beschreibung aller Heydnische und Christl. Hertzogen und Könige / so jemals in dem Königreich Ungarn das Regiment gefuehret haben. (in vier Kolumnen Kurzbiographien der Dargestellten). Kupferstisch: (o.l) Cum Privilegio Sacrae Caes: Maiestatistis (o.r.) Henricus Raab, sculp.; publicirano u: *Die Hungarica-Sammlung der Franckeschen Stiftung zu Halle. Teil 1: Porträts*, ur. Brigitte Klosterberg i István Monok (Tübingen: Verlag er Franckesche Stiftungen Halle im Max Niemeyer Verlag, 2003), 238, tab. 181.*

²⁶²Dvorac koji je izvorno iz 15. stoljeća, većim dijelom je obnovljen krajem 18. stoljeća kada dobiva i svoje reprezentativne prostorije oslikane barokno-klasicističkim motivima; György Rózsa, *Magyar történetábrázolás a 17. században* [Mađarska povijest 17. stoljeća] (Budimpešta: Akadémiai Kiadó, 1973), tab. 116; Ladislav Sásky, *Kunstdenkmäler der Slowakei. Ein Bildkunstführer* (Budimpešta: Szépművészeti Múzeum Könyvtára, 1988), 556.

²⁶³Géza Galavics, „Hagyomány és aktualitás a magyarországi barokk művészetben - XVII. század (A barokk képzőművészeti tematika helyi elemei)“ [Tradicija i aktualnost u mađarskoj baroknoj umjetnosti - 17. stoljeće: elementi lokalnog utjecaja u likovnoj umjetnosti baroka], u: *Magyarországi reneszánsz és barokk. Művészettörténeti tanulmányok*, ur. Géza Galavics (Budimpešta: Akadémiai Kiadó, 1975), 244–245.

[Sl. 20]. Sačuvanih četrnaest portreta nalazi se u Mađarskom povijesnom muzeju.²⁶⁴ S obzirom na mali format portreta, pretpostavlja se da su portreti ugarsko-hrvatskih vladara vjerojatno bili u manjem prostoru, možda duž hodnika koji vodi u reprezentativni salon nekog od Oršićevih dvoraca.

²⁶⁴U periodu 1848. – 1849. za vrijeme rata za neovisnost, većina je uništena, a u potpunosti je rekonstruirana 2002. godine prilikom čega su portreti nadomješteni fotoreprodukcijama; „Gödöllői Királyi Kastély – A kastélypark“, pristup ostvaren 12.6.2019., http://www.kiralyikastely.hu/oldal.52.a_kastelypark

3. PODRIJETLO OBITELJI ORŠIĆ

Prema sačuvanoj arhivskoj građi, prvi spomen obitelji Oršić je u ispravi iz Knina od 28. listopada 1420. godine gdje se spominje *Wlathko de Udrinich* (Vlatko od Udrinića, po mjestu Drinić²⁶⁵) kao osoba od povjerenja vezano za utvrđivanje granica posjeda Ochigovo (Očijevo).²⁶⁶ U dokumentu izdanom u Budi, 20. travnja 1449. godine, spominju se *Vuseec* (Vukčec) i *Wlathko Orsych de Udrinich* povjerenici u postupku oko istog zemljišta u Psetskoj županiji.²⁶⁷ Sudbina Vlatka i njegovih nasljednika narednih dvadeset godina zasad nije utvrđena, a prvi slijedeći spomen obitelji Oršić je na prostoru Goričkog kotara (županije), južno od Karlovca.²⁶⁸ Prema Vjekoslav Klaiću, Oršići su bili jedna od obitelji koje su u periodu od 1464. do 1472. godine migrirale s posebno opasnih i ugroženih krajeva oko hrvatsko-osmanlijske vojne granice do čega je došlo nakon pada Bosne 1463. godine te bitke na Krbavskom polju 1493. godine.²⁶⁹

Agneza Szabo navodi da se već 1464. godine na karlovačkom području spominju „braća Jakov, Juraj, Ivan i Petar Oršić, sinovi Vlatka (ili Ludovika) kojima je hrvatsko-ugarski kralj Matija I. Korvin potvrdio imanja Orehovac, Lipovac i Dol (Pribić)“.²⁷⁰ Prvi slijedeći spomen

²⁶⁵Naselje Drinić danas se nalazi na prostoru zapadne Bosne, u općini Petrovac (Republika Srpska).

²⁶⁶*Quapropter vestram amicitiam presentibus petimus diligenter, quatenus mittatis unum ex vobis pro testimonio fide dignum quo presente Thomas Bublonich de Zakalan, aut Jurko Strunchich de eadem, vel Wlathko de Udrinich, aliis absentibus homo noster illuc accedendo, ab omnibus a quibus incumbit, scilicet a vicinis et commetaneis, a nobilibus de Pzeth et aliis, sciat et inquirat de premissis meram veritatem. Et tandem, prout de premissis vobis veritas constiterit, nobis amicabilem rescribatis.*; Lajos Thalloczy, Sándor Horváth, ur., *Codex diplomaticus partium regno Hungariae adnexarum (comitatum: Dubicza, Orbás et Szana): Magyarország melléktartományainak oklevéltára, hstmsfik kötet, Also-szlavóniai okmánytár (Dubicza, Orbász és Szana Vármegyék): 1244-1710: egy térképmelléklettel* (Budapest: Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia, 1913), 323, 329; dokument i prijevod teksta objavljen u: Vjekoslav Klaić, „Županija Pset (Pesenta) i pleme Kolunić“, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 15 (1928), br. 1: 6.

²⁶⁷Prema Klaiću Psetska županija se prostirala između rijeke Unca i Une na zapadu, rijeke Sane na istoku i Grmeča planine na sjeveroistoku; (...) *Igitur honorabilitatem vestram presentibus requirimus nichilominusque committimus, quatenus vestrum mittatis hominem pro testimonio fide dignum, quo presente Gregorius Jesevich de Cwethnych, vel Ladislaus, filius eiusdem, aut Georgius Klinchich de Bobowcz, seu Besan de Busaan, seu Petrus Zepych seu Vuseec et Wlathko Orsych de Udrinich, aliis absentibus, homo noster ad faciem predictae possessionis Ochigowa (...); Klaić, „Županija Pset (Pesenta)“, 1; Thalloczy, Horváth, *Codex diplomaticus*, 329.*

²⁶⁸Gorička županija podrazumijevala je prostor od Sv. Marije pod Okićem na sjeveru, a na jugu je pratila tok Kupe; „Županija“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. (Zagreb: Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“), pristup ostvaren 11.11.2019., <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=67856>; Borislav Grgin, „Županije u razvijenom i kasnom srednjem vijeku“, u: *Hrvatske županije kroz stoljeća*, ur. Ivo Goldstein (Zagreb: Školska knjiga, 1996), 21–38.

²⁶⁹Klaić, „Županija Pset“, 10–11; Ivan Jurković, „Osmanska ugroza, plemeniti raseljenici i hrvatski identitet“, *Povijesni priloz* 25 (2006), br. 31: 39–69.

²⁷⁰Autorica, kao ni drugi kasniji autori ne navode izvor, tako da dokumentu nije bilo moguće ući u trag i provjeriti podatke; Agneza Szabo, „Grofovi Oršić-Slavetički iz Gornje Bistre“, u: *Zaprešićki godišnjak '99 za grad Zaprešić*

nalazimo u dokumentu iz 1481., odnosno, 1484. godine u kojem kralj Matija Korvin potvrđuje plemićima Paulu, Jurju, Petru, Jakovu i Ivanu Oršiću, sinovima Ladislava Oršića, posjede Dol, Orahovec i Lipovac.²⁷¹ U darovnici se na više mjesta Ladislav i njegovi sinovi navode isključivo prezimenom Oršić, a pridjev *de Goricza* u sadržaju služi za preciziranje lokacije posjeda Dol (*in districtu de Goricza*). Prema literaturi, Vladislav (Vlatko) od Oršića oženio je Mare Szvadich de Goricza na temelju čega im sinovi zakonski dobivaju posjede koje su „njihovi preci odavna posjedovali“, uz što se redovito navodi i predikat *de Goricza*.²⁷² Iz dokumenta se saznaje tek da sinovi posjede dobivaju po Ladislavu Oršiću. Na području goričke županije živjeli su brojni članovi obitelji *de Goricza* što je moguće argumentirati dokumentima iz fonda obitelji Oršić, međutim, u kakvoj su bili vezi s novopridošlim Oršićima, i kada dolazi do njihovog povezivanja, zasad nije moguće precizno odrediti.²⁷³

Nadalje, Oršići s predikatom *de Gorizca* spominju se u dokumentu iz 1492. godine vezano za spor oko slavetičkih posjeda s dominikancima (*Georgius, Paulum, Petrum et Iacobum Orsych de Goricza*),²⁷⁴ dokumentu iz 1508. godine o nasilju Bernarda Frankapana (*Paulus, Georgius, Jacobym Orsych de Goriza*),²⁷⁵ u dokumentu iz 1518. godine o zadužnici prema Tomi Jarnijeviću de Ježevica (*Jarniewich de Jezevicha; Marcus i Bernardinus Orssych de Goricza, te Johannes sin pokojnog Jakova Orsich de Goricza*),²⁷⁶ dokumentu iz 1520. godine o naporima Potencije Špirančić za obranu vlasništva nad slavetičkim posjedima (*Potenciana, udova Marka Orsych de Goricza, sin Ivan, te nećak Ivan, kao i Elena i Katharina, kćerke*

i općine Brdovec, Bistra, Dubravica, Luka, Marija Gorica i Pušća, ur. Stjepan Laljak (Matica Hrvatska, 2000), 74–75.

²⁷¹*Cum nos ad nonnullorum fidelium nostrorum humillima supplicationis Instantiam per eos pro parte fidelium nostrorum Nobilium Pauli, Georgy, Petri Jacobi et Johannis Orsich per eos Maiestati nostra filiorum condam Ladislav Orsich Maiestati nostra propterea por lecta (?). Tum ubro (?) attentis et consideratis fidelitam' et fidelibus seruitys corandem Pauli Georgy Petri Jacobi & Johannis Orsich per eos Maiestrati nostra iuxta ipsorum possibilitatis exigentiam exhibitis & corona. Totales portiones ipsorum Dol in districtu de Goricza et Orehouecz & Lippouecz (... ..?) in comitatu Zagradiensi habitas, 18. maii / 13. decembris 1484. Sumarni popis iz 1799. upućuje na postojanje dokumenta iz 1481. u kojem se spominju Pavao, Petar, Juraj i Jakov, sinovi Ladislava Orsycha, te Stjepan, sin Jakova(?); HR–HDA–749–OOC, kut 10, fasc. 52, 310–317; isto, kut. 26, fasc. 1: Liber Generationis.*

²⁷²U literaturi je gotovo isključivo zastupljeno ime Vladislav – Vlatko (Uladislaus), dok se u dokumentima navodi kao Ladislav (Ladislaus). Isto tako, u istraženim dokumentima ne spominje se Mare Szvadich.

²⁷³Na primjer, u dokumentu od 2. listopada 1420. spominju se Ladislav, sin Nikole de Goricza, Grgur, Dionisije sin Petra koji je pak sin Radina de Goricza te Blaž sin Valentina de Goricza; u dokumentu od 1. veljače 1439. spominje se Ladislav de Gorycza sa sinovima Martinom i Veceslavom; u dokumentu od 16. svibnja 1465. spominje se Broz, sin Michaela de Goricza, i Valek, sin Myklosa de Goricza koji prodaju svoj vinograd braći Tlorych de Goricza; HR–HDA–749–OOC, kut. 14: 1352–1570, bez numeracije; kut. 23, fasc. „Orssich 1465-1599“, br. 1.

²⁷⁴HR–HDA–749–OOC, kut. 2, fasc. 15.

²⁷⁵Isto, kut. 4, fasc. 22.

²⁷⁶Isto, kut. 23, br. 3.

pokojnog Georgia Orssych de Goricza),²⁷⁷ i tako dalje. Oblik prezimena *Oršić de Goricza*, povremeno se koristio sve do sredine 17. stoljeća, što je vidljivo iz raznih dokumenata koji se vežu uz Ivana III. ili Ivana IV., Marka II. i Matiju II. Oršića.²⁷⁸ Nakon dobivanja posjeda Slavetić i izgradnje novog obiteljskog sjedišta, Oršići istovremeno koriste oba predikata. Krajem 15. stoljeća, kraljevom potvrdom posjeda Slavetić i trajnog nastanjivanja i dogradnje tamošnjeg zdanja, započinje povijest slavetićkih Oršića čiji nasljednici i potomci i danas posjeduju dvorac, a koja je u velikoj mjeri istražena.

Oršićevo podrijetlo prema predaji započinje s jednim od dvanaest starohrvatskih plemićkih rodova – Lapčanima – koji su u 12. stoljeću obitavali na prostoru Donjeg Lapca u Lučkoj županiji.²⁷⁹ Povjesničar Baltazar Adam Krčelić u *De regnis Dalmatiae...* (1769./1770.) spominje svojevrsnu ispravu kralja Kolomana iz 1105. godine iz Zadra u kojoj se navodi kako Koloman zbog iskazanog junaštva, i hrabrih djela njegova djeda Radule, karinskom knezu Martinu Lapsanoviću od Jabogonova i njegovim nasljednicima daje na uživanje Cetinsku županiju.²⁸⁰ Gotovo istovjetni tekst objavio je povjesničar i isusovac Josip Mikoczi (1806.), a Ivan Švear donosi je u prijevodu na hrvatski (1840./1841.).²⁸¹ Spominju se i u potvrdi kralja Ludovika I. Anžuvinca izdanoj 28. studenog 1360., sačuvanoj u prijepisu izdanom naknadno, 28. srpnja 1367. godine. Njome kralj lapčanskim plemićima potvrđuje pravo na posjed Karin i to isključivo na temelju izjave da Karin „drže po pravu i zakonu trajnoga prijepisa“ (*iusta et*

²⁷⁷*Isto*, kut. 23, br. 4.

²⁷⁸Primjerice, za Ivana vidi: dokumenti iz 1544., 1455. te 1570. u: *Isto*, kut. 2, fasc. 15, br. 6–8; kut. 3, fasc. 21, br. 16, 27); za Marka vidi: dokument iz 1543.: *Isto*, kut. 3, fasc. 21, br. 28); za Matiju vidi: dokumenti iz 1569. i 1575.: *Isto*, kut. 14 i 15.

²⁷⁹Prema literaturi, od Lapčana potječu Draškovići i Utješanovići; „Lapčani“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristup ostvaren 11.11.2019., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=35418>

²⁸⁰(...) *nostrique praesentia, Martini Lapsanovich de Jabogonov, Comitis de Karina, Domini Lamoczkensis, & Vaivodae nostri Dalmatici (...)* Nos, Martino dedimus, & donavimus Comittum Cettine, lege & conditione ea, ut is, Nobis nostrisque haeredibus & successoribus, und cum suis haeredibus...; Baltazar Adam Krčelić, *De regnis Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae notitiae praeliminare. Studio, labore, ac impensis nobilis honorabilisque viri Balthasaris Adami Kercselich de Corbavia* (Zagrabiae: Typis Antonii Jandera, 1769/1770), 114.

²⁸¹Na neke povijesne netočnosti, kao što je, primjerice, krivi zaključak o Martinu kao hrvatskom banu, upozorio je Ivan Majnarić; Ivan Majnarić, „Nikola Lapsanović – prošla zbilja ili historiografska konstrukcija“, *Biobibliographica* 3 (2009): 15–16; Josip Mikoczi, *Josephi Mikoczi olim Societatis Jesu, postea diocesis Zagrabiensis presbiteri, Otiorum Croatiae liber unus. Opus Postumum* (Buda: Typis Regiae Univesitatis Hungaricae Impressum, 1806), 432–435; Ivan Švear, *Ogledalo Ilirije iliti dogodoština Ilirah, za tim slavinah, a najposle Horvatah i Serbaljah zvanih, od potopa, to jest godine sveta 1656. na četiri strane razdeljena, i po dugoterpnom poslu na sveto dana od Ivana Šveara, župnika u svesvetih kod Požege, strana III. (Od god. Isusa 540. do god. 1114.)* (Zagreb, štampano kod Franje Suppana, 1840), 319; povezivanje na Kolomanovu ispravu zabilježeno je u djelu: Justus Perthes, *Genealogisches Taschenbuch der deutschen graflichen Hauser* (Justus-Perthes-Gotha, 1825–1942), 628–632.

legitima prescriptioe precendente). Prema ondašnjem svjedočanstvu plemića, rodonačelnik Vniha (isto i *Voniha*, *Viniha*, *Vuniha*) oženio je Klaudu, kćer kralja Zvonimira i od tasta dobio posjed Karin. Kako je Vniha umro bez nasljednika, Karin je prešao na rođake, čiji su ga potomci 1360. godine još uvijek držali. U 14. stoljeću Lapčani nastavljaju nositi plemićki naslov te se sukladno posjedu Karin, izdvajaju u samostalan rod Karinjani (*de genere Carino/Quirinorum*).²⁸² U raspravi o vjerodostojnosti i vjerojatnostima pojedinih detalja događaja, povjesničar Ivan Majnarić ističe da pozivanje Lapčana na Vnihu prvenstveno govori o stanju svijesti te zaključuje da je narativ već sredinom 14. stoljeća bio dio rodovske tradicije, te je kao svojevrsna obiteljska predaja bio šire poznat.²⁸³ Ispravu su kasnije potvrdili i kralj Leopold I. i Marija Terezija ne dovodeći u pitanje njenu vjerodostojnost. Ludovikova potvrda iz 1360. objavljena je u više navrata tijekom 19. stoljeća (1834., 1874., 1877.), a ostale isprave navedene su i u djelima Ivana Nagyja.²⁸⁴

Najznačajniji doprinos popularizaciji Oršićevog podrijetla sredinom 19. stoljeća, dao je Kukuljević Sakcinski koji je 1843. godine u časopisu *Danica* objavio kratku „povijesnu crticu“ o Ivanu Oršiću. Njegov je otac Pavao, prema Sakcinskom, bio prvi koje je dotadašnji naziv Lapsanović zamijenio imenom Oršić i to *po materi svojoj Oršici (Ursuli), kćeri Kotromanovića, bana bosanskog, poradi koje njega narod Oršice sinom ili Oršićem nazvaše*. Identificira ga na temelju nekoliko izvora u kojima se spominje *Joannes Orssich, Slavus, Joannes, der tapfere*

²⁸²Ivan Majnarić, „Rod Karinjana krajem 14. i tijekom prve polovice 15. stoljeća“, *Zbornik Odsjeka povijesnih znanosti Zavoda povijesnih društvenih znanosti Hrvatske akademije znanosti umjetnosti* 25 (2007): 36.

²⁸³Majnarić u svome radu, osim o ubikaciji mjesta Lapac, raspravlja o vjerodostojnosti i povijesnoj vjerojatnosti čina ženidbe kćeri kralja Zvonimira s podanikom iz roda Lapčana. Također, odbija mogućnost da je prilikom ženidbe Vniha dobio i posjed (kraljevsku zemlju – *castrum*) te predlaže mogućnost posebnog iskaza kraljeve milosti. Vidjeti: Majnarić, „Rod Karinjana“, 32–33.

²⁸⁴Franjo Rački, *Documenta historiae Croatiae periodum antiquam illustrantia*, knj. 7 (Zagreb: ex officina societatis typographicae in taberna libraria Leop. Hartman, 1877), 146., pristup ostvaren 18.9.2018., <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=hvd.32044085819522&view=1up&seq=192>; (...) *quod terra N. vocata, in qua iidem Nobiles residerent, et quondam Zuanimerum; regem Croacie, cuidam Nobili de genere Lapuch-Vunycha nomine, cum quandam filia sua, clauda, perpetuo data extitisset, et collata, et demum eodem Vonycha, absque heredum solatio ab hac luce decesso, dicta terra N. iuri regio fuisset certo deuo luenda, sicque dictis Nobilibus in nihilo attineret (...)*, Georgius Fejér, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis, tomi IX, volumen III. Ab anno Christi 1359–1366* (Budae: Typis typogr. Regiae universitatis Ungaricae, 1834), 156–159. Ivan Kukuljević Sakcinski se u *Codexu* osim prijepisa listine iz 1359.[!] referira i na Fejérovu djelo i dodaje: *Matica imala bi se čuvati u arhivu budimskog komorskog arkiva, u vjerodostojnom prepisu kaptol ninskoga od g. 1367. Na temelju valjda ove listine, skovane su darovnice Kolomana i Tvrdka I. kralja, koje priobči Mikotzi (...) i Kerčelić (...) i koje čuva porodica grofova Oršićah u svom Arhivu*; Ivan Kukuljević Sakcinski, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Slavoniae et Dalmatiae = Diplomatički zbornik kraljevstva Hrvatske, Slavonije i Dalmacije* (Zagreb: Tiskom Dragutina Albrechta, 1874–1875), 216., pristup ostvaren 16.3.2018., <https://ia600300.us.archive.org/12/items/codexdiplomatic00unkngoog/codexdiplomatic00unkngoog.pdf>; Iván Nagy, *Magyarország családai, Czimerekkel és nemzékrendi táblákkal. Orsich család.* (Szlavetichi, gróf) [Obitelji Ugarske. Njihovi grbovi i rodoslovne tablice. Obitelj Oršić] (Pest: Ráth Mór, 1861), 281–282, pristup ostvaren 18.9.2018. http://mek.oszk.hu/09300/09379/pdf/mo_csaladai_08.pdf.

Dalmate, altro Giovani, di nazione Dalmata. Na kraju dodaje: *Isti slavni taj Ivan Oršić imao je za suprugu jednu iz kuće Frankopanah i bio je sin Pavla i Olimpie Romane iz kuće glasovitih veroneskih Skaligerah. (...) taj isti sagradi takodjer u Hârvatskoj grad Oršić posle nazvan Slavetić.*²⁸⁵ Godine 1845. dovršava rukopis za elaboriranu obiteljsku predaju u formi povijesnog narativa pod naslovom *Pleme grofovah Oršićah* koji izlazi 1846. godine, objavljen najprije u časopisu *Iskra*, a potom iste godine kao zasebno djelo u tiskari Ljudevita Gaja.²⁸⁶ Povijest Oršića Kukuljević započinje u drugoj polovici 11. stoljeća, kada je kralj Zvonimir, u znak zahvalnosti i kao nagradu za junačko ratovanje protiv Bugara, Mihajlu, *sinu Radule Lapsanovića od Jabogonova i gospodara lamočkoga* podario kneževinu od Karina i ruku svoje kćeri Vujnice.²⁸⁷ Kukuljević u svom djelu osim Lapsanovića spominje podrijetlo i od hrvatskog velikaškog roda Nelipčića (Nelipića), o čemu će više biti riječi u zasebnom poglavlju.

Na samom kraju stoljeća, Ivan Bojničić (1899.) u svom heraldičkom zborniku hrvatskog i slavonskog plemstva također obrađuje obitelj Oršić.²⁸⁸ Imajući na umu radove svojih prethodnika, kao i arhivsku građu, zaključuje kako je *stara plemićka obitelj Oršić vjerojatno potekla od roda Lapčana (Altes kroat. Adelsgeschlecht, wahrscheinlich de genere Lapsanorum...)*, no da sve ono što je po pitanju starije obiteljske povijesti bilo rečeno od strane njegovih prethodnika spada u „svijet bajki“.²⁸⁹

Novija literatura o Oršićima koja se referira na njihovo podrijetlo tvrdnju najčešće argumentira obiteljskom predajom oslanjajući se na *Memoare Adama Oršića (Memoiren des Grafen Adam Orsich de Szlavetich vom Jahre 1725 bis zum Jahre 1814)*.²⁹⁰ Objavio ih je

²⁸⁵Ivan Kukuljević Sakcinski, „Ivan Oršić (Čartica iz istorie.)“, *Danica* 9 (1843): 46–47.

²⁸⁶Tekstu u *Iskri* pridružena je posveta izdavača ilircu Jurju Oršiću Slavetićkom (1780. – 1847.) i njegov portret. U Kukuljevićevom rukopisu teksta za objavu u *Iskri* (pohranjenom u zbirci rijetkosti u NSK) iz 1845. godine, naznačene su minorne korekcije koji su u tisku uvažene tako da se rukopis ne razlikuje od tiskanih djela. U nastavku rada će se citirati zasebno izdanje iz 1846.; Ivan Kukuljević, „Pleme grofovah Oršićah“, u: *Iskra, zabavni sastavci od više domorodnih spisateljah*, izdao Ivan Havliček (Zagreb: Tiskom k. p. h. s. d. tiskarnice Dra Ljudevita Gaja, 1846); isti, *Pleme grofovah Oršićah, historički spjevao Ivan Kukuljević Sakcinski, (Izvadjeno iz Iskre, zabavnika za god. 1846.)* (U Zagrebu: Tiskom kr. pov. narodne tiskarne Dra Ljudevita Gaja, 1846).

²⁸⁷S obzirom da postoji proturječje u imenima protagonista, bitno je spomenuti da se Mihajlo i Vujnica/Vinica javljaju i u dokumentu *Genealogia familiae Orsich a Lapsanovich* te na naslikanom Oršićevom rodoslovnom stablu; Kukuljević, „Pleme grofovah Oršićah“, 4.

²⁸⁸Ivan Bojničić, *Der Adel von Kroatien und Slavonien* (Zagreb: Golden marketing, 1995, faksimilni pretisak iz 1899), 135, tab. 98.

²⁸⁹Was J. Kukuljević, und vor ihm J. Nagy, Adami, Lehoczky, Pethö G und andere über die ältere Geschichte dieser Familie schreiben, gehört in das Reich der Fabeln; Bojničić, *Der Adel von Kroatien und Slavonien*, 135.

²⁹⁰Nataša Štefanec, „Visoki vojni časnik iz redova hrvatskoga plemstva: grof Ivan Krsto Oršić (1718.–1782.)“, u: *Ljudi 18. stoljeća na hrvatskom prostoru. Od plemića i crkvenih dostojanstvenika do težaka i ribara*, ur. Lovorka Čoralčić et al (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2016), 156–165; Agneza Szabo, „Grofovi Oršić Slavetički iz Gornje Bistre u Hrvatskoj povijesti i kulturi“, u: *Bistra: monografija*, ur. Ljiljana Dobrovšak (Bistra-Zagreb: Općina – Grafički zavod Hrvatske, 2014), 325–334; Vlatka Filipčić Maligec, „Grofovi Oršić u Hrvatskom

Kukuljević Sakcinski 1869. godine na njemačkom jeziku, a na hrvatskom jeziku objavljuje ih 1943. godine potomak obitelji Adam Oršić Slavetički, dopunjene prijepisom putnih računa Ivana Franje Oršića.²⁹¹ U svom uvodnom dijelu, Adam navodi da Oršići potječu od starohrvatskog plemena Karinjana i Lapčana pozivajući se na Ludovikovu ispravu iz 1360. godine. Tezu potkrepljuje podatkom da su potomci Lapčana u 14. stoljeću bili raseljeni „po župama Gackoj, Psetskoj, Cetinskoj, Lučkoj i Kninskoj“, što povezuje s prvim dokumentiranim spomenom Oršića u Psetskoj županiji početkom 15. stoljeća. Navodi i sličnost lapčanskog grba s ranom varijantom Oršićeva grba, o čemu će biti riječi u idućem poglavlju. Naposljetku, ističe i zanimljivost što se prvi poznati pripadnik Oršića zvao Vlatko – „imenom uobičajenim u plemenu Lapčana“.²⁹²

zagorju“, *KAJ* 30 (1997), br. 3–4: 87–102; Vlatka Filipčić Maligec, „Obitelj Oršić i Hrvatsko zagorje“, *Hrvatsko zagorje* 10 (2004), br. 1–2: 39–55.

²⁹¹Ivan Kukuljević Sakcinski, „Memoiren des Grafen Adam Orssich de Szlavetich von Jahre 1725 bis zum Jahre 1814.“, *Arkiv za povjestnicu Jugoslavensku* 10 (1869), br. 1: 245–318; Dalje u tekstu skraćeno rečeno Memoari odnositi će se na izdanje Adam Oršić Slavetički, *Rod Oršića* (Zagreb: Izdanje Bibliografskog zavoda, 1943).

²⁹²Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 6–7.

3.1. Stvaranje obiteljske predaje: preuzimanje heraldičkih motiva – grb *Oršić olim Lapsanović*

Najraniji dokumentirani grb obitelji Oršić sačuvan je na pečatu Ivana Oršića Slavetičkog od 1. lipnja 1622. godine [Sl. 21].²⁹³ Na štitu je savijena ruka u oklopu koja drži tursku sablju (krivošiju). Na ruci, nad savijenim laktom, stoji jednoglavi orao raširenih krila, glave okrenute udesno. Iznad štita, u sredini je kaciga iz koje na obje strane padaju raskošni ukrasni listovi. Na kacigi je kruna, a iznad nje se ponavlja motiv iz štita. Kukuljević Sakcinski ovu varijantu Oršićevog grba naziva *Oršić olim Lapsanović*, vjerojatno zbog orla kao moguće poveznice s pretpostavljenim precima Lapčanima [Sl. 22, 23].²⁹⁴

Istovjetan grb naslikan je na zabatu današnje zgrade Biskupskog dvora u Varaždinu (takozvana Horvatičina kuća), koja je 1851. godine bila u vlasništvu Marije pl. Horvat rođene Kanotay (umrla 1866.) [Sl. 24, 25].²⁹⁵ Riječ je o jednokatnoj monumentalnoj kasnoklasicističkoj uglovnici na južnoj strani Pavlinske ulice br. 8 (bivša Preradovićeve i bivša Ulica Lole Ribara), tlocrta u obliku slova „L“. Oršićev grb ponavlja izgled najranijeg grba s početka 17. stoljeća s motivom savijene desnice s mačem nad kojom je orao raširenih krila na štitu i na nakitu. Na temelju opisa grba koji je dao Ivan Bojničić te dosadašnjih istraživanja o Oršićevoj ranoj povijesti, Madeleine Kukec-Šimec naziva ga grbom „Horvat Oršić Slavetić“.²⁹⁶ Naime, 1487. godine kralj Matija Korvin je plemiću Petru Horvatu Oršiću (*Petry Horwath Orsyth*) i njegovoj braći Jurju, Pavlu, Ivanu i Jakovu (*Georgio Paulo Johanny et Jacobo Orsyth fratribus*) za stečene zasluge darovao imanje Slavetić (*Szlawetich*) kod Jastrebarskog.²⁹⁷ Ivan

²⁹³Hrvatska – Hrvatski državni arhiv – fond 912 – Zbirka otisaka pečata, kutija: O, 11/3, br. 8: Ivan Orsich od Slavetića, 1622. Grb je opisan i objavljen kao prva od inačica Oršićevog grba u: Bojničić, *Der Adel von Kroatien und Slavonien*, 135, tab 98.

²⁹⁴Crtež grba *Nob. Oršić olim Lapsanović*, s likom orla na štitu i na kruni izradio je Ivan Kukuljević Sakcinski, u: Hrvatska – Hrvatski državni arhiv – fond 887 – Gerbovi porodica Hrvatskih, I. dio, str. 213–214.

²⁹⁵Ivy Lentić-Kugli, *Zgrade Varaždinske povijesne jezgre* (Zagreb: Naklada Ljevak, 2001), 119; Rudolf Horvat, *Povijest grada Varaždina* (Varaždin: HAZU i grad Varaždin, 1993), 356; O restauratorskim radovima 1998. vidi izvještaj: „Završeno uređenje rezidencije Varaždinske biskupije“, *IKA*, pristup ostvaren 3.4.2018., <https://ika.hkm.hr/novosti/završeno-uređenje-rezidencije-varazdinske-biskupije/>

²⁹⁶Madeleine Kukec-Šimek, „Kameni grbovi u gradu Varaždinu od 13. do 17. stoljeća“, *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin* 25 (2014): 372–373.

²⁹⁷(...) *fidelibus seruitys fidelis nostry nobilis petry horwath orsyth duti familiaris fidelis nostry dilecti (...) iuxta sue possibilitatis exigenciam exhibitis et impensis poss'ionem Slawethyth vocatum in comitatu Zagrabiensitami que ats nobilis condam fabiam dragachyth praesuisse sed per mortem et desertum feminis eusdem ad nos consequeterq collacionem nostram Regiam (...)* i *Memorato petro horwath et per cum Georgio Paulo Johanny et Jacobo Orsith fratribus suis carnaibus porumq heredibus et posteritatibus vinnersis de consensu et beneplacita voluntate Illustrissime domine Beatricis Regine (...)* (27.4.1487., Wienerneustadt); HR–HDA–749–OOO, kut. 23, br. 2.

Bojničić navodi da se krajem 15. stoljeća javljaju i pod prezimenom *Horvat aliter Orsich de Goricza*, no važno je napomenuti da je kraljeva darovnica rijedak, ako ne i jedini, dokument u kojem im je prezime navedeno u obliku *Horvat Oršić*.²⁹⁸

Grbu je lijevo pridružen drugi kojemu je u štitu dvorepi lav na stražnjim nogama koji drži sablju te izvire iz krune, a isti motiv ponavlja se na nakitu. Prema obiteljskom grbu objavljenom u Bojničiću, od kojeg se razlikuje u motivu kugle koja je u ovom slučaju izostavljena, identificiran je kao grb plemićke obitelji Horvat Palocz.²⁹⁹ Razlozi uparivanja grbova Oršića i Horvat Palocza te njihov smještaj na pročelju ove palače nisu poznati, kao ni vrijeme kada je oslik izveden. Ukoliko je riječ o osliku na palači koja je na tom mjestu postojala u 18. stoljeću, tada bi veza mogli biti plemići Krsto Oršić i varaždinski sudac Juraj Horvat.³⁰⁰ A s obzirom da su se obitelji Oršić i Kanotay povezali sredinom 19. stoljeća, Vilim Oršić (umro 1861.), unuk Krste Oršića oženio je Katarinu Kanotay (1802. – 1866.), možda je i oslik nastao zajedno s palačom sredinom 19. stoljeća.

Grb Lapčana zabilježen je u grbovniku Jörga Rugena nastalom između 1493. i 1499. godine. Tamo su navedeni kao *die krabatten / <lapitz>* u značenju *Krawaten von Lapatten* (Hrvati od Lapitza), s pripadajućim grbom u čijem štitu je orao bez dodatnog nakita nad kacigom.³⁰¹ Drugi, još zanimljiviji je ilustrirani grbovnik opata Ulricha Röscha VII. iz Sv. Gallena (1463. – 1491., dopunjen u 17. stoljeću) koji se čuva u tamošnjoj opatijskoj biblioteci [Sl. 26]. Sadrži 1626 grbova pojedinaca iz crkvenog i svjetovnog kruga, u najvećoj mjeri s područja sjeverne Njemačke. Na stranici 174 prikazan je grb Lapčana, *crawatt vō lappatten*, u čijem štitu je prikazana ptica (orao) raširenih krila.³⁰²

²⁹⁸HR–HDA–749–OOC; Bojničić, *Der Adel von Kroatien und Slavonien*, 135.

²⁹⁹Kukec-Šimek navodi „da na svoje prezime Horvat, plemić Georg, na početku 17. stoljeća dodaje plemićki predikat Palocz. Od tada su svi njegovi potomci koristili prezime Horvat Palocz“; Kukec-Šimek, „Kameni grbovi u gradu Varaždinu“, 373–374; Bojničić, *Der Adel von Kroatien und Slavonien*, 67, taf. 48.

³⁰⁰Sredinom 18. stoljeća ovaj grb nalazimo na dokumentu koji potpisuje varaždinski sudac Juraj Horvat. Početkom 18. stoljeća datirani su brojni dokumenti vezani uz obitelji Palocz Horvath, većinom na mađarskom, u kontekstu obitelji Zichy. HR–HDA–749–OOC, kut. 18, košuljice 1712, 1714, 1715, 1716, 1720.

³⁰¹Steen Clemmensen ur., *Jörg Rugens Wappenbuch* (Innsbruck: Universitäts und Landesbibliothek Tirol, 2013), 180; pristup ostvaren 21.2.2018., <http://www.armorial.dk/german/RugenWB.pdf>; Amer Sulejmanagić, „Novac s grbovima hrvatskih rodova Kurjakovića krbavskih (iz roda Gusića) i Lapčana – novac Jurja Ljudevita grofa od Sinzendorfa iz 1676. godine“, *Numizmatičke vijesti* 69 (2016): 71.

³⁰²Prvi dio grbovnika vjerojatno je nastao u radionici Hansa Ingerama u Heidelbergu za nepoznatog naručitelja s područja između rijeka Neckar i gornje Rajne. U 1480–ima ga kupuje opat Ulrich Rösch, na čiju inicijativu ga švicarski slikar Hans Hagenberg dopunjuje grbovljem s prostora današnje Švicarske te pograničnog njemačkog prostora; *Wappenbuch des St. Galler Abtes Ulrich Rösch* iz opatijske biblioteke (Stiftsbibliothek St. Gallen), materijal: papir, 338 strana, dimenzije: 28–28.5 x 20.5–21 cm, format: 2° min, Cod. Sang. 1084; pristup ostvaren 21.2.2018., <http://www.e-codices.unifr.ch/de/csg/1084>

Argumentirajući tezu o obiteljskom podrijetlu, Adam Oršić upravo taj najraniji grb Oršića, to jest, Oršićevo preuzimanje motiva orla raširenih krila, smatra poveznicom s Lapčanima.³⁰³ I nakon „prividnog“ nestanka Lapčana njihov grb ostao je u funkciji i putem drugih nositelja, postajući gotovo udomaćen u stranom plemićkom rodu. Zbog njegova značaja grb Lapčana postao je sredstvom reprezentacije novih nositelja.³⁰⁴ Takav je bio primjer austrijskog plemićkog roda od Sinzendorfa, koji je podrijetlom i ženidbenim vezama prethodnika stekao pravo na njegovu uporabu sredinom 17. stoljeća.³⁰⁵ Naime, spajanje obitelji Kurjakovića i Lapčana očitovalo se je i u ujedinjenom grbu koji je potvrdio Ferdinand III. od 28. studenog 1648. godine. Grb zatim preuzima i njihov nasljednik grof Juraj Ljudevit (Georg Ludwig) od Sinzendorfa (1616. – 1681.), što potvrđuju insignije na sačuvanom novcu i bakrorezima.³⁰⁶

Isticanje, pak, jednakog, premda ne i heraldički istovjetnog znakovlja u različitim obiteljima trebalo bi, nadalje, potvrditi njihovo eventualno ili stvarno zajedničko podrijetlo, pripadnosti istom pretku, rodu ili plemenu.³⁰⁷ Korištenje grba s motivom koji je svjesno aludirao na slavnog pretka nedvojbeno se može dovesti u svezu sa situacijom snaženja i afirmiracije obitelji među manjim veleposjednicima, u kojoj se početkom 17. stoljeća nalazila i obitelj Oršić. Već sredinom 17. stoljeća Oršići kreiraju novi grb s agresivnijim vojnim elementima te naglašenih vjerskih simbola, za koji bi se moglo reći da je bio usklađeniji s njihovim svjetonazorima, preokupacijama i društvenim statusom.³⁰⁸

³⁰³Na temelju najstarijeg grba obitelji Drašković, koji sadrži lik grifona, prihvatila se pretpostavka da obitelj potječe od plemena Kršelaca; Mladen Andreis cijelo jedno poglavlje posvećuje grbovima koji su nastali na temelju izmišljene obiteljske predaje, te kao takvi bili i predložak novim predajama. Usporedi: Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 7, 13; Mladen Švab, „Drašković“, *Hrvatski biografski leksikon*, mrežno izdanje (Zagreb: Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“), pristup ostvaren 16.1.2019. <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=5353>; Mladen Andreis, *Trogiško plemstvo do kraja prve austrijske uprave u Dalmaciji (1805.)* (Trogir: Muzej grada Trogira, 2006), 25–38.

³⁰⁴Sulejmanagić, „Novac s grbovima hrvatskih rodova“, 85.

³⁰⁵Klara Torkvata iz roda Kurjaković (rod Gusića) udala se za Ivana Lapčanina, a tom prilikom zadržano je ime zemlje ženikova podrijetla umjesto naziva nevjestine domovine: *Lapčani – Krawaten von lapatten – crawatt vō lappatten – von Lapitz*. U ovom primjeru radi se o ogranku Lapčana koji se javljaju kao *Lappatten* i *von Lapitz*; Sulejmanagić, „Novac s grbovima hrvatskih rodova“, 71–72.

³⁰⁶Grof je 19. studenog 1663. godine dobio veliki palatinat s pravom kovanja novca: dukata, polutalira i talira; Sulejmanagić, „Novac s grbovima hrvatskih rodova“, 72, 75–82.

³⁰⁷Dubravka Peić-Čaldarović, „Grbovi hrvatskoga plemstva – činjenice kulturnog naslijeđa i identiteta“, *Povijesni prilozi* 31 (2006): 89.

³⁰⁸Ostali grbovi detaljnije će biti analizirani u poglavlju o obiteljskom rodoslovnom stablu.

3.1.1. Ivan Franjo Oršić – period oblikovanja predaje o podrijetlu

Značajniji uspon obitelji Oršić počinje u vrijeme Ivana Franje Oršića (1630. – između 22. siječnja i 18. kolovoza 1686.), o čijem životu mnoge pojedinosti navodi Oršić u *Memoarima*. Ivan Franjo Oršić bio je sin Matije II. Oršića (1571. – 1650.)³⁰⁹ i plemkinje Suzane Dorotić, čija se majka Barbara Križanić preudajom, najprije za Matiju Dorotića, a kasnije za Hansa Baltazara od Purgstalla te Baltazara Kacijanera, povezala s nekoliko važnih obitelji.³¹⁰

Ivan Franjo je, prema *Memoarima*, zaslugom bake Barbare kao mladić bio „plemče i ubrusar“, odnosno „peharnik“ na carskom dvoru u Beču i tako već zarana usvajao plemićki odgoj i manire.³¹¹ Na ilirsko-ugarskom kolegiju u Bolonji, za vrijeme rektora Pavla Kosa (Paulus Koosz/Kosz),³¹² studirao je pravo te je 29. travnja 1653. godine promoviran s disertacijom posvećenom caru Ferdinandu.³¹³ Iste godine ženi se Elizabetom Petričević od Miketinca (1649. – 1682.) te stječe vrijedna imanja u Hrvatskom zagorju (Gornju Stubicu, Bistru, Jakovlje, Praszno) i Turopolju (Petrovinu). Bio je kapetan u Križanić-Turnju i zamjenik zapovjednika karlovačke utvrde (vicegeneral karlovački).³¹⁴ Zbog okupiranosti vojnom

³⁰⁹Matija II. Oršić (1571. – 1650.), kapetan pokupski, ujedinio je sve obiteljske posjede (Dragovandol, Rašče, Rastoke, Gračac, Tihočaj, Cvetković; te imanja Trnovec u Zagorju i Rogeis kod Maribora) te dozidao i dovršio pregradnju grada Slavetića; „Oršići“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. (Zagreb: Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“), pristup ostvaren 19.11.2019., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=45600>; Stanka Krstić, Štefica Habunek-Moravec, „Obrada arhitektonske dokumentacije dvora Slavetić“, *Bulletin JAZU* 7 (1959), br. 2: 91.

³¹⁰Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 24–25.

³¹¹O praksi slanja mladića na dvor i važnosti tog boravka za njihov daljnji odgoj; Karin J. MacHardy, *War, Religion and Court Patronage in Habsburg Austria. The Social and Cultural Dimensions of Political Interaction, 1521–1622* (New York: Palgrave MacMillan, 2003), 168–169; Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 12, 25.

³¹²Rektor kolegija Pavao Kos zabilježio je Franjin posjet 13. lipnja 1652. godine: *advenit generosus d. Franciscus Orsich cum duobus aliis Carnioliae provincialibus nempe d. Francisco Rachardo Katichitch et d. Sigismundo Presinger, cum litteris et mandato ven. Capituli zagrabiensis, ut causa iurisprudentiae adipiscendae in Collegium pro convictoribus recipiantur, in quorum adventu emi unam tamarazzam pro lecto libris bononiensibus 15. /c.163/, Maria Luisa Accorsi, Gian Paolo Brizzi, *Annali del Collegio Ungaro-Illyrico di Bologna 1553–1764* (Bologna: Clueb, 1988), 118.*

³¹³*Francesco Oršić si laurea in diritto. Die 29 Aprilis generosus d. Francisco Orsich, laudalibiter ex utroque iure deffensis thesibus in Collegii sala superiori cum pleno auditorio, eisque serenissimo regi Hungariae Ferdinando quarto dedicatis, hora 23 ad nuptias celebrandas a nobis repatriavit, apud omnes maximum sui desiderium relinquens. Laudes dicti d. Francisci Orsich silentio praetereo, ne adulari hominibus videar, unicum sufficiat dixisse, eum fuisse, a clementissimo imperatore Ferdinando III austriaco respectatus, ex ephobo Suae Sacratissimae Maiestatis etiam dapifer antequam huc venisset meruit nominari. /c.166/, Accorsi, Brizzi, *Annali del Collegio Ungaro-Illyrico*, 120.*

³¹⁴Ivan Ott, ur., *Karlovački leksikon* (Zagreb: Školska knjiga, naklada leksikon, 2008), 436; Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 12.

službom imanja daje pod zakup ili zalog daljnjim rođacima.³¹⁵ Od njegovih vojnih podviga poznato je sučeljavanje s odredom Frana Krste Frankopana kod Zagreba 1670. godine.³¹⁶ Slom zrinško-frankopanske urote iskoristio je Ivan Franjo koji je s kapetanom Krstom Delišimunovićem od Kostanjevca (umro oko 1696.) i karlovačkim generalom Ivanom Josipom Herbersteinom (1633. – 1689.) opljačkao njihova imanja.³¹⁷

U razdoblju između 1670. i 1673. godine Oršić šest puta odlazi u Beč kako bi od cara Leopolda I. zatražio odštetu za sebe i Krstu Delišimunovića za posuđeni novac, naknadu za zaostale plaće i nagradu za vjernu službu. Iz sačuvanih putnih računa vidljivi su njegovi napori da preko Dvorskog ratnog vijeća, Dvorske komore, Ugarske kancelarije te niza dvorskih utjecajnih službenika pokuša doći do cara.³¹⁸ Nagrada je trebala biti zakup ili prodaja dvaju imanja zaplijenjenih Zrinskom i Frankopanu. Za sebe je tražio polovicu imanja Božjakovine „na koju su Oršići polagali 'stara prava', a za Delišimunovića Severin na Kupi“.³¹⁹ U Memoarima je navedeno da Franjo „nije prezao ni pred kakvim sredstvom da dođe do tog imanja, pa je u Beču predočio čak i krivotvorena rodoslovlja i jednu krivotvorenu povelju grofa Nikole Zrinskog“. Navodno je riječ o povelji iz 1607. u kojoj Nikola Zrinski na žalbu Marka II. Oršića, Krstinog brata, priznaje da je Oršićima po pitanju imanja Božjakovina nanesena krivica. Prijepis povelje navedenog sadržaja na molbu Ivana Franje Oršića Čazmanski kaptol potvrdio je 1679. godine.³²⁰ Osim značajnih novčanih izdataka koja je imao na svojih pet

³¹⁵Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 25.

³¹⁶„Blizu grada kod Savskog mosta suprotstavi mu se Franjo Oršić sa svojim graničarima potuča ga hametom, našto se seljaci razbježaše pa je bilo moguće zaposjesti imanja buntovnika“; J. Šk, „Oršići“, *Enciklopedija Jugoslavije*, sv. 6 *Maklj-Put* (Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1965), 391; Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 28.

³¹⁷Ott, *Karlovački leksikon*, 436; „Delišimunović“, *Hrvatski biografski leksikon, mrežno izdanje*. (Zagreb: Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“), pristup ostvaren 11.12.2019., <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=4503>

³¹⁸Ivana Horbec, *Prema modernoj državi. Uprava i politika u Banskoj Hrvatskoj 18. stoljeća* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2018), 261–262.

³¹⁹„Po nalogu iz Beča, Franjo Oršić sada krene zajedno s kapetanom Krstom Delišimunovićem na imanje izbjeglice Franje Bukovačkog u Turnu kod Svete Jane, opljačka ga i popali dvor.“; Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 28.

³²⁰*Mi Miklous knez od Zrinia daiemo na znanie po ovom listu nassem pred koyh obraz dodje, damuse veruie, kako prednasz dojde Gospon Capitan Orsich Marko, tusbe na starye nasse nam napervo davasse koteri nam pokazalie, y suidochil listovi ztare Familie nasseh starjeh nym vuchiniene krivicze naulaztito od Mladina Gospodina Dalmachkogha, y Bana Bosanzkoga, y da potom nyhova Gospoczka kucha na nistar dossla: zato premisliussi da ie tho grieh, y videussi iztinu obechemose, y obliguiem, kako z vugerzkoga orsaga dojdem, da ne samo za Bosiakovinu, koteru znamo, daie od nyh krivo uzeta, hochemo Orsichem povernuti, za kuare z-nymise pogoditi, y za druge krivicze stariyh nassih zdusno z-orsichianzkom Familiom z-kervium od starine nassom hochemose razumiti (...), HR–HDA–749–OOC, kut. 1: 1244–1750.; Laszowski donosi sadržajno isti dokument datiran u 1570.!: Laszowski, *Građa za gospodarsku povijest*, 6; Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 30.*

putovanja (sve do šestog odlaska u jesen 1673.), Ivan Franjo Oršić je, plativši taksu 1670. godine, dobio uobičajen dar u obliku zlatnog lanca te obećanje da će postati barunom.³²¹

Dana 9. kolovoza 1675. godine kralj Leopold I. dodjeljuje Franji i njegovom bratu Jurju Baltazaru (umro 1690.³²²) titulu baruna za zasluge u obrani hrvatske vojne granice s Turskom u okupiranoj Bosni.³²³ Dana 27. svibnja 1682. godine njemu, tada kapetanu Skrada i Barilovića, i njegovom sinu Antonu Ignazu Oršiću Slavetićkom (1670. – 1706.) dodijeljeno je grofovstvo i čast nasljednog župana modruškog (*Erbgrafen von Modruš*).³²⁴ Kralj je Ivanu Franji darovao Severin na Kupi.³²⁵ Od 1678. godine Ivan Franjo nastavlja vojnu karijeru kao pukovnik jedne krajiške pukovnije, a navodno se istaknuo 1685. godine, kada je „s tisuću pješaka osvojio turske gradove Bunić i Grebenar u Lici“.³²⁶

Umro je u prvoj polovini 1686. godine kao karlovački vicegeneral.³²⁷ Prilikom njegove smrti u bolonjskoj kronici iz iste godine unesen je zapis o smrti karlovačkog kapetana Turnja, Križanića i Vražića.³²⁸ Na isti način tituliran je i u kraljevskoj povelji od 10. prosinca 1693. godine, vezano za posjede Franjinog sina Antuna Oršića (1670.–1706.).³²⁹ Na istome je naglasak i u latinskom spjevu *Slike srčanosti ilirske i panonske*, pjesnika Ivana Čikulinja (1681. – 1746.) iz 1703. godine gdje je zbog svojih ratnih zasluga ubrojen među slavne Ilire.³³⁰

³²¹Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 23, 31, 52; HR–HDA–749–OOC, kut. 2: 1435.–1762., fasc 15 (2–35, 1493–1749), br. dok. 22, 1670.

³²²Godina smrti korigirana je prema natpisu na nadgrobnoj ploči iz župne crkve sv. Antuna Pustinjaka u Slavetiću.

³²³Austrija (dalje: AUS) – Magyar Nemzeti Levéltár, Budimpešta (dalje: MNL) – fond P 1613 – ORSICH CSALÁD [Obitelj Oršić] (dalje: OC), 4: I. Lipót király birtokadománylevele Orsich János Ferenc és György Boldizsár részére, 1675.08.09. [Pismo kralja Leopolda I. Ivanu Franji i Jurju Baltazaru, 9.8.1675.]

³²⁴*Grafenstand d. d. Laxenburg, 27. Juni 1682. für Johann-Franz u. dessen Sohn Anton-Ignaz Orsich de Slavetich, mit d. Titel 'Erbgrafen von Modruš'*. (Lib. reg. XVII 266); Bojničić, *Der Adel von Kroatien und Slavonien*, 135.

³²⁵Emilije Laszowski, *Hrvatske povijestne građevine. Mjestopisni i povjesni opisi gradova, kula, samostana, crkava i drugih povjesnih građevina domovine Hrvata, knjiga I.* (Zagreb: nakladom autora, 1902), 104.

³²⁶O tom pohodu s generalom Herbersteinom i junačkim djelima u Lici, te kod Todorova 1686. gdje je „oslobodio zarobljene kršćane“, vidi Laszowski, *Hrvatske povijestne građevine*, 104; Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 31.

³²⁷Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 31.

³²⁸*Praterea spectabilis et magnificus d. Franciscus condam ab orsich colonellus et Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestatis praesidi carlostadiensis, in Turan, Krisanich et Vratich olim capitaneus, vitam cum morte cummutavit, cui spectabilis et magnificus d. Balthasar ab orsich frater suus in capitaneatus dignitate successit.*; Accorsi, Brizzi, *Annali del Collegio Ungaro-Illyrico*, 178.

³²⁹*Magnifici Dni Francisci ab Orsich Liberi Baronis de Szlaveticz, Sacra Casarea Regia que Maiestatis Colonelli, et Praesidiorum Turan et Vrasich Capitanei*; AUS–MNL–P 1613–OC, mapa 6: I. Lipót királynak az Orsich János Ferenc és György Boldizsár által a zágrábi káptalan előtt tett bevallást megerősítő levele, 1693.12.10. [Pismo kralja Leopolda I. kojim se potvrđuje deklaracija Ivana Franje Oršića i Jurja Baltazara Zagrebačkom kaptolu, 10.12.1693.]

³³⁰*Idea III. Franciscus Orsich Illyrus. Oxidente in Lica arcem Grebena pro tum Generali Carlostadiensis Comite ac Herbenstein Baro Franciscus Orsich Ejusdem loci Collonellus ad praedictam arcem succendendam primus falscem straminis intulit, & in Turcas primo eminus, post etiam cominus resistentes tam eximia deceritate irruit, ut inter omnes decapitato vexilliflor vexillum ipsis eriperit. Chronica Uungarico-Turcica.*; Ivan Franjo Čikulin,

Nezanemariv je i podatak da je Franjo Oršić, zajedno sa svojim bratom i rođacima, bio jedan od potpisnika *predpostavke* kojom su hrvatski plemići 1672. godine iznijeli caru zahtjev za svojevrsnu separaciju od Mađarske, što govori o Franjinoj angažiranosti oko aktualnih političko-pravnih odnosa.³³¹

Temeljem dostupnih podatka o Franjinom životu moguće je zaključiti da su barunatstvo i druge kraljevske povlastice koje je pri kraju života primio, bile svojevrsna kruna njegovih zasluga i nastojanja tijekom života. Franjina biografija pokazuje da je status gradio putem vojne karijere, postavivši se vrlo blizu dvoru još od mlađih dana, ali i ženidbom koja mu je donijela važne posjede. Struktura stanovništva u 17. i 18. stoljeću na prostoru Trojedne Kraljevine odražavala je jasnu podjelu na plemiće i neplemiće.³³² Status plemića smatrao se najvećim društvenim ostvarenjem obitelji ili pojedinca, a vrijednost pojedine osobe procjenjivao se kroz službu, čin i naslov.³³³ Okrupnjavanjem posjeda, istaknutim vojnim uspjesima te umrežavanjem s drugim plemićkim obiteljima, do 18. stoljeća Oršići se već ubrajaju među velikaše, a na tom putu znatnu je ulogu imao Ivan Franjo Oršić.³³⁴

3.1.2. *Genealogia familiae Orsich a Lapsanovich anno 1061*

Adam Oršić svoj navod o „krivotvorenim rodoslovljima“, koja je Franjo nosio u Beč u razdoblju 1670. – 1673., ne potkrepljuje dodatnim objašnjenjem niti upućuje gdje bi se ta rodoslovlja mogla naći, tako da nije moguće dokazati istinitost njegove tvrdnje. Međutim, sadržaj i datacija te mogući kontekst njihova nastanka upućuje na zaključak da je jedna od tih

Ideae magnanimitatis Illyricae et Pannonicae viginti quatuor seu totidem viri speciali aliquo facinore illustes cum adiunctis quatuor epistolis haeroidum ac duabus naenijs haeroum... / ab... Joanne Francisco lib. Bar. Chykuliny, [Zagrabiae], 1703 (anagram), (primjerak u HAZU, sign. R–532).

³³¹O protoilirizmu vidi opširno: Zrinka Blažević, *Ilirizam prije ilirizma* (Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2008); Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 14.

³³²U 17. st. pojam *stalež* i *red* podrazumijevao je samo fizičke i pravne osobe koje su činile Sabor, a ne cjelokupno plemstvo, svećenstvo i građanstvo. Prvi stalež činili su prelati Katoličke crkve (biskupi, opati i prepoziti) pod uvjetom da su raspolagali plemićkim dobrom dobivenim od kralja. Drugi su činili magnati (ban, dvorski dostojanstvenici, župani, grofovi, baruni); treći, plemići koji su preko predstavnika sudjelovali u radu Sabora. Četvrti su činili slobodni kraljevski gradovi; Nataša Štefanec, „Plemstvo“, u: *U potrazi za mirom i blagostanjem*, ur. Lovorka Čoralic (Zagreb: Matica hrvatska, 2013), 91; Neven Budak, *Hrvatska i Slavonija u ranom novom vijeku* (Zagreb: Leykam international, 2007), 81–82, 126–132, 190–192.

³³³Štefanec, „Plemstvo“, 91; Maruševski „Hrvatsko društvo 17. i 18. stoljeća“, 32–90; Marijana Schneider, *Iz dnevnog život u Hrvatskoj u 17. stoljeću* (javno predavanje, 1967), 3.

³³⁴„Neki pripadnici nižega i srednjeg plemstva uspijevaju se obogatiti kao službenici magnata ili na druge načine, ponajviše trgovinom, a ekonomski im je uspjeh okrunjen uzdizanjem na rang baruna i grofova (Čikulini, Oršići, Gotali, Patačići, Vojkovići, Magdalenići, Mikulići, Črnkovečki).“ Osim Oršića, od starih rodova koji su napredovali na društvenoj ljestvici Budak izdvaja i Patačice, Vojkoviće i Sermage; Budak, *Hrvatska i Slavonija*, 129, 131.

genealogija možda bio dokument *Genealogia familiae Orsich a Lapsanovich anno 1061*, pohranjen u Mađarskom državnom arhivu u Budimpešti [Sl. 27, 28].³³⁵

Dokument kronološki bilježi povijest slavetičke grane obitelji Oršić od Lapsanovića iz druge polovice 11. stoljeća do sredine 18. stoljeća, a sadržaj upućuje da je nastao u drugoj polovici 17. stoljeća uz naknadne korekcije i dopune sredinom 18. stoljeća. Genealogija je napisana na hrvatskom jeziku i u formi dvostupčanog teksta – podaci o supruzi navedeni su u stupcu lijevo, a podaci o muškom potomku te važnim događajima iz života navedeni su u stupcu desno. Narativ se temelji na Zvonimirovom darovanju kraljevske zemlje i svoje kćeri (Winicze, Vujnice)³³⁶ plemiću Lapsanoviću, a neprekinuta kronološka i nasljedna obiteljska linija nabraja navodne Oršićeve pretke iz obitelji Babonić, Križić, Novaković, Szvadić, Tvrtković, Budački, Barilović, Hotmić, Konjski, Tahy, Babonošić, Dorotić, Petričević, Wintershoffen, Patačić i Zichy.

Prema dokumentu, kronologiju obiteljske predaje moguće je prikazati shematizirano navodeći supružnike (∞) i njihove muške potomke, odnosno nasljednika loze (\rightarrow). Započinje godinom 1061. s Martinom, sinom Mihalia Lapsanovića, kneza od Karine i Knina, čija je majka bila Winicza Zvonimirović. Genealogija se nastavlja ovako (u izvornoj grafiji): Pavun ∞ Ztiepka Babonik \rightarrow Mihalj \rightarrow Istan ∞ Szapka Krizich \rightarrow Juraj ∞ Jeli Novakovich \rightarrow Vladislav *od Grada Nelipcsa Nelipach* ∞ Mare Szvadich \rightarrow Ivan ∞ Margitha Ivana Babonik \rightarrow Ivan ∞ Elizabetha Tuartkovich \rightarrow Pericza \rightarrow Juraj *Oršićkin sin* \rightarrow Ivan ∞ Olimpia Skaliger \rightarrow Pavun ∞ (1.) Bara Budachky i (2.) Jana Barilovich \rightarrow Ludovik Orsich ∞ Margaretha Hotmich \rightarrow Paval Orsich \rightarrow Ivan Orsich ∞ Anna Koniszki \rightarrow Christoff ∞ Tahy \rightarrow Ivan ∞ Anna Babonosich \rightarrow Matthiass ∞ Susanna Dorotich \rightarrow Ferencz ∞ Elizabetha Petrichevich \rightarrow Anton ∞ Theresia Wintershoffen \rightarrow Bernard ∞ Anna Patachich \rightarrow Christoff ∞ Josepha Zichy.

Rukopis i debljina slova na pojedinim mjestima sugeriraju da je dokument u dva navrata bio naknadno mijenjan i dopunjavan. Osim manjih pojašnjavajućih korekcija unutar teksta, prva uočljiva dopuna tiče se karlovačkog kapetana Antuna Oršića (1670. – 1706.) i njegove supruge barunice Terezije Wintershoffen (umrla oko 1710.³³⁷). Tom prilikom, vjerojatno početkom 18. stoljeća, dopisan je također njihov sin Bernard (oko 1696. – 1721.) sa ženom Anom Marijom

³³⁵AUS–MNL–P 1613–OC, kut. 1: Évrendezett iratok 1528–1753 [Stariji dokumenti, 1528. – 1753.], bez numeracije.

³³⁶Ovo je jedna varijanta u kojoj se Zvonimirova kćer zove Wuinicza, a ne Klauda.

³³⁷Maja Lozar Štamcar, „Pisano pohoštvo v 18. stoletju na Slovenske“, u: *Neznano in pozabljeno iz 18. stoletja na Slovenskem*, ur. Miha Preinfalk. (Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU: Slovensko društvo za preučevanje 18. stoletja, 2011), 105, 109.

[Barbarom] Patačić (oko 1696. – oko 1734.³³⁸) te njihov sin Krsto Oršić (1718. – 1782.).³³⁹ Posljednji unos navodi njegovu suprugu, groficu Josipu Zichy (1723. – 1778.), s kojom se oženio 1744. godine.³⁴⁰ Dokument je posljednji put korigiran najranije istovremeno s rođenjem njihovog najstarijeg sina Adama (1748. – 1820.), četrdesetih godina 18. stoljeća.

Idejni začetnik te svojevrsni zapisničar dokumenta nisu poznati, kao ni konkretan kontekst nastanka, no izvjesno je da je izrađen u svrhu prikazivanja obiteljske predaje o podrijetlu. Tome u prilog govori nesrazmjer podataka kojima se navode pojedinci u prvom (od 11. do okvirno 16. stoljeća), odnosno drugom dijelu genealogije (od 16. do sredine 18. stoljeća). Ujednačenost kaligrafije kroz cijeli dokument uočava se sve do imena Ivana Franje (1630. – 1686.) i njegove supruge Elizabete Petričević od Miketinca (1649. – 1682.), te njegovog brata Baltazara i njegove supruge Anne Pethö de Ghers(s)o (umrla 1709.).³⁴¹ Drugačiji rukopis kojim se navodi njihov sin Antun (1670. – 1706.) sugerira da je taj podatak naknadno dopisan, te upućuje na dataciju dokumenta, to jest, godinu 1670. kao *terminus ante quem*.³⁴² Vremenski se time dokument poklapa s godinom prvog odlaska Ivana Franje Oršića u Beč i sugerira povod nastanka genealogije.

Osim što dokument sadrži podatke o genealogiji sve do pretpostavljenog pretka, Martina Lapsanovića, iz njegovog sadržaja iščitavaju se brojni drugi podaci među kojima je i ono o pravu nad posjedom Božjakovina. Jedan dio dokumenta (... *stari niegovi Pokoiny Orsichi dobisse Busiakovinu, aliy zopet ninimy Zrinski uzesse po navadi*) referira se na slučaj Božjakovine i to prilikom unosa imena Krste I. Oršića i njegove žene Margarete Tahi od Stattenberga. Naime, imanje je kao miraz u obitelj Oršić 1550. godine donijela barunica Tahi. Izgleda da je Krsto sa suprugom uživao jednu polovicu imanja, a drugu dao kao miraz kćeri Jeleni (Jele) Oršić prilikom udaje za Jurja Jankovića Priberskog. Nakon Krstine smrti, Zrinski

³³⁸Pavao Maček, *Rod Patačića od Zajezde: rodoslovna rasprava* (Zagreb: Društvo za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije „Tkalčić“, 2004), 91–92.

³³⁹*Rodi szina Antona koj Capitan bih vu Karlovcu koj izgibi na vugerszke zemlie vu korunie polag vernost Czeserovi. Koiemu sena bih Baron Theresia Winterhoffen. / Rodi sina Bernarda. Senamu bih Anna patachich. Rodi szina Christoffa.*; Dopisan tekst se od staroga razlikuje drugačijom bojom tinte i neznatno različitim rukopisom.

³⁴⁰*Senamu besse Josepha Grofica Zichy.*; Zamjećuje se drugačiji rukopis, stil pisanja (*besse* umjesto dotadašnjeg korištenja *bih*) te boja tinte.

³⁴¹*Rodi szinove Ferencza y Boltisara Capituni vu Karlovczu / koyemu jednomu sena bih Elizabetha Petricevich drugomu sena Petheo.*; Oboje su pokopani u župnoj crkvi u Slavetiću, odnosno, u grobnicama na župnom groblju, a nadgrobni spomenici nalaze se u predvorju crkve.

³⁴²Osim Bernarda, Antun Oršić imao je i sina Ivana koji je bio živ još 1709., te kćer. Potonji nisu navedeni u dokumentu; vidjeti: Josip Buturac et al., prir., *Zaključci hrvatskog sabora*, sv. IV. (Zagreb: Državni arhiv NR Hrvatske u Zagrebu, 1958), sv. II., 313, 367.

su s imanja potjerali njegovu udovicu Margaretu, te Jurja Jankovića i Jelenu Oršić, koji u narednim godinama traže povrat načinjene nepravde. Jedan dio imanja vraća se u obitelj Oršić tako što Zrinski 1610. godine 'Jankoviće' dio daju njegovoj udovici Jeleni Oršić.³⁴³ S obzirom na pretpostavljeno vrijeme nastanka, razmatra se i mogućnost da je genealogija mogla poslužiti Ivanu Franju kao dokaz o legitimnim pretenzijama nad posjedom Božjakovina.³⁴⁴

³⁴³Laszowski je objavio prijepis dokumenta od 22. rujna 1610. s izjavom Nikole Zrinskog koji Božjakovinu uzima Jankovićima i daje ga Jeleni Oršić; te ispravu od 29. listopada 1610. godine u kojem se Jelena Oršić, udovica Jurja Jankovića očituje pod kojim uvjetima je od Zrinskih primila Božjakovinu; Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 30; Emil Laszowski, *Grada za gospodarsku povijest Hrvatske u XVI. i XVII. stoljeću: izbor isprava velikih feuda Zrinskih i Frankopana*, knjiga I. (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1951), 39–41.

³⁴⁴U svrhu potraživanja baštine u 19. stoljeću su izrađivane tzv. genealoške table. Sačuvane su takve potomaka obitelji Hassaghy, Banffy, Alapy; Ante Gulin, *Povijest obitelji Rattkay: genealoška studija i izvori (1400-1793)* (Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 1995), 120–122.

3.2. Razdoblje popularizacije obiteljske predaje za vrijeme Krste II. Oršića

Društveni status u ranom novom vijeku nije ovisio isključivo o financijskoj situaciji, već više o ugledu i časti, što je usko povezano s podrijetlom obitelji, stilom života, umjetničkim narudžbama i vezama s moćnim obiteljima i pojedincima. Uz status su se vezale određene herojske vrline što poetski ilustrira citat iz djela *Vita Venerabilis Arnesti* Bohuslava Balbina (1621. – 1688.): *Plemenština vodi ka najboljem obrazovanju i štovanju književnosti, a iz toga se rađaju bogatstva i časti. Time se postiže ugled, a ugled daje sposobnost da se čine iznimno velika djela na slavu božju i spas kraljevstava, te valja njegovati ne priproste, uske i, da tako kažem, obične vrline, već one herojske, koje su u službi javne koristi, Kurije, crkava, dvorova i kraljevstava i tako pružati prekrasne primjere kojima se puk, neoboružan dobrima i bez snaga, može diviti, ali ih ne može jednako tako i nasljedovati.*³⁴⁵ Ekskluzivnost i privilegiranost statusa s vremenom su postale ugrožene povećanjem novonastalog plemstva (*nouveau riche*) koji su si taj status mogli priuštiti ili ga jednostavno kupiti. Iako su formalno bili ujedinjeni pod istim nazivom, razlike između dviju grupe su postojale.³⁴⁶ Primjerice, kraljevska darovnica je povelja kojom su kraljevi statusom i posjedom nagrađivali pojedince na temelju posebnih zasluga, te je to tzv. donacijsko plemstvo bilo starije i odličnije od ostalog. Nasuprot tome, plemićki list (grbovnica) označavao je samo podjelu plemićkog statusa, bez darovanja posjeda.³⁴⁷ Unatoč zajedničkom nazivniku, njihovi pojedinačni identiteti bili su oblikovani isticanjem i naglašavanjem niza elemenata koji su ih diferencirali i određivali u odnosu na druge.³⁴⁸ Štoviše, različitosti su bile naglašene jer je staro plemstvo ulagalo znatna sredstva u potvrđivanje i utvrđivanje svojih starih, nekadašnjih prava. Jedan od dokaza „stare krvi“ bile su genealogije

³⁴⁵Zrinka Blažević, *Vitezovićeve Hrvatska između stvarnosti i utopije* (Zagreb: Barbat, 2002), 165.

³⁴⁶August Šenoa u književnom djelu piše: „(...) novo militarsko plemstvo, kojega se stvaraju danas cijele kumpanije, da nije ugledom ravno starim velikašem, koji imaju i silna imetka, dočim diplomirani časnici samo toliko zlata imaju, koliko na kićanki njihove sablje visi“; August Šenoa, *Diogenes* (Zagreb: Minerva nakladna knjižara d.d., 1932), 56. Općenito o heraldici u Hrvatskoj vidi: Vlasta Brajković, *Grbovi, grbovnice, rodoslovlja. Katalog zbirke grbova, grbovnica i rodoslovlja* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 1995), 48–50.

³⁴⁷Štefanec, „Plemstvo“, 92–99.

³⁴⁸Neven Budak, „Hrvatski identitet i ranosrednjovjekovno kraljevstvo“, *Historijski zbornik* 52 (1999): 124; Miroslav Bertoša, „Hrvatski identitet u ozračju ranoga novovjekovlja“, *Historijski zbornik* 52 (1999): 129; Valentina Janković, „Origins and Reflections of the Identities of Croatian Nobility During the Eighteenth Century in the Social and Cultural Environment of Early Modern Europe“, *Review of Croatian History* 1 (2017), br. 13: 55, 70.

kao „metaforički prikazi vlastitog povijesnog položaja“ u kojoj su najstariji dijelovi povijesti najčešće dio obiteljske predaje.³⁴⁹

Od prve polovice 18. stoljeća nadalje, primjećuje se značajni interes hrvatskog i stranog plemstva za reprezentaciju putem genealogije.³⁵⁰ Svjesnim i nesvjesnim djelovanjem plemstvo je stvaralo svoju ideologiju kojom bi opravdalo svoj status i poziciju u društvu, prilagođavajući je postojećim društveno-političkim okvirima ili programima.³⁵¹ Procvat plemićkog identiteta i ideologije Sándor Bene objašnjava modernim pojmom slave te povezuje s „novovjekim kultom pojedinca – i njegovih srodnika – koji se gradi unutar okvira tradicionalnih društvenih informacijskih kanala i sa svježije kreiranim 'medijskim prostorom'“. ³⁵² Iako je među članovima jedne obitelji postojala svijest o plemenitosti, a takvim ih je percipiralo i društvo, u pojedinim situacijama status je trebalo dodatno dokazati i revalorizirati, najčešće prilikom daljnjeg napredovanja na društvenoj ljestvici. Popularizaciji genealogija pogodovao je cijeli niz elemenata poput onodobnih društvenih kretanja (odlazak na obrazovanje na neko od cijenjenih sveučilišta, migracije zbog ratovanja), ali i ograničene mobilnosti iz istih razloga; potreba i potraga za dokazima i legitimiranjem statusa, nekadašnjih prava i povlastica; promjene vrhovne vlasti i suvereniteta nad nekim područjima.³⁵³

Danas najstarija sačuvana varijanta grbovnika s našeg područja je ona obitelji Korjenić-Neorić. Nastao je oko 1595. godine s namjerom da potkrijepi drevno plemićko podrijetlo svojeg naručitelja Petra Ohmučevića, a uz njegov, prikazani su grbovi navodnih plemenitih predaka te zemalja i plemića „Ilirskog carstva“. ³⁵⁴ Taj fenomen obradili su i brojni moderni teoretičari, nazivajući takve povijesne narative „izmišljenim tradicijama“. ³⁵⁵ Primjerice, Jan Assmann

³⁴⁹Vladimir Marković, „O baroknim dvorcima u Hrvatskoj (dvije skice)“, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 11 (1987): 148.

³⁵⁰Veliki broj genealogija kojima se pokušavalo dokazati plemstvo objašnjava činjenica da je genealogija (rodoslovlje) bilo dostupno svima „čak i onima koji nisu bili pismeni, već su usmenom predajom s koljena na koljeno čuvali informacije o svojim precima“. Dubravka Peić Čaldarović definira je kao „shematski strukturiran, u velikoj mjeri ilustrativan prikaz bioloških (krvnih) i socijalnih (ženidbenih) veza unutar članova monogamnog plemena, roda, ili obitelji, načinjen prema posebno utvrđenim pravilima i na osnovi istraživanja obiteljske povijesti.“ Dubravka Peić Čaldarović, *Grbovi, grbovnice, rodoslovlja iz fundusa Hrvatskog povijesnog muzeja* (Zagreb–Kutina: Hrvatski povijesni muzej Zagreb – Muzej Moslavine, 1997), 2–3.

³⁵¹Damir Karbić, „Plemstvo – definicija, vrste, uloga“, *Povijesni prilozi* 25 (2006), br. 31: 11–12.

³⁵²Bene, „Povijest jedne obiteljske povijesti“, 253.

³⁵³Sándor Bene, „Povijest jedne obiteljske povijesti. Rađanje i žanrovska pozadina genealogije Zrinskih“, u: *Susreti dviju kultura. Obitelj Zrinski u hrvatskoj i mađarskog povijesti*, ur. Romana Horvat (Zagreb: Matica hrvatska, 2012), 270.

³⁵⁴Ivo Banac, *Grbovi, biljezi identiteta* (Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1991).

³⁵⁵Tvorac pojma je definira ovako: „Izmišljena tradicija' označava skupinu praksi ritualne ili simboličke prirode, kojima u načelu upravljaju javno ili prešutno prihvaćena pravila, a čiji je cilj ponavljanjem usaditi određene vrijednosti i norme ponašanja. Ponavljanje automatski implicira kontinuitet s prošlošću. Kad je god to moguće,

uočio je da društvena skupina (tzv. zajednica sjećanja, u ovom slučaju podrazumijeva određenu plemićku obitelj) čuva svoju prošlost zbog posebnosti i trajnosti.³⁵⁶ Njezino oblikovanje označava odabir i stavljanje u perspektivu pojedinih događaja stvarajući dojam analogije, sličnosti i kontinuiteta; te svojevrsne poveznice s određenom herojskom prošlošću.³⁵⁷ Miroslav Bertoša bavio se primjerima koji se vežu uz političke konstrukte – naciju i zemlju – nazivajući takve genealogije „političko-ideološkim i(li) kulturno-antropološkim konstrukcijama prošlosti“, smatrajući ih karakterističnim za nacije koje se učvršćuju i one koje se bude. Autor takva nastojanja prepoznaje u djelima protoiliraca iz 16. i 17. stoljeća, poput Vinka Pribojevića, Mavra Orbinija, Pavla Rittera Vitezovića, Filipa Grabovca, i drugih.³⁵⁸ U ovom kontekstu zanimljiv je njegov zaključak da je izmišljanje tradicije moglo nastati u ozračju s postojećom povijesnom memorijom i gdje je već započelo kreiranje identiteta, što je primjenjivo i na slučajeve poput obitelji Oršić.³⁵⁹ Upravo je povijesna memorija ključni element u interpretaciji takvih primjera, jer u većini slučajeva detaljna analiza pokazuje genealošku neautentičnost zbog čega se gubi njena vjerodostojnost.

U kontekstu ranonovovjekovnog društva, obiteljske predaje dio su uobičajenog diskursa te se uz gotovo sve stare plemićke obitelji može povezati jedna ili više predaja.³⁶⁰ Vjerodostojnost podataka u velikoj je mjeri proizvoljna, pa se na temelju sačuvanih izvora ne može potvrditi.³⁶¹ Tako se navode poveznice s kraljevskim ili carskim rodovima, srednjovjekovnim svecima i blaženicima, rimskim patricijskim rodovima, te ponekad i s biblijskim osobama. Primjerice, Ivan Karlović, u skladu s nastojanjima drugih hrvatskih magnatskih rodova da si priskrbe podrijetlo od rimskih patricija (Babonići – Ursini i Knezovi

'izmišljene tradicije' teže uspostavi kontinuiteta s odgovarajućom herojskom prošlošću“; Eric Hobsbawm, „Izmišljanje tradicije“, u: *Kultura pamćenja i historija*, priredile Maja Brkljačić, Sandra Prlenda (Zagreb: Golden marketing, Tehnička knjiga, 2006), 139.

³⁵⁶Jan Assmann, „Kultura sjećanja“, u: *Kultura pamćenja i historija*, priredile Maja Brkljačić, Sandra Prlenda (Zagreb: Golden marketing, Tehnička knjiga, 2006), 55.

³⁵⁷Assmann, „Kultura sjećanja“, 55; Hobsbawm, „Izmišljanje tradicije“, 139.

³⁵⁸Blažević, *Ilirizam prije ilirizma*.

³⁵⁹Bertoša, „Hrvatski identitet“, 130.

³⁶⁰Ovo iznimno zanimljiva tema dosad nije bila sustavnije istraživana, pa nas o tome informiraju tek genealoška stabla, prezimski dodaci ili narativi i istraživanja iz sredine 19. stoljeća. Pišući o povijesti obitelji Drašković, Kukuljević Sakcinski je zaključio da *poviest svih gotovo starih plemićkih porodica počima hvalisavimi gatkami i pričami pa tako ima i poviest plemena Draškovića svoje bajne predaje i priče*; Ivan Kukuljević Sakcinski, *Glasoviti Hrvati prošlih vjekova. Niz životopisa* (Zagreb: Naklada „Matice hrvatske“, 1886), 152–153.

³⁶¹Na primjer, za obitelj Patačić je ustanovljeno postojanje rodoslovlja koje se u najvećoj mjeri oslanja na obiteljsku predaju, no iako su neka od njih sastavljena na temelju autentične arhivske građe uglavnom ih se ne može smatrati pouzdanima; Andreis, *Trogirsko plemstvo*, 28; Maček, *Rod Patačića od Zajezde*, 26.

Krčki – Frangapani), svoje pretke Gusiće povezoao je s rimskim obiteljima Manli i Torquato. Plemeniti rod Salomini rodoslovlje izvodi od ugarskog kralja Salomona Arpadovića.³⁶²

Obiteljske genealogije u ranom novom vijeku trebale su dokazati određeno podrijetlo, kontinuitet i pripadnost pojedinim obiteljima, te dati legitimitet pravu posjedovanja titule, privilegija i posjeda.³⁶³ Car Rudolf I., prvi pripadnik Habsburga na prijestolju, krajem 14. stoljeća (1384. – 1385.) naručuje *Chronik der 95 Herrschaften*, kreirajući neprekinuti niz od 95 vladara počevši od Noe. Narudžba se interpretira kao careva reakcija na protu-habsburšku propagandu i čin careve legitimizacije svog položaja.³⁶⁴ Fridrik I. u crkvi sv. Jurja u Wiener Neustadtu dao je podići takozvani heraldički zid (*Wappenwald*) 1453. godine. Većina od 107 grbova pripada izmišljenim austrijskim vladarima, po uzoru na spomenutu *Kroniku*. Naručitelj se portretirao u sredini kao vladar Austrijskih zemalja.³⁶⁵ Osim narudžba raznih grafika, poput serije drvoreza trijumfalne procesije (*Triumphzug*, 1512.), najpoznatiji je monumentalni kenotaf cara Maksimilijana I. (1459. – 1519.) u Innsbrucku, znan po nazivu „Crni ljudi“ (*Schwarzer Mandern*, op.a.), izrađen 1553. – 1563. godine. Sastojao se od četrdeset brončanih figura stvarnih i izmišljenih predaka u ljudskoj veličini, od kojih je sačuvano dvadeset i osam fiktivnih predaka među kojima se nalaze legendarni kralj Arthur, ostrogotski kralj Teodorik Veliki, austrijski markgrof i svetac Leopold III. Veliki, franački kralj Klodvig I. te Godefroy od Bouillona, jedan od vođa u Prvom križarskom ratu. Od još stotinu planiranih, izvedene su samo 23 male figure svetaca. Maksimilijan je konstruirao dvije varijante genealogije, rimsku i frankofonsku, no osim toga kreirao je i narative u kojima se Habsburzi poistovjećuju s

³⁶² Andreis, *Trogirsko plemstvo*, 28.

³⁶³ Opitz, Christian Nikolaus, „Genealogical Representations of Monastic Communities in Late Medieval Art“, u: *Meanings of Community across Medieval Eurasia*, ur. Eirik Hovden, Christina Lutter, Walter Pohl (Leiden-Boston: Brill, 2016), 183–203; „Fictitious Habsburg Genealogies“, pristup ostvaren 27.9.2018., <https://www.geni.com/projects/Fictitious-Habsburg-Genealogies/30758>;

³⁶⁴ „For the Habsburg-Lorraine dynasty, we can think of representation as a process of creating perfected images of its members, ideal perceptions of power and influence, and ideal sources of influence and authority“; Michael Yonan, „Interdisciplinary Material Culture Studies and the Problem of Habsburg-Lorraine Representation“, u: *Die Repräsentation der Habsburg-Lothringischen Dynastie in Musik, visuellen Medien und Architektur 1618–1918*, ur. Werner Telesko (Wien–Köln–Weimar: Böhlau Verlag, 2017.), 22; Andreas Pečar, „Die Imagination von Autonomie, Größe und Dauer-Adelsrepräsentation im 18. Jahrhundert im Schloss- und Gartenbau“, u: *What Makes the Nobility Noble? Comparative Perspectives from the Sixteenth to the Twentieth Century*, ur. Jörn Leonhard i Christian Wieland (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht GmbH & Co KG, 2011), 255–278; „The World of the Habsburgs, - a Schloss Schönbrunn Kultur- und Betriebsges.m.b.H. project“, pristup ostvaren 8.7.2018., <http://www.habsburger.net/en/chapter/quest-blue-blood-habsburgs-fictitious-ancestors>

³⁶⁵ „The World of the Habsburgs“, pristup ostvaren 8.7.2018., <http://www.habsburger.net/en/chapter/quest-blue-blood-habsburgs-fictitious-ancestors>

pojedininim starozavjetnim osobama, božanstvima iz egipatske mitologije (poput boga Ozirisa), rimskih vladara, te trojanskim junakom Enejom.³⁶⁶

Ekskluzivnost statusa i svojevrsnu zatvorenost grupe, koja je u stanju i sankcionirati pripadnike koji se ne pridržavaju nepisanih normi, ilustrira slučaj Josipa Kazimira Draškovića (1716. – 1765.) i Suzane Malatinski de Felső- és Alsómalatin (1716./1717. – 1765./1786.). Njezino neplemičko podrijetlo priuštilo je Kazimiru brojne financijske izdatke te se negativno odrazilo na njegov privatni život i vojnu karijeru.³⁶⁷ O koracima koje su supružnici bili prisiljeni izvršiti, izvještava Krčelić: *Uz velike troškove prihvatit će se posla, da dokažu staro plemstvo obitelji Malatinski (jer je kraljica bila obećala, ako se ono dokaže, da će Draškovićevu ženu odlikovati redom zvjezdastoga križa). Grofov tajnik Horvatović, koji je više puta bio poslan u Liptov, donese konačno potvrdu tamošnje županije o plemstvu. Teže je bilo dokazati rodoslovlje i starinu plemstva. Kad se g. 1756. njih oboje obratilo na mene, uputio sam ih, neka razvide, da li bi se zbog sličnosti prezimena, Malatinski mogli povezati s obitelji Malatinczi. Malatinczi de Balatincz bila je stara obitelj u Slavoniji, slavna zbog visokih časti (...) Neka dakle razvide, ne potječu li od te obitelji (...).*³⁶⁸

Dokazivanje rodoslovlja rijetko je bilo moguće, a Josip Matasović ističe da su po „ishitrenim tradicijama ispadale koje kakve historijske monstruočnosti“.³⁶⁹ Novostvorene historijske narative ponekad je trebalo i obrazložiti. Na temelju isprava koje su mu dostavili Sigismund i Krsto Vojković, Krčelić je sastavio molbu, istaknuvši kako su dotični pripadnici *stare obitelji*. Prema njegovim riječima, Vojkovići su tvrdili da, kao i Oršići, potječu od obitelji Lapsanović, *pa čak i od Zvonimira*, što se prema Krčeliću nije moglo zakonski dokazati. Nakon što je razmotrio i priloženu povelju Bele IV. iz 1224. u kojem se *rod 'de Klokoč' ubraja među dvorjanike svetoga kralja*, zaključio je da se *ispravom ipak ne potvrđuje podrijetlo, koje oni svojataju, niti se dokazuje da se to odnosi baš na njihovu obitelj*.³⁷⁰

O krivotvorenju rodoslovlja Krčelić je u nekoliko navrata pisao u svojim zabilješkama. Primjerice, navodi slučajeve kada je u razdoblju od 1750. do 1756. godine veliki broj slobodnjaka morao dokazati svoje plemstvo kako bi na temelju plemićkog prava bili oslobođeni

³⁶⁶Karl Vocelka, *99 fragen zu den Habsburgen* (Wien: Ueberreuter, 2014), 10, 145–146; Karl Vocelka, *Die Familien Habsburg und Habsburg-Lothringen: Politik, Kultur, Mentalität* (Wien: Böhlau, 2010), 79–80.

³⁶⁷Krčelić, *Annae*, 452.

³⁶⁸*Isto*.

³⁶⁹Josip Matasović, „Prilog genealogiji Patačića“, *Narodna starina* 9 (1930), br. 24: 409–448.

³⁷⁰Krčelić, *Annae*, 452.

plaćanja daća.³⁷¹ Uslijed toga došlo je do krivotvorenja plemićkih listova, što se razotkrilo 1756. godine. Krčelić je o tome zapisao: *Vidjevši i ispitavši isprave privatnika, pomoću kojih su mogli izvesti svoje rodoslovlje čak do prvog cara, ti su ljudi odatle uzimali neke t. zv. grbovne povelje izdane od cara Rudolfa te su po njima izrađivali plemićke listove i podjeljivali onima, koje su nagovorili, da traže plemićke listove.*³⁷² Iako se postupak nije rješavao brzo i ažurno, pojedinci su sankcionirani, većina plemićkih listova bila je proglašena bezvrijednima, no neki su se unatoč odluci i dalje smatrali plemićima i odbijali plaćati porez.³⁷³ Status Oršića u ovom kontekstu nije bio dovođen u pitanje.

3.2.1. Vizualna afirmacija genealogije na primjeru rodoslovnog stabla iz Muzeja grada Zagreba

Rodoslovno stablo slavetičke grane obitelji Oršić rad je nepoznatog autora koji se datira u 1748. godinu [Sl. 29].³⁷⁴ Kompozicijski se sastoji od naglašene glavne vertikalne linije – debla vitkog i visokog stabla – s linearnim nizom muških potomaka od Martina Lapsanovića do Krste Oršića u vremenskom rasponu od 1105. do 1744. godine. Unutar „medaljona“ uokvirenih listićima koji okomitim nizanjem formiraju deblo, nalaze se imena pojedinaca dopunjena kratkim biografijama: primjerice, sažetim opisima vojnih zasluga ili eventualnih slavnih trenutaka iz njegovog života, imenima supruga i djece te godinama.³⁷⁵ Gotovo dvije trećine stabla čini genealogija roda Lapsanovića na hrvatskom jeziku.

Prema prikazanoj genealogiji rodonačelnik roda je Martin Lapsanović od Jabogonov, *knez Karine i Goricze* te sin Mihajla i Vuinice, te se po njemu nastavlja loza u slijedu (u izvornoj

³⁷¹Krčelić, *Annuae*, 59; O krivotvorenju plemićkih listova u heraldičkom glasniku „Vitezović“ pisao je i Emil Laszowski; Tomislav Galović, „Hrvatska heraldička periodika: Vitezović i Glasnik heraldike“, *Arhivski vjesnik* 52 (2009): 90.

³⁷²Krčelić, *Annuae*, 288.

³⁷³*Isto*, 341.

³⁷⁴Nepoznati slikar, *Rodoslovno stablo obitelji Oršić*, ulje na platnu, 270x152 cm, Muzej grada Zagreba, inv. oznaka 1597. Restaurirala Eva Winkler 6. ožujka 1996. godine. Slika nabavljena kupnjom od obitelji Alpi Rauch 1953. godine. Osim u formi kratke kataloške jedinice unutar vodiča postava Muzeja grada Zagreba, djelo nije bilo detaljnije istraživano. Zahvaljujem voditeljici zbirke Željki Kolveshi na ustupanju osnovnih podataka.

³⁷⁵Značenje zabilježenih godina, to jest, označavaju li godinu rođenja, smrti, vjenčanja, odlikovanja ili samog spomena u dokumentima, najčešće nije posve jasno. S obzirom da te podatke nije uvijek moguće provjeriti, najproblematičnije su godine kod samih početaka genealogije. S tim problemom pri istraživanju trogirskog plemstva susreo se i Andreis, prilikom čega je zaključio da je zbog takvog prikriivanja procijenjenih približnih godina teško uočiti moguću biološku nestvarnost ovakvih, često krivotvorenih rodoslovlja. Navodi i da se time stječe dojam preciznosti i vjerojatnosti podataka koji su na taj način prikazani zaista biološko-kronološki i mogući, no najčešće nisu realni.; Andreis, *Trogirsko plemstvo*, 29.

grafiji): Pavun *knez od Karine y Goricze* ∞ Anna Novackovich → Mihalo *knez od Karine y Goricze* → Drugi Mihalo → Voiko → Isaon *Lapsanovich knez od / Karine y Goricze* ∞ Iane Babonik → Gergacz *Lapsanovich Knez od / Karine y Goricze* → Vladislav *Lapszanovich Goszpodin of Nelipta, Knez od Goricze* ∞ Mare Szvadich → Ivan Lapszanovich od Goricze y Osztrovicze → Gospoia Orssichska → Pavun *szin Lapsanovichev* → Ivan → Ivanova žena i dijete Perica → Ludovik ∞ Šubić od Perne → Paval Lapsanovich od Orszicha ∞ 1. Barbara Budachka, 2. Anna Bauilovich → Istvan ∞ Potentia Szperianacz → Ivan ∞ Anna Konyszky → Ivan ∞ Anna Babonosich → Mathias → Boltisar Orssich ∞ Anna Petheo de Ghersso → Ferencz ∞ Elizabeth Petrichevich → Anton ∞ Theresia Wintershoffen → Bernard ∞ Anna de Pattachich → [prazno]³⁷⁶ → Christoph.

Genealogiju dopunjuju, afirmirajući Oršćevo podrijetlo i pravo na status i posjede, prijepisi pet izvornih dokumenata – povelja i darovnica – koji su u zasebnim medaljonima crvenom vrpcom *ovješeni* na bočne strane stabla. Prijepisi povelja i darovnica uobičajeni su dio genealogija od 17. stoljeća, a uloga im je da uz narativ, koji se veže uz srednjovjekovni sadržaj često mitološkog karaktera, afirmiraju pojedine dijelove te *podržavaju metodu kritike izvora*.³⁷⁷ Prvi dokument na lijevoj strani odozdo sadrži prijepis jednog dijela povelje (*Imprimus Praedecessores tuos a Quadrigenentis Triginta...*), bez naznačenog datuma i potpisa, u kojoj se ističe slavno obiteljsko podrijetlo. Usporedno s tim na desnoj strani je prijepis povelje kralja Kolomana iz 1105. godine (*Mi Coloman Dalmaczki Boszanskiy...*), jednog od temeljnih dokumenata kojim su Oršići, i svi kasniji istraživači, dokazivali podrijetlo. Iznad njega na lijevoj strani djelomičan je prijepis povelje kralja Ferdinanda izdane 1539. godine u Beču (*Joannes Orssich quem ad modus Superioribus...*), koja se tiče posjeda Slavetić.³⁷⁸ U istoj vertikali slijedi prijepis potvrde Nikole Zrinskog iz 1570. godine kojom Oršićima obećaje povrat njihovog dobra Božjakovine koja im je nepravедno oduzeta (*Mi Miklous Knez od Zrinya...*).³⁷⁹ Do njega je prijepis potvrde kralja Stjepana Tvrtka iz 1325. godine (*Mi Sztiepan Tralsko zmosni Kraly Boszanszky...*), kojom Ivanu Nelipiću od Lapsanovića i Jabogonova i njegovoj ženi Margariti Babonić za herojska djela daruje knežiju Korušku.

³⁷⁶Na ovom mjestu je možda trebao biti upisan Krstin stariji brat koji je umro u ranoj mladosti.

³⁷⁷Bene, „Povijest jedne obiteljske povijesti“, 273.

³⁷⁸Riječ je o događaju kada je Ivan Pekri, zapovjednik grada Stinišnjaka (Steničnjaka) uz pomoć Jurja Zimića Ivanu Oršiću oteo Slavetić. Ovaj se za pomoć obratio kralju Ferdinandu I., na čije zapovijedi se Zimić oglušio te je grad Slavetić vraćen tek 1539. na prisilu Tome Nadasdyja i Petra Keglevića; HR–HDA–749–OOC, kut. 14, ostalo (1527. – 1569), dokument bez numeracije.

³⁷⁹Prijepis dokumenta vidi u: Laszowski, *Grada za gospodarsku povijest*, 6; vidi bilj. 343.

Brojne sličnosti s ranije spomenutim dokumentom *Genealogija familie Lapsanovich* sugeriraju da je isti mogao poslužiti kao predložak za prikaz *Rodoslovnog stabla Oršića*. Oba elaboriraju Oršićevo podrijetlo na hrvatskom jeziku, s naglaskom na najstarijoj prošlosti, no s jasnim stilskim i sadržajnim razlikama, čime se isključuje mogućnost direktnog tekstualnog predloška. Zadnje korekcije dokumenta vjerojatno su bile u Krstino vrijeme te je moguće da je on sam imao utjecaj na nastanak slike.

3.2.1.1. Tipologija rodoslovlja i komparativni primjeri

Rodoslovlje obitelji Oršić tipološki se svrstava među primjere genealogija koje se temelje na prikazima Jošuinog (Jeseovog) stabla, uobičajenog za prikaze Kristova podrijetla od Davidovog oca Jošue.³⁸⁰ Takve prikaze karakterizira prikaz pretka na samom korijenu stabla, dok ostali potomci po muškoj liniji čine bočne grane i krošnjju, čime je prirodni rast i razvoj drveta usklađen s razvojem obitelji.³⁸¹ Oršićevo rodoslovlje karakterizira srodan prikaz u kojem obiteljska genealogija započinje od muškog člana obitelji koji se smatra „prvim mitskim“ začetnikom loze. Takve genealogije imalo je mađarsko (npr. Pal Eszterhazy, obitelj Erdödy), slovensko (obitelj Leslie, Herberstein) i austrijsko plemstvo (Habsburg). Sličan tip genealogije i odabir motiva vidi se na rodoslovlju obitelji Ratkaj iz Velikog Tabora te genealogiji obitelji Drašković iz Trakošćana. Sukladno ustaljenim pravilima, stablo simbolički izvire iz prsa (ili abdomena) muškarca, pretpostavljenog rodonačelnika, koji je korijenom povezan s Martinom Lapsanovićem [Sl. 30]. Prikazan je kao usnuli bradati vojnik odjeven u ratnički oklop i napola ogrnut elegantnom svijetlom tkaninom, glave oslonjene na desnu ruku. Na glavi mu je kaciga s podignutim viziorom iz koje pada crveno-bijela perjanica. Na desnoj strani prsnog oklopa, vodoravno prema promatraču, ispisana je latinska krilatica *PRO DEO REGE ET PATRIA* [Za

³⁸⁰Jošuin (Kristovo) rodoslovlje izvodi se „u obliku razgranata stabla, kome je u korijenu Jošua, otac kralja Davida, u bočnim granama su izraelski kraljevi i proroci, a u cvijetu na vrhu stabla Bogorodica i Krist. Jese je prikazan kao bradati starac koji u pravilu leži (spava ili razmišlja), te u snu ili viđenju promatra svoje slavno potomstvo. Iz njegova srca, utrobe ili boka izvija se genealoško stablo s granama u obliku loze, voćke, ružina stabla ili granatog ljljana, u čijim se cvjetnim pupovima nalaze (...) izraelski kraljevi ... koji su Kristovi preci i starozavjetni proroci koji su bili navjestitelji Kristova dolaska na svijet“; Branko Fučić, „Jeseovo stablo“, u: *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, ur. Anđelko Badurina (Zagreb: Sveučilišna naklada Liber: Kršćanska sadašnjost: Institut za povijest umjetnosti, 1979), 299. Suvremene interpretacije genealogija vidi: Volker Bauer, „Dynastic Botany: Banyans, Cedars, and Palms as Visual Models in Seventeenth-century Genealogy“, u: *Visual Acuity and the Arts of Communication in Early Modern Germany*, ur. Jeffrey Chipps Smith (London-New York: Routledge, 2014), 181–199; Christian Nikolaus Opitz, „Genealogical Representations of Monastic Communities in Late Medieval Art“, u: *Meanings of Community across Medieval Eurasia*, ur. Eirik Hovden, Christina Lutter, Walter Pohl (Leiden-Boston: Brill, 2016), 183–203.

³⁸¹Bauer, „Dynastic Botany“, 181, 187.

Boga, kralja i domovinu, op.a.], vjerojatno skraćeni oblik izreke *IN HOC SIGNO VINCES PRO DEO REGE ET PATRIA* [U ovom ćeš znaku pobijediti...]. Ovaj česti natpis na banderijskim zastavama iz 17. i 18. stoljeća možemo objasniti iskazom lojalnosti prema vladarima iz kuće Habsburg.³⁸² Isti natpis nalazi se i na reversu zastave Franje Čikulinija iz 1663. godine, jednoj od tri sačuvane banderijske zastave iz tog razdoblja. Na banskoj zastavi Levina Raucha iz 1869., na vrpcama na kopljištu zastave, bio je natpis „Za kralja, dom i zakon“.³⁸³

Do njegovih nogu, od sredine prikaza prema desno, nalaze se vojni kraljevski simboli Habsburške Monarhije: helebarda, zastave (crveno-bijela, plavo-bijela, zastava oker boje s motivom crnog dvoglavog orla), top i topovske kugle te bubanj. Ti motivi bili su uobičajeni na genealogijama, ali i kao ukrasni motivi na grafikama, naslovnicama knjiga te zidnim dekoracijama.³⁸⁴ Uzevši u obzir krilaticu i vojničke simbole istaknute u prvom planu, možemo zaključiti da je Oršičev rodonačelnik prikazan kao vojnik u službi Habsburške Monarhije, odan Bogu i domovini. Vjerojatno je prikazan vojnik koji je utjelovio lik Oršičevog idealiziranog i gotovo mitologiziranog pretka koji ujedno posjeduje sve vrline poželjne ranonovovjekovnom plemiću.³⁸⁵

Tekstualni dio rodoslovlja započinje svojevrsnim horizontalnim nizom od šest muškaraca, braće Martina Lapsanovića, kneza od Karina i Gorice i Vuina (*Oštrovuina*), te Vuinovih sinova. Od Martina se vertikalno nastavlja rod, te se, prateći nizove potomaka finalno dovodi do tekstualno elaboriranog, no vizualno pojednostavljenog obiteljskog rodoslovlja. Takvim prikazom ono replicira botanički pravilan oblik i strukturu stabla te gornjim dijelom implicira potencijalno daljnje širenje. Na Oršičevoj genealogiji grananje je izvedeno samo na nekoliko mjesta te je ispravno čitanje onemogućeno bez prethodnog poznavanja obiteljske genealogije. U slučaju Oršičevog rodoslovlja, naglašena središnja os stabla jedina je grana, a bočne grane gotovo su bez svoje „heraldičke“ funkcije i u pravilu služe samo kao ukras. Tome

³⁸²Primjerice, ova krilatica nekoliko se puta spominje u opusu Pavla Rittera Vitezovića, a Zrinka Blažević interpretira je kao jedan od načina Vitezovićevo kreiranja i legitimiziranja osobnog identiteta kao lojalnog vojnika. Navodi i da maksima odražava njegov „etički imperativ“ i „vrijednosnu hijerarhiju“, u skladu s tadašnjim plemićkim moralnim kodeksom; Blažević, *Vitezovićevo Hrvatska*, 165.

³⁸³Jelena Borošak-Marijanović, „The Collection of Flags and Streamers at the Croatian History Museum“, u: *Proceedings of the XX International Congress of Vexillology Stockholm, 27th July to 1st August 2003*, ur. Jan Oskar Engene (Bergen: Nordic Flag Society, 2004), 98–99; Iskra Iveljić, *Anatomija jedne velikaške porodice Rauchovi* (Zagreb: FF Press, 2014), 38.

³⁸⁴Posebno su zanimljivi primjeri sličnih zidnih dekoracija iz 18. stoljeća na Draškovićevom dvoru Trakošćan. Pojedine reprodukcije vidi u katalogu: Zdenko Balog, „Dvorana oružja: Fragmenti zidne dekoracije (kat. jedinice 271–275, 280)“, u: *Od svagdana do blagdana. Barok u Hrvatskoj, Kultura življenja u 17. i 18. stoljeću u Hrvatskoj*, ur. Vladimir Maleković (Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 1993), 330–333.

³⁸⁵Željka Kolveshi, autorica pripadajuće predmetne kartice, navodi da je riječ o Martinu Lapsanoviću.

je djelomično uzrok činjenica da Krsto predstavlja samo slavetičku granu obitelji, te su izostavljena daljnja grananja do kojih je došlo u narednim stoljećima.³⁸⁶ Takvom vizualizacijom stablo više nalikuje na mladu, pomalo nejaku voćku koja se snažno uspinje prema vrhu, na čijim su granama poput plodova istaknute kraljevske povelje kao potporni stupovi.

U vlasništvu obitelji nalazila se još jedna genealogija obitelji Oršić i Zichy, vjerojatno iz sredine 18. stoljeća [Sl. 33].³⁸⁷ Prikazana je kao nisko stablo koje se grana uz dva debla. Suprotno uobičajenom, Krsto i Josipa nalaze se na dnu pri zemlji, a njihovi predci, muškarci lijevo i žene desno na predimenzioniranim listovima bočnih grana. Na desnoj grani navedeni su Josipini roditelji, otac grof Petar Zichy i majka grofica Suzana Zichy rođena Bercsény. Lijevo su navedeni Krstini roditelji, otac Bernard Oršić i majka Ana Patačić; djed Anton Oršić i baka Teresia Wintershoffen; pradjed Franjo Oršić i prabaka Ana Gottal; šukundjed Ludvig Oršić i šukunbaka Barbara Budaczky.³⁸⁸ U donjem dijelu slike je natpisna lenta s tekstom na njemačkom.

3.2.1.2. Heraldički motivi na genealoškom stablu

Na rodoslovnom stablu obitelji Oršić iz Muzeja grada Zagreba prikazano je nekoliko varijanti obiteljskog grba [Sl. 31].³⁸⁹ Na dnu prikaza nalaze se tri varijante manjih i jednostavnijih grbova. S obzirom da je namjera ovoga rodoslovlja bila potvrđivanje podrijetla od Lapčana, zanimljivo je što je s prikaza izostavljen najstariji Oršićev grb kao izravna poveznica. Na grbu iznad Martina Lapsanovića u donjem središnjem dijelu rodoslovnog stabla obitelji Oršić u štitu je savijena ruka sa sabljom koja izvire iz oblaka. Nad pregibom su nanizane tri krune, a nad štitom jedna velika. Na grbu dolje, lijevo, kod Radule Lapsanovića, štit u sredini sadrži tri zlatne krune; na grbu kod Mihajla Lapsanovića, dolje desno štit sadrži savijenu ruku sa sabljom koja izvire iz nakupine oblaka. Nije poznato jesu li i u kojem razdoblju ovi grbovi bili u funkciji, kao ni tko su im bili nositelji. Isključena je mogućnost da je riječ o Oršićevim ne-plemićkim (građanskim) grbovima zbog motiva plemićkih kruna. Iz tog razloga moguće je

³⁸⁶Matice rođenih daju naslutiti da je u 17. i 18. stoljeću postojalo nekoliko grana obitelji Oršić i to na području Zagrebačke, Međimurske, Varaždinske, Koprivničko-križevačke, Krapinsko-zagorske te Virovitičko-podravске županije.

³⁸⁷Papir oslikan vodenim bojama, 45x57,5 cm. Hrvatskom povijesnom muzeju 1901. godine poklonio Stjepan Vukovinski, župnik u Krapini. Inv. br. 4246; Vlasta Brajković, *Grbovi, grbovnice, rodoslovlja. Katalog zbirke grbova, grbovnica i rodoslovlja* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 1995), 40, 151.

³⁸⁸Kod svih je navedena titula Freiherr/Freifrau koja, ovisno o slučaju označava plemićki status baruna ili slobodnog gospodara.

³⁸⁹Za grbove vidi: Bojničić, *Der Adel von Kroatien und Slavonien*, tab. 98

zaključiti da nemaju heraldičku ulogu te da je riječ o invenciji sa svrhom svojevrsnog simboličkog popunjavanja rodoslovlja.

Najznačajniji Oršićev heraldički motiv je grofovski grb koji je prikazan dva puta, u donjem dijelu kod glave ležećeg vojnika te u gornjem dijelu slike kod imena Ivana Franje i Baltazara Oršića, njegovih prvih nositelja.³⁹⁰ U štitu su ruka sa sabljom i tri plemićke krune.³⁹¹ Iznad štita su tri otvorene kacige s turnirskim ogrlicama, a nad njima u sredini Bogorodica na polumjesecu sa zvjezdanom aureolom oko glave, rukama sklopljenih u molitvi.³⁹² Lijevo je dvoglavi okrunjeni orao raširenih krila koji u ustima drže okove. Desno je savijena ruka s mačem, lik posuđen iz štita no obrnuto orijentiran, na čijoj mišici stoji manji jednoglavi orao raširenih krila. Odabir heraldičkih motiva koji impliciraju temu ratovanja s Osmanlijama – trobrijeg u dnu štita te ruka sa sabljom – usklađen je sa životnim pozivom njegova tadašnjeg nositelja Ivana Franje Oršića.³⁹³ Motiv Bezgrješne Bogorodice interpretira se kao vid reprezentacije religijskih vrijednosti, a dvoglavi (habsburški) orao na grbovima, kao i na zastavi, označava lojalnost prema vladaru iz kuće Habsburg.³⁹⁴

Osim grbovlja i gesla, na rodoslovlju su prikazane ptice koje također nose određenu simboliku. Pri samome vrhu stabla prikazano je pet roda koje su zarile glavu unazad među krila,

³⁹⁰Reproduciran u Bojničiću kao četvrta varijanta: *ein r. gekleideter, rechtsgekehrter, gebogener Arm, IV. 13 in t. Faust einen Krummsäbel haltend, überhöht von drei übereinander gereihten g. Blätterkronen. Gewaffneter, gekrön. x Doppeladler, in d. Schnäbeln eine g. Kette mit einer g. Münze haltend. Auf einer mit d. Hörnern nach aufwärts strebenden s. Mondessichel stehend eine w. gekleidete Jungfrau, mit wallendem b. Schleier, das Haupt v. zwölfsechstrahligen g. Sternen umgeben, die Hände zum Gebote gefaltet (Mutter Gottes). Der Arm d. Schildes, linksgekehrt und pfabweise gestellt, im Gelenke besteckt mit einem linksgekehrten x Adler, die Klinge d. Säbels aber versehen mit einer g. Kette, woran eine g. Münze hängt.*; Bojničić, *Der Adel von Kroatien und Slavonien*, tab. 98.

³⁹¹Dok se u pravilu kacige ukrašavaju plemićkim krunama, krune u štitu uglavnom korespondiraju sa statusom nositelja. Na naslikanom grbu se pojavljuje samo jedna varijanta kakvu Zovko naziva „plemićkom krunom starijeg tipa“; Davor Zovko, *Obiteljski grb. Pravo na grb, nošenje grba, usvajanje grba* (Zagreb: Laurana, 2009), 52, 55–58. Usporedi ilustraciju: Bojničić, *Der Adel von Kroatien und Slavonien*, tab. 98

³⁹²Razlika između grbova nositelja različitih staleža uočava se u prikazivanju kruna i kaciga. Otvorena kaciga smatra se vanjskim obilježjem plemićkih grbova, a zatvorena građanskih iako je njeno prikazivanje bilo dopušteno svima. Uz otvorene kacige uobičajen je prikaz turnirske ogrlice; Zovko, *Obiteljski grb*, 47–48.

³⁹³Riječ je o varijanti grba vojnog plemstva sa specifičnim nazivljem za koje Matea Brstilo Rešetar zaključuje da je rezultat infiltracije živih slika s ratišta [u ratovima protiv Osmanlija]. Ista navodi da u konačnici takvi grbovi, osim što predstavljaju svog nositelja, prenose kolektivno sjećanje na prošla zbivanja. Korišteni simboli i sintaksa tako se razlikuju od heraldike zapadnih zemalja, a srodna joj je mađarska tradicija. Opširnije o tome vidi: Matea Brstilo Rešetar, „Heraldčko nazivlje na temu ratovanja s Osmanlijama“, *Povijesni prilozi* 38 (2010): 71, 73, 86–87.

³⁹⁴Dubravka Peić-Čaldarović, „Grbovi hrvatskoga plemstva – činjenice kulturnog naslijeđa i identiteta“, *Povijesni prilozi* 31 (2006): 91.

a prva među njima korača prema naprijed [Sl. 32].³⁹⁵ Prema predaji, roda hrani svoje ostarjele i onemoćale roditelje zbog čega im se pripisuje simbolično značenje zahvalnosti, suosjećanja i ljubavi prema roditeljima.³⁹⁶ Simboliku róda u heraldici ranog novog vijeka vrlo dobro opisuje heraldički priručnik *A Brief Historical discourse* iz druge polovice 17. stoljeća: *Ciconia: Pietas erga parentes, gratitudo. Colus & fusus. Fatum seu mors, nuptiae*. [Sućut prema roditeljima, zahvalnost. Preslica i vreteno. Sudbina ili smrt, brak, op.a.]³⁹⁷

Narudžba se pripisuje Krsti II. Oršiću te se datira u 1748. godinu. S obzirom na sadržaj djela, odnosno, njen zadnji unos, ovim radom se predlaže korekcija na četiri godine ranije – 1744. godinu. Naime, povod njenom naručivanju moglo je biti odlikovanje vitezom zlatne ostruge 1741., te dobivanje titule grofa 1744. godine. Također, *terminus post quem* definira izostanak podatka o Krstinoj supruzi s kojom se vjenčao 1744. godine, a koja bi svakako bila upisana.³⁹⁸

Upravo je logično da motiv róda uvodi u raspravu o naručitelju i kontekstu nastanka obiteljskog rodoslovno stabla. Naime, nalazi se i na osliku ovalne dvorane u dvorcu u Gornjoj Bistri, a simboliku bismo mogli opravdati Krstinim osjećajima poštovanja prema roditeljima umrlima u njegovoj ranoj mladosti – otac Bernard umro je 1721., a majka Ana Marija 1734. godine. Šire gledano, Krstina zahvalnost može podrazumijevati sve njegove pretke čiji su napori i djela dovela do njegova trenutnog statusa.

3.2.2. *Auditoribus oblatum*

Godine 1775. objavljena je završna rasprava studenata filozofije Mauricija Končića i Mateja Klešića pod nazivom *Auditoribus oblatum (...) Propositiones ex Universa Philosophia*.

³⁹⁵Motiv ptica čest je na grbovima, a ponekad je teško razaznati točnu vrstu. O naravnim likovima u heraldici vidi: Bartol Zmajčić, *Heraldika, sfragistika, genealogija, veksikologija, rječnik heraldičkog nazivlja* (Zagreb: Golden marketing, 1996), 32–41 te posebno 39.

³⁹⁶Također se smatraju simbolima besmrtnosti i dugovječnosti, budnosti, kontemplacije, razboritosti, sućutnosti, plodnosti, meditacije i kreposti; „Armorial Gold Heraldry symbolism Library“, pristup ostvaren 9.10.2018., <http://www.heraldryclipart.com/symbolism/s.html>. O simbolici roda vidi i: James Hall, *Rječnik tema i simbola u umjetnosti*, preveo Marko Grčić (Zagreb: IP August Cesarec, 1991), 293; Hope B. Werness, *Continuum Encyclopedia of Animal Symbolism in World Art* (New York: The Continuum, 2006), 392; te u kršćanskoj umjetnosti: Marijan Grgić, „Roda (Ciconia)“, u: *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, ur. Anđelko Badurina (Zagreb: Sveučilišna naklada Liber: Kršćanska sadašnjost: Institut za povijest umjetnosti, 1979), 510.

³⁹⁷Thomas Philipot, *A Brief Historical discourse of the Original and Growth of Heraldry, Demonstrating upon what rational Foundations, that Noble and Heroick Science is established* (London, 1672), 29; „Heraldic 'meanings'“, pristup ostvaren 13.1.2018., <http://www.americancollegeofheraldry.org/achsymbols.html>

³⁹⁸Nada Premerl, *Muzej grada Zagreba: vodič* (Zagreb: Muzej grada Zagreba, 2002), 81.

Ex Logica et Metaphysica. Et Physica [Sl. 34, Prilog 1]. Rasprave (tjedne, mjesečne ili završne na kraju školovanja) bile su propisane pavlinskim zakonodavstvom (*Ratio studiorum*) kao oblik obuke i provjere stečenog znanja. Osim na matičnom sveučilištu u Lepoglavi i u drugim samostanima (Čakovcu, Remetama, Olimju), održavale su se i u domovima velikaša.³⁹⁹ Teza je obranjena 1775. godine u pavlinskom samostanu sv. Helene kod Čakovca, na visokoškolskoj obrazovnoj ustanovi za pavline sa sjedištem u Lepoglavi, a raspravu je vodio pavlinski profesor o. Teofil Genar.⁴⁰⁰ Kako je navedeno na naslovnici, posvećuje se Krsti Oršiću *de Szlavetich, perpetui in Tunin, Carina, et Nelipath* kao njezinu patronu i meceni (*domini patroni ac moecenatis gratiosissimi*).⁴⁰¹ Svojevrsan *laudatio* još je vidljiviji u predgovoru gdje su navedeni neki dijelovi Oršićeva podrijetla, koji potpisuju profesor, inicijator publiciranja, i studenti. U opširnom predgovoru ističe se, primjerice, da povijest Krstine obitelji započinje sa zadnjim neovisnim hrvatskim kraljem Zvonimirom.⁴⁰² Spominje se i Mihael kao slavni heroj koji je bio prozvan strahom Bugara. On je poginuo na Kosovom polju (*Campo Cassoviensi*) boreći se za vjernu domovinu i kralja, zbog čega je njegov sin Martin bio nagrađen Kninom i Nelipićem, najvećim posjedom u Dalmaciji.⁴⁰³ Spomenut je također Ivan Oršić koji se iskazao herojskom snagom kod opsade Konstantinopola.⁴⁰⁴

³⁹⁹*Auditoribus oblatum dum sub gloriosissimus auspiciis (...) Christophori ab Orsich de Szlavetich ac moecenatis gratiosissimi, philosophicas theses defenderent R. R. Mauritius Konchich et Mathaeus Klessich (...) in (...) monasterio s. Helenae supra Csaktornyam die 29 Augusti anno 1775. praeside R. P. Theophilo Genar, Varasdini: typis Joannis Thomae nobilis de Trattnern (...), [1775]; Ante Sekulić, „Sustav visokoškolskog odgoja hrvatskih pavlina“, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 23 (1997), br. 1–2 (45–46): 234–235.*

⁴⁰⁰O. Teofil Genar bio je redoviti svećenik lepoglavskog samostana 1770. godine („*correpetitor* i *collega* oca Provincijala, knjižničar“). U razdoblju 1774. – 1776. bio je profesor filozofije na lepoglavskoj školi, te 1779. – 1783. profesor na bogoslovnoj školi. Osim toga, 1774. godine tiskao je teze iz logike i metafizike, te 1779. objavio teološke teze; Kamilo Dočkal, *Povijest pavlinskog samostana Blažene Djevice Marije u Lepoglavi* (Zagreb: Glas Koncila, 2014), 392; Ante Sekulić, „Pisci povijesti pavlinskog reda“, u: *Kultura pavlina, 1244–1786. Slikarstvo, kiparstvo, arhitektura, umjetnički obrt, književnost, glazba, prosvjeta, ljekarstvo, gospodarstvo*, ur. Đurđica Cvitanović, Vladimir Maleković, Jadranka Petričević (Zagreb: Globus: Muzej za umjetnost i obrt, 1989), 308.

⁴⁰¹*Auditoribus oblatum dum sub gloriosissimus auspiciis excellentissimi ac illustrissimi domini comitis Christophori ab Orsich de Szlavetich, perpetui in Tunin, Carina et Nelipath, equitis aurati, sac. caes. reg. et apostolicae majestatis camerarii, consilarii, generalis campi mareschalli locumtenentis, excelsae tabulae banalis assessoris, nec non inclitorum comitatum modrussiensis perpetui, zagrabiensis vero actualis supremi comitis domini patroni ac moecenatis gratiosissimi (...).* U primjercima iz NSK i OSZK djelo je naknadno privezano starijem djelu isusovca Francisca Carola Palme, *Heraldicae regni Hungariae specimen (...)* iz 1766. godine.

⁴⁰²*(...) Illustrissimae Familiae Tuae, qua beata memoriae ultimo independentis Croatiae Regi Zvonimiro esse initia, Auditoribus oblatum,* (bez numeracije).

⁴⁰³*(...) Hinc est quod Michael Inclitus ille Heros Terror Bulgarorum & gloria gentis sua à Colomano Rege appellatus, in Campo Cassoviensi pro fide Patria & Principe fortiter dimicando gloriosam mortem opetierit, pro Insignibus meritis in superstite filio Martino ab Orsich Amplissimis in Dalmatia Tunini & Nelipath Dominiis ab eodem Rege praemiatus., Auditoribus oblatum,* (bez numeracije).

⁴⁰⁴*(...) Hinc pariter est quod Joannes quondam Orsich Comitatus Cetinae Domini sin Obsidione Constantinopolitana egregiae Heroicaeque Virtutis sua ac fortitudinis summam laudem retulerit., Auditoribus oblatum,* (bez numeracije).

Takav oblik predgovora može se smatrati uobičajenom praksom kojom autori ranonovovjekovnih djela izražavaju zahvalu pojedincima koji su na neki način pomogli školovanju autora ili doprinijeli izdavanju disertacije.⁴⁰⁵ S obzirom da je sudjelovanje velikaša na raspravama bilo uobičajeno, vjerojatno je upravo to bila Krstina uloga.⁴⁰⁶ Detaljnije od toga nije moguće dokazati, kao ni konkretniju vezu između Krste i studenata i profesora sa sveučilišta.⁴⁰⁷ Što se tiče predgovora u kojem se spominju konkretni dijelovi Oršićevog podrijetla, nameće se pitanje u kojoj je mjeri mecena intervenirao u njegov sadržaj. Moguće je tek zaključiti da su pojedini dijelovi zasigurno bili dio opće poznatog znanja o plemićkoj obitelji, a ostalo, u skladu s tadašnjom praksom, dodatno naglašavanje Krstinog slavnog podrijetla i statusa.

3.2.3. Povijesna memorija i njena afirmacija. *Zpomenek preizvissenoga*

Netom po sahrani Krste Oršića 27. veljače 1782. godine u župnoj crkvi sv. Jurja u Gornjoj Stubici, po želji njegovih potomaka izdaje se pogrebni govor zagrebačkog kanonika Filipa Wohlgemutha [Prilog 2].⁴⁰⁸ Važnost tog govora i izdanja pod nazivom *Zpomenek preizvissenoga, y preszvetloga goszpodina groffa Kristoffa Orssich od Szlavetica...* (1782.) je dvojaka.⁴⁰⁹ U nadahnutom govoru Wohlgemuth se osvrće na pokojnikov život i njegova

⁴⁰⁵Krstin studentski kolega, i kasnije zagrebački biskup, Ivan Paxy također bio mecena dvaju djela koja su njegovim troškom objavila dva zagrebačka studenta filozofije uz priložene teze obranjene 1770. i 1771. na javnim ispitima.. Kraće informativno i zanimljivo razmatranje fenomena predgovora i posveta s brojnim primjerima, vidi u: Rafo Bogišić, „Posvete i predgovori u hrvatskih pisaca 18. stoljeća“, u: *Dani hvarskog kazališta. Hrvatska književnost 18. stoljeća – tematski i žanrovski aspekti*, ur. Nikola Batušić et al. (Split: Književni krug, 1995), 5–29; Korade, „Ivan Krstitelj Paxy“, u: *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, ur. Franko Mirošević (Zagreb: Školska knjiga, 1995), 416.

⁴⁰⁶„Na raspravama su sudjelovali crkveni uglednici (biskupi, prelati), društveni dostojanstvenici (grofovi, baruni župani), a također i profesori drugih sveučilišta iz Ugarske i Poljske“; Sekulić, „Sustav visokoškolskog odgoja“, 234–235.

⁴⁰⁷Biografije tadašnjih studenata Klešića i Končića nisu poznate, a iz literature se naslućuje da nisu napredovali do statusa doktora filozofije. Također, u obiteljskom arhivu nisu pronađeni dokumenti kojima bi se dotični mogli dovesti u vezu s Krstom Oršićem.

⁴⁰⁸Filip (Philippus) Wohlgemuth (1742. – 1804.) studirao je teologiju u Bolonji, bio podravnatelj hrvatskog kolegija u Beču, župnik župe Sunja, Ivanić te sv. Ivana u Novoj vesi, čazmanski kanonik (od 1766.), zagrebački kanonik (od 1781.), nasljednik zagrebačkog biskupa i rektor teološkog fakulteta te prisjednik naučnog povjerenstva (1787.), dubički arhiđakon i generalni vikar (1793.), lektor (1796.), kustos (1801.); Ljudevit Ivančan, *Podaci o zagrebačkim kanonicima*, strojopis (Zagreb, 1912 – 1924), sv. 3: 887–888.

⁴⁰⁹*Zpomenek preizvissenoga, y preszvetloga goszpodina groffa Kristoffa Orssich od Szlavetich (...)* kada vu farnoj czirkvi Gornye Ztubicze szvoje proti tak vrédnomu otczu, pokornozti, zahvalnozti, lyubavi, dúšnozt preszvetli szini nygovoi zverssiliszu Dan 27 meszeczca Februara, letta 1782. Napervo poztavlyen od Filippa Wohlgemuth (...)
Vezda poleg Selye izte gospode groffov na szvetlo dan (Vu Zagrebu: pritzkan po Josefu Karolu Kotsche, 1782). Godine 1858. u tiskari Ljudevita Gaja ponovno se objavljuje na njemačkom jeziku pod nazivom: *Gedächtnissrede*

postignuća. Ohrabruje ožalošćene ističući Krstine vrline i djela koja služe na čast obitelji i cijelom narodu, ne ulazeći u dodatna objašnjenja obiteljske prošlosti. Izgledno je da je nazočne bilo dovoljno samo podsjetiti da Krsto potječe od starih hrvatskih rodova, da mu je obitelj bila povezana s brojnim značajnim obiteljima, da je bio jedan od pojedinaca koji su zaslužni za njezin ugled, i tako dalje.⁴¹⁰ Također, znakovito je sve ono što govornik na samom događaju nije izgovorio, već se podrazumijevalo kao opće mjesto (povijesna memorija) (*doztaje zpomenuti, kaj prez toga vsem znano je*).⁴¹¹ U svakom slučaju, segmenti Oršičeve obiteljske predaje bile su opće poznati početkom 18. stoljeća, barem među hrvatskim plemstvom. Na to upućuje genealoško stablo obitelji Patačić (*Arbor generationis et successionis de et In Castro ac bonis melen aliter Zaieszda. Anno 1728*) u kojem se pri spomenu barunice Marte Oršić, druge supruge Nikole Patačića II., navodi da potječe od roda Lapsanovića i Karinjana (*Lapsanovich de Iabogonov Comitatum de Karina*).⁴¹²

U otisnutoj verziji propovijedi nepoznati priređivač – jedan od Krstinih sinova – svaku je kanonikovu reminiscenciju dodatno elaborirao u bilješkama.⁴¹³ Zanimljivo je isticanje važnosti posjeda kao sredstva samoidentifikacije, putem kojih se pokušava konstruirati logičan kronološki slijed. Tako Oršiće najprije navodi *knezove od Goricze y Carine*. Posjedovanje *knežije od Cetine* od 1105. godine povezuje s novim prezimenom *Lapsanović od Jabogonov*. Uz gospodstvo Nelipat, koje posjeduju oko 1343. godine, autor povezuje preuzimanje naziva „Nelipići“. Navodi se podatak da su godine 1390. primili knežiju Tunina čiji pridjevnik dodaju prezimenu Oršić u vrijeme Pavuna Lapsanovića, Oršićkinog sina. Autor navodi i godinu 1400. te njihova imanja i knežiju u Cipru, a 1463. godine vlasništvo nad gradom Stattenberg. Od

Seiner Excellenz dem (...) Grafen Christoph Oršić von Slavetić (...) als seine hochgebornen Söhne die, einem so wüerdigen Vater schuldige Pflicht des Gehorsams (...) / Dargebracht von Filip Wohlgeomuth(...) (Agram: Druck von L. Gaj, 1858).

⁴¹⁰*Meni, kajti govorim od Velikassa, koj kuliko Rodu szvojemu dusem bil je, tuliko povernul je, k-czilu govorenya mojega doztaje zpomenuti, kaj prez toga vsem znano je, da najmre KRISTOFF nass plemena Odvetek bilje, kotero gledech y na Red Priimena ORSSICHIANZKOGA* na vnogoverzten ter nepretergnyen zavez z-drugemi poglavitessemi Hisami** med naj ztaressesmi Orszåg nass vszigdar broil je, od vnego vremena na chazt Velikàssev, pervoga plemenschine reda*** zdignyeno postuje., Zpomenek preizvissenoga, 5.*

⁴¹¹*Zpomenek preizvissenoga, 5*

⁴¹²*Nicolaus III. Vx-Ima Catharina è Comit. de Ratkay. 2da Martha è Baronibus ab Orsich G – Hujus Familia è Regibus de Goricza descendens iam in Anno 1105. Cum Principum Sangvine Comixta Sub nomine Lapsanovich de Iabogonov Comitatum de Karina in Dalmatia et Croatiae Floruit, Aleksandar Antun Patačić, Status familiae Patachich sive notitia illius universalis honorifica aequae ac utilis ex archivis et documentis authenticis desumpta ac Viennae in hunc librum anno MDCCXXX [1740.] redacta, 166–167.*

⁴¹³Za usporedbu, objavljena propovijed istog kanonika Filipa Wohlgeomutha prilikom ukopa Ivana Bedekovića Komorskog 1787. godine nije dopunjena bilješkama. *Sermo in funere (...) domini Joannis Bedekovich de Kumur (...) dum illi magistratus publicus honoris gratique animi causa parentaret Zagrabiae in aede d. Marci XIV. Martii MDCCXXXVII. habitus a Philippo Wohlgeomuth (...).* Zagrabiae: typis Josephi Caroli Kotsche, 1787.

značajnijih pojedinaca ističe Radulu Lapsanovića *strah Bulgariana*, Ivana Oršića koji se borio s Konstantinom Paleologom, te Ludovika koji je sa sinom Stjepanom poginuo pri opsadi Sigeta. S obzirom da je riječ o svojevrsnom nekrologu, potkrjepa izvorima i dokumentima koja izostaje bila bi suvišna.

3.3. *Genealogia comitum Orsich de Szlavetich*

Genealogia ab Illmorum comitum Orsich de Szlavetich deducta ex registratis documentis 1799. naziv je rodoslovlja koje prikazuje grananje obitelji Oršić, sa ženskom lozom, koje je ispisano na brojnim papirima spojenim u cjelinu; možda pripremnom crtežu kao predlošku za rodoslovlje [Sl. 35].⁴¹⁴ Uz svaki unos naznačena je lokacija dokumenta koji bi ga trebao potkrijepiti. Prema natpisu na dnu spisa *Genealogia excelsae ac porvetusta Prosapiae comitum Orsich de Szlavetich documentata seu ex registrati Instrumentis per Registratorem Ludovicum Czvetanovich deducta et elaborata in anno 1799 in arce ztubicza (...)*, izradio ga je Ludovik Cvetanović (Ludovicum Czvetanovich) 1799. godine na temelju arhivskih dokumenata koji su tada bili pohranjeni kod Oršićevih.⁴¹⁵ U ovom kontekstu najzanimljiviji dio genealogije je onaj koji prikazuje same početke obitelji.⁴¹⁶ Podrijetlo je vizualizirano vrlo jednostavno: jednostupčano u pravokutnicima, s navedenom muškom nasljednom linijom odozdo prema gore, započinjući u drugoj polovici 11. stoljeća. Na dnu stabla je rodonačelnik Mihael Lapsanović od Jabogonova, knez od Karina i Gorice, nakon kojeg se nižu generacije: Martin Lapsanović → Pavao Lapsanović → Mihael Lapsanović (stariji) → Mihael → Isao → Grgur → Vladislav → Ivan → Petar → Ludovik → Pavao Lapsanović od Oršić-града → Stjepan Oršić → Ivan stariji → drugi Ivan sa ženom Anom Konjski. Slijedi Matija Oršić, čija je žena bila Margareta.⁴¹⁷

⁴¹⁴HR–HDA–749–OOC, kut. 26, fasc. 2.

⁴¹⁵Obiteljski fond koji se danas čuva u HDA pod signaturom HR–HDA–749 sadrži spise koji su prikupljeni putem raznih akvizicija i depozita. Značajan dio čini građa koja se nalazila u dvorcu u Gornjoj Stubici te u Slavetiću. Dokument je pohranjen u kutiji 26 zajedno s raznim popisima i rukopisnim inventarima (razni abecedni popisi mjesta/posjeda i imena obitelji koja iz arhivske građe), nekadašnjeg arhiva koje je u većoj mjeri, ako ne i u potpunosti, izradio Ludovik Cvetanović 1799. godine u Gornjoj Stubici. U drugom fasciklu unutar iste kutije Oršićev arhivist je sastavio popis u kojem kronološki navodi dokumente o Oršićima. Popis započinje imenima Pavla, Petra, Jurja i Jakova, sinova Ladislava Oršića iz 15. stoljeća naznačujući kutije ili mape i fascikle s pripadajućim dokumentima bez spomena Lapsanovića. Logično je pretpostaviti da se u jednom trenu u arhivu nalazio neki zapis o obiteljskoj predaji na koji se arhivist pozivao.

⁴¹⁶HR–HDA–749–OOC, kut. 26, fasc. 2.

⁴¹⁷*Michael Lapsanovich de Jabogonovi" comes de carina et Goricza / genuit / Martinum Lapsanovich / qui / Paulum Lapsanovich / alterum Michaellem Lapsanovich / itidem Michaellem / qui / Isao(?) / qui / Gregorium / qui / Uladislavum / qui / Joannem / qui / Petrum / qui / Ludovicum // qui / Paulum Lapsanovich ab Orsichvara / qui /*

3.4. Ivan Kukuljević Sakcinski i *Pleme grofovah Oršićah*

U raspravi o Oršićevoj genealogiji nemoguće je zaobići Ivana Kukuljevića Sakcinskog, autora elaboriranog narativa obiteljske predaje iz 1846. godine [Prilog 3].⁴¹⁸ U potonjem tekstu Kukuljević elaborira rodoslovlje obitelji Oršić, započevši s Radulom Lapsanović od Jabogonov (umro 1064.) od sredine 11. stoljeća, završavajući s generacijom svoga suvremenika Jurice Oršića (1780. – 1847.) sredinom 19. stoljeća. Stvarajući dojam kontinuiteta i sukcesivne linije potomaka i generacija, rodoslovlje obuhvaća pojedince i istaknute događaje vezane uz plemićke rodove Lapčana (Lapsanovića), Nelipića te naposljetku Oršiće, kako i sam navodi u uvodnom dijelu: *Pleme Oršićah u staro vrēmerećenih Lapsanovićah a poslie Nelipićah cvalo je već u ono doba, kad još kraljevi od kèrvi hèrvatske, narodu svomu poglavari biahu.*⁴¹⁹

Prema Kukuljeviću, muška loza se nastavlja ovim slijedom: Radula Lapsanović od Jabogonov → Mihajlo ∞ Vujnica → Martin Lapsanović → Pavun ∞ Novakovićevo → Mihajlo II. ∞ Miloslava Šubić → Mihajlo III. → Isan Lapsanović od Nelipca ∞ Jana Babonić → Gergac Juraj Nelipić → Vladislav Nelipić ∞ Vladislava Svadich → Ivan I. ∞ Margarita od Jablanovich → Ivan II. Nelipich → Ivan III. Oršić ∞ Juliana Olimpia → Mihalj Petar (Perica) → Ljudevit ∞ Mare Šubić od Parne → Pavao III. ∞ I. Bara Budačka, ∞ II. Jana Barilovička → Ivan IV. ∞ Jelena Kojnski (sic!) → Stjepan II. ∞ Ana Babonosić-Benvenuti → Matija ∞ Žužana Dorotić → Ivan Franjo *baron od Karina, Nelipca i Knina* ∞ Jelisava Petričević → Antun ∞ Ana (sic!) Wintershoffen → Bernardo ∞ Jana Patačić → Kristofor ∞ Josipa Zičieva. Slijede njihovi sinovi s djecom: Adam ∞ Leonarda Vojkfy (djeca: Regina ∞ Henrik Sermage, Josipa ∞ Ferdinand Kulmer, Juraj ∞ Wilhelmina Hiller), Ivan Nepomuk ∞ Eleonora Keglević (djeca: Ernest, Vilhelm, Karlo, August, Valburga ∞ Marko Delivuk, Antonia ∞ B. Lichtenberg) i Franjo III.

Važno je napomenuti da je Kukuljević podrijetlo prikazao na gotovo pedeset stranica, a velik je dio jasno potkrijepljen izvorima. Služio se srednjovjekovnim listinama i poveljama, odnosno njihovim prijepisima i objavljenim vrelima u djelima iz 18. i 19. stoljeća.⁴²⁰ Unatoč

Stephanum Orsich / qui / Joannem alterum / qui / Itidem Joannem qui cum Anna Konszky / genuit / Matthiam Orsich – huius uxor erat Margaretha filia Ladislai Bakovachky; ex suis consorte catharina filia Michaelis filij eos ... Kykevych de falso Lomnicza. Uz imena se navodi „f1n1 et f2n2“ što je vjerojatno stara arhivska oznaka koja se odnosi na broj fascikla (1 i 2) i dokumenta (1 i 2) iz Oršićeva fonda, a koju danas nije moguće identificirati.

⁴¹⁸Vidi bilj. 286.

⁴¹⁹Kukuljević Sakcinski, *Pleme grofovah Oršićah*, 4.

⁴²⁰Citira pojedine dijelove: Ivan Lučić Lucius, *Memorie istoriche di Tragurio detto Traù*, knjiga III., poglavlje I, knjiga IV., poglavlje XIV. (Venetia: Presso Stefano Curti 1673.), 247, 341, 354, 376, 428, 454; Giovanni Cattalinich, *Storia della Dalmazia*, god. I. (Zara: Co Tipi dei Fratelli Battara, 1834–1835); Caroli Du Fresne, *Illyricum vetus et novum, sive historia regnorum Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae, Bosniae, Serviae, atque Bulgariae...* (Posonii: typis haeredvm Royerianorvm, MDCCXLVI. [1746]), 132; Daniele Farlati, *Illyricum*

tome, sam Kukuljević dvadesetak godina kasnije postao je svjestan svojih zaključaka i nedostataka te se vrlo oštro iskriticizirao.⁴²¹ Pišući o Mrnjavčiću te o popularnosti genealogija i plemićkih pretenzija za statusom i titulama u ranom novom vijeku, osvrnuo se na obitelji Oršić te napisao da su *izmišljenimi listinami dokazali caru Leopoldu, da potiče iz porodice Lapsanovićah, Nelipčićah i nekih Jabagonov i Karinah, rodjakah Zvonimira kralja, t. j od Lapca u Lici, koje pleme bješe tamo pod različitim imeni porodicah veoma razgranjeno.*⁴²² Iako je javno priznao pogrešku, njegov ispravak ostao je gotovo nezamijećen, a na račun izvornog rada još godinama je dobivao brojne kritike od kolega povjesničara koji su pratili njegov rad ili su se bavili Oršićima, primjerice Franje Račkog⁴²³, Radoslava Lopašića⁴²⁴ i Ivana Bojničića.⁴²⁵

Baveći se kasnosrednjovjekovnim obiteljskim i plemićkim strukturama te Lapčanima i Karinjanima, Ivan Majnarić se kritički osvrnuo na Kukuljevićev rad. U kontekstu historiografije 19. stoljeća, razdoblja prvih sustavnih istraživanja hrvatske povijesti, a pod utjecajem realizma i romantizma, naglašavaju se pojmovi i fenomeni „srodstva“ i „krvnih veza“, čemu nije

sacrum (Venetiis: apud Sebastianum Coleti, 1751), knjiga III, 337, knjiga IV, 295; Georgius Fejér, *Croatia et Slavonia disquisita*, Buda, 1836., 12; Krčelić, *De regnis Dalmatiae*, 114, 190; Mikoczi, *Josephi Mikoczi olim Societatis Jesu*, 433; Švear, *Ogledalo Ilirije*, 319; Georgius Fejér, *Croatia et Slavonia disquisita* (Buda, 1836), 12, 18.

⁴²¹Kukuljević navodi da je narativ nastao po *Vitezoviću krivo skovanoga rukopisnoga rodoslovja (...) izvodivši jih ih Lapsanovićah Nelipčićah i knezovah cetinskih, što ovim javno poriče*. Poznato je da je Vitezović proučavao heraldiku i genealogije plemićkih obitelji, no zasad nije utvrđeno o kojem je Vitezovićevom rukopisu riječ. Kukuljević je u svojoj knjižnici imao djelo Baltazara Adama Krčelića, *De familia Lapsanovichiorum et ex hoc descendentes in specie familiae Vojkovichiorum* iz kojeg je možda crpio podatke za povijest Lapčana koji se smatraju precima Oršića i Vojkovića. U tekstu je već spomenuto da se Krčelić bavio dokazivanjem podrijetla obitelji Vojković; Ivan Kukuljević Sakcinski, „Književnici u Hrvatah s ove strane Velebita, živivši u prvoj polovini XVII. vieka“, *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku* 9 (1868): 245–246; Slavko Peleh, „Ritterov biografsko-heraldički rad i 'Vitezović'“, *Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu* 6 (1975), br. 1: 385; Ivan Kukuljević Sakcinski, *Jugoslavenska knjižnica Ivana Kukuljevića Sakcinskoga* (Zagreb: Knjigotiskarna Dragutina Albrechta u Zagrebu, 1867), 9–10.

⁴²²Kukuljević Sakcinski, „Književnici u Hrvatah“, 245–246.

⁴²³Rački ga je negativno ocijenio istaknuvši da je funkcija narativa bila isključivo slavljenje djela slavnihi muževa i „uzgajanje čuvstva domoljublja“. U raspravi između Račkog i Kukuljevića, i u obranu „neznanstvenog pristupa“ koji se zamjerao Kukuljeviću sudjelovala je i Nada Klaić navodeći da „priprostem puku treba lagana historijska literatura, a ne učeno nadmudrivanje“; Franjo Rački, „Nacrt hrvatske historiografije od 1835.–1885.“, *Rad JAZU* 80 (1886): 4; Nada Klaić, „Kritički pogled na hrvatsku historiografiju u doba romantizma“, *Gordogan* 22 (1986): 15.

⁴²⁴Radoslav Lopašić navodi da Kukuljevićev rad ne može zadovoljiti „ozbiljna povjestnika“ te dodaje: „Kao što nije izviestno, da Blagaji potičju od Rimskih Ursina, hrvatski Frankopani od Anicia, Šubići od Sulpicia: tako nije ni malo vjerovatno, da su Oršići izravni potomci Lapsanovića i Nelipića, koji se s ovim svijetom g. 1437. razstavio, neimavši mužkoga poroda već jedino dvie kćeri. (Vidi pristup k zakonu Vlaškemu u ovomu zborniku, gdje je po najboljih dielih opisan dospjetak Nelipićeva roda.)“; Radoslav Lopašić, *Urbaria Lingua Croatiaca Conscripita, Hrvatski urbari*, sv. I. (Zagreb: U knjižari jugosl. akademije (knjižari dioničke tiskare)), 1894), 253.

⁴²⁵Vidi bilj. 289.

podlegao ni Kukuljević.⁴²⁶ Najveća mu je zamjerka nekritičnost prema vrelima čega je s vremenskim odmakom i novim saznanjima i sam postao svjestan.⁴²⁷ No, dok su arhivski izvori i pitanje njihove vjerodostojnosti bili ključnim segmentom pri tadašnjoj valorizaciji narativa, zanemaren je drugi aspekt – kontekst Kukuljevićevog vremena i vremena Ivana Franje i Krste Oršića.⁴²⁸ Važnost Kukuljevićevog djela je u prilogu za rekonstrukciju ondašnjeg shvaćanja i važnosti obiteljske povijesti kao uobičajenog plemićkog „mentalnog krajobraza“.⁴²⁹

⁴²⁶Ivan Majnarić, „Kasnosrednjovjekovna obiteljska struktura hrvatskoga plemstva“, *Povijesni prilozi* 48 (2015): 9.

⁴²⁷Majnarić, „Nikola Lapsanović“, 16.

⁴²⁸U tom smislu vrijedan je zaključak Ivana Majnarića kao svojevrsna revalorizacija Kukuljevića: „Sve to treba promatrati kao određenu razinu u pristupu spoznaji prošle zbilje i u samom njezinu poznavanju sa stajališta sredine XIX. stoljeća“, Majnarić, „Nikola Lapsanović“, 16.

⁴²⁹Sličnu metodologiju primijenio je i Nenad Ivić u djelu: *Domišljanje prošlosti, Kako je trinestostoljetni splitski arhidakon Toma napravio svoju salonitansku historiju* (Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, 1992).

4. NARUČITELJSKA DJELATNOST OBITELJI ORŠIĆ U 18. STOLJEĆU – ODRAZ NARUČITELJA U INTERIJERU REZIDENCIJA

S obzirom na namjenu, a time i razinu važnosti i reprezentativnosti, pojedinim prostorijama u dvorcu posvećena je veća pažnja od drugih. To su one kojima se u najvećoj mjeri koriste njihovi vlasnici i njihovi gosti. Iako je stupanj ukrašenosti interijera, dakako, ovisio o ugledu i financijskim mogućnostima vlasnika, sačuvani primjeri na prostoru Trojedne Kraljevine potvrđuju da ovdašnje hrvatsko plemstvo ipak nije bilo u mogućnosti pratiti raskoš i luksuz austrijskih i mađarskih velikaških rezidencija.⁴³⁰

Osim posjedovanja nekretnina kao sjedišta vlastelinstva smještenih na periferijama, pripadnici hrvatskog plemstva Trojedne Kraljevine u pravilu su imali i kuću (palaču) na Gornjem gradu u Zagrebu.⁴³¹ Krsto Oršić od oca Bernarda naslijedio je drvenu jednokatnicu u Basaričekovoj ulici 9 koju je on posjedovao još 1712. godine. Naime, u popisu kuća iz 1742. godine spominju se Oršići i to među stanovnicima Gornjeg grada, posebice spomenute ulice tada zvane „Plebanuške“.⁴³² Godine 1756. Krsto prodaje kuću Stjepanu i Franji Patačiću, a Lelja Dobronić navodi da je gotovo istodobno od udovice Petra Krajačića Oršić kupio „zidanu kuću zajedno s obližnjom kućom od drvene građe i zemljištima“ u Opatičkoj 12, te susjedno zemljište „na kojem je još dvije godine prije bila neka kućica.“⁴³³ Godine 1779. kupuje i njoj susjednu zidanu kuću u Opatičkoj ulici 14, koje su se nakon smrti Ivana Nepomuka Oršića 1818. godine prodale kao jedan objekt na dražbi, a objedinjeno imanje obuhvaćalo je područje od Opatičke ulice do odvojka potoka Medveščaka, gdje su bile kuće, štagalj (u Dugoj ulici) i brežuljak (prema Kožarskoj ulici).⁴³⁴

⁴³⁰Lelja Dobronić, *Slobodni i kraljevski grad Zagreb* (Zagreb: Školska knjiga, 1992), 154. Posebno je zanimljiv dio poglavlja o plemićkoj svakodnevnici: Jerzy Lukowski, *The European Nobility in the Eighteenth Century* (Palgrave Macmillan, 2003), 122–130; odlomak o morfozama baroka i rokoka u arhitekturi: Edward Bleiberg, *Arts and Humanities Through the Eras. The Age of the Baroque and Enlightenment (1600–1800)*, sv. 2, ur. Philip M. Soergel (Detroit: Thomson Gale Research Inc., 2004), 38–49; Katarina Horvat-Levaj, *Barokna arhitektura* (Zagreb: Naklada Ljevak, 2015), 409–420, 537–560; Ivana Jukić, Maja Katušić, „Svakodnevlje“, u: *U potrazi za mirom i blagostanjem*, ur. Lovorka Čoralić (Zagreb: Matica hrvatska, 2013), 243; Maruševski, „Hrvatsko društvo 17. i 18. stoljeća“, 54–68.

⁴³¹Lelja Dobronić, *Slobodni i kraljevski grad*, 141.

⁴³²Na Markovu trgu se spominju Drašković, Čikulín, Erdödy; u *Benetačkoj* Magdalenić, Sermage; u Mesničkoj Mallakoczy; u Opatičkoj Erdödy; na gornjem gradu stanovali su i Jelačić, Rafaj, Rauch, Kušević, Bužan, i drugi; Rudolf Horvat, *Prošlost grada Zagreba* (Zagreb: Kulturno-historijsko društvo „Hrvatski rodoljub“, 1942), 55.

⁴³³Dobronić, *Slobodni i kraljevski grad Zagreb*, 141.

⁴³⁴*Isto*; Lelja Dobronić, *Zagrebački Kaptol i Gornji grad nekad i danas* (Zagreb: Školska knjiga, 1986), 260–261.

Osim nekoliko sačuvanih baroknih arhitektonskih elemenata na Oršićevim gornjogradskim palačama, o Oršićevim naporima za predstavljanjem u društvu govori tek činjenica da je Krsto poput drugih plemića kupovao čestice na kojima je sagradio reprezentativne palače, dostojne njegovog društvenog položaja.⁴³⁵ Izuzev palače Vojković–Oršić–Rauch, današnjeg Hrvatskog povijesnog muzeja, koju su posjedovali od 1806. do 1847. godine, plemićke palače na Gornjem gradu svojom su jednostavnošću reflektirale skromne prilike u kojima su živjeli najjači hrvatski investitori 18. stoljeća.⁴³⁶ Na prostoru Hrvatskog zagorja i Zagrebačke županije bogatstvom i značajem europskom plemstvu su mogli parirati tek Zrinski i Frankopani te, primjerice Draškovići, Keglevići, Erdödyji. U razmatranje ne ulaze spomenici i djela s područja Slavonije, Baranje i Srijema zbog posve drugačijeg povijesnog konteksta i društvenih zbivanja na tom području u ranom novom vijeku, a koje su rezultirale različitim umjetničkim realizacijama i koncepcijama.

Osim palače u Zagrebu, Krsto je posjedovao i kuću u Varaždinu unutar gradskih zidina, u Kukuljevićevoj ulici, koja je izgorjela u požaru 1776. godine. Nakon požara, na tom mjestu novu kuću oko 1789. godine podiže Baltazar Bedeković. Do 1764. Oršić je posjedovao kuću u takozvanoj *Studentengasse*, nakon čega je prodaje udovici Antuna Jankovića. Nakon smrti udovice Aleksandra Patačića, njihova kuća, na lokaciji („na istoku (uz) gradski bedem, na sjeveru i zapadu uz ulice, na jugu zemljište Fabricijevo“) prodana je Krsti Oršić i Josipi Oršić Zichy. Nakon 1788. Oršić više nema kuću unutar varaždinskih bedema.⁴³⁷

⁴³⁵Dobronić, *Zagrebački Kaptol*, 260; slike uličnog i dvorišnog pročelja na str. 260–261.

⁴³⁶Dobronić, *Slobodni i kraljevski grad Zagreb*, 154.

⁴³⁷Ivy Lentić-Kugli, „Izgradnja Varaždina nakon požara 1776. godine“ (magistarska radnja, Filozofski fakultet u Zagrebu, 1971), 32; Rudolf Horvat, *Povijest grada Varaždina* (Varaždin: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 1993), 266; Adolf Wissert, „Bilješke o nekim varaždinskim kućama“, u: *Spomenica varaždinskog muzeja 1925–1935* (Varaždin: Tisak „Narodne tiskare“, 1935), 39–40, pristup ostvaren 10.11.2018., <http://library.foi.hr/knjige/knjiga1.aspx?C=X00191>

4.1. Gornja Stubica

4.1.1. Okolnosti stjecanja posjeda

Obitelj Oršić dolazi na prostor Hrvatskog zagorja sredinom 17. stoljeća ženidbenim povezivanjem s obitelji Petričević od Miketinca.⁴³⁸ Godine 1653. Ivan Franjo Oršić oženio se Elizabetom, kćerkom pokojnog Jurja (umro 1638./1640.) i sestrom Franje Petričevića (? – 1662.), vlasnika posjeda u Gornjoj Stubici, Bistri, Jakovlju i Prasnom.⁴³⁹ Oršićeva supruga u brak je za miraz donijela dobro Petrovinu kod Turopolja, koje je on 1663. godine dao u zakup svom mlađem bratu Baltazaru.⁴⁴⁰

Dana 7. siječnja 1659. godine Oršićev šogor, knez Franjo Petričević po svome kmetu Čigleničkom dao je okrutno ubiti svoju ženu barunicu Katarinu Keglević, kći Nikole Keglevića.⁴⁴¹ Prema tadašnjem zakonu, sukladno odredbama iz Verbczyjevog *Tripartituma*, ovaj čin označavao je tešku nevjeru prema vladaru (*notae infidelitatis*), za što su bile jasno precizirane sankcije.⁴⁴² Osim suđenja u kojem su svjedoci iznijeli eksplicitne detalje o ubojstvu i događaje koji su mu prethodili, čime je nedvojbeno dokazana Petričevićeva krivnja, primjerena kazna krivca ipak nije stigla. Petričević nije bio sankcioniran ni zbog ranijeg

⁴³⁸Prema obiteljskoj predaji, obitelj Petričević potječe od roda Mogorovića, a naziv su dobili po svom posjedu Miketinac iz prve polovice 16. stoljeća. U 17. stoljeću bili su među najmoćnijim plemićkim obiteljima, posebno nakon povezivanja s obitelji Keglević ženidbom Franje Petričevića i Katarine Keglević 13.11.1651. godine; Branko Čičko, „Gornjostubički kraj u prošlosti“, *Hrvatsko zagorje* 10 (srpanj 2004), br. 1–2: 22, 23, 25; Vlatka Filipčić Maligec, „Obitelj Oršić u Hrvatsko zagorje“, *Hrvatsko zagorje* 10 (2004), br. 1–2: 40–41; Vlatka Filipčić Maligec, „Grofovi Oršić u Hrvatskom zagorju“, *KAJ* 30 (1997), br. 3–4: 89–90; Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 25–27; „Obitelj Petričević“, Zagreb: Hrvatski državni arhiv, pristup ostvaren 16.1.2019., http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=3_11591

⁴³⁹Juraj Petričević (umro 1638./1640.) obnašao je dužnost podžupana Zagrebačke županije (od 1630.) te blagajnika Kraljevine Slavonije (od 1632.). Sa ženom Anom Domjanić (preudana Ratkaj) imao je sinove Franju, Jurja, Ivana te kćeri Elizabetu, Suzanu, Barbaru, Kristinu i Anu. Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 25; Agneza Szabo, „Grofovi Oršić Slavetički iz Gornje Bistre u Hrvatskoj povijesti i kulturi“, u: *Bistra*, ur. Ljiljana Dobrovšak (Bistra–Zagreb: Općina – Grafički zavod Hrvatske, 2014), 327; Čičko, „Gornjostubički kraj“, 25; Maja Pajnić, „Analitički inventar. Obitelj Petričević 1565. – 1830.“ (Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2016): 12 i 32, pristup ostvaren 16.1.2019., <http://arhinet.arhiv.hr/Pages/PdfFile.aspx?Id=4653>

⁴⁴⁰Agneza Szabo navodi da je sklapanjem braka s Elizabetom Oršić naslijedio suvlasništvo posjeda u Hrv. Zagorju (...) Gornju Bistru, (...) Jakovlje i druge posjede, a u Turopolju Petrovinu; Szabo, „Grofovi Oršić Slavetički iz Gornje Bistre u Hrvatskoj povijesti“, tekst temeljen na ranije objavljenom radu autorice „Grofovi Oršić-Slavetički iz Gornje Bistre“, *Zaprešićki godišnjak 1999. za grad Zaprešić i općine Brdovec, Bistra, Dubravic, Luka, Marija Gorica i Pušća*, godište IX, ur. Stjepan Laljak (Zaprešić: Matica Hrvatska, 2000), 76; Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 27; HR–HDA–749–OOC, kut. 10, br. 15.

⁴⁴¹O pojedinostima ovog događaja i posljednjim danima ubijene Katarine, vidi: Luka Vukušić, „Ubojstvo barunice Katarine Keglević“, *Arhivski vjesnik* 51 (2008): 303–304; Pajnić, *Analitički inventar*, 12, pristup ostvaren 18.7.2018.

⁴⁴²Čičko, „Gornjostubički kraj“, 7–28.

ubojstva središkog kapetana Jurja Gregoroczija.⁴⁴³ Prema tadašnjoj pravnoj praksi, 1660. godine zaplijenjena su mu sva imanja koja su zatim trebala pripasti svojiti ubijene, no prije izricanja presude Petričević ih je ustupio šogoru Oršiću u zamjenu za dobro Petrovinu u Turopolju. Hrvatsko-ugarski kralj i rimsko-njemački car Leopold I. Habsburg je Oršiću 1659. godine darovnicom potvrdio posjede, čime je zapravo učinjen legitimnim njihov tajni zamjendbeni ugovor.⁴⁴⁴ Petričević je do smrti ostao živjeti na svom posjedu u Stubici te je nastavio s vojničkom karijerom. Tako 1676. godine jedan dokument potpisuje iz Bistre, a još godinu dana obnašao je dužnost kapetana križevačke Krajine, sudjelujući u borbama protiv Osmanlija pred Kanižom. U godinu 1662. datirane su otpusnice Hrvatske garde u Dresdenu (u Saskoj), u kojoj je Franjo kao konjanik s dva konja služio pod zapovjedništvom Franje Berislavića.⁴⁴⁵ Umro je najvjerojatnije 22. ožujka(?) 1662. godine, a za svečani pogreb pobrinuo se Ivan Franjo Oršić.⁴⁴⁶

Oršiću su oporučno pripali svi njegovi posjedi jer Petričević nije imao muških potomaka. Adam Oršić zaključio je kako je tim činom Ivan Franjo postao jednim od najbogatijih vlastelina u zemlji, čemu još treba pribrojiti i ostali kapital koji su Oršići držali u obveznicama. Naime, od 1638. godine od Zrinskih su držali u zalogu 44 selišta, vrijednih oko 4400 forinti.⁴⁴⁷ Godine 1659. jedini nasljednik i potencijalni potražitelj očeve imovine bila je

⁴⁴³Vukušić, „Ubojstvo barunice Katarine Keglević“, 303–304; Pajnić, *Analitički inventar*, 12, pristup ostvaren 18.7.2018.

⁴⁴⁴Vukušić, „Ubojstvo barunice Katarine Keglević“, 310; Filipčić Maligec, „Grofovi Oršić“, 90; *Donatio Leopoldina pro parte Francisci Ioannis Orssich Super felso Stubicza, Jakovlje, Pszarno, et Bistra, 1659*, u: HR–HDA–749–OOC, kut. 7, fasc. 41 (1651– 1692), br. 8; *Statutio(?) Francisci Orssich super Bonis Sztubicza, Bistra, Jakovlye et Pszarno, 1659*, u: isto, kut. 7, fasc. 41 (1651– 1692), br. 9; *Godine 1659. Čazmanski kaptol potvrđuje zamjenu dobra Stubica za Petrovinu*, u: isto, kut. 7, fasc. 42, br. 9; *Copia statutarius pro parte D. Bar. Francisc ab orssich super bonis super Sztubicza, Biztra Jakovlje et Psarno, 1659.*, u: isto, kut. 6, fasc. 31, br 25.

⁴⁴⁵Otpusnice su izdali saski knez Johann Georg II., poručnik Franjo Berislavić i konjanički kapetan Ivan Peranski; u: Hrvatska (dalje: HR) – Hrvatski državni arhiv, Zagreb (dalje: HDA) – fond 755 – Obitelj Petričević (dalje: OP), kutija 1, br. 2.10.; isto, kut. 4, br. 49; Pajnić, *Analitički inventar*, 12, 32, pristup ostvaren 16.1.2019.; Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 26.

⁴⁴⁶(...) *pogrebne svečanosti trajale [su] tri tjedna. Župna crkva i kapela u gradu Gornjoj Stubici bile su zavijene u crno i po posebnim slikarima urešene grbovima. Sveća je potrošeno za 37 forinti. Pogrebni govor u crkvi držao je zagrebački kanonik Pavao Kos i primio za to četiri dukata. U kapeli u gradu govorio je župnik iz Bistre i dobio za to jedan dukat. Pogrebnu je misu čitao jedan čazmanski kanonik, primivši 4 forint. Župnik u Gornjoj Stubici primi dva forinta, a redovnici, koji su bdjeli kod mrtvoga i odslužili sto misa, dobiše šesdeset forinti. Bilo je još trinaest svećenika, koji primiše pod jedan talir. Pokojnik je ležao u dvostrukom liesu. U povorci je vođen njegov konj sav u crnu. Pratile su ga četiri njegove sluge u novim crnim dolamama, hlačama i šeširima i osam u crnim kaputima. Tri seljaka dobili su crna suknena odiela. Zalihe kuće i podruma nisu dostajale za ugošćenje pozvanih i njihovih pratnja. Moralo se je još kupiti tri telice, četiri tusta kopuna, tri vagana pšenice i pet kvintala drugog žita. Tako je za taj pokop potrošeno više od pet stotina forinti, svota, za koju se je moglo kupiti pet selišta od kojih 60 jutara oranice ili 81 tona pšenice.*, Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 26–27; dokument datiran 22.3.1662., u: HR–HDA–749–OOC, kut. 23, br 137; Pajnić, *Analitički inventar*, 12, pristup ostvaren 16.1.2019.

⁴⁴⁷Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 26, 30; Filipčić Maligec, „Grofovi Oršić“, 90.

Petričevićeva kćer Barbara za koju se nakon majčine smrti skrbio njen ujak Nikola Keglević.⁴⁴⁸ Neposredno nakon Petričevićeve smrti, Franjo Oršić je odvodi u samostan u Škofju Loku (kraj Ljubljane), a već nekoliko mjeseci kasnije, u rujnu i listopadu 1662. godine skrbnici šesnaestogodišnje djevojke, supružnici Franjo i Elizabeta Oršić te Nikola Keglević sklapaju ugovor s predstojnicom samostana, opaticom Agathom Obereggesin.⁴⁴⁹ Nakon ulaska u samostan polako se gube veze s obitelji, što potvrđuju brojna pisma, apeli i žalbe djevojke i predstojnice samostana na njeno zanemarivanje.⁴⁵⁰ Preuzevši novo redovničko ime, Marija (Barbara), 1714. godine bila je imenovana opaticom tog samostana, gdje je i umrla 22. prosinca 1737. u 85. godini života.⁴⁵¹

4.1.2. *Castrum Szamci* i kultura stanovanja na stubičkom vlastelinstvu

Posjed Samci (*Zancka*) prvi put se spominje u ispravi iz 1342. godine, a 1425. godine kao kurija Gornja Stubica (*curiam Felső Ztubicza*) ili kurija sv. Jurja (*curiae paternae Sz. György*) u vlasništvu Jelene i Lucije Gornjostubičkih. Utvrđena kurija (*fortalitum* ili *castellum*), kao dio fortifikacijskog lanca u Hrvatskom zagorju, 1476. godine je u vlasništvu obitelji Hennyngh od Susedgrada.⁴⁵² U 16. stoljeću njezini su vlasnici bili Ambroz i Stjepan Gregorijanac (prije 1543.), obitelj Petričević (od 1574.), te Oršići.⁴⁵³ Kaštel Samci (srednjovjekovna utvrda *Castrum Szamci*) manja je dvokatna građevina nepravilnog tlocrta na

⁴⁴⁸Pajnić, *Analitički inventar*, 12, pristup ostvaren 18.7.2018.

⁴⁴⁹*Zopet kada kceryju vu kloster ober lyubjane vu Skofju Luku vozill kadismoye bil sznegh zapal y nyeszem bil mogal deveth tyednv nazad doiti potrosilzem Raiskov 40 et ultra, ni rachunauti stosam pry moye Gozpi Babi [Barbari?] bil chetiri tyedna. (...) / Item Gozepam vu Conventusu skudi trij / Item Gozpi Maikom vu SL (...)*, dokument datiran 22.3.1662., u: HR–HDA–749–OOC, kut. 23, br. 137. Adam Oršić navodi kako ju je kao 16–godišnjakinju njen tetac Franjo Oršić 1668. godine smjestio u samostan klarisa u Škofju Loku (na području današnje Slovenije), natjeravši je da se zaredi i odrekne svih nasljednih prava. Zanimljiv je podatak da je Barbarina baka Suzana Petričević (†1647.) bila opatica tog samostana (1633. – 1645.) pa ne čudi odabir istoga za mladu djevojku, vidi: Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 25–27; Vukušić, „Ubojstvo barunice Katarine Keglević“, 310; Pajnić, *Analitički inventar*, 12, pristup ostvaren 18.7.2018.; ugovori sklopljeni između skrbnika i predstojnice samostana, dokumenti od 29.11.1662. te 29.12.1662., u: HR–HDA–749–OOC, kut. 17.

⁴⁵⁰Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 27; HR–HDA–749–OOC, kut. 23, br. 137, 141, 143; *isto*, kut. 17, dokumenti datirani 12.4.1669.

⁴⁵¹Pajnić, *Analitički inventar*, 12, pristup ostvaren 18.7.2018.

⁴⁵²Ostale vlasnike posjeda vidi u: Krešimir Regan, „Stubičke utvrde i njihovi gospodari“, u: *Osamsto godina pisanoga spomena Stubice: (1209–2009), zbornik radova sa Znanstvenog skupa Osamsto godina Stubice održanog 28. svibnja 2009.*, ur. Alojz Jembrih (Donja Stubica: Kajkaviana, 2011), 37, 44.

⁴⁵³Kao plemićki posjednici u Gornjoj Stubici iz obitelji Petričević spominju se već 1533., pa 1574. protonotar Ivan, te kasnije u poreznom popisu iz 1598. godine nasljednici pokojnoga Nikole Petričevića. Regan, „Stubičke utvrde i njihovi gospodari“, 27–49; Čičko, „Gornjostubički kraj“, 17–18; Krešimir Regan, „Plemićki grad Samci u Gornjoj Stubici“, *Hrvatsko zagorje*, 10 (2004), br. 1–2: 29, 37.

mjestu današnjeg baroknog dvorca, te je u literaturi tipološki dvojako definirana: kao utvrđena kurija te srednjovjekovna utvrda s uglovima pojačanim kontraforima. Obje interpretacije mogu se smatrati točnim jer u pravilu definiraju njenu prvobitnu obrambenu, a kasnije stambenu namjenu [Sl. 36].⁴⁵⁴

U razdoblju od 1662. godine do smrti Ivana Franje 1683. godine, sjedište obitelji Oršić bilo je u Bistri te su samo povremeno živjeli u Gornjoj Stubici, zbog čega je kaštel s vremenom sve više propadao.⁴⁵⁵ Pojedini predmeti iz nekadašnje svakodnevne obitelji Oršić danas su dio muzejskih zbirki te svjedoče o visokoj razini kulture stanovanja.⁴⁵⁶ Jedan od predmeta koji je činio važan segment svakodnevnog života dobrostojećih obitelji početkom 17. stoljeća su kaljeve peći.⁴⁵⁷ U stalnom postavu stubičkog muzeja nalaze se raznovrsni ulomci pećnjaka nađenih na lokalitetu Samci, a datiraju se u 16. – 18. stoljeće, u vrijeme dok su u kaštelu stanovale obitelji Gregorijanec, Petričević i Oršić. Od dekorativnih elemenata na njima prevladavaju ornamentalni cvjetni i geometrijski motivi, a ostaci renesansnog pećnjaka sadrže plitki reljefni prikaz žene s žičanim instrumentom u lijevoj ruci (lutnja?) i prikaz žene koja svira *viola da gamba* [Sl. 37].⁴⁵⁸ U sklopu stalnog postava današnjeg Muzeja seljačkih buna, koji predstavlja kulturu plemićkog stanovanja, izložena su i tri grafička lista s prikazima životinja, koje su prema zamisli njemačkog slikara i grafičara Johanna Eliasa Ridingera

⁴⁵⁴Regan, „Plemićki grad Samci“, 29–38; Andrej Žmegač, „Samci. Dvorac Gornja Stubica“, u: *Krapinsko-zagorska županija*, 188; Ivana Škiljan, „Arheološki nadzor na lokalitetu Samci u dvorcu Oršić u Gornjoj Stubici“, *Hrvatsko zagorje (Donja Stubica)* 20 (2014), br. 1–2: 136–138; Ida Pavlaković, „Rezultati arheoloških istraživanja na lokalitetu dvorac Oršić u Gornjoj Stubici – vanjski obrambeni zid“, u: *Osamsto godina pisanoga spomena Stubice*, 141–145.

⁴⁵⁵Čičko, „Gornjostubički kraj“, 26; Buturac, *Stubica*, 145; Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 27.

⁴⁵⁶U stalnom postavu Muzeja seljačkih buna izloženi su brojni predmeti koji su pronađeni prilikom arheoloških istraživanja 1971. – 1972. te 2011. – 2012. godine na lokalitetu Samci, a potječu iz vremena prošlih vlasnika. Jedan od primjera je tanjur datiran u 7. desetljeće 18. stoljeća proizveden u Beču, te je dio stalnog postava Muzeja seljačkih buna. U Muzeju za umjetnost i obrt čuva se servis od dva seta šalica i tanjurića (inv. br. MUO 1160–1164, inv. br. MUO 1182–1183 i inv. br. MUO 1168–1169). Za ustupljene podatke srdačno zahvaljujem voditeljici Dokumentacijske službe muzeja, Antoniji Dejanović.

⁴⁵⁷„(...) uvođenje keramičkih peći u svakodnevni život bilo je praćeno i spisima, odnosno teorijskim raspravama uglavnom njemačkih autora u kojima su od početka 17. pa sve do početka 19. stoljeća davali upute o načinu, štednji i što boljoj iskoristivosti grijanja u kućanstvima“; Suzana Kolić Gunjača i Siniša Cvetković, „Četiri restaurirane kaljeve peći iz Požege“, *Portal* 1 (2010): 203; Zorislav Horvat, „Grijanje u srednjovjekovnim burgovima kontinentalne Hrvatske: Kamini, dimnjaci i kaljeve peći“, *Prostor* 2 (1994), br. 3–4: 215–240.

⁴⁵⁸Pećnjaci (dimenzija 10x10 cm) tamnozeleno ocaokline izrađeni su od crvenog keramičkog crijepa nastalog u razdoblju s kraja 16. stoljeća ili početkom 17. stoljeća na području Austrije (?). Prvi se nalazi u stalnom postavu Muzeja seljačkih buna, a drugi je u fundusu Muzeja za umjetnost i obrt (inv. br. MUO 4371/1). Zanimljivo je da je i to bio medij na kojima su se javljali razni biblijski i religiozni motivi, alegorijski, personifikacija vrlina i osjetila na temelju poznatih likovnih i književnih djela. Vrlo čest motiv je heraldičko znakovlje, to jest grb vlasnika ili Habsburške Monarhije, kao što je slučaj s ulomkom pećnjaka iz dvorca u Slavetiću; Marina Bagarić et al., *Skriveno blago Muzeja za umjetnost i obrt: izbor iz fundusa povodom 125. obljetnice Muzeja za umjetnost i obrt*, ur. Anđelka Galić (Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 2005), 315; „Marcin Majewski, 'Self-presentation'“, pristup ostvaren 28.1.2019., http://www.iaepan.edu.pl/a/images/aktual/habilitacje/majewski/autoreferat_en.pdf

(1698. – 1767.) izveli njegov sin Martin Elias Ridinger (1730. – 1781.) i posinak Johann Gottfried Seuter (1717. – 1800.).⁴⁵⁹

4.1.3. Barokni dvorac Krste II. Oršića

Godine 1756. zaslugom grofa Krste II. Oršića izvedena je adaptacija na dvorcu u Gornjoj Stubici na lokalitetu Samci.⁴⁶⁰ Nova barokna dogradnja svojim se jednotravejnim dodatkom prema jugu stražnjim zidom nadovezala na ostatke nekadašnjeg kaštela, te gospodarskim zgradama s istočne strane, čime je postignut oblik višekrilnog dvorca koji je gotovo u potpunosti zatvarao unutarnje dvorište [Sl. 38].⁴⁶¹ Današnji dvokrilni dvorac „L“ oblika sadrži sjeverno i zapadno krilo te ostatak srednjovjekovne utvrde.

Stanje nakon dogradnje vidljivo je na katastarskoj snimci iz 1862. godine i sačuvanim fotografijama s početka 20. stoljeća [Sl. 39].⁴⁶² Kratki istak sastoji se od tri prozorske osi s dvorišne strane koje se izmjenjuju u nepravilnom ritmu. Kaštel je u prizemlju s dvorišne strane imao dva manja i uska prozora, te na prvom katu korespondirajuće veće prozore. Usporedbom s prislonjenim dozidanim novim (južnim) dijelom, čini se da visine katova nisu bile jednake. Iznad je bila visoka dogradnja bez otvora prema dvorišnoj strani, s istaknutim pojačanjima na uglovima. Komunikacija između dviju građevina tekla je kroz stražnju stranu, na što upućuju postojeći otvori.

Dvorac je 1924. godine prodan za potrebe seljačke zadruge „Gupčev dom“, a tijekom Drugog svjetskog rata oštećen je u savezničkom bombardiranju. Jedno je vrijeme, do 1970.

⁴⁵⁹Naslovljeni su: *Ein Neapolitaner / Napolitain / Neapolitang; Wallach / Cheval Valachcois / Equus Valachiae; te Moscowittisch Pferd/ Cheval de Russie / Equus Moscoviticus*; „Ridinger, Joh. Elias“, *Allgemeines Lexikon* (sv. 27–28), 308–310.

⁴⁶⁰Datacija je postavljena na temelju uklesanog natpisa na zaglavnom kamenu ulaznog portala te kao takva prihvaćena u literaturi; Gjuro Szabo, *Kroz Hrvatsko zagorje* (Zagreb: Izdanje knjižare Vasić, 1939), 172–173, (Varaždin: *Warasdiniensia*, digitalizirana zavičajna zbirka gradske knjižnice i čitaonice „Metel Ožegović“), pristup ostvaren 29.1.2019., <http://library.foi.hr/knjige/knjiga1.aspx?C=1775>; Anđela Horvat, „Stubica“, u: *Enciklopedija likovnih umjetnosti* (Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ, 1959–1966), sv. 4, 338; Obad Šćitaroci, *Dvorci i perivoji Hrvatskoga zagorja*, 78–83; Marković, *Barokni dvorci Hrvatskog zagorja*, 18–19 (slike i tlocrti), 80–81, 103; Horvat, *Barok u kontinentalnoj Hrvatskoj*, 92–93; Oršić Slavetički, *Rod oršića*, 56; Žmegač, „Samci. Dvorac Gornja Stubica“, 188; Horvat-Levaj, *Barokna arhitektura*, 573.

⁴⁶¹Marković, *Barokni dvorci Hrvatskoga zagorja*, 14–36, 80–81; Vladimir Marković, „Arhitektura u Hrvatskoj“, u: *Hrvatska i Europa*, 612–614; Žmegač, „Samci. Dvorac Gornja Stubica“, 188; Horvat-Levaj, *Barokna arhitektura*, 573.

⁴⁶²Plan katastarske općine Gornja Bistra pod nazivom „Selo Bistra Gornja sa miestom Oborovo u Hervatskoj, Zagrebačka županija“ (pohranjen u Hrvatskom državnom arhivu), publiciran je u djelu: Obad Šćitaroci, *Dvorci i perivoji Hrvatskoga zagorja*, 78; Slukan, „Dvorci i kurije zaprešićkog kraja“, 87. Fotografija naslovljena „Stari grad“, u: HR–HDA–749–OOC, kut. 22. Fotografija Dragutina Hirca iz 1905. i Gjüre Szabe iz 1916. godine: Regan, „Stubičke utvrde i njihovi gospodari“, 40; Regan, „Plemićki grad Samci“, 29.

godine, u njemu djelovala osnovna (Narodna) škola, a prostorije na katu bile su u stambenoj funkciji. Povodom 400. godišnjice Seljačke bune, godine 1973. u potpunosti je obnovljen i otvoren javnosti kao Muzej seljačkih buna, u kojoj je funkciji ostao do danas.⁴⁶³ Katastarski plan iz 1861. godine upućuje na zaključak da uz dvorac, sve do 70-ih godina 20. stoljeća, nije postojao uređen perivoj. Umjesto umjetno oblikovanog okoliša, dvorcu se prilazilo kroz 440 metara dugi drvored divljeg kestena, a okruživao ga je voćnjak, vinogradi te hrastova i grabova šuma.⁴⁶⁴

4.1.4. Analiza tlocrtnog rješenja i pročelja

Sjeverozapadno pročelje artikulirano je s petnaest prozorskih osi i ritmizirano naslikanom rustikom. Slikanom rustikom postignuta je vizualna dinamika niskog i širokog pročelja, dojam istaknutosti njegova središnjeg dijela s tri prozorske osi i portalom te, općenito, iluzija prostorne razvedenosti. Manji gotovo kvadratni prozori u zoni prizemlja, kao i veći pravokutni u gornjoj zoni uokvireni su reljefnom profilacijom naglašenih uglova. Na temelju jednog od pet cjelovito obnovljenih podrumskih prozora na sjevernoj strani dvorca, moguće je pretpostaviti da su svi izvorno sadržavali slične profilacije. Još do 1940. godine, prozori u gornjoj zoni 'rizalita' bili su polukružni, artikulirani reljefnom konkavnom profilacijom sa školjkastim ukrasom na tjemenu [Sl. 40].⁴⁶⁵ Već 1957. godine na pročelju su pravokutni prozori bez lukova, koji su naknadno doslikani [Sl. 41].⁴⁶⁶

Bočno krilo se pod pravim kutom nastavlja na glavno, djelomično zatvarajući unutarnje dvorište. Njegovo vanjsko pročelje artikulirano je vrlo jednostavno: ritmizirano je s devet prozorskih osi u dvije zone (osam ujednačenih te jednom širom osi do trijema), bez dodatnih ornamentacija osim profilacija oko prozora. Nakon potresa 1880. godine, u kojem je dvorac oštećen, dograđen mu je klasicistički portik, odnosno, trijem s timpanonom i dorskim

⁴⁶³Podaci sa službene stranice Muzeja seljačkih buna, pristup ostvaren 6.11.2018. <http://www.msb.mhz.hr/>; Čičko, „Gornjostubički kraj“, 26; Buturac, *Stubica*, 145.

⁴⁶⁴Sedamdesetih godina 20. stoljeća uređen je paterni dekorativni vrt, a prostor oko dvorca je oblikovan kao pejzažni perivoj sa samoniklim i egzotičnim vrstama; Obad Šćitaroci, *Perivoji i dvorci Hrvatskoga zagorja*, 82; *Muzej seljačkih buna*, pristup ostvaren 6.11.2018.

⁴⁶⁵Ministarstvo kulture – Uprava za zaštitu kulturne baštine/središnji arhiv (MK–UZKB/SA) – fototeka: Dvor – detalj glavnog pročelja, ulaz; snimio Fotoarhiv JAZU, 1940. god.; inv. br. 17051; neg. /

⁴⁶⁶MK–UZKB/SA – fototeka: Dvor – detalj glavnog pročelja, ulaz; snimila Ana Deanović, 1957. god.; inv. br. 18429; neg. II-3743.

stupovima.⁴⁶⁷ Oba krila dvorca arkadama se otvaraju prema dvorištu. Prostorije u prizemlju svođene su bačvastim svodom, a na katu koritastim.⁴⁶⁸ Kroz portal se ulazi u prostrani nadsvođeni prostor lože u širini središnjeg rizalita.

4.1.5. Oslík Antona Jožefa Lerchingera na glavnom portalu

Glavni portal dvorca artikuliraju arhitektonske forme svijetlog otvora i dekorativni okvir koji ih reinterpreтира plastičnijim arhitektonskim elementima – pilastrima zaključenim naglašanim vijencem koji je u sredini segmentno savijen, prateći liniju prolaza.⁴⁶⁹ Segmentni nadvratnik u sredini ima istaknuti zaglavni kamen s uklesanim natpisom „ANO 1756“, odrednicom za dataciju dovršetka dvorca. Dovratnike i lúk, od kojega su odvojeni ponešto voluminoznijim kapitelima, tvore upuštene uske plohe obrubljene jednostavnim profilima. Pilastrí arhitektonskog okvira blago su istureni u prostor s modelirani pravokutnicima odsječenih rubova, te žljebastim motivima i plošnim volutnim kapitelima u gornjoj zoni. Izvorno su sve do sredine 20. stoljeća na krajevima luka stajale kamene cvjetne vaze, te, prema Kukuljeviću Sakcinskom, isklesano „poprsje Turčina“ na tjemenu luka [Sl. 42].⁴⁷⁰

U praznom „lunetnom“ prostoru između lukova još krajem 1950-ih nalazio se naslikani grofovski grb obitelj Oršić, važan reprezentativni element iznimne kulturno-umjetničke vrijednosti kojem se do sada nije pridavala posebna pozornost. Anđela Horvat stubički portal ističe (tek) kao jedan od malobrojnih primjera dvoraca s prikazima grbova nekadašnjih vlasnika, svrstavajući ga u skupinu s dvorcima u Belju, Bistri, Cerniku, Gornjoj Bedekovčini, Gornjoj Stubici, Lukovcu te gradskim palačama, primjerice palači Vojković-Oršić-Rauch na Gornjem gradu u Zagrebu. Vjerojatno je prekrečen useljenjem Narodne škole u prostorije dvorca, te od 1957. godine više nije vidljiv. Primjerice, nema ga na fotografijama

⁴⁶⁷Muzej seljačkih buna, pristup ostvaren 6.11.2018.

⁴⁶⁸Marković, *Barokni dvorci Hrvatskog zagorja*, 80; Žmegač, „Samci. Dvorac Gornja Stubica“, 188.

⁴⁶⁹Marković, *Barokni dvorci Hrvatskog zagorja*, 81.

⁴⁷⁰Skulpturu zbog uništenosti nije moguće detaljnije interpretirati na temelju sačuvane fotodokumentacije; MK–UZKB/SA – fototeka, Gornja Stubica, 2. inv. br. 17051; neg. ne postoji. Četiri fotografije portala snimio je Gjuro Griesbach za vrijeme kampanje popisivanja i fotografskog snimanja Arthura Schneidera od 3. kolovoza 1940. godine, a sačuvane su u Schneiderovom fotografskom arhivu, Strossmayerove galerije starih majstora Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti pod inventarnim brojem 2317–2320. Za ustupanje fototečne građe i pomoć oko pretraživanja zahvaljujem gđi Indiri Šamec Flaschar. Ivan Kukuljević Sakcinski, *Nadpisi sredovječni i novovjeki* (Zagreb: Knjižara Jugoslavenske akademije, 1891), 264.

snimljenim u rujnu 1957. godine za vrijeme terenskog snimanja Ane Deanović [Sl. 41].⁴⁷¹ Osim što se ovakvim prikazom heraldičkim jezikom – vizualno kodiranim, no jasno raspoznatljivim – obavještava o plemićkom statusu vlasnika dvorca, zidni oslik je dopunjen povijesnim podacima o Krsti II. Oršiću. Tako ispod grba mali anđeli pridržavaju natpisnu lentu s natpisom o Krsti Oršiću Slavetićkom, carskom komorniku Njezinog Veličanstva te kostajničkom pukovniku (C[OMES]. **CHRIST[OPHORUS] AB O[RSSICH]. DE SZLA[VETICH]: S[ACRATISSIME] C[AESAREAE] R[EGIAEQUAE] M[AIESTATIS]. CAMER[ARII] I[MCLYTI] R[EGIMINIS] KOSZ[TAINICENSIS]. COL[ONELLUS]).⁴⁷² U razdoblju pretpostavljene građevinske aktivnosti na dvorcu, 1748./1749. – 1756., Krstina karijera imala je uzlaznu putanju. Od godine 1749. kao prisjednik Banskog stola te kao predstavnik velikaša sudjelovao je na saborima kraljevina i često u službi izaslanika putovao u Beč.⁴⁷³ Reorganizacijom i podjelom Vojne krajine na nove organizacijske jedinice, to jest, podjelom Banske krajine na dvije graničarske pješačke pukovnije: br. 10 (glinsku) i br. 11 (kostajničku), Krsto je imenovan potpukovnikom (*vice colonellus*) jedne banske pješačke pukovnije i zapovjednikom Jasenovca.⁴⁷⁴ Godine 1753. Krsto je postao pukovnik glinske pukovnije.**

Osluk dosad nije bio detaljnije istraživani, niti se raspravljalo o mogućim atribucijama. Nakon 1957. godine bio je vidljiv samo na starim sačuvanim snimkama, no u više je navrata publiciran.⁴⁷⁵ Riječ je o kvalitetnom radu koji je stilskom analizom moguće pripisati slovenskom kasnobaroknom slikaru Antonu Josephu (Jožefu) Lerchingeru (oko 1720. –

⁴⁷¹MK–UZKB/SA – fototeka, Gornja Stubica, inv. br. 18429; neg. II–3743; Horvat, *Barok u kontinentalnoj Hrvatskoj*, 98–99. Podatak o nekadašnjem obiteljskom grbu na portalu naznačen je na službenoj stranici Muzeja (Muzej seljačkih buna, pristup ostvaren 30.1.2019.).

⁴⁷²Sličnu titulaciju moguće je naći u zapisnicima Zaključaka hrvatskoga sabora (na primjer, sjednica od 16.11.1753. i 17.11.1755. godine), s razlikom da je tamo naznačeno da je bio pukovnik jedne banske graničarske pješačke jedinice; Josip Buturac, et al, *prir., Zaključci Hrvatskog sabora, VII (1753–1758)* (Zagreb: Arhiv Hrvatske, 1970). 10, 91–91, (Hathi Trust Digital Library), pristup ostvaren 6.2.2019., <https://catalog.hathitrust.org/Record/012294060>

⁴⁷³Krčelić, *Annae*, 30.

⁴⁷⁴*Eidem Magnifico Comiti Christoforo ab Orssich Honorem et Officium zeatris(?) Et Actualis Vice: Colonelli in uno Banali regulato Pedestri Regia Majestate; uti praemissum est, Nobis attributio Iure (...)* Kostajnička pukovnija nalazila se na području nekadašnje Petrinjske kapetanije. Pukovnikom je postavljen Juraj Pogledić (kasnije iste godine mijenja ga Wenzel Matthias Hnogek von Kleefeld), potpukovnikom Krsto te barun kanonik Adam Patačić, ujedno zapovjednik Dubice, a majorom Ladislav Plepelić; povelja bana Karla Batthyana, datirana 1.1.1750., u: HR–HDA–749–OOC, kut. 23, br. 460; Krčelić, *Annae*, 44; Filipčić Maligec, „Grofovi Oršić“, 91; Štefanec, „Visoki vojni časnik“, 159.

⁴⁷⁵Fotografija portala iz 30–ih godina 20. stoljeća (Čičko je datira u 1923. godinu) izložena u sklopu stalnog postava Muzeja seljačkih buna i publicirana u: Josip Matasović, *Die Briefe des Grafen Sermage* (Zagreb: Narodna starina, 1923); Obad Ščitaroci, *Dvorci i perivoji Hrvatskoga zagorja*, 81; Čičko, „Gornjostubički kraj“, 16.

1787.). Jedan je od važnijih umjetnika koji je sam ili uz pomoć suradnika iz vlastite slikarske radionice, radeći za hrvatsko plemstvo i Katoličku crkvu između 1750–ih i 1780–ih ostavio veći broj djela na lokalitetima sjeverozapadne Hrvatske.⁴⁷⁶ Prepoznatljiv lerchingerovski motiv na temelju kojeg se predlaže atribucija su prikazi debeljuškastih nagih anđelaka kovrčave kose i visokog čela, zaokruženih punih obraza, razmaknutih očiju i naglašenih očnih kapaka te živahno pokrenutih malih krila. Obavijeni su tkaninom koja više slobodno i dekorativno vijori nego što pokriva. Dio su gotovo svih Lerchingerovih kompozicija, svaki put prilagođeni pojedinoj sceni kao aktivni promatrači ili pomagači. Imajući na umu Krstinu funkciju potpukovnika (1750.) te pukovnika kostajničke i glinske pukovnije (od 1753.), kao i godinu dovršetka gradnje (uklesan natpis 1756.), moguće je pretpostaviti da je Lerchinger dovršio oslik na pročelju, a unutar tog perioda ili su pak grb i anđeli s natpisom naslikani kasnije, kada je Lerchinger oslikavao kapelu (između 1759. i 1762.)

⁴⁷⁶Zidni oslik u proštenjarskoj crkvi Majke Božje Jeruzalemske na Trškom Vrhu (1772.) Lerchingerovo je najznačajnije i arhivski potvrđeno djelo u Hrvatskoj. Recentna istraživanja pokazuju da su neujednačenost zidnih oslika u smislu kvalitete izvedbe, stilskim značajkama, korištenim predlošcima, itd., pripisanih Lerchingeru rezultat rada više različitih slikarskih radionica i umjetnika, suradnika i sljedbenika na istom lokalitetu (primjerice u Taborskom, Kuzmincu, Hrašćini, Višnjici, Koprivničkom Ivancu, Novoj Vesi), više vidi: Mirjana Repanić-Braun, „Taborsko“, u: *Krapinsko-zagorska županija*, 242–243; isto, „Hrašćina“, u: *Krapinsko-zagorska županija*, 200–201; isto, „Zidne slike u župnoj crkvi sv. Kuzme i Damjana u Kuzmincu – Prilog određivanju njihova autorstva“, u: *VIS IMAGINIS – Baročno slikarstvo in grafika, zbornik radova u čast A. Cevc*, ur. Barbara Murovec (Ljubljana: ZRC SAZU, 2006.), 291–315; Mirjana Repanić-Braun, „Prilog istraživanju baroknog slikarstva u Hrvatskoj – zidne slike u Višnjici i Koprivničkom Ivancu“, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 36 (2012): 141–152; o životu i pripisanim djelima vidi: Cevc, *Anton Jožef Lerhinger*, 61; o grafičkim predlošcima kojima se služio Lerchinger vidi: Barbara Murovec, „Evropski likovni viri za baročno stropno slikarstvo v Sloveniji“ (doktorska disertacija, Ljubljana 2000); isto, „Likovni viri za baročno stropno slikarstvo v Sloveniji“, *Zbornik za umetnostno zgodovino* 39 (2003): 92–145. Višnja Flego, „Lerchinger, Anton Jožef“, Hrvatski biografski leksikon, mrežno izdanje (Zagreb: Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“), 1993, pristup ostvaren 18.1.2019., <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=11723>

4.2. Gornja Bistra

4.2.1. Historijat dvorca

U brak s Ivanom Franjom Oršićem, Elizabeta Petričević donijela je kaštel i pripadajuće posjede Gornje Bistre, što im je darovnicom iz 1659. potvrdio car Leopold.⁴⁷⁷ Pretpostavlja se da se na mjestu današnjeg dvorca nalazio kaštel (*castellum*) na čije se zidane ostatke najvjerojatnije nadovezao novoizgrađeni barokni dvorac Krste II. Oršića.⁴⁷⁸ Prema natpisu s pročelja dvorac se datira u 1773., barem što se tiče dovršetka glavne arhitektonskih radova, a ostatak radova vjerojatno je izvršen u periodu 1771. – 1778.⁴⁷⁹ Osim što je zasigurno bio najambiciozniji projekt Oršića, nastao na vrhuncu Krstine karijere i, kako će se pokazati, pred kraj života supružnika, izgradnja dvorca u Gornjoj Bistri označila je početak kulturno-povijesnog razvitka Bistre.⁴⁸⁰ Dvorac u Gornjoj Bistri Krsto gradi kao tadašnji general zapovjednik i veliki župan zagrebački. Pretpostavlja se da je dvorac služio kao boravište obitelji Oršić u ljetnim mjesecima, no peći iz 18. i početka 19. stoljeća upućuju na zaključak da se u Bistri živjelo i ostatak godine.⁴⁸¹ Nakon njegove smrti posjede nasljeđuju sinovi, no malobrojni sačuvani predmeti iz 18. i 19. stoljeća daju tek obrise svakodnevice i načina života Oršićevih.⁴⁸² Smatra se da je u Bistri najviše boravio Ivan Nepomuk, a osim promjene vlasnika, dvorac su zadesili i potresi (1787., 1880.). Od predmeta koje je moguće

⁴⁷⁷Szabo, „Grofovi Oršić Slavetički iz Gornje Bistre u hrvatskoj povijesti“, 327; Puhmajer, Majer, „Dvorac Oršić u Gornjoj Bistri“, 336.

⁴⁷⁸Vlasnici nekadašnjeg zidanog zdanja te okolnih imanja vjerojatno su bili plemići Oborovski, zemljoposjednici okolnih imanja. Pojedini stariji arhitektonski elementi, poput šiljastog lučnog nadvoja vrata u podrumu i pročelnog zida, te nepravilni bijeli kamen lomljenac u strukturi podrumskih prostora inkorporirani su novu gradnju neovisno o posve novoj tlocrtnoj koncepciji; Puhmajer, Majer, „Dvorac Oršić u Gornjoj Bistri“, 336; Nikola Nikolić, ur., *Kronika župe Bistra i agrarno-ekonomska struktura Bistranske Poljanice* (Zagreb: JAZU, 1962), 42.

⁴⁷⁹U literaturi se kao razdoblje gradnje navodi period 1771. – 1773., uz napomenu na godinu nad ulazom u dvorac (1773.), ulazom u kapelu (1774.), te u ovalnoj dvorani (1778.); vidi literaturu za Gornju Bistru u bilješki 6, te posebno Marković, *Barokni dvorci Hrvatskog zagorja*, 78; Puhmajer, Majer, „Dvorac Oršić u Gornjoj Bistri“, 336.

⁴⁸⁰„Kao odraz visoke plemićke kulture kasnofeudalnog doba, [dvorac se] svojim oblikovanjem i bogatstvom ističe kao jedno od vrhunskih ostvarenja barokne arhitekture na tlu Hrvatske“; Puhmajer, Majer, „Dvorac Oršić u Gornjoj Bistri“, 335.

⁴⁸¹Prema zapisniku konzervatora na prvome katu pronađeno je „sedam komada starinskih peći iz 18. i poč. 19. vijeka“; MK–UZKB/SA - fond 1824, lokalitet Bistra – dvor, Komisije, zapisnici, skice, bilješke, izvještaji 1948. – 1960., Zapisnik od 6. kolovoza 1946.; Puhmajer, Majer, „Dvorac Oršić u Gornjoj Bistri“, 345.

⁴⁸²Posebno je vrijedno poglavlje u: Puhmajer, Majer, „Dvorac Oršić u Gornjoj Bistri“, 337, 346–347 (fotografije na str. 345 i 347); *Conscriptio et limitation bonorum (res mobiles) Bisztra, Jakovlje et Sztubicza, dokument datiran 6.1.1692.*, u: HR–HDA–749–OOC, kut. 23, br. 163; Silvija Limani, ur., *Muzej Brdovec: vodič* (Prigorje Brdovečko: Muzej Brdovec, 2016), 65; Szabo, *Kroz Hrvatsko zagorje*, pristup ostvaren 15.2.2019., 45.

vezati uz to razdoblje, a za koje znamo iz popisa nepokretne imovine sastavljenog 1692. godine, u dvorcu je sačuvano: stolarija prozora i vrata (u većoj mjeri), mjedene brave na vratima i ormar u hodniku na prvome katu, dvije intarzirane vratnice te ostatci drvene intarzirane oplata iz ovalne dvorane. U muzejskim ustanovama sačuvani su: kredenc s kraja 18. st. (inv. br. MUO 2521) te fragment parketa iz sredine 18. st. (inv. br. MUO 14563). Inventar dvorca, ne samo iz baroknog razdoblja nego i 19. stoljeća, zadesila je uobičajena sudbina dvoraca sjeverozapadne Hrvatske – nestao je u drugoj polovici 20. stoljeća. U stalnom postavu muzeja Brdovec, unutar povijesno-kulturne zbirke, nalazi se namještaj i predmeti iz dvorca datirani u drugu polovicu 19. stoljeća: garnitura za sjedenje – dva ampir (franc. *empire*) naslonjača, intarzirani okrugli stolić, pisaći stol i pripadajući stolac sa sjedištem presvučenim reljefno ukrašenom kožom, ormar sa staklenim vratima te stojeća ura s njihalom.⁴⁸³

Najraniji prikaz dvorca je na litografiji iz 1826., a o kasnijem stanju svjedoče fotografije iz druge polovice 19. stoljeća [Sl. 43c].⁴⁸⁴ Nakon Oršića, vlasnici dvorca bili su Ivan Rath Bećlan iz Gornje Bistre (od 1860. do 1862.), obitelj poduzetnika i pisca Cariona Francera (Henrik/Hinko; od 1862. do 1892.), pa njihova kćer Mariedonna (do 1939.).⁴⁸⁵ Posljednji vlasnik, tvorničar prezimenom Kolar, pred stupanje na snagu Zakona o nacionalizaciji 1946. godine prodao je gospodarsku zgradu, dok je ostalo nacionalizirano. Dvorac je od tada bio u funkciji odgojnog doma te dječjeg oporavilišta, a od 1962. godine (od 1969. pod današnjim nazivom) u funkciji Specijalne bolnice za kronične bolesti dječje dobi.⁴⁸⁶

4.2.2. Analiza tlocrta i pročelja

Riječ je o trokrilnom dvorcu u obliku slova „U“ koji središnjim ulaznim krilom i bočnim krilima s kratkim ugaonim stranicama na krajevima donekle zatvara unutarnje

⁴⁸³Limani, *Muzej Brdovec*, 65; Puhmajer, Majer, „Dvorac Oršić u Gornjoj Bistri“, 347.

⁴⁸⁴Likovna građa publicirana je u: Szabo, „Grofovi Oršić Slavetički“, 328–329; Obad Šćitaroci, *Dvorci i perivoji Hrvatskoga zagorja*, 69; Draginja Jurman Karaman, „O profanoj arhitekturi zagorskog feuduma potkraj 18. stoljeća“, *Bulletin Instituta za likovne umjetnosti Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 6 (1958), br. 3: 171; Puhmajer, Majer, „Dvorac Oršić u Gornjoj Bistri“, 337.

⁴⁸⁵Nikolić, *Kronika župe Bistra*, 82; Slukan, „Dvorci i kurije zaprešićkoga kraja“, 80.

⁴⁸⁶O zahvatima i adaptacijama na dvorcu vidi dokumentaciju u Ministarstvu kulture, te Puhmajer, Majer, „Dvorac Oršić u Gornjoj Bistri“, 337, 349; *Specijalna bolnica za kronične bolesti dječje dobi*, pristup ostvaren 15.2.2019., <https://www.bolnica-bistra.hr/povijest/>; Mirela Slukan, „Dvorci i kurije zaprešićkog kraja“, 79–80; Szabo, *Kroz Hrvatsko zagorje*, pristup ostvaren 18.2.2019., 45.

dvorište [Sl. 43, 43b].⁴⁸⁷ U unutrašnjosti dvorca podjednako velike prostorije nižu se uz pročelnu stranu niz glavni hodnik koji se arkadno otvara prema unutarnjem dvorištu. Prostorije u prizemlju svođene su u uglavnom bačvastim svodovima, većina prostorija na prvom katu koritastim, te neke češkim svodom. Ta, s jedne strane uobičajena prostorna koncepcija s enfiladnim nizom, karakteristična u arhitekturi zagorskih dvoraca, doživjela je svojevrsnu idejnu nadogradnju grupiranjem i diferenciranjem prostorija (malih kabineta ili namjenskih prostorija u tzv. apartmane) u bočnim krilima.⁴⁸⁸

Glavni akcent dvorca kako u odnosu na ostale prostorije prvoga kata, tako i u artikulaciji glavnog pročelja je središnja ovalna dvorana elipsoidnog tlocrta. Uži dio ovala središnje dvorane koja visinom zadire u zonu krovništva očituje se na pročelju dvorca kao konveksni istak, u unutrašnjosti ulazi duboko u hodnik, a bočno se vratima povezuje s ostalim prostorijama.⁴⁸⁹ Finalno rješenje dvorca u Bistri smatra se iznimno vrijednim baroknim arhitektonskim ostvarenjem koje kvalitetom nadilazi ondašnje domete i kulturnu produkciju prostora Trojedne Kraljevine.⁴⁹⁰ Zasluge u prvom redu idu njenom naručitelju Krsti II. Oršiću i njegovoj uspješnoj karijeri te razgranatoj mreži poznanstava koja su mu omogućila pristup i doticaj s raskošnim zdanjima i aktualnim umjetničkim ostvarenjima. Recentna istraživanja arhitekture dvorca u Bistri upućuju na uzore bečkog arhitekta Johanna Bernharda Fischera von Erlacha (1656. – 1723.) koji motiv ovala koristi u brojnim konceptima i studijama za ljetnikovce i palače.⁴⁹¹ Neposredno će se isti motiv u varijacijama proširiti Monarhijom, a na prostoru Trojedne Kraljevine na nekoliko sakralnih zdanja mariborskih graditelja Josepha Hoffera (1706. – 1762.) i Johanna Fucha (1727. – 1804.).⁴⁹² Na temelju nekoliko izvedenih radova na prostoru Trojedne Kraljevine i širem prostoru Monarhije, na kojima se uočava

⁴⁸⁷Puhmajer, Majer, „Dvorac Oršić u Gornjoj Bistri“, 335–350; Szabo, *Kroz Hrvatsko zagorje*, pristup ostvaren 8.11.2018., 44; Jurman Karaman, „O profanoj arhitekturi“, 171–172; Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 57; Marković, *Barokni dvorci Hrvatskog zagorja*, 24–26, 78–80; Obad Šćitaroci, *Dvorci i perivoji Hrvatskoga zagorja*, 68–77; Horvat, *Barok u kontinentalnoj Hrvatskoj*, 93; Horvat-Levaj, *Barokna arhitektura*, 583–588.

⁴⁸⁸Marković, *Barokni dvorci Hrvatskog zagorja*, 24; Puhmajer, Majer, „Dvorac Oršić u Gornjoj Bistri“, 337, 339; Horvat-Levaj, *Barokna arhitektura*, 583.

⁴⁸⁹Puhmajer, Majer, „Dvorac Oršić u Gornjoj Bistri“, 337; Horvat-Levaj, *Barokna arhitektura*, 583–588.

⁴⁹⁰Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 57; Marković, *Barokni dvorci Hrvatskog zagorja*, 24; Puhmajer, Majer, „Dvorac Oršić u Gornjoj Bistri“, 338.

⁴⁹¹Suprotno dotadašnjim interpretacijama tlocrta i cjelokupnog izgleda dvorca (ali i perivoja) u kontekstu „francuskog stila“, Puhmajer pronalazi uzore s područja Habsburške Monarhije, to jest, komparativne primjere najpoznatijih bečkih arhitekata 17. i 18. stoljeća. Tako navodi knjigu Fischera von Erlacha *Entwurf einer historischen Architektur* i nacrt *Codex Mantenuovo*; Puhmajer, Majer, „Dvorac Oršić u Gornjoj Bistri“, 338; Szabo, *Kroz Hrvatsko zagorje*, pristup ostvaren 18.11.2018., 44–45.

⁴⁹²Recimo, crkva sv. Magdalene u Selima kraj Siska; Puhmajer, Majer, „Dvorac Oršić u Gornjoj Bistri“, 338.

sposobnost izvedbe složenih tlocrtnih prostora s motivom ovala, upravo se ovaj potonji u literaturi smatra potencijalnim projektantom dvorca u Bistri.⁴⁹³

4.2.2.1. Pročelje dvorca

Glavno pročelje (orijentacije sjever-sjeverozapad) horizontalno je podijeljeno vijencima na: donju podrumsku zonu s malim pravokutnim prozorima (zona sokla), središnju zonu prizemlja koja je i vizualno artikulirana kontrastiranjem grubljih u žbuci oblikovanih klesanaca i zaglađene zidne plohe; te gornju zonu, *piano nobile*. Bijela dekoracija prozorskih otvora, zajedno s prizemnom rustikom i arhitektonskom dekoracijom pročelnog rizalita ističe se na pastelno ružičastoj boji pročelja [Sl.46]. Prema istraživanju Hrvatskog restauratorskog zavoda iz 2004. godine današnja polikromija djelomično predstavlja izvorni izgled dvorca iz 18. stoljeća kada je bio obojan rumenim okerom, a ukrasni detalji naglašeni bijelom bojom.⁴⁹⁴ Podijeljeno je na petnaest prozorskih osi te artikulirano s tri rizalita: središnjim, konveksnim, koji je poput zasebne jedinice istaknut u prostor s naglašenim velikim redom pilastara i portalom, te dvama bočnim rizalitima tek blago istaknutim u prostor. Bočna pročelja izvedena su jednostavno s jedanaest prozorskih osi bez štuko-dekoracija. Pročelno krilo je na obje etaže arkadno rastvoreno prema dvorištu. I kod oblikovanja pročelja, dosadašnja istraživanja upućuju na bečke uzore, i to projekt Dvorske knjižnice (*Hofbibliothek*) Fischera von Erlacha iz 1721. godine.⁴⁹⁵ Repräsentativnošću i bogatstvom dekoracije bečki projekt zasigurno je utjecao na brojne arhitekta na širem prostoru Monarhije, posebice putem crteža Salamona Kleinera iz 1737. godine. Stoga se brojni dekorativni elementi s bistranskog pročelja povezuju upravo s prije spomenutim mariborskim arhitektima Hofferom i Fuchsom, te gradačkim arhitektom Josephom Hueberom (1715. – 1787.), upućujući na zaključak kako su arhitektonski projekt dvorca i dekoracije rezultat štajerskih majstora.⁴⁹⁶ Reinterpretacijom popularnih tlocrtnih rješenja i dekorativnih elemenata na primjeru bistranskog dvorca

⁴⁹³Pripisuju mu se crkve s ovalnim tlocrtom: sv. Alojzija u Mariboru i župna crkva u Pregradu te radovi na obližnjem posjedu Novi dvori u Zaprešiću; Katarina Horvat-Levaj, „Katedrala sv. Terezije u Požegi“, *Radovi instituta za povijest umjetnosti* 28 (2004), 209–231; Puhmajer, Majer, „Dvorac Oršić u Gornjoj Bistri“, 339.

⁴⁹⁴Puhmajer, Majer, „Dvorac Oršić u Gornjoj Bistri“, 341; Puhmajer navodi da je u „recentnoj obnovi obijena sva žbuka s pročelja i stavljena nova pri čemu mnogi plastični detalji nisu korektno izvedeni“; Puhmajer, Majer, „Dvorac Oršić u Gornjoj Bistri“, 339.

⁴⁹⁵Detaljnu usporedbu oba pročelja vidi: Puhmajer, Majer, „Dvorac Oršić u Gornjoj Bistri“, 341.

⁴⁹⁶Isti ili slični motivi prepoznati su na raznim sakralnim i profanim objektima koji se pripisuju navedenim štajerskim graditeljima: proštenjarskoj crkvi na Trškom Vrhu kod Krapine, St. Johanna im Saggautal (Austrija), Sankt Veit am Vogau (Austrija), dvorcu Dornava (Slovenija), konviktu u Grazu, gradskoj vijećnici u Steyeru (Austrija). S obzirom na visoku kvalitetu ostalih Hueberovih djela, dvorac u Bistri s većom se sigurnošću zasad tek pripisuje Fuchsu; Puhmajer, Majer, „Dvorac Oršić u Gornjoj Bistri“, 341–342.

zadržana je (tek) reminiscencija na raskošne carske palače, no svakako je riječ o reprezentativno oblikovanoj rezidenciji plemića, istaknutog člana najvišeg društvenog sloja Trojedne Kraljevine u drugoj polovici 18. stoljeća.

4.2.2.2. Simboli statusa na pročelju

U središnjoj osi glavnog pročelja je monumentalan kameni portal s rubnim pilastrima i ukoso postavljenim uparenim (polu)stupovima polukružnih i četvrtastih baza, čiji kapiteli nose prostorno istaknute odsječke profiliranog vijenca s kamenim vazama koji se u „S“ liniji uzdiže, i formirajući volutu flankira krunište grba [Sl. 44].⁴⁹⁷ Bogato izveden grb obitelji Oršić, heraldički *memento* na plemićki (grofovski) status vlasnika, kiparski je dodatno ukrašen uobičajenim vojnim atributima. Ispod i oko štita nalaze se razni vojnički motivi: topovi i topovske kugle, bubnjevi, helebarde i koplja te zastave, a dodatni obrub čini akantovo lišće. Na zaglavnom kamenu luka iznad vrata upisana je godina **MDCCLXXIII** [1773], vjerojatno naznačujući vrijeme dovršetka većeg dijela gradnje. U središnjem, uskom dijelu glavne pročelne osi, na čijim su krajevima visoki pilastri lisnatih kapitela, nalaze se dva superponirana prozorska otvora povezana štuko dekoracijom. Gornja zona je zabatno zaključana, s malim okulusom u zabatnom polju, te nadvišena stožastim krovom. Sa strana ovog prostorno istaknutog, polukružnog rizalita zidna ploha je ornamentirana te identično raščlanjena otvorima.⁴⁹⁸

U uskoj pravokutnoj zoni iznad vijenca nalazi se amblem s prikazom dva zrcalno postavljena lava, glava okrenutih unatrag, koji drže prekrížene topove pod krunom [Sl. 45].⁴⁹⁹ Motiv lava u heraldici nosi značenja hrabrosti, plemićkog statusa i snage i time simbolički ilustrira društveni status nositelja, a vojnička ikonografija pod carskom krunom upućuje na plemića u carskoj službi. Imajući u vidu smještaj u gornjoj zoni glavnog pročelja najvažnijeg građevinskog pothvata Krste II. i samu veličinu izvorno polikromiranog prikaza (dvostruko

⁴⁹⁷Usp. Marković, *Barokni dvorci Hrvatskog zagorja*, 80.

⁴⁹⁸Puhmajer je ukazao i na sličnost s portalom na palači Vojković u Zagrebu, pretpostavljajući da je i ono proisteklo iz istog kruga štajerskih arhitekata; Puhmajer, Majer, „Dvorac Oršić u Gornjoj Bistri“, 342; Horvat, *Barok u Hrvatskoj*, 256–258.

⁴⁹⁹Marković, te Puhmajer i Majer štuko dekoraciju opisuju kao: „amblem lavova i ukriženih topova“ bez dodatne interpretacije sadržaja, navodeći na temelju provedenih restauratorsko-konzervatorskih radova da je izvorno bio višebojan. Anđela Horvat o tome piše: „Neki dvorci imaju figuralni reljefni ukras, kao Bistra na glavnome pročelju ili Lužnica, na kojem je više raznolikih, pa i karikiranih likova iz kasnobaroknog doba.“; Marković, *Barokni dvorci Hrvatskog zagorja*, 80; Puhmajer, Majer, „Dvorac Oršić u Gornjoj Bistri“, 341; Horvat, *Barok u kontinentalnoj Hrvatskoj*, 258.

većeg od grba ispod), čime se osigurala njegova vidljivost već prilikom dolaska u perivoj dvorca, šalje se jasna poruka o statusu vlasnika koji je tada bio na vrhuncu karijere.

4.2.2.3. Perivoj dvorca

Perivoj dvorca u Gornjoj Bistri te, još značajnije, njegovi sačuvani planovi, govore o stranim utjecajima te izraženoj pejzažnoj koncepciji barokno-klasicističkog vrta–povrtnjaka iz 18. stoljeća.⁵⁰⁰ Osim njegove estetske vrijednosti zbog koje je uvršten među hortikulturene spomenike, te parkovnu plastiku koja je djelomično sačuvana (fontana u dvorištu dvorca, kameni portal u nekadašnjem povrtnjaku), utilitarna funkcija bistranskog „geometrijski organiziranog povrtnjaka“ očituje se u raznim arhitektonskim i hortikulturnim elementima poput staklenika i vrtlarskog stana, mlina, vodoskoka, kanala i razne brane za natapanje, špalir, i tako dalje.⁵⁰¹ Iz konfiguracije tla, a što potvrđuje i litografija iz oko 1826. godine, u dvorac se ulazilo putem rampe ograđene visokim zidovima na čijim krajevima se vjerojatno nalazila kamena dekoracija koje također nije sačuvana [Sl. 43c].⁵⁰²

4.2.3. Ikonografija ovalne dvorane dvorca u Gornjoj Bistri

Glavna reprezentativna prostorija dvorca u Gornjoj Bistri je ovalna dvorana u središnjoj osi glavnog krila, koja svojim glavnim ulaznim dijelom zauzima dio hodnika prvoga kata [Sl. 47–49]. U potpunosti je oslikana iluzionističkom arhitekturom upotpunjenom

⁵⁰⁰Unatoč sačuvanim planovima, vrijeme nastanka perivoja nije moguće precizno odrediti. Usporedbom sačuvane vizualne građe i sadašnjeg stanja, Obad Šćitaroci zaključuje da je perivoj bio osnovan potkraj 19. prema nacrtima iz druge polovice 18. stoljeća, ali također ne isključuje mogućnost „radikalnijih transformacija“ do kojih je u međuvremenu moglo doći. Za razliku od ranijih interpretacija perivoja u *francuskoj maniri*, na sljedovanje barokne parkovne koncepcije koja je uključivala i povrtnjak – i to posredno putem utjecajnih traktatistička djela i pojedinih parkovnih izvedbi – upozorio je Marković, a prihvatio u kasnijim radovima Obad Šćitaroci. Puhmajer ističe baroknu koncepciju u oblikovanju vrta naglašavanjem centralne osi i geometrijskim oblikovanjem vrta te klasicističku koncepciju u slobodnom oblikovanju udaljenog terena; Obad Šćitaroci, *Dvorci i perivoji Hrvatskoga zagorja*, 74, 335 s citiranom starijom literaturom; Marković, „O baroknim dvorcima u Hrvatskoj“, 150–155; Marković, *Barokni dvorci Hrvatskog zagorja*, 78; Jurman Karaman, „O profanoj arhitekturi“, 171–172. Općenito o parkovnoj arhitekturi u razdoblju baroka vidi: Mladen Obad Šćitaroci, Bojana Bojanić Obad Šćitaroci, „Barokna perivojna arhitektura u Hrvatskoj“, u: *Sic ars deprenditur arte. Zbornik u čast Vladimira Markovića*, ur. Sanja Cvetnić, Milan Pelc i Daniel Premerl (Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, Odsjek za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2009), 385–393; Puhmajer, Majer, „Dvorac Oršić u Gornjoj Bistri“, 349.

⁵⁰¹Obad Šćitaroci, *Dvorci i perivoji Hrvatskoga zagorja*, 74, 335; Marković, „O baroknim dvorcima u Hrvatskoj“, 150–155.

⁵⁰²Litografija publicirana u: Obad Šćitaroci, *Dvorci i perivoji Hrvatskoga zagorja*, 69.

prikazima mitoloških bogova i stvorenjima, muzama i maskeronima.⁵⁰³ Fantastični ansambl koji se stupnjevito proteže od poda pa do razine vijenca visoko pod svodom, vodi promatrača prema glavnim akcentima: heraldičkim, (i) simboličnim prikazima naručitelja i vlasnika dvorca. Ovakav domišljato osmišljen program mitoloških scena nadrealnog, iluzionističkog prostora u hrvatskoj umjetnosti visoko je valoriziran i kao takav bio je u fokusu istraživanja povjesničara umjetnosti i konzervatora.⁵⁰⁴ Dijapazon historicističkih i rokoko dekorativnih elemenata u velikoj mjeri razmrsila su recentna istraživanja, ostavljajući otvorenim pitanja konkretnih likovnih uzora i autorstva oslika.⁵⁰⁵

Zidno oplošje dvorane otvara osam radijalno raspoređena otvora: tri superponirana prozora na strani pročelja, na strani hodnika u središnjoj osi je ulaz u dvoranu i sa strana po jedan prozor, svi nadvišeni iluzionistički slikanim prozorima s pogledom na krajolik, a u poprečnoj osi prema bočnim prostorijama vode dvokrilna vrata ukrašena intarzijama.⁵⁰⁶ U cijeloj dvorani doprozornici i natprozornici oslikani su eklektično, kompiliranjem baroknih, rokoko i klasicističkih motiva girlandama koje aludiraju na rogove obilja, stiliziranim lišćem, poljskim cvijećem i ružicama, grančicama suhog bilja, pšeničnim vlatima, školjkastim i oblim, polukružnim formama, rokajima, lomljenim vrpčama i mašnjama, izvedenim oblicima akantova i lovorova lišća.⁵⁰⁷ Zanimljive su glave maskerona – plastičkog ukrasa ljudskih fizionomija – čiji se brkovi izdužuju u dekorativni složeni element, popularni motiv koji je do Bistre došao putem nekog od grafičkih predložaka [Sl. 50–52].⁵⁰⁸

⁵⁰³O dojmu koji oslik danas ostavlja na posjetitelja govori suvremeni novinski članak Miroslava Ambruša Kiša, „Tajna ovalne sobe Oršičevih“. No, nepotpuno i krivo razumijevanje njene ikonografije i konteksta nastanka rezultiralo je shvaćanjem oslika kao *čudnim, bizarnim, zastrašujućim, uznemirujućim*, i tako dalje; Miroslav Ambruš Kiš, „Tajna ovalne sobe Oršičevih“, *Večernji list*, 22.5.2005., 34–35.

⁵⁰⁴Mirjana Repanić-Braun, „Pitanje stila u zidnom slikarstvu nakon 1750. na odabranim primjerima“, u: *Zbornik radova znanstvenog skupa. Klasicizam u Hrvatskoj*, ur. Irena Kraševac (Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2016), 265–266; Puhmajer, Majer, „Dvorac Oršić u Gornjoj Bistri“, 342–345, te kraći novinski osvrt Petar Puhmajer, „Anatomija jednog propadanja“, *Vijenac*, 5.9.2002.

⁵⁰⁵Repanić-Braun, „Pitanje stila u zidnom slikarstvu“, 265–266; Puhmajer, Majer, „Dvorac Oršić u Gornjoj Bistri“, 342–345.

⁵⁰⁶Stara drvenarija sačuvana je u dvorcima u Bistri (drvena vrata su nedavno restaurirana – na podatku zahvaljujem dr.sc. Petru Puhmajeru), Daruvaru (s okovima), Popovači i Zorkovcu; Horvat, *Barok u kontinentalnoj Hrvatskoj*, 98.

⁵⁰⁷Puhmajer, Majer, „Dvorac Oršić u Gornjoj Bistri“, 343; Repanić-Braun, „Pitanje stila u zidnom slikarstvu“, 267, 273–274.

⁵⁰⁸S obzirom da se u ovalnoj dvorani za nekoliko izvedenih likovnih motiva predlažu grafike slikara Hendricka Goltziusa, i za ovaj primjer upućujem na Goltziusovu grafiku pod nazivom „Eternal life“, prednaslovnica iz serije *The Virtues and the Vices*; Walter L. Strauss, ur., *The Illustrated Bartsch 3, formerly volume 3 (part 1), Netherlandish artists, Hendrik Goltzius* (New York: Abaris books, 1980), 77.

U donjoj zoni doprozornika prikazane su raznovrsne ptice koje stoje na vrhovima rokajnih kartuša [Sl. 53–54]. Od njih ukupno šesnaest, a većinom je riječ o manjim šarenim pticama pjevicama, moguće je prepoznati rodu sa zmijom u ustima i čaplju s uhvaćenom žabom. Njihov smještaj blizu pravog te unutar naslikanog okna pojačava učinak iluzioniranog prostora, negirajući granice između stvarnog i nestvarnog, interijera i eksterijera. Obilje simbolike koju nose u mitologiji, kršćanskoj ikonografiji te naročito u heraldici navodi na daljnje propitivanje konkretne uloge pojedinih vrsta.⁵⁰⁹ Jedan od glavnih razloga njihove popularnosti u 17. i 18. stoljeću, zasigurno je bila njihova neposredna veza s prirodom. Iako ornitološka ikonografija nije ni blizu potpune interpretacije, umjetnicima su na raspolaganju bili brojni predlošci biljnih i životinjskih motiva.⁵¹⁰ Pri razmatranju mogućih uzora i općenito širenja motiva i tema treba spomenuti ikonografiju velike dvorane dvorca Ignaca Marije Attemsa (1652. – 1732.) u Brežicama, koju je 1712. – 1713. godine oslikao Franz Carl Remp (Remb, 1675. – 1718.) [Sl. 55].⁵¹¹ Tamo se prikazi raznih ptica nalaze u zoni iznad prozora, na nebu unutar naslikanog okulusa ili popunjavaju nebeski svod u alegorijskim scenama.⁵¹² U kapeli sv. Križa u istom dvorcu austrijski slikar Franz Ignaz (Josef) Flurer (1688. – 1742.) naslikao je 1715. – 1718. godine otvoreni prozor kroz koji se vidi ptica u letu [Sl. 56]. Vjerojatno nešto kasnije od oslika ovalne dvorane, ptice su prikazane na zidnim slikama u Oroslavju Donjem s kraja 18. stoljeću sa simbolikom alegorije jeseni.⁵¹³ S obzirom na učestalost motiva u sakralnim i profanim narudžbama, kao i u privatnom životu Oršića,

⁵⁰⁹Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Rječnik simbola. mitovi, sni, običaji, geste, oblici, likovi, boje, brojevi*, ur. Branimir Donat (Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske – Mladost, 1994), 540–542; Bartol Zmajčić, *Heraldika, sfragistika, genealogija, veksikologija, rječnik heraldičkog nazivlja* (Zagreb: Golden marketing, 1996), 38–41.

⁵¹⁰Vrijedno ekstenzivno kolorirano izdanje ornitološkog priručnika je rad François Nicolasa Martineta, *Ornithologie*, 1773, osim digitalizirane verzije, vrijedan je i priloženi tekst o ilustracijom ptica u 18. stoljeću; pristup ostvaren 2.2.2019., <https://library.si.edu/digital-library/book/ornithologie1mart>; Antoine de Bourgogne, *Mundi Lapis Lydius, Sive Vanitas per Veritatem Falsi Accusata Et Convicta* (Antwerp, 1639); Arthur Henkel, Albrecht Schöne, *Emblemata: Handbuch zur Simmbildkunst des XVI. und XVII. Jahrhunderts* (Stuttgart: J. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung, 1967), 743–902.

⁵¹¹Monumentalan prostor 35 metara dugačke, velike dvorane (u literaturi često nazivana i *viteškom*) oslikan je oslicima kojima se predstavlja procvat umjetnosti i znanosti pod patronatstvom naručitelja grofa Attemsa i njegove prve žene Marije Regine r. Wurmbrandt (1659. – 1715.). Prikazi disciplina (slikarstvo, kiparstvo, arhitektura, govorništvo, optika, odnosno astronomija, glazba i poezija) temelje se na grafičkoj seriji Charlesa Perraulta *Le Cabinet des Beaux Arts* (Pariz, 1690.), a ostale mitološke scene pokazuju utjecaje rimskih i pariških djela i spomenika, naručitelja i umjetnika; Metoda Kokole, Stanko Kokole i Barbara Murovec, *Imago musicae. Glasba na baročnih poslikavah brežiškega gradu* (Ljubljana: Muzikološki inštitut ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU, 2016), 40; Georg Matthias Lechner, *Der Barockmaler Franz Carl Remp (1675–1718)* (doktorska disertacija, Beč: Universität Wien, 2010).

⁵¹²Ovi prikazi nisu detaljnije interpretirani, no njihova kvalitetna izvedba omogućava prepoznavanje pojedinih vrsta. Primjerice, kolibrića, raznih papiga, šarenih ptica pjevica, i tako dalje.

⁵¹³Stjepan Draganić, ur., *Oroslavje: povijesni zapisi* (Zagreb: „Kajkavsko spravišće“, Društvo za širenje i unapređivanje znanost i umjetnosti, 1975), 10, 13, 15.

možemo zaključiti da su za njih imale posebno značenje, što također treba uzeti u razmatranje kao razlog njihovog pojavljivanja u interijeru najreprezentativnije dvorane.⁵¹⁴

Između prozora naslikani su kanelirani pilastri na visokim postamentima, s reinterpetiranim „kompozitnim“ jonskim kapitelima. Dodatno su ukrašeni stupovi koji flankiraju glavnu, reprezentativnu prozorsku os, i to buketima jesenskih plodova i *puttima* iz čijih se rogova izobilja rasipa cvijeće. U donjoj zoni zida na bočnim stranama prikazane su figure Dijane i Saturna koji proždire svoju djecu na lijevoj, te Venere i Jupitera na desnoj strani. Iznad njih prikazano je kameno postolje na kojem leže rogovi obilja prepuni šarenog cvijeća, središnji ukrasni predmet, te veći kružni prozor (*okulus*). Okulus, čiji modri i pastelni tonovi dočaravaju pogled u krajolik u suton, ima konkavno-konveksne profilacije te je na vrhu ukrašen cvjetolikim, školjkastim motivom. Na postolju ispred okulusa nalazi se nekoliko varijacija ukrasnih predmeta kakvi su dio uobičajenih baroknih dekoracija.⁵¹⁵ Iznad prikaza Venere prikazan je predmet nalik vazi čiji središnji dio čine tri prelijepa mlade sirene (morske nimfe). Donji dio tijela ljuskaste teksture savija se poput užadi izlazeći iz metalnog držača. Frontalno okrenuta nosi biserne naušnice, dvije niske bisernih perli oko vrata te rukama dotiče susjedne. Okrenute su svaka u svoju stranu, te visoko u ruci drže buketiće raznovrsnog cvijeća, pričvršćene za nadgradnju iznad njihovih glava. Slobodne ruke im se isprepliću čineći trijadu.⁵¹⁶ Iznad ostalih božanstava prikazano je nekoliko varijacija vaza nalik amforama [Sl. 57–58].

4.2.3.1. Antički bogovi – između grafičkih predložaka i umjetnikove invencije

Unutar četvrtastih niša, u tehnici grizaja (franc. *grisailles*) poput kamenih skulptura prikazana su mitološka božanstva. Na desnom zidu u dnu prostorije je božica Dijana [Sl.

⁵¹⁴Roda se nalazi i na obiteljskom genealoškom stablu, a mala ptica pjevica naslikana je i na ogradi iluzionističke kupole u kapeli sv. Franje Ksaverskog u Oršičevom dvorcu u Gornjoj Stubici. Krstin sin Franjo Ksaver pripitomljavao je ptice pjevice o čemu je napisao i priručnik.

⁵¹⁵Motiv podsjeća na razne ukrasne predmete poput vaza. Muzejski prostori (posebice Carska riznica u Beču) prepuni su raznovrsnih filigrantskih majstorskih radova iz dvorana Marije Terezije, a njihovu izvornu funkciju i smještaj moguće je vidjeti na ponekim umjetničkim djelima; Iby et al., ur., *Maria Theresia*, posebno 265; „Vaza', MUO, kat. jed. 91“, u: *Od svagdana do blagdana. Barok u Hrvatskoj, Kultura življenja u 17. i 18. stoljeću u Hrvatskoj*, ur. Vladimir Maleković (Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 1993), 266.

⁵¹⁶Prizor je vjerojatno inspiriran mitologijom gdje se u trijadnom obliku pojavljuju primjerice, suđenice (grč. Mojre) i harpije; Chevalier, Gheerbrant, *Rječnik simbola*, 185; A. Gardašanić predložila je interpretaciju motiva kao alegorije razboritosti s tri lica; Andreja Gardašanić, „Profano zidno slikarstvo sjeverozapadne Hrvatske u drugoj polovini XVIII. stoljeća“ (diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, 1994), vii, 7–8, 16, 23.

59].⁵¹⁷ Oscilirajuća kvaliteta izvedbe pojedinih dijelova njezina tijela upućuje na pretpostavku da slikar nije u potpunosti slijedio neki od dostupnih grafičkih predložaka, već je njima inspiriran pokušao iznijeti vlastitu percepciju antičkog božanstva. Na prvi pogled uočava se nesrazmjer između robusnijeg donjeg dijela tijela u odnosu na glavu i ramena. Tijelo je u blagom kontrapostu sa skvrčenom, ukošenom desnom nogom čije koljeno značajno izlazi u prostor – još naglašenije zbog tkanine koja je obavija. Oslanja se na anatomski dobro naslikanu, mišićavu nogu (u tome sličnija Saturnovoj i Jupiterovoj nego Venerinoj) kojom blago iskoračuje iz iluzionističkog prostora niše. U lijevoj ruci nisko ispod bokova drži koplje, a desnu vrlo nezgrapno savija u ramenu i zapešću. Uloga lovinje izražena je prikazom psa tragača/pomagača na uzici koji proviruje iza njenih nogu.⁵¹⁸ Tkanina je učvršćena kopčom na desnom ramenu te djelomično pokriva grudi. Kosa joj je spletena te pada niz lijevo rame. Glava i pogled usmjereni su prema desno, a na visokom čelu nalazi se Dijanin atribut, polumjesec.

Preko puta nje nalazi se Venera, božica ljubavi, plodnosti, ljepote i braka [Sl. 60].⁵¹⁹ Prikazana je kao lijepa mlada žena u dinamičnoj pozi, žive artikulacije ruku i neznatno zakrenuta udesno. Haljina joj gotovo u potpunosti otkriva grudi i lijevu nogu visoko do prepona, izrazito slabije naslikanu od one Afrodite. Uz nju, leđima okrenut, stoji mali debeljuškasti *amor* s lukom i strijelom, s povezom na očima, ogrnut prozirnom tkaninom. Postoji sličnost s grafikom Venere i Amora (1590. – 1612.), iz serije *Godišnja doba* (engl. *The Seasons*), nizozemskog grafičara Crispijna de Passea starijeg (oko 1564. – 1637.) koju uočavamo prvenstveno u prikazu Amora okrenutog leđima s lukom u desnoj ruci, kao i u odnosu među likovima [Sl. 61].⁵²⁰

⁵¹⁷Dijana (grč. Artemida) je jedna od dvanaest olimpskih božanstava, kći Zeusa i Lete i Apolonova sestra blizanka; božica mjeseca i lova. Kao stroga i atletska personifikacija čednosti povezana je s ciklusom simbola plodnosti, zaštitnica djevice, trudnica, mladih i čistih bića (božica poroda), dok sve ostale koji su podlegli požudi i ljubavi neumoljivo progoni i kažnjava; „Artemida (Dijana)“, u: Chevalier, Gheerbrant, *Rječnik simbola*, 22; „Dijana“, u: James Hall, *Rječnik tema i simbola u umjetnosti*, prev. Marko Grčić (Zagreb: Školska knjiga, 1998), 56–58.

⁵¹⁸U fundusu MUO nalazi se sličan kiparski primjer Dijane sa psom i tobolem sa strelicama oko pojasa. Figura je izrađena od bjelokosti na stalku od crnog drva u Njemačkoj ili Francuskoj te datirana u prvo desetljeće 18. stoljeća; „Predmetna jedinica: MUO–000234: Dijana s psom: kip“ (Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, AthenaPlus) pristup ostvaren 28.11.2018., <http://athena.muio.hr/?object=detail&id=457>

⁵¹⁹Mitološko značenje i ikonografiju Dijane (grč. Afrodita), vidi: Hall, *Rječnik tema i simbola*, 353–355.

⁵²⁰„Crispijn de Passe, *The Seasons*“ (V&A's collections, 2019.), pristup ostvaren 28.11.2018., <http://collections.vam.ac.uk/item/O624638/the-seasons-engraving-passe-crispijn-de/>; F. W. H., Hollstein et al., ur., *Dutch and Flemish etchings, engravings and woodcuts, ca. 1450–1700, god. XV* (Amsterdam: Menno Hertzberger, 1964), 552.

U susjednoj niši prikazan je Saturn, Jupiterov otac te bog novca i ratarstva [Sl. 62].⁵²¹ Riječ je o solidnoj izvedbi bez većih anatomskih nelogičnosti, a prikaz se temelji na mitu o Saturnovom proždiranju vlastite djece kako bi eliminirao mogućnost da ga ona svrgnu.⁵²² Prikazan je u stojećem stavu na plitkom uzdignutom postolju kako lijevom rukom ustima prinosi dječja prsa čije se agonizirano tijelo naginje prema nazad odupirući se ugrizu. Desnicom pridržava dugačak štap sa srpom na donjem dijelu, oruđe kojim je prema mitologiji kastrirao oca.⁵²³ Preko lijeve ruke prebačena je tkanina koja se uvija iza leđa do tla između njegovih nogu.

Njemu nasuprot nalazi se Jupiter, vrhovno božanstvo, bog svjetla te zaštitnik pravde i istine [Sl. 64].⁵²⁴ On je također prikazan u stojećem stavu s lijevom nogom u iskoraku. Tkanina pod vratom zabačena je preko ramenā padajući u naborima niz leđa, a kraćim se dijelom izvija ispod lijevog lakta prema naprijed prekrivajući mu spolovilo. U lijevoj ruci drži munje (svežanj plamenova) kojima je uništavao neprijatelje kao bog neba i prirodnih nepogoda, a u desnoj žezlo, simbol njegovog vladarskog položaja. Na tlu iza Jupiterovih nogu je orao, veza s nebom i simbol koji mu je, prema predaji, pretkazao pobjedu nad Titanima.⁵²⁵

Analizirajući ikonografiju dvorane, Repanić-Braun vještu izvedbu kompozicije bogova i *quadrature* te cjelokupan dojam djelomično pripisuje raznim predlošcima kojima se slikar poslužio.⁵²⁶ Prikazi Saturna i Jupitera vjerojatno su nastali prema grafikama iz serije *Bogovi sedam planeta*, varijantama grafičara Jana Saenredama (1565. – 1607.)⁵²⁷ prema

⁵²¹Mitološko značenje i ikonografiju Saturna (grč. Kron) vidi: Hall, *Rječnik tema i simbola*, 298–299.

⁵²²Prema mitologiji, Saturn proždire svu svoju djecu osim Jupitera koji ga naposljetku pobjeđuje i natjera da ih ispljune, Hall, *Rječnik tema i simbola*, 299.

⁵²³Pedro Alalla, *Mitološki atlas Grčke*, prev. Koraljka Crnković (Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2007), 65–66.

⁵²⁴Mitološko značenje i ikonografiju Jupitera (grč. Zeus), vidi: Hall, *Rječnik tema i simbola*, 145–146.

⁵²⁵Hall, *Rječnik tema i simbola*, 145.

⁵²⁶Za prikaz Saturna predložen je istoimeni predložak grafičara Johanna Mathama (Haarlem 1571. – Haarlem 1631.); Repanić-Braun, „Pitanje stila u zidnom slikarstvu“, 272–273.

⁵²⁷Jan Pietersz. Saenredam (Sanredam, Zaenredam) (Saerдам, 1565. – Assendelft, 1607.), grafičar; kraće vrijeme od 1592. bio je učenik H. Goltziusa te (možda) Jacquesa de Gheyna, nakon čega je otvorio svoju radionicu. Tijekom 1590–ih proizveo je brojne prikaze s popularnim mitološkim i žanr prizorima prema Goltziusovim predlošcima, a osim toga i grafike prema Abrahamu Bloemaertu, Cornelis Corneliszu, Polidoru de Caravaggio, Paolu Veroneseu, i drugima, te prema vlastitim zamislima. U spomenutoj seriji svaki od sedam bogova planeta (*Planetengötter*, 1596.) integriran je u širi žanr prizor u obliku skulpture te predstavljen s atributima, sazviježđima te radnjama na koje utječe. Prikazi bogova inspirirani su antičkim skulpturama, te grafikama prethodnika: Crispijna de Passea (oko 1565. – 1637.), Maartena de Vosa (1532. – 1603.), Jana Harmensza Mullera te Maartena van Heemskercka (1498. – 1574.); „Saenredam (Sanredam, Zaenredam), Jan Pietersz“, *Allgemeines Lexikon*, sv. 29–30, 305–306; Ariane Mensger, *Bestechend gestochen, Das Unternehmen Hendrick Goltzius* (Kunstmuseum Basel – Hirmer Verlag GmbH, 2016), 27.

zamisli njegovog učitelja i suradnika Hendricka Goltziusa (1558. – 1617).⁵²⁸ Slikar je s grafičkog lista *Jupiter predsjed slobodnim umijećima* (engl. *Jupiter presiding over the liberal arts*) preuzeo samo prikaz božanstva i njegovih karakterističnih simbola (orla i munja) na plitko postavljenom postolju uz minorne korekcije [Sl. 65].⁵²⁹ Primjerice, glava mu je okrenuta u suprotnom smjeru, a prodoran pogled usmjeren prema promatraču; kovrče i frizura podsjećaju na prikaze grčkih filozofa, te u potpunosti odudaraju od korištenog predloška.⁵³⁰ Analogno tome, lik Saturna možemo usporediti s grafikom *Saturn predsjed poljodjelstvom* (engl. *Saturn presiding over agriculture*) iz iste serije crtača Saenredama prema Goltziusovoj zamisli [Sl. 63].⁵³¹ U usporedbi s predloškom, bistranski majstor naglasio je list koji pokriva spolovilo te ispravio gotovo groteskni izvijeni položaj Saturnovog gornjeg dijela tijela. Manje korekcije nisu utjecale na snažan dojam koji ostavlja ovaj dramatičan prikaz.

Kada je riječ o toj specifičnoj ikonografiji, nužno je poznavanje simboličkog značenja pojedinih tema u razdoblju baroka, koje je onodobnim umjetnicima, govornicima, pjesnicima i svim zainteresiranima vizualno tumačio Cesare Ripa (oko 1560. – oko 1622.) u svom kapitalnom djelu *Iconologia*. Prvo izdanje toga dijela (1593., 1603.: prvo ilustrirano izdanje), kao i brojna slijedeća, doživjela su iznimnu popularnost te bila ekstenzivno korištena sve do kraja 18. stoljeća. *Iconologia* je zamišljena kao priručnik alegorijskih i amblemskih prikaza ljudskih vrлина i mana, poroka i strasti, prirodnih pojava i znanosti, temeljena na egipatskoj, grčkoj i rimskoj simbolici i prikazima.⁵³² Dok je Venera s *puttom* bez većih problema i tada

⁵²⁸Hendrick (Hendrik) Goltzius (Goltz, Golzius, Goltius) (Mühlbrecht kraj Venloa, 1558. – Haarlem, 1617.), nizozemski grafičar, crtač i slikar. Početkom 1580. godine zajedno s prijateljem Cornelisom Corneliszom osnovao je umjetničku akademiju, koju su, među ostalim pohađali njegov posinak Jacob Matham, Jacob (Jacques) de Gheyn II, Pieter de Jode I. (stariji), Jan Saenredam, Zacharias Dolendo. Slikanjem se počeo baviti kasno, a naslijedili su ga Pieter de Grebber i Werner von den Valckert. U toku 1590. i 1591. posjetio je mnoge krajeve Njemačke i Italije; „Hendrick (Hendrik) Goltzius“, *Allgemeines Lexikon*, sv. 13–14, 349–353; Norbert Michels, ur., *Hendrick Goltzius (1558. – 1617.)*, *Mythos, Macht und Menschlichkeit*, (Michael Imhof Verlag, 2017); Huigen Leeftang, Ger Luijten, *Hendrick Goltzius (1558–1617), Drawings, prints and paintings* (Waanders Publishers – Rijksmuseum Amsterdam – The Met Museum of Art New York – The Toledo Museum of Art, 2003); Walter L. Strauss, ur., *Hendrick Goltzius, Complete engravings, etchings wood-cuts* (New York: Abaris books, 1977).

⁵²⁹Jan Pietersz Saenredam (prema Hendricku Goltziusu), *Jupiter als Beschützer der Landarbeiter (Jupiter presiding over the liberal arts)* (25,4 x 17,7 cm); Mensger, *Bestechend gestochen*, 90; Walter L. Strauss, ur., *The Illustrated Bartsch 4, formerly volume 3 (part 2), Netherlandish artists, Matham, Saenredam, Muller* (New York: Abaris books, 1980), 390.

⁵³⁰Zanimljiv je i jedan drugi Goltziusov prikaz Vulkana unutar polukružne niše koja mu više služi kao pozadina nego kao prostor koji on okupira. U kontrapostu, mišićav i odlučnog stava, oko struka mu pada tkanina, u ruci drži čekić i nakovanj; *Vulcan, After Polidoro de Caravaggio* (oko 1592.); Strauss, *The Illustrated Bartsch 3*, 218.

⁵³¹Jan Pietersz Saenredam (prema Hendricku Goltziusu), *Saturn as Beschützer der Landarbeiter (Saturn presiding over agriculture)* (25,1 x 17,4 cm); Mensger, *Bestechend gestochen*, 90.

⁵³²Na didaktičko-moralnu funkciju prizora upućuje i autor predgovora engleskog izdanja Ripine ikonologije: *The understanding Peruser of this Book will meet therein Things not only to divert the Mind, but the instruct it, and*

mogla predstavljati božicu ljubavi, njena simbolika je s Ripom dobila novu dimenziju. Prema njemu, ona predstavlja savez iskonske materije (životne iskre, osjećaja, ljubavi, požude, strasti) i njene opipljive manifestacije, odakle izvire ljepota i savršenstvo svega stvorenog.⁵³³ Začudan je prikaz je grotesknog Saturna koji proždire djecu, no Ripinom interpretacijom božanstva kao simbola vremena koje nemilosrdno „jede“ dane, mjesece i godine, tema se savršeno uklapa u ikonologiju ovalne dvorane, nudeći pritom auditoriju još jedan vizualni podsjetnik i upozorenje na prolaznost života i podsjetnik na stalnu blizinu smrti.⁵³⁴

4.2.3.2. *Memento mori* i motiv empore s kružnom balustradom

Na nasuprotnim stranama bočnih zidova nalazi se iluzionistički prikaz empore s prominentnom zaobljenom balustradom, elementom karakterističnim za barokno zidno slikarstvo.⁵³⁵ Na desnoj strani je mlada žena, smeđe podignute kose pričvršćene ukrasnom kopčom, sa zlatnom ogrlicom visoko na vratu [Sl. 66]. Odjevena je u svečanu modru haljinu duboka izreza i bijelih rukava, te nosi duge rukavice bez prstiju, čest dodatak na ženskim portretima druge polovice 18. stoljeća. U lijevoj ruci drži lepezu i naginje se preko ograde gledajući dolje u dvoranu. Njoj nasuprot u istom položaju prikazana je starija osoba, ogrnuta širokom, debelom, pomalo neuglednom zelenkastom tkaninom [Sl. 67]. Na glavi joj je bijela noćna kapica s *cofom* ispod koje vire čuperci prorijeđene smeđe kose. Iza obiju žena umjesto iluzioniranog prostora otvara se plavo nebo djelimice zastrto oblacima.

Motiv iluzionističke empore, slikarski pandan arhitektonskoj dogradnji kojom se stvara fizički odvojen bočni prostor otvoren prema glavnoj prostoriji, sukladno simboli

the inspire him with the Love of Virtue, and Hatred of Vice; and to regulate his Manners, Behaviour and Conduct.; Cesare Ripa, *Iconologia, or, Moral emblems by Cesar Ripa* (London: Printed by Benj. Motte, 1709), [predgovor bez numeracije], (Getty Research Institute), pristup ostvaren 3.2.2019., <https://archive.org/details/iconologiaormora00ripa/page/n7>; Cesare Ripa, *Iconologia, ouero, Descrizione di diuerse imagini cauate dall'antichità, & di propria inuentione.* (Roma: Appresso Lepido Facij, 1593./1603.), [predgovor bez numeracije], (Getty Research Institute), pristup ostvaren 3.2.2019., <https://archive.org/details/iconologiaouerod00ripa/page/n11>; Cesare Ripa, *Baroque and Rococo pictorial imagery. The 1758-60 Hertel Edition of Ripa's „Iconologia“*, ur. Edward A. Maser (New York: Dover Publications, 1971); Cesare Ripa, *Ikologija*, prev. Branko Jozić (Split: Laus, 2000), 7–32.

⁵³³*Proemio. A lettori. (...)Per l'immagine ancora di Venere d'estrema bellezza, l'appetito della materia prima, come dicono i Filosofi, alla forma che gli dà il compimento.*; Ripa, *Iconologia, ouero*, [bez numeracije], pristup ostvaren 3.2.2019.; Ripa, *Iconologia, or, Moral emblems*, [bez numeracije], pristup ostvaren 3.2.2019.

⁵³⁴*Però molti ancora de gl'huomini di gran conto hanno stimato loro degna fatica lo spiegare quelle cose, che trouauano in queste Fauole occultate, lasciandoci scritto, che per l'immagine di Saturno, intendeuano il Tempo, il quale à gl'anni, à mesi, et a giorni dà, et toglie l'essere, come esso diuoraua quei medesimi fanciulli, che erano suoi figliuoli...*; Ripa, *Iconologia, ouero*, [bez numeracije], pristup ostvaren 3.2.2019.

⁵³⁵Repanić-Braun, „Pitanje stila u zidnom slikarstvu“, 273–274.

sklonom duhu vremena u razdoblju baroka dobiva novu svrhu.⁵³⁶ Ona varira od dekorativne do simboličke postajući podloga za upisivanje novih sadržaja i moralnih poduka, za što je na prostoru sjeverozapadne Hrvatske posebno zaslužan tirolski slikar Ivan Krstitelj Ranger (1700. – 1753.).⁵³⁷ Motiv promatrača primijenio je u empori nad ulazom u sakristiju u kapeli sv. Jurja u Purgi Lepoglavskoj (1750.) gdje je prikazan sakrament sv. Ispovijedi.⁵³⁸ Možda najbližiji primjer je Rangerov rad iz crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije u Remetama (1745.) s osobom koja se nagnje preko ograde gledajući u brod crkve [Sl. 68]. U kapeli Čudotvorne Krvi Isusove u Ludbregu (1753.) nalazi se iluzionistički prikaz muškarca s molitvenikom koji kroz prozor promatra događaje u svetištu, vjerojatno rad Michaela Pecka *aus Kanisza*.⁵³⁹

Prikaz uparenih empora u ovalnoj dvorani u Bistri interpretiran je kao alegorija prolaznosti suprotstavljanjem likova mlade i stare žene, koje s određene distance promatraju i prisustvuju događajima u prostoriji.⁵⁴⁰ Ovakav podsjetnik na neminovnu smrt (*memento*

⁵³⁶Empora (balkon, galerija, tribina), „povišeni, balustradom ili parapetom odvojeni prostor“, nalazi se prvenstveno u sakralnim prostorima omogućujući u počecima ženama i redovnicama te kasnije plemstvu i drugim odličnicima, neometano prisustvovanje liturgiji. Govoreći u kontekstu Oršića, izvedena je na sjevernom zidu svetišta u kapeli u dvorcu u Gornjoj Bistri. Neobična organizacija prostora kapele u dvorcu u Gornjoj Stubici u gornjoj zoni kreira jedan takav izolirani prostor s posebnim pristupom samo za vlasnike; Šefik Bešliagić, „Empora“, u: *Enciklopedija likovnih umjetnosti, 2: D-Ini* (Zagreb: Izdanje i naklada leksikografskog zavoda FNRJ, 1962), 198–199.

⁵³⁷Ivan Krstitelj Ranger (Joannes Baptista Ran(g)ger; Götzens kod Innsbrucka, 1700. – 1753.) većinu je slikarskih radova izveo za pavline čiji je član kao brat-laik bio od 1743. godine. Većina radova sačuvana je unutar sakralnih zdanja: Varaždin, Krapina, Križevci, Sv. Ivan na Gorici, Belec, Olimje, Štrigova, Donja Voća, Remete, Purga Lepoglavska, Kamenica Ivanečka; te unutar polujavnih samostanskih prostora poput ljekarne u Varaždinu. Preko iluzionističke balustrade u crkvi Majke Božje Snježne u Belcu prebačena je draperija, a u svetištu crkve sv. Marije u Lepoglavi (1742.) dekorativan tepih; Sanja Cvetnić, „Ioannes Baptista Rangger – Natione Tirolensis“, *Radovi instituta za povijest umjetnosti* 32 (2008): 231, 233; Marija Mirković, „Ranger (Rangger), Ivan Krstitelj“, u: *Likovna enciklopedija Jugoslavije, II* (Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1987), 691–692; Walter Denny, „Islamic Carpets in European Paintings“, *Heilbrunn Timeline of Art History* (New York: The Metropolitan Museum of Art, 2000), pristup ostvaren 7.12.2018., https://www.metmuseum.org/toah/hd/isca/hd_isca.htm

⁵³⁸Osim ovog genre-prikaza, u svodu broda naslikana je na svakoj strani po još jedna prazna empora iza koje je modri nebeski svod; Janko Belaj i Marija Mirković, *Na kraju puta: Purga Lepoglavska, kapela sv. Jurja, oslikana god. 1750.*, pristup ostvaren 7.12.2018., <http://www.ik-ranger.net/index.php>; Horvat, *Barok u kontinentalnoj Hrvatskoj*, 181.

⁵³⁹Mirković, „Starije zidno slikarstvo“, 162–165.

⁵⁴⁰Repanić-Braun tezu potvrđuje interpretacijom stepenica „koje vode u nebo“, neposredno iznad empore. Iako tvrđnju ne možemo opovrgnuti, iluzionistički prostor na više je mjesta nelogično izveden tako da ove stepenice teoretski mogu voditi do završne zone s balustradom i skulpturama alegorija i muza. Marković bistranski zidni oslik uspoređuje sa sličnim prizorom u dubrovačkom ljetnikovcu: „suvremeno odjevena djevojka pouzdan je znak da se zidnim slikarstvom ne želi predočiti neko bivše vrijeme, to više što i teme iz antičke povijesti nisu slikarski kazane preko 'živih' likova, neko 'kamenim' reljefima.“ Odjeća i fizionomija promatrača čine „slojeve povijesti jasno odvojenim“, a prošlost i sadašnjost artikuliraju kao „dvije različite razine realnosti“; Repanić-Braun, „Pitanje stila u zidnom slikarstvu“, 274; Vladimir Marković, *Zidno slikarstvo 17. i 18. st. u Dalmaciji* (Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti SR Hrvatske, 1985), 46, 135.

mori), dodatno je apostrofirano mogućnošću uspostavljanja izravnog pogleda promatrača iz dvorane, najprije s divnom mladom djevojkom, zatim sa staricom na galeriji. Simboli prolaznosti života (*vanitas*) u umjetnosti na brojnim su primjerima izraženi upravo parnjacima: mlado–staro, zdravo–bolesno, puno–prazno, lijepo–ružno, obilato–osiromašeno, i tako dalje, te nerijetko motivima kostura i pješčanog sata.⁵⁴¹ Daljnja poduka o kratkoročnosti ljepote i mladosti te o prolaznosti zemaljskih stečevina jednako je suptilno izrečena prikazima antičkih bogova, muza i alegorijskih figura na zidovima ovalne dvorane.

Iluzionističke empore također su logično uklopljene u stvarnu arhitekturu prostora. Nalaze se iznad bočnih vrata koja vode u bočne prostorije, čime se otvara još jedna njihova moguća interpretacija. Na taj se način stvarna arhitektura dvorca i njezini stanovnici povezuju s izmišljenim prostorom u kojem obitavaju alegorije i razne likovne manifestacije, čak u tolikoj mjeri da zamagljuje ili anulira granice stvarnosti i iluzije. Oslík Daniela Grana u državnoj dvorani (*Prunksaal*) Austrijske nacionalne knjižnice u Beču (bivšoj dvorskoj biblioteci – *Hofbibliothek*), koja je u prethodnim poglavljima razmatrana kao uzor za arhitektonsko oblikovanje bistranskog dvorca i pročelja, sadrži cijeli niz likova (suvremenika) koji s balustrade promatraju događaje u dvorani. Iako je riječ o zoni visoko iznad lukova, u razini prozora, jasno su odijeljeni od svodnog oslika i prostora u kojem obitavaju isključivo mitološki likovi i personifikacije.⁵⁴²

U kontekstu teme prolaznosti i cjelokupne ikonografije ovalne dvorane u čast grofici Josipi Oršić r. Zichy, možemo razmotriti i mogućnost da je u emporama prikazana upravo ona. Doima se kao da se netom spustila iz svojih pokrajnjih odaja do glavne dvorane kako bi ipak prisustvovala događajima. Dvije različite osobe – različite odjeće, fizionomije, dobi – možemo usporediti s dva sačuvana grofičina portreta: netom zaručene ili udane, mlade grofice Oršić iz 1748. – 1750. godine, te sredovječne žene, majke i upraviteljice vlastelinstva nekoliko godina prije smrti, iz 1778. godine. Naime, razlike u fizionomijama slične su razlikama između dviju žena na emporama u Bistri, a Josipina bolest koja je mogla narušiti njenu prirodnu ljepotu i vitalnost, napredovala je usporedno sa završnim slikarskim radovima.

⁵⁴¹Primjerice, Hendrick Goltzius „Eternal life“, prednaslovnica serije *The Virtues and the Vices*, bez datacije, publicirano u: Strauss, *The Illustrated Bartsch 3*, 77.

⁵⁴²„U zidnom slikarstvu zrelobarokna rješenja označuje veza slike s promatračem, toliko snažna da visoki stupanj iluzije može dijelom poništiti razdiobu slikanoga prostora sa stvarnom arhitekturom nosača i prostorom u kojemu se promatrač nalazi (premda to uvijek ne čini!)“; Cvetnić, „Ioannes Baptista Rangger“, 230.

4.2.3.3. Satiri-telamoni i iluzionistički prostor u gornjoj zoni

Iluzionistička arhitektura poklapa se sa stvarnim arhitektonskim prostorom na istaknutom marmoriziranom razdjelnom vijencu i obratu gređa koje isključivo vizualno pridržavaju kapiteli iluzionističkih stupova. Pojedine skupine elemenata tek se naoko pravilno ponavljaju u prividnom dinamičkom skladu, dok detaljniji pogled otkriva stalne varijacije figurativnih i dekorativnih motiva. Iznad slijedi uska zona hodnika te nekoliko planova čije čitanje otežavaju i realno postavljeni nosivi trostruki stupovi. Osim njih, kroz velike lučne prolaze moguće je definirati krajnji stražnji prostor, to jest, „zelenu“ prostoriju ili hodnik u kojima se pravilno izmjenjuju trostruki kanelirani marmorizirani stupovi i polukružne niše upotpunjene skulpturama, fontanama ili kadionicama. Široki segmentni luk reljefnih dovratnika nalik hermama (ljudske glave i geometrijski, volutni i rokajni oblici) i nadvratnika (cvjetni nizovi) vodi u prostor s masivnim stubištem. Dva bočna otvora (ornamentirana kartušama, medaljonima, tankim profilacijama) vode prema otvorenom prostoru balkona s fino reljefno obrađenom balustradom i nebom u pozadini. Najjači vizualni akcenti u ovoj zoni su svakako satiri-telamoni – spoj mitoloških šumskih stvorenja i kolosalnih muških likova u funkciji stupova, motiv koji je posebno zastupljen u arhitekturi, a na čiju su popularnost i široku upotrebu posebno utjecali brojni grafički predlošci [Sl. 69].⁵⁴³ Prikazani su kao groteskna bića sa životinjskim nogama s kopitima i zašiljenim ušima (rogovima) na visokim postamentima, ponegdje oblikovani poput hermi pridržavajući još jedan vijenac te završnu kontinuiranu balustradu. Motivi sjedećih satira-telamona sa trstenicama prikazani su na osliku velike dvorane u Brežicama, što dodatno upućuje na mogući kanal prijenosa ideja [Sl. 70].

U glavnoj osi prema pročelju, središnji dio je flankiran karijatidama, a sadrži polukružnu izbočenu balustradu iza koje je nebo nježnih pastelnih tonova. Umjesto finalne balustrade, iznad slijedi monumentalna dogradnja nalik atici oltara koja snažno stremi uvis (tzv. paviljonska arhitektura).⁵⁴⁴ Grade je tanki stupovi i arkade s konkavno-konveksnim gređem, male balustrade te skulpturalni ukrasi. U središnjoj osi, unutar kartuše nalazi se zajednički grb obitelji Oršić-Zichy pod krunom [Sl. 71]. Na njemu sjede anđeli, pridržavaju ga s donje strane, prinose grančice, košare s cvijećem ili gestikuliranjem iskazuju veselje. Na samom vrhu orao ili feniks kljuca polumjesec, nagoviještajući smrt, ali i novo rađanje. Nije pronađena izravna poveznica i objašnjenje, međutim s obzirom na ikonografiju ovalne dvorane i brojne motive mitološkog sadržaja, orao bi mogao predstavljati Jupitera, a mjesec

⁵⁴³Repanić-Braun, „Pitanje stila u zidnom slikarstvu“, 274.

⁵⁴⁴Gardašanić, „Profano zidno slikarstvo“, 17; Jurjević, „Zidni oslik viteške dvorane“, 34.

Dijanu. U mnogim religijama ptice su glasnici i proroci loših događaja i smrti, što bi u ovom slučaju mogao biti nagovještaj ili nekrolog Josipi Oršić.⁵⁴⁵

4.2.3.4. Kraljevi / alegorije kontinenata(?)

Švod iznad razdjelnog vijenca nad ulazom oslikan je također kompleksnom kompozicijom s velikim lučnim otvorima koji otvaraju vizuru prema vanjskom prostoru – blago zaobljenom zidu razvedenom pilastrima i nišama, s balustradom na vrhu. Dvije središnje niše ukrašene su školjkama, dok su u postrance smještenim nišama monokrono slikane skulpture. U literaturi je prihvaćena interpretacija da one predstavljaju alegorije četiriju kontinenata.⁵⁴⁶ Krajnje lijevo je muškarac s lavom kao moguća alegorija Afrike, a do njega muška figura u oklopu s plaštem, nedefiniranim pokrivalom na glavi te žezlom u ruci, potencijalni prikaz Azije [Sl. 71a]. U dvjema nišama na desnoj strani, slijeva je okrunjena muška figura u svečanoj opravi s žezlom u ruci koja možda predstavlja Ameriku, a zdesna figura raskošno odjevene žene koja bi mogla biti alegorija Europe [Sl. 71b]. Ovu interpretaciju zasad nije moguće potvrditi ni osporiti s obzirom na njihovu slabu vidljivost i pojednostavljen prikaz bez razvidnih atributa osim svojevršnih kruna i različitih inačica žezla. Tema, za čiju je popularizaciju zaslužno nekoliko izdanja Rippine *Iconologije* našla je svoje mjesto na zidovima i švodovima sakralnih i profanih prostora sjeverozapadne Hrvatske. Motiv kraljeva/alegorija kontinenata kao prepoznatljivo raskošno odjevenih ženskih i muških figura sa istaknutim simbolima i atributima, dvadesetak godina ranije naslikan je u Oršićevoj kapeli sv. Franje Ksaverskog u Gornjoj Stubici, no u kontekstu kršćanske-isusovačke ikonografije.⁵⁴⁷

⁵⁴⁵Jurjević ga interpretira kao feniksa koji predstavlja „besmrtnost i uskrsnuće, ali je i simbol sunčeva kružnog gibanja, tako da se prikaz feniksa i mjeseca može protumačiti kao pobjedu svjetlosti nad tamom, novi dan i novi početak“, Jurjević, „Zidni oslik viteške dvorane“, 34.

⁵⁴⁶Jurjević je ponudila interpretaciju da bi likovi mogli predstavljati istaknute pretke obitelji Oršić, uspoređujući kamene skulpture predaka obitelji Auersperg s katafalka grofa Ivana Herberta Auersperga (1613.–1669.). Prijedlog je malo vjerojatan s obzirom na pojedine detalje koje nije moguće potkrijepiti povijesnim činjenicama i genealogijom; kao što su činjenice da su prikazane tri muške figure s jasno naznačenim vladarskim insignijama, do nogu jednoga nalazi se lav i treća figura prikazuje žensku vladaricu; Repanić-Braun, „Pitanje stila u zidnom slikarstvu“, 273; Jurjević, „Zidni oslik viteške dvorane“, 32–33; Maja Žvorc, „Crtež katafalka cara Franje II. podignutoga u zagrebačkoj katedrali“, u: *Zbornik radova znanstvenog skupa. Klasicizam u Hrvatskoj*, ur. Irena Kraševac (Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2016), 342.

⁵⁴⁷Horvat, *Barok u kontinentalnoj Hrvatskoj*, 183; Ripa, *Ikonologija*, 210–214.

4.2.3.5. Alegorije vrlina / muze

Visoko na balustradi prikazane su ženske figure koje uz pomoć pripadajućih atributa interpretiramo kao vrline (muze) i alegorije. Prema grčkoj mitologiji, muze su bile zaštitnice i izvor nadahnuća pjesništvo, umjetnosti i znanosti.⁵⁴⁸ Kompleksniji prikaz bistranskih muza upućuje na objašnjenje da su dvije objedinjene u jedan alegorijski prikaz. Objašnjenje bi mogli dati konkretniji likovni/grafički predlošci ili pak činjenica da na balustradi nije bilo dovoljno mjesta za prikaze svih muza te da su se samo pojedine uklapale u ikonografski program ovalne dvorane. Muzu s lutnjom u rukama te violom položenom pod nogama prepoznajemo kao zaštitnicu glazbe i plesa (Terpsihora i/ili Erato).⁵⁴⁹ Do nje je zaštitnica astronomije i astrologije (Uranija) koja u desnoj, podignutoj ruci drži šestar, dok joj je pod nogama stara astronomska naprava – armilarna sfera [Sl. 72, 73].⁵⁵⁰ Njima nasuprot nalazi se zaštitnica slikarstva sa slikarskom paletom, kistovima i maskom (Thalija).⁵⁵¹ Do nje je zaštitnica ljubavnog i himničkog pjesništva i povijesti s lirom i zatvorenom knjigom pod desnom rukom (Erato i/ili Kaliopa) [Sl. 74, 75].

Vrlinama su pridružene još dvije ženske figure: alegorija *čistoće* (čestitosti) koja je ovjenčana maslinovim vijencem, a u lijevoj ruci preko prsa drži ljiljan kao znak čistoće i nevinosti te simbol majčinstva, i alegorija *pravde* (pravednosti; *Iustitia*) koja sudi otvorenih očiju, s mačem u desnoj i vagom u lijevoj, podignutoj ruci [Sl. 76, 77].⁵⁵² Elegantne, vitke,

⁵⁴⁸Ukupno je 9 kanonskih 'mlađih' muza: Euterpa, Kaliopa, Klio, Erato, Melpomena, Polihimnija, Terpsihora, Talija i Uranija. Repanić-Braun na bistranskom osliku prepoznaje: *Taliju s maskom ovješenu o vrat, sa slikarskom paletom i kistom u rukama; Erato s lirom i zatvorenom knjigom; Terpsihora opremljena lutnjom i violom te Uranija s armilarnom sferom pred nogama i sa šestarom u podignutoj ruci*. Jurjević zaključuje da je umjetnik putem pojedinih muza želio prikazati znanosti, umjetnosti i vrline te ih interpretira kao *Umjetnost, Pjesništvo, Geografiju i Glazbu*. Gardašanić prepoznaje Erato, Kaliopu, Uraniju i Terpsihoru; Repanić-Braun, „Pitanje stila u zidnom slikarstvu“, 271; Jurjević, „Zidni oslik viteške dvorane“, 35; Gardašanić, „Profano zidno slikarstvo“, 17.

⁵⁴⁹Uobičajeno se ove muze prikazuju s lirom, kitarom, cimbalom, i tako dalje, no umjetnik je unio suvremene elemente poput ovih novijih varijanti popularnih glazbala 18. stoljeća. Komparativni materijal ponovno nalazimo na brežičkom zidnom osliku gdje šumske vile sviraju različite instrumente, tako i žičane: lutnju, violu i citru. Detaljnije o tom osliku i instrumentima u: *Imago musicae*, posebno stranice 34–35, 48–53.

⁵⁵⁰Ripa zaštitnicu astronomije i astrologije (*Astrologia*; u ovom kontekstu su istoznačnice jer podrazumijevaju proučavanje i shvaćanje zvijezda) prikazuje kao krilatu žensku figuru s vijencem od zvijezda. U ruci drži žezlo, a u drugoj otvorenu knjigu. U krilu joj je teleskop, a pod nogama knjige, svitci, astronomske karte, globus/astrolab, armilarna sfera i orao; Ripa, *Baroque and Rococo pictorial imagery*, 196.

⁵⁵¹Prema Ripi, umjetnost slikarstva (*Ars pictoria*) predstavljena je kao lijepa, mlada žena, što upućuje na plemenitost i savršenost ovoga zanata. Oko vrata joj visi maska (interpretirana kao imitacija ljudskog lica, kao što slikarstvo imitira život), a kraj nogu je položena slikarska paleta s kistovima, razni mjerni alati, knjiga i kutomjer; Ripa, *Baroque and Rococo pictorial imagery*, 197; Ripa, *Ikonologija*, (muze) 284–285, (*Slikarstvo*) 456.

⁵⁵²Na isti način su interpretirane u literaturi; Ripa, *Ikonologija*, (*Pravednost*), 389; Repanić-Braun, „Pitanje stila u zidnom slikarstvu“, 271.

decentno odjevene i uspravne muze na balustradi vjerojatno su plod inspiracije pronađene u nekim od brojnih grafičkih predložaka, među kojima svakako treba spomenuti iznimno popularna rješenja Rippe i Goltziusa.⁵⁵³

4.2.3.6. Središnji svodni oslik – prikaz Dijane i Apolona

Na svodu je prikaz božice mjeseca Dijane i boga sunca Apolona, teme koja je u umjetnosti likovno interpretirana na razne načine, često se referirajući na brojne epizode iz mitologije [Sl. 78].⁵⁵⁴ Suprotno tome, na svodu ovalne dvorane par je prikazan u slobodnijoj formi, bez jasnih aluzija na konkretan mitološki događaj. Dijana je prikazana kao prelijepa mlada žena, visoka i vitka, djelomično razodjevena, koja sjedi na Apolonovoj lijevoj nozi dok ga desnom rukom grli oko vrata. Njen prodoran pogled usmjeren je u promatrača. Duga crna kosa uredno je začesljana u čvor (pundū), a na tjemenu nosi dvije niske bisera od kojih jedna pada preko čela, čime se identificira kao personifikacija „zemaljske Venere“ ili „zemaljske ljubavi“.⁵⁵⁵ Polumjesec na čelu predstavlja je „božicom mjeseca“, a luk i strijela koje joj donosi *putto* atribuiraju je „božicom lova“.⁵⁵⁶

Kao mogući kompozicijski predložak, naročito za prikaz Dijane, u obzir valja uzeti alegorijski prikaz ljubavi i plodnosti na grafici Jana Pietersza Saenredama (nastaloj prema Hendricku Goltziusu) *Venera na klupi između Bakha i Cerere* (engl. *Venus on a Couch between Bacchus and Ceres*) [Sl. 79].⁵⁵⁷ Sličnost uočavamo u položaju ženskog tijela i to: u odnosu Venere/Dijane prema liku zdesna; načinu na koji se nogom upire o klupu, odnosno oblak; te položaju lijeve ruke, odnosno, njenom neobičnom skraćanju (izostanak s prikaza).

⁵⁵³Posebno vidi ženske alegorijske figure (fizionomiju, odjeću) u izdanju iz 1709., primjerice na strani 78; Ripa, *Iconologia, or, Moral emblems*, pristup ostvaren 3.2.2019. Goltzius je u nekoliko navrata radio prikaze muza, no u ovom slučaju posebno su zanimljive one koje flankiraju portrete slikara Jana van Straetena iz Bruggea (Johannes Stradanus; oko 1583.) te francuskog povjesničara Josepha Justusa Scaligera (oko 1592.); Strauss, *The Illustrated Bartsch* 3, 174, 171.

⁵⁵⁴Dijana je dijelila nebo s Apolonom, bratom blizancem, „započinjući svoje putovanje noću, nakon što bi on završio svoje“. Često se javljaju zajedno i to uglavnom u scenama Apolona koji vuče nju i nimfe u mrak, ili prikazima njega kako sjedi na oblaku u „blistavom sunčevom sjaju“ držeći liru s Dijanom u hladu u njegovoj blizini; Hall, *Rječnik tema i simbola*, 15; Repanić-Braun, „Pitanje stila u zidnom slikarstvu“, 272.

⁵⁵⁵Hall, *Rječnik tema i simbola*, 34, 56.

⁵⁵⁶U tom kontekstu može nositi luk i tobolac ili sulicu (koplje), uz pratnju njenih lovačkih pasa i divljih životinja, jelena koji vuku kola. Često ima i štit kojim se brani od amorovih strelica; Hall, *Rječnik tema i simbola*, 56.

⁵⁵⁷Jan Pietersz Saenredam (prema Hendricku Goltziusu), *Venus on a Couch between Bacchus and Ceres*, 42,3x31,4 cm; Strauss, *The Illustrated Bartsch* 4, 385; *Bacchus, Venus und Ceres* (Graphic Art Collection Göttinger Abbey), pristup ostvaren 22.7.2018., http://www.gssg.at/gssg/displayDocument.do?objId=Zb_030

Apolon je prikazan kao ljepuškast, vitak muškarac plave kovrčave kose. Blještavim zrakama oko glave naznačena je aureola, a niz leđa i preko jednog ramena prebačen mu je bijeli plašt od hermelina, atribut „boga sunca“.⁵⁵⁸ Iz prikaza je izostavljen Apolonov atribut četveropreg, no istaknute su druge uloge. Primjerice, košara sa strijelama njegov je (ali i Dijanin) atribut lovstva (streličarstva), a pastirski štap koji drži anđeo zdesna pridaje mu i ulogu čuvara stada.⁵⁵⁹ Na svodnoj je slici prikazan u poluprofilu, pogleda usmjerenog prema Dijani, čineći pokret rukom kao da tkaninom pokriva ili otkriva njezino golo tijelo, što upućuje na ideju čuvanja djevičanstva. Desnom, blago savijenom nogom, upire se o oblak, dok je lijeva noga u potpunosti izostavljena.

Uzor za ovakav prikaz Apolona možda možemo tražiti u grafici Jana Saenredama (prema Cornelis Cornelisz. van Haarlemu) *Vertumno izjavljuje ljubav Pomoni* (engl. *Vertumnus Declaring his love to Pomona*) [Sl. 80].⁵⁶⁰ Položaj Apolonova tijela, rotacija u odnosu na ženski lik slijeva, kretanja desnom rukom, te djelomično i desna noga u velikoj mjeri nalikuju na prikaz Vertumna, boga godišnjih doba, promjene i bujanja usjeva, vrtova i voćaka. Izostavljanjem noge koju Vertumno/Apolon prebacuje preko Pomonine/Dijanine noge i približavanjem likova u prisniji odnos, dinamičnom prizoru je dodana doza smirenosti i sklada, gotovo kao da izražava dinamičnu, no usklađenu, harmoničnu, ljubavnu vezu među supružnicima. Kompozicijski sličan primjer koji dokazuje popularnost prikaza likova u vrlo prisnom odnosu isprepletenih tijela vidljiv je na prikazima vrlina *Nade* i *Povjerenja* iz serije *Srodne vrline* (engl. *Allied Virtues*) Hendricka Goltziusa.⁵⁶¹ Još jedan detalj sa svoda ovalne dvorane koji je nekoliko puta ponovljen i u velikoj dvorani u Brežicama jest motiv krute draperije iza ženskog lika koji vijoreći čini krug, a jednim krajem djelomično prekriva njene grudi [Sl. 81]. James Hall ga opisuje kao kružni zlatni obruč ili luk kroz koji Apolon ponekad vozi četveropreg, a koji predstavlja „zodijački krug (suncopas), tj. ono područje neba, dobro poznato ljudima antike, kroz koje je, tijekom godine, kako su opažali, prolazilo sunce“. U

⁵⁵⁸ „Apolon je simbol pobjede nad žestinom, simbol svladavanja samog sebe, simbol povezivanja strasti i razuma. On je i bog glazbe, pjesništva i kreativnih umjetnosti.“; Chevalier, Gheerbrant, *Rječnik simbola* 18; Mary Barnett, *Bogovi i mitovi starog svijeta*, prev. Đurđica Šiardi (Rijeka: Dušević & Kršovnik, 2000), 163.

⁵⁵⁹Hall, *Rječnik tema i simbola*, 14–18.

⁵⁶⁰Jan Saenreadam (prema Cornelis Cornelisz. van Haarlemu), *Vertumnus Declaring his love to Pomona*, 243x213; Strauss, *The Illustrated Bartsch* 4, 354.

⁵⁶¹Hendrick Goltzius, *Hoop en Vertrouwen (Fidutia / Spes)*, iz serije *Allied Virtues*, bez datacije (Amsterdam: Rijksmuseum), pristup ostvaren 26.11.2018., <https://www.rijksmuseum.nl/en/collection/RP-P-OB-10.095>; Strauss, *The Illustrated Bartsch* 3, 115.

kontekstu teme s Posejdomom i Amfitritom koja je prikazana u Brežicama, motiv se tumači kao „baldahin“, odnosno, simbolički prikaz njihovog vjenčanja.⁵⁶² (SLIKA 81)

Kao komparativni primjer za prikaz Dijane i Apolona, u smislu iste mitološke tematike koja je na području sjeverozapadne Hrvatske zastupljena tek s nekoliko primjera, te načinom na koji su kompozicijski zasnovani likovi, može se uzeti primjer Jupitera i Junone, segment oslika *Prijem Herkula među olimpske bogove* u dvorani u Slovenskoj Bistrici [Sl. 82]. Riječ je o radu austrijskog majstora Franza Ignaza Flurera (1688. – 1742.) za štajerskog grofa Dizmu Attensa iz 1721. godine.⁵⁶³ Prema tom Flurerovom osliku izveden je prizor *Heraklove apoteoze*, rad nepoznatog slikara s kraja 18. stoljeća, u dvorcu Vojković-Vojkffy u Oroslavju Donjem, gdje kompozicijski zanimljiv par čine Artemida i Apolon.⁵⁶⁴

Srodne teme, međusobno usporediva kompozicijska rješenja ili tek pokoji *lajtmotiv* koji se pojavljuju na prostoru sjeverozapadne Hrvatske i Štajerske potvrđuju pripadanje ili težnju istom srednjoeuropskom kulturnom krugu. Domaća produkcija, teritorijalno na krajnjoj periferiji Habsburške Monarhije kvalitetom (i kvantitetom) je zaostajala za slovenskim i austrijskim zemljama. Zato su s odmakom od nekoliko desetljeća, majstori uposleni na radovima hrvatskih plemića u katalogu zidnog slikarstva imali na raspolaganju raznovrsne grafičke predloške, ali i vrhunske ogledne primjere aktualnih trendova unutar reprezentativnih prostora.⁵⁶⁵ Raskoš i mjerilo oslika prilagođeni su financijskim mogućnostima naručitelja, a

⁵⁶²O raširenosti motiva vidi, recimo amblematski prikaz Jupitera i Juno, u: Henkel, Schöne, *Emblemata*, 1728. Michael Dorigny (prema Simonu Vouetu), *Trijumf Galateje* (1644.), (The British Museum), pristup ostvaren 15.12.2018.,

<https://www.bmimages.com/preview.asp?image=01613325809&itemw=4&itemf=0001&itemstep=1&itemx=2>
Motiv je izveden i na popularnim grafikama Jeana Beraina st. (1637. – 1711.); Hall, *Rječnik tema i simbola*, 14–15; Jurjević, „Zidni oslik viteške dvorane“, 12; „Amphitrite“ (Netherlands & New Zealand, Theoi Project – Greek Mythology, 2000. – 2017.), pristup ostvaren 15.12.2018., <http://www.theoi.com/Pontios/Amphitrite.html>

⁵⁶³Detaljnju analizu oslika te prijenos likovnog rješenja kroz različite medije vidi: Barbara Murovec, „Grafični listi po Simonu Vouetu in Charlesu Le Brunu kot predloge za baročne stropne poslikave na Kranjskem in Štajerskem“, *AHAS* 1 (1996): 16–17; Anica Cevc, „Flurer, Franz Ignaz“, u: *Enciklopedija Slovenije*, sv. 3 (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1989), 128–129.

⁵⁶⁴Osluke iz Slovenske Bistrice i Donjeg Oroslavja u vezu je dovela M. Repanić-Braun, zaključivši da „između oroslavskog oslika i Flurerova remek-djela ne postoje paralele u kvaliteti, ali jedno je sigurno: obje su apoteoze našle inspiraciju u sličnim, ako ne i istim grafičkim predloškima“. M. Žvorc također donosi iste usporedbe istražujući potencijalne uzore za motiv Herakla na nekadašnjem zidnom osliku u čakovečkom dvorcu, kao i o prijenosu motiva na relaciji štajerska-sjeverozapadna Hrvatska; Repanić-Braun, „Pitanje stila u zidnom slikarstvu“, 277–278; Žvorc, „Herculean Allegory“.

⁵⁶⁵Tome treba pridružiti i zaključak M. Pelca da je „zahvaljujući dugovječnim grafičkim predloškima, lokalna likovna umjetnost participirala – katkad sa znatnim zakašnjenjem – u likovnom stvaralaštvu velikih središta“; Pelc, *Povijest umjetnosti u Hrvatskoj*, 361. O kanalima i načinima prijenosa gotovih likovnih rješenja ili kompozicijskih predložaka putem grafika, s posebnim naglaskom na odnos i svojevrsnu kulturnu povezanost između Kranjske i Štajerske i zapadnoeuropskog kruga, vidi: Murovec, „Grafični listi“, 33.

teme i potencijalni uzori otkrivaju ukus i upućenost u aktualne trendove, ali i želju pripadanju elitnom društvu.⁵⁶⁶

4.2.3.7. Interpretacija oslika i rasprava o atribuciji

Cjelokupan zidni oslik ovalne dvorane u Gornjoj Bistri razmatran je u kontekstu uobičajenog obrasca ponašanja (svojevrnsni *modus operandi*) plemićkih struktura 17. i 18. stoljeća, što prvenstveno karakterizira tendenciju za reprezentacijom, odnosno stvaranjem ili potvrđivanjem određene slike o sebi.⁵⁶⁷ Unutar složene vizualne matrice začudnog iluzionističkog prostora i antičkih stvorenja, u glavnoj osi i gotovo u razini očista prilikom ulaska u dvoranu, jasno se uočava objedinjeni grb baruna Krste II. Oršića i barunice Josipe Oršić r. Zichy. Kao najmanje dvosmisleni, opće prihvaćeni simbolički znak identiteta pojedinca, poput zajedničkog obiteljskog portreta, grb izvještava o naručiteljima oslika i vjerojatno glavnim akterima narudžbe. Iluzionistička arhitektura stvara dojam svojevrsnog hrama, konstruiranog stvarnim i irealnim prozorskim otvorima, balkonima, hodnicima i prolazima; arkadama, stupovljem i arhitektonskim gređem. U njegovom prizemlju razmještene su predimenzionirane okamenjene figure antičkih bogova. Ako zamislimo dvoranu punu gostiju, Venera, Jupiter, Saturn i Dijana tu su da ih dočekaju, ali i stalno podsjećaju na vrijednosti ljudskoga života.⁵⁶⁸ Poput panteona svetaca, njihova simbolika ukazuje na ljepotu, prolaznost i okrutnost materijalne stvarnosti. Ista retorika ponavlja se i

⁵⁶⁶Pojedine obitelji, a pritom se misli na istražene slučajeve obitelji Odescalchi, Eltz, Prandau-Norman te Pejačević, sakupljale su bakroreze i bakropise te na taj način pratile europski standard i stvarale kompendije znanja; Jasminka Najcer Sabljak, ur., *Bakrorezi i bakropisi iz plemićkih zbirki Slavonije i Srijema* (Osijek: Muzej likovnih umjetnosti, 2016), posebno 88; Jasminka Najcer Sabljak, *Likovna baština kneževa Odescalchi: od Lombardija i Rima do Iloka* (Osijek: Muzej likovnih umjetnosti, Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, Muzej grada Iloka, 2015).

⁵⁶⁷„Važna sastavnica profanog slikarstva 60–ih i 70–ih godina 18. stoljeća je i reprezentacija istaknutog plemstva i buđenje građanskog društva (...) Impresivna cjelina zidnih i svodnih slika (...) govori specifičnim rječnikom sadržajnih i formalnih obilježja, pružajući nam uvid u naručiteljevu samodopadnu stranu očitovanu u pomno izabranoj mitološkoj tematici“; Repanić-Braun, „Pitanje stila u zidnom slikarstvu“, 269, 271–272; Maruševski, „Hrvatsko društvo 17. i 18. stoljeća“.

⁵⁶⁸S obzirom na reprezentativnost dvorane, sigurno nije ostavljala ravnodušnim Oršićeve posjetitelje, a možda su se ovdje održavali i sastanci tada popularnih vinskih cehova. August Šenoa u svom djelu *Diogeneš* opisuje sastanke članova vinskog ceha svetog Olimpa u jednoj takvoj dvorani, u palači na gornjem gradu. Iako nema dokaza da je taj ceh zaista postojao, zanimljivo je da književnik svojim protagonistima i članovima ceha dodjeljuje imena mitoloških božanstava. „Adam Najšić nosio je ovdje ime Herkula, debelog crvenog Bužana krstili su ovdje Amorom, vragoljastog kicoša Đuru Rafaja Saturnom. Jupiterom bijaše debeli Krsto Oršić, Eolom suhi kašljavi prisjednik suda Ivan Juršić, Marsom bojazljivi gradski senator Sale, Merkurom ponešto sporo misleći Stjepko Patačić, a gospodina Adama Bačana zapade ime Plutona.“; August Šenoa, *Diogenes* (Zagreb: Minerva nakladna knjižara d.d., 1932), 166; o vinskim cehovima vidi: Ivan Lozica, „Gesunkenes getrunkenes kulturgut: vinski štatuti pod starimi krovovi“, *Narodna umjetnost* 33 (1996), br. 2: 401–428, i navedenu literaturu.

podizanjem pogleda prema gore. Djevojka s jedne i starica s druge strane dvorane, distancirane na iluzionističkim emporama, podsjećaju na neminovnu istinu da je sve prolazno i da se ljudski život polako gasi čega je zasigurno bio svjestan i Krsto, izgubivši brojno potomstvo, a naposljetku i voljenu suprugu. Daljnje čitanje alegorija i simbola navodi na interpretaciju da je cijeli ikonografski program nastao u svrhu prezentacije naručitelja, posebno Krstine supruge Josipe, i to putem alegorijskih prikaza vrlina koje se interpretiraju kao manifestacije njihovih/njene naravi.⁵⁶⁹

Prikaz na tjemenu svoda krajnje je reduciran na samo dva božanstva – Dijanu i Apolona – u društvu nekolicine pojedinačnih ili uparenih, zaigranih *putta* čija je zadaća da gestama ili konkretnim preokupacijama s raznih strana dvorane usmjeravaju pažnju promatrača na središnji prikaz. Razloge odabira upravo ova dva božanstva na nebeskom svodu dvorane nije moguće jednostavno interpretirati. Izgledno je objašnjenje o mogućim utjecajima tada popularnih tema i prizora izvedenih u domovima nekog od Krstinih znanaca; ili pak putem dostupnih grafičkih predložaka za kompoziciju dviju osoba u prisnom i nadasve ravnopravnom odnosu.

4.2.3.8. Problemi atribucije oslika

Govoreći o atribuciji oslika, stilsko-morfološke karakteristike upućuju na činjenicu da je on rad slikara koji je izveo kvalitetnu *quadratura* te drugog majstora figuralnog prikaza, prema tada uobičajenoj praksi.⁵⁷⁰ Imena obojice zasad su nepoznata, a jedini trag jednom od njih je svojevrsni potpis koji se „razlomljeno i kontinuirano čita u gornjoj zoni, ispod svoda“. Njega je prva zamijetila i ispod arhitravnog vijenca pročitala A. Horvat kao **IFPPAN – 1778 ANNO**, a P. Puhmajer i I. Majer, prilikom restauratorskih radova natpis „koji kontinuirava vijencem“ čitaju kao: **F.P.P.A.N.N.O.I.7.7.8.**⁵⁷¹ Iako donekle različito interpretiran, natpis nesumnjivo upućuje na godinu dovršetka oslika, dok prva dva, odnosno tri slova vjerojatno označavaju inicijale majstora i riječ *pinxit* (naslikao). Dosadašnja istraživanja na temelju

⁵⁶⁹Horvat smatra da je ikonografski program ovalne dvorane bio predviđen već u projektu; Horvat, *Barok u kontinentalnoj Hrvatskoj*, 185; Repanić-Braun, „Pitanje stila u zidnom slikarstvu“, 271, 274.

⁵⁷⁰Jurjević zaključuje kako je u pojedinim detaljima *quadratura* iz Gornje Bistre uvjerljivije izvedena od one u Brežicama ističući njegove kvalitete: prilagođavao je umjetnu sjenu pravom izvoru svjetlosti, trudio se razbiti tektoniku zidne plohe što je vidljivo na primjerima iluzioniranih balkona, vješta marmorizacija, primijenjena iskustva *quadrature* na temelju Pozza; Jurjević, „Zidni oslik viteške dvorane“, 36.

⁵⁷¹MK–UZKB/SA – fond 1824, lokalitet Bistra – dvor: Komisije, zapisnici, skice, bilješke, izvještaji 1948. – 1960., rukopis; Horvat, *Barok u kontinentalnoj Hrvatskoj*, 185; Puhmajer, Majer, „Dvorac Oršić u Gornjoj Bistri“, 345.

stilsko morfoloških karakteristika upućuju na zaključak da je riječ o suradnicima ili nasljednicima Antuna Jožefa Lerchingera. Bliskost Lerchingerovom krugu očituje se određenim citatima u dvorani: prikaz iluzionističke empore s promatračem, alegorije kontinentata, prikazi vrlina, brojni dekorativni elementi.⁵⁷² Uzevši u obzir da je riječ o nekom od suradnika ili nasljednika Lerchingera, te inicijale FP, jedan od potencijalnih kandidata je (Ivan) Franjo (Franz) (Anton) Pachmayer (umro 1748.) u čijoj je radionici radio Lerchinger 1741., odnosno Pachmayerov posinak Franz Josip Fellner (umro 1770.) koji je nakon smrti preuzeo njegovu pozlatarsko-slikarsku radionicu te se i potpisivao njegovim imenom.⁵⁷³ Nijedan nije doživio kraj slikarskih radova u dvorani, no, s obzirom da se posinak potpisivao njegovim imenom i da je, prema S. Vrišeru, riječ o ptujskoj slikarskoj radionici koja je vjerojatno djelovala još neko vrijeme, možda će daljnja istraživanja donijeti konkretniji odgovor na pitanje autorstva.

4.2.4. Privatne prostorije i kabineti

Od brojnih manjih prostorija unutar Oršičevog dvorca u Gornjoj Bistri, svojom reprezentativnošću i ikonografijom zidnog oslika te veličinom izdvaja se jedna, u dosadašnjoj literaturi interpretirana kao kabinet Krste Oršića.⁵⁷⁴ U najdonjoj zoni, na sve četiri strane prostorije, prikazana je niska ograda ružičaste boje, konkavno-konveksnih okruglih rokajnih motiva, nalik kamenim ogradama s ulaznog stubišta dvorca [Sl. 83, 84]. Na njoj je ravna arhitravna greda nadvišena segmentnim kasetiranim lukom pastelnozelene boje volutnih završetaka u sredini. Ovaj polukružni segment iluzionirane arhitekture koji se pruža u punoj dužini zida na sve četiri strane izdvojen je u prvi plan, korespondirajući sa stvarnom arhitekturom. U drugom planu snažno se uspinje slikana arhitektura s većim (na uglovima) i manjim (u sredinama) istacima artikuliranim perforiranim kapitelima, arhitravnim gredama, obratima gređa, volutnim dekoracijama te kontinuiranim nizom denta i debele, oble, zlatne i ornamentirane trake. Tek ponegdje na iluzioniranim ugaonim naglascima volutni reljefi ukrašeni su cvijećem, a bogati rokajni ukrasi pojavljuju se tek na nekoliko mjesta na vršcima

⁵⁷²Marija Mirković, „Zidno slikarstvo u kontinentalnoj Hrvatskoj“, 663–674; Repanić-Braun, „Pitanje stila u zidnom slikarstvu“, 266.

⁵⁷³Marija Mirković, „Neki novi podaci o ptujskim baroknim slikarima i o njihovom djelovanju u Hrvatskoj“, *Ptujski zbornik* 4 (1975): 306; Sergej Vrišer, „Življenjepisni podatki o baročnih slikarjih in kiparjih Celja, Ptuja in Slov. Konjic“, *Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino* 6 (1958), br. 3: 134.

⁵⁷⁴Marković, *Barokni dvorci Hrvatskoga zagorja*, 78; Horvat, *Barok u kontinentalnoj Hrvatskoj*, 185; Repanić-Braun, „Pitanje stila u zidnom slikarstvu“, 274–276; Puhmajer, Majer, „Dvorac Oršić u Gornjoj Bistri“, 346.

istaka. Osim što su elementi međusobno različito kolorirani, slikana arhitektura izvedena je jednostavno te se doima kao čvrsti, nisko postavljeni okvir za središnji svodni prizor.

U praznom *lunetnom* prostoru između balustrade i luka prikazani su različiti predmeti alegorijskog značenja.⁵⁷⁵ Na zapadnom zidu, iznad ulaznih vrata, prikazani su pojedinačni predmeti u funkciji alegorijskih prikaza znanstvenih disciplina: prirodne znanosti vjerojatno su predstavljene globusom (lijevo)⁵⁷⁶, dok se do njega (desno) nalazi zasad neidentificirano geometrijsko tijelo trokutastog oblika.⁵⁷⁷ Na istočnom zidu prikazana su (lijevo) razna geometrijska pomagala: kutomjeri, teleskopi, ravnala, šestar te vršni dio stupa s četvrtastom pločom predstavljajući arhitekturu⁵⁷⁸, te desno razni muzički instrumenti: viola s gudalom, truba, flauta te otvorena kajdanka s ispisanim notama, predstavljajući glazbu.⁵⁷⁹ Na južnom zidu lijevo prikazani su stolarski (kiparski) alati (dlijeta) te napola dovršena omanja skulptura ljudskog obliča, atributi alegorijskog prikaza kiparstva.⁵⁸⁰ Desno, predstavljajući astrologiju (astronomiju)⁵⁸¹, naslikana su pomagala: armilarna sfera, zatvorena knjiga, papirus, šestar, teleskopi [Sl. 85, 86]. Na sjevernom zidu, iznad vrata koja vode u susjednu prostoriju nema predmeta.

Svodni prikaz čine dvije figure koje su bile predmet recentnog istraživanja.⁵⁸² Lijevo sjedi ženska figura, alegorija *Znanja (COGNITIONE)* odjevena u bijelu haljinu, djelomično

⁵⁷⁵Motivi su detaljnije interpretirani jedino u neobjavljenom diplomskom radu, u kojem ih A. Gardašanić prepoznaje kao neke od sedam slobodnih vještina (*septem artes liberales*), i to: geometriju, glazbu, aritmetiku i astronomiju (*quadrivium*); Gardašanić, „Profano zidno slikarstvo“, 19, 25.

⁵⁷⁶Ripa navodi globus (različito od armilarne sfere) kao atribut prirodnih znanosti (*PHYSICA*), što smatram ključnim motivom za razlikovanje od prikaza astronomije koja je slikovitije predstavljena na susjednom zidu; Ripa, *Baroque and Rococo pictorial imagery*, 189.

⁵⁷⁷Gardašanić predmete prepoznaje kao geometrijska tijela: (armilarnu) kuglu i kvadrant (ili sekstant), attribute koje vežu uz alegorijski prikaz astronomije, iako su, pogotovo ovo potonje, čest motiv uz prikaze geometrije; Gardašanić, „Profano zidno slikarstvo“, 19, 25; Ripa, *Baroque and Rococo pictorial imagery*, 194.

⁵⁷⁸Prema Rippi, *ARCHITECTURA* se prikazuje crtačim i mjernim spravama (šestar, ravnalo, trokut, kutomjer), nacrtima i drugim alatima za planiranje i izgradnju. Ilustracija uz izdanje na koje se upućuje dopunjuje Ripin tekstualni predložak ilustracijom na kojoj se vidi prikaz gređa, portalnog ulaza u građevinu, piramidalne spomenike te grad u pozadini; Ripa, *Baroque and Rococo pictorial imagery*, 24.

⁵⁷⁹Prema Rippi, alegoriju glazbe (*MUSICA*) predstavlja ženska figura koja čita partituru, sjedi ispred spomenika posvećenom Apolonu, bogu glazbe, a okružena je, između ostalih, brojnim muzičkim žičanim i puhačkim instrumentima; Ripa, *Baroque and Rococo pictorial imagery*, 192.

⁵⁸⁰Uz alegoriju kiparstva (*SCULTURA*) Ripa također predviđa prikaz kamenog kipa te razne kiparske alatke; Ripa, *Ikonologija*, 197–198.

⁵⁸¹Astronomiju i astrologiju (*ASTROLOGIA*), tada shvaćane kao istoznačnice, Ripa prikazuje putem atributa: žezla u ruci alegorijske figure, knjiga i svitaka, astroloških karata, astrolaba, armilarne sfere, globusa; Ripa, *Baroque and Rococo pictorial imagery*, 196.

⁵⁸²Prvi opis svodnog oslika, i to samo figuralnog dijela, dala je Andela Horvat, zapisavši ukratko da je riječ o alegorijskoj figuri žene „u oblacima kraj koje je globus, paleta, knjiga, a ovjenčava je putto lovorovim vijencem.

ogrnuta crveno-ružičastim ogrtačem [Sl. 87].⁵⁸³ Njoj uz noge razmještena je otvorena knjiga, slikarska paleta s kistovima, globus koji pridržava *putto*, dok je drugi ovjenčava. U desnoj ruci drži posudicu s gorućom vatrom („svjetlo intelekta“), a lijevom dotiče figuru slijeva prema kojoj se odnosi impostacijom gornjeg dijela tijela i pokretom.⁵⁸⁴

Krilata figura koja lebdi s desne strane odjevena je u haljinu bijele i pastelno plave boje [Sl. 88]. U lijevoj ruci koju pruža visoko u zrak drži trubu s ovješnom tkaninom s natpisom *FAM* (*fama buona*, dobar glas). Uzevši u obzir i dodatne atribute nad balustradom (kiparski pribor, astronomske „alate“, geometrijske sprave, optičke instrumente i glazbama), Repanić-Braun o osliku kabineta zaključuje da prizor „veliča mudrost (knjiga i plamen u rukama žene), znanost i umjetnost, kao i vrijednosti prosvjetiteljskog doba, te dobar glas, 'FAMA BUONA'“, te na taj način predstavlja svojevrsni „manifest Oršićeva prosvjetiteljskog svjetonazora“.⁵⁸⁵

Na sličan način interpretirane su figure na zidnom osliku knjižnice u palači Kremsier (Zámek Kroměříž), na istoku Češke [Sl. 89]. Stropni oslik, djelo Josefa Sterna (1716. – 1775.)⁵⁸⁶ iz 1759. godine, sastavljen od dvije cjeline prema novim saznanjima prikazuje *Hram*

Drži posudicu s plamsajućom vatrom, a lijevicu pruža Fauni, koja s trubljom lebdi do nje“; Autori Puhmajer i Majer prepoznaju žensku i mušku figuru, a natpis „FM“ [sic!] interpretiraju kao moguće inicijale slikara – Franza (Antona) Maulbertscha. Pretpostavku o atribuciji s pravom odbacuje Mirjana Repanić-Braun na temelju stilsko-morfoloških osobina i autorova rukopisa, nudeći novu interpretaciju natpisa kao „FAMA BUONA“ na temelju opisa Ripine *Ikologije*; Horvat, *Barok u kontinentalnoj Hrvatskoj*, 185; Puhmajer, Majer, „Dvorac Oršić u Gornjoj Bistri“, 12; Cesare Ripa, *Iconologia Del Cavaliere Cesare Ripa Perugino Notabilmente accresciuta d'Immagini, di Annotazioni, e di Fatti Dall' Abate Cesare Orlandi, Patrio Di Citta' Della Pieve Accademico Augusto, A Sua Eccellenza D. Raimondo Di Sangro (...)*, sv. 3 (Perugia: nela stamperia di Piergiovanni Constantini, 1764), 8–9; pristup ostvaren 18.11.2018. (Göttinger Digitalisierungszentrum Ein Service der SUB Göttingen), [https://gdz.sub.uni-goettingen.de/id/PPN715125362?tify={%22pages%22:\[65\],%22panX%22:0.363,%22panY%22:0.638,%22view%22:%22export%22,%22zoom%22:0.527}](https://gdz.sub.uni-goettingen.de/id/PPN715125362?tify={%22pages%22:[65],%22panX%22:0.363,%22panY%22:0.638,%22view%22:%22export%22,%22zoom%22:0.527}); vidi opis za *Glasovitost*, u: Ripa, *Ikologija*, 111.

⁵⁸³Prema Ripi, znanje (COGNITIONE) se prikazuje kao sjedeća ženska osoba koja u jednoj ruci drži plamen (goruću vatru), a drugom pokazuje na otvorenu knjigu. „The flambeau thews, that as the corporeal Eyes have need of Light, so have the Eyes of the Soul to attain Knowledge, which the book denotes; because, by looking into it ourselves, or hearing it read, the Knowledge of Things are produc'd in us.“ Slično se prikazuje i alegorija mudrosti (*SAPIENZIA*), no u tom kontekstu svjetiljka/plamen označava svjetlo razumijevanja. Knjiga je Biblija, odakle se uči savršena mudrost i sve potrebne stvari za spasenje; Ripa, *Iconologia, or, Moral emblems*, vidi motiv br. 51 na strani 13 i motiv br. 270 na strani 67, pristup ostvaren 19.12.2018.; Repanić-Braun, „Pitanje stila u zidnom slikarstvu“, 276.

⁵⁸⁴Na mjestu njihova doticanja zidni oslik je uništen, vjerojatno zbog naknadno uvedenih instalacija.

⁵⁸⁵Gradašanić figure i ostale popratne motive interpretira kao alegorijske figure *Istine*, *Mira* i *Pravde*, a figuru s trubom kao prikaz *Slave*; Repanić-Braun, „Pitanje stila u zidnom slikarstvu“, 274, 276; Gradašanić, „Profano zidno slikarstvo“, 19, 26.

⁵⁸⁶Josef Stern (1716. – 1775.) uz suvremenika Franza Antona Maulbertscha, jedan je od najpoznatijih umjetnika s područja Moravske i austrijske Šleske u drugoj polovici 18. stoljeća. Školovao se i usavršavao u Italiji i na akademiji u Beču, što mu je omogućilo brojne narudžbe oltarnih pala, štafelajnih djela, porteta, uljnih studija i zidnih oslika, kao i poziciju dvorskog slikara Johanna Leopolda von Dietrichsteina. Osim toga, preuzimao je i druge narudžbe te imao učenike među kojima su bili Jan Jablonský, Ignaz Mayer st. te Josef Winterhalder ml.;

učenja, odnosno, apoteozu osnivača knjižnice Karla od Liechtensteina-Castelcornia i obnovitelja, biskupa Leopolda Friedricha od Egkha.⁵⁸⁷ Unutar takvog programatski osmišljenog prizora, jedna od ženskih figura interpretirana kao alegorija *Učenosti (DOCTRINA)*⁵⁸⁸ u ruci drži baklju kojom obasjava knjigu u svojem krilu, odnosno, baca svjetlo na znanje. Druge figure ili anđeli u njenoj blizini drže vagu, šestar, armilarnu sferu, knjige, i razne druge atribute predstavljajući alegorije arhitekture, slikarstva, kiparstva, astronomije, iskazujući tako naklonost koju je naručitelj imao prema tim disciplinama.⁵⁸⁹

S obzirom na odabir ikonografije, imajući na umu da je Ripino djelo uključivalo prijedloge za knjižnice, moguće je pretpostaviti da je ova prostorija služila kao Oršićeva knjižnica. Logično je zaključiti da je i dvorac u Gornjoj Bistri imao knjižnicu, iako to zasad nije moguće potkrijepiti arhivskom građom. O Oršićevim knjižnicama u sklopu bilo kojeg obiteljskog dvorca zasad nema poznatih podataka, no zapisnik iz 1946. u sklopu dvorca u Bistri spominje jedan ormar s ostacima biblioteke s vrijednim djelima na francuskom i njemačkom jeziku iz 18. i 19. stoljeća. S obzirom na opasku da je ormar „privatno vlasništvo Kolar“, provenijenciju knjižne građe nije moguće u potpunosti utvrditi.⁵⁹⁰ Nadalje, unutar zidnih niša u kabinetu sjeveroistočnoga krila dvorca, nalazile su se izrezbarene police za knjige.⁵⁹¹ U kontekstu knjižnice važno je spomenuti Mariju Tereziju Wintershoffen, baku Krste Oršića, odnosno, ženu Antuna Oršića od kojeg se skandaloznim razvodnim postupkom razvela 1700. godine. Smatra se jednom od najnačitanijih žena na području Štajerske oko 1700. godine, sa zavidnom kolekcijom od otprilike 142 knjige. Ubraja se u petnaest posto plemstva za koje je moguće zaključiti da su imali redovitu naviku čitanja (to vrijedi u najvećoj

„Josef Stern (1716–1775)“, *Muzeum Umění Olomouc*, pristup ostvaren 19.12.2018., <http://www.muo.cz/en/press/josef-stern-1716ndash1775--763/>; „Josef Stern“, *Allgemeines Lexikon*, sv. 32, 7.

⁵⁸⁷Michaela Loudová, „Hortus episcopi debet esse sacra biblia': knihovní sály zámku v Kroměříži - příspěvek k ikonografii maleb Josefa Sterna (Dvorane knjižnice u dvorcu Kromeríž – Prilog ikonografiji slikarstva Josefa Sterna)“, *Sbornik prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. F, Řada uměnovědná = Opuscula historiae artium, Studia minora facultatis philosophicae universitatis brunensis* 52 (2003), br. 47: 15–44; Michaela Šeferisová Loudová, „Maulbertsch and Stern in Kroměříž – On the history of two drawings“, *Acta historiae Artium* 50 (2009), br. 1: 95–105.

⁵⁸⁸Prema Ripi, riječ je o ženskoj osobi zrelije dobi koja sjedi raširenih ruku; time označava slobodu nauci kao i slobodan pristup svima željnim znanja; Ripa, *Baroque and Rococo pictorial imagery*, 83; Ripa, *Ikonologija*, 516–517.

⁵⁸⁹O prijašnjim interpretacijama žene s bakljom kao alegorije mudrosti, te druge figure kao alegoriju vremena koje razotkriva istinu, vidi literaturu pod bilješkom 156.

⁵⁹⁰MK–UZKB/SA – fond 1824, lokalitet Bistra – dvor, Komisije, zapisnici, skice, bilješke, izvještaji 1948. – 1960., Zapisnik od 6. kolovoza 1946.

⁵⁹¹Puhmajer, Majer, „Dvorac Oršić u Gornjoj Bistri“, 346.

mjeri za pravnike) i zanimanje za svijet oko sebe. Njene knjige na talijanskom, francuskom i njemačkom jeziku tematski pokrivaju široka područja svakodnevnih i recentnih političkih događanja u Europi, novih geografskih, filozofskih i teoloških spoznaja, o domaćoj povijesti i građanskim ratovima u Europi, umjetnosti, i drugo.⁵⁹² Istraživači knjižne ostavštine Zrinskih zaključuju da „pjesnik, političar i vojskovođa, nije imao mnogo mogućnosti za posjećivanje biblioteka raznih ustanova ili privatnih osoba, služio se pretežno vlastitom knjižnicom koju je čuvao i obogaćivao u svom dvorcu.“⁵⁹³ S obzirom na pretpostavljenu, prvenstveno ladanjsku namjenu dvorca, ovakva manja, reprezentativno opremljena prostorija mogla je adekvatno poslužiti toj funkciji. Osim toga, sačuvani zidni oslik potvrđuje da je knjižnica slijedila trend likovnog oblikovanja i ikonografije.

Govoreći o autorstvu oslika, figuralnog prikaza i iluzionističke arhitekture, riječ je o djelu nepoznatih autora, različitih od onih uposlenih u ovalnoj dvorani bistranskog dvorca.⁵⁹⁴ Stilskom analizom s komparativnim djelima Antona Jožefa Lerchingerera, pretpostavlja se autorstvo, kako figuralnog tako i dekorativnog dijela, jednog od njegovih boljih suradnika.⁵⁹⁵

⁵⁹²Slovenija – Arhiv Republike Slovenije – Zapuščinski inventarji – AS 309, kut. 78, lit. O, br. 10; Marko Štuhec, *Rdeča postelja, ščurki in solze vdove Prešeren: [plemiški zapuščinski inventarji 17. stoletja kod zgodovinski vir]* (Ljubljana: ŠKUC: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1995), 67, 85–86, 90, 95–98, 111, 122, 183, i tako dalje.

⁵⁹³Tibor Klaniczay, ur., *Bibliotheca Zriniana: története es allománya = History and stock of the Bibliotheca Zriniana* (Budapest: Argumentum Kiadó, Zrínyi Kiadó, 1991), pristup ostvaren 18.11.2018., <http://db.nsk.hr/HeritageDetails.aspx?id=889>; o knjižnicama zagorskog plemstva vidi: Suzana Deak, „Izložba knjižno blago Hrvatskoga zagorja u Stubičkom Golubovcu“, *Hrvatsko zagorje* 12 (2006), br. 3–4: 103–106; Marina Krpan-Smiljanec, „Plemstvo i knjižnice“, *Hrvatsko zagorje* 13 (2007), br. 1–2: 21–35.

⁵⁹⁴Repanić-Braun, „Pitanje stila u zidnom slikarstvu“, 275–276.

⁵⁹⁵Repanić-Braun upućuje na oslik kupole u župnoj crkvi sv. Martina u Kamnici, prividnu kupolu u kapeli sv. Franje Ksaverskog dvorca Oršić u Gornjoj Stubici, kapele Majke Božje Žalosne na Novoj Vesi u Zagrebu, pa i na Trškom Vrhu; Repanić-Braun, „Pitanje stila u zidnom slikarstvu“, 275.

4.3. Dvorac Jakovlje

Posjed Jakovlje bio je u vlasništvu obitelji Oršić od 1659. godine, što je darovnicom potvrdio car Leopold.⁵⁹⁶ Sudeći prema primarnim i sekundarnim izvorima, Ivan Franjo ga je dao u zakup ili založio daljnjim rođacima, što se ponavljalo s njegovim potomcima sve do četrdesetih godina 18. stoljeća. Njegov sin Anton daje ga u najam 1702. godine rođaku Nikoli Gotalu, a dvije godine kasnije Ani Oršić (umrla 1738.) i njenom suprugu iz trećeg braka Gabrijelu Gotalu (umro 1740.). Godine 1719. njime barem nakratko ponovno upravlja Antunov sin Bernard te nakon njegove smrti, a s obzirom na jedinog maloljetnog sinanasljednika, ponovno dolazi u ruke Ani Oršić i Gabrijelu Gotalu. Od 1742. godine imanje vodi Krsto što potvrđuje i dokument o sporu s Ivanom Rauchom. Kao vlasnika Jakovlja spominje ga i njegov suvremenik Baltazar Adam Krčelić 1756. godine, a navodi se i u spisima prilikom urbarske regulacije posjeda iz 1774. godine.⁵⁹⁷ Naposljetku Krsto preuzima upravljanje imanjima, ali se posvećuje i njihovoj obnovi.⁵⁹⁸

Temeljna istraživanja barokne ladanjske arhitekture, ali i konzervatorsko-restauratorska istraživanja dvorca u Jakovlju otkrila su više faza građevinskih radova u periodu od sredine 18. do trećeg desetljeća 19. stoljeća što je potkrijepljeno i grafičkim te kartografskim prikazima [Sl. 90, 91].⁵⁹⁹ Najraniji sloj sačuvan je u središnjem krilu koje je izgrađeno u drugoj polovici 18. stoljeća te je činilo prvotno zamišljenu jednokrlnu kuriju. Prostorna organizacija slijedila je uobičajen obrazac jednokrlnih kurija iz druge polovice 18. stoljeća, što je moguće vidjeti na primjeru kurije u Gornjoj Bedekovčini (oko 1750.). Na temelju iste konstrukcijske povijesti njihove gradnje Marković dovodi u neposrednu vezu.⁶⁰⁰

⁵⁹⁶Vidi poglavlje 3.1.1.1. *Okolnosti stjecanja posjeda* i pripadajuću literaturu.

⁵⁹⁷Krčelić, *Annuae*, 285; Hrvatska (dalje: HR) – Hrvatski državni arhiv, Zagreb (dalje: HDA) – fond 1.726 – Arhivski fond obitelji Josipović Vojković (AFOJV), kut. 39, fasc. 20, br. 1; HR–HDA–749–OOC, kut. 9, fasc. 46, br. 21 (1719.); *isto*, kut. 18, bez numeracije (9.(?) 12.1719.); *isto*, kut. 23, br. 384 (3.2.1702.), br. 386 (18.5.1704.), br. 446 (1.2.1742.); *Analitički inventar. Obitelj Gotal 1565.–1830.* (Varaždin: Hrvatski državni arhiv, 2001.): 7, pristup ostvaren 16.1.2019., <http://arhinet.arhiv.hr/Pages/PdfFile.aspx?Id=1301>; Viki Jakaša Borić, „Dvorac u Jakovlju – povijest gradnje i buduća obnova”, *Portal 3* (2012): 31; Szabo, „Grofovi Oršić-Slavetički”, 76.

⁵⁹⁸„Prostrana svoja imanja Slavetić, Severin, Bistru, Jakovlje, Psarno, Gornju Stubicu i Popovec našao je Krsto u dosta lošem stanju. Tamo su radi vječite odsutnosti i rane smrti prijašnjih gospodara gospodarili tuđi upravitelji koji su slabo marili za njihov napredak“; Oršić Slavetički, *Rod Oršića*, 15.

⁵⁹⁹Konzervatorsko-restauratorska istraživanja dvorca vršila su se 2007. godine. Osim već spomenute literature, posebno su važna prvotna istraživanja Markovića koji je uz valorizaciju dvorca iznio njegove tri građevinske faze koje dopunjuje Jakaša Borić; Marković, *Barokni dvorci Hrvatskog zagorja*, 83–84; Jakaša Borić, *Dvorac u Jakovlju*, 31–32; Obad Ščitaroci, *Dvorci i perivoji Hrvatskoga zagorja*, 94–97; Szabo, *Kroz Hrvatsko zagorje*, pristup ostvaren 2.3.2019., 45.

⁶⁰⁰Marković, *Barokni dvorci Hrvatskog zagorja*, 37–41, 65; Jakaša Borić, „Dvorac u Jakovlju”, 33, 35.

Ubrzo nakon toga ili čak istovremeno prije dovršetka predviđenih radova na kuriji, a vjerojatno krajem stoljeća, dograđuju se bočna krila.⁶⁰¹ Time se oblikovao (više krilni) dvorac koji prostornošću i reprezentativnošću bolje odgovarao zahtjevima naručitelja, arhitektonski slabije kvalitete od prvotne kurije.⁶⁰² Na temelju objavljene arhivske građe, oba barokna projekta, izvedena vjerojatno pedesetih godina 18. stoljeća, Jakaša Borić pripisuje zagrebačkom graditelju (*Maurermeister*) njemačkog podrijetla Matiji Leonhartu (? – 1762.). Atribucija i datacija temelje se na pismima Leonharta gvardijanu franjevačkog samostana u Mariji Gorici. Konkretno, u pismu od 24. travnja 1758. godine navodi da zbog bolesti nije u stanju iznijeti radove u Jakovlju, vjerojatno na Oršićevom posjedu. U Oršićevom arhivu pronađeni su dokumenti procjene majstorskih radova od 10. rujna 1753. godine. Potpisuju ih stanoviti Mattias M. (nečitko prezime) *Faber Murarius* te Fetter D. (nečitko prezime) *Tischler Meister* koji je uz stolarske izveo i staklarske radove. Iz sadržaja nije vidljiv lokalitet, no spomen zidane (ciglene) prostorije s dimnjakom implicira da je riječ o stambenoj gradnji.⁶⁰³ Historicistički elementi datiraju iz druge polovice 19. stoljeća, takozvane, treće i zadnje faze građevinskih radova na dvorcu u Jakovlju.⁶⁰⁴ Time je dvorac u potpunosti adaptiran te pokazuje jednu razinu organizacije prostora, kako u arhitekturi, tako i u uređenju okolnog perivoja.⁶⁰⁵

Što se tiče konkretnijih elemenata reprezentacije naručitelja – reljefne plastike na pročeljima, zidnih oslika u interijeru kao i druge umjetničke opreme u Jakovlju – ništa nije sačuvano.⁶⁰⁶ Ipak, u Jakovlju je sačuvan važan podatak o angažiranom graditelju, tada jednom od najzaposlenijih i najkvalitetnijih domaćih majstora koji je samostalno ili uz pomoć suradnika (palira) izveo brojne građevinske radove za kler i hrvatsko plemstvo u

⁶⁰¹Jakša Borić navodi da je “postojala cjelovita ideja i ideja barokne kurije, vjerojatno Mathiasa Leonharta, koja iz određenih razloga nije privedena kraju”; Jakaša Borić, „Dvorac u Jakovlju”, 37.

⁶⁰²O izgledu tadašnjeg dvorca svjedoči karta jozefinske izmjere civilne Hrvatske (1763. – 1785.) (Kriegsarchiv, Beč); Marković, *Barokni dvorci Hrvatskog zagorja*, 83; Jakaša Borić, „Dvorac u Jakovlju”, 37.

⁶⁰³Hrvatska (dalje: HR) – Hrvatski državni arhiv, Zagreb (dalje: HDA) – fond 667 – Franjevački samostan Marija Gorica Brdovec (dalje: FSMGB), kutija 3, fasc. 13, br. 120; HR–HDA–749–OOC, kut. 7, fasc. 40, br. 14 i 15 (1753.); Lelja Dobronić, „Zagrebački graditelji i građevinski ceh u XVIII. stoljeću”, u: Franjo Buntak et al, ur., *Iz starog i novog Zagreba*, sv. 5 (Zagreb: Muzej grada Zagreba, 1974), 57–72, 65; Jakaša Borić, „Dvorac u Jakovlju”, 35; Đurđica Cvitanović, „Zagrebački graditelji grade u Marija Gorici”, u: Franjo Buntak et al, ur., *Iz starog i novog Zagreba*, sv. 6 (Zagreb: Muzej grada Zagreba, 1984), 125–128.

⁶⁰⁴„Kurija je, naime, samo građevinski bila dovršena, ali bez pročeljih završnih slojeva žbuke. (...) I krovšte vjerojatno nije dobila tada, već je ono postavljeno nakon proširenja i prigradnje krila“, O arhitektonskim karakteristikama baroknog zdanja koje se još uočavaju, vidi: Jakaša Borić, „Dvorac u Jakovlju”, 31, 33.

⁶⁰⁵Litografija dvorca iz oko 1826. i katastarski prikaz iz 1862. vidi: Obad Šćitaroci, *Dvorci i perivoji Hrvatskoga zagorja*, 94, 96; Jakaša Borić, „Dvorac u Jakovlju”, 32–33.

⁶⁰⁶„Nije ostalo tragova izvorne organizacije fasada, no da su bile plastički razvedene, vjerojatno ne bi svi elementi bili uklonjeni“; Marković, *Barokni dvorci Hrvatskog zagorja*, 83.

sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Matija Leonhart je od 1730. godine građanin Zagreba gdje živi i djeluje kao *zidarski majstor* te obavlja razne dužnosti.⁶⁰⁷ Gradnja i obnova zapuštenih gospodarskih objekata na Jakovlju u periodu pedesetih godina 18. stoljeća, što je vrijeme i radova na dvorcu u Gornjoj Stubici, govori i o iznimno aktivnoj Krstinoj djelatnosti koja je pratila uspon u vojničkoj karijeri.

4.4. Dvorac Slavetić

Dvorac u Slavetiću najdugovječniji je podsjetnik na uspon i dugotrajnost obitelji Oršić, i danas u vlasništvu nasljednika.⁶⁰⁸ O važnosti koju je posjed imao za Oršiće u 17. stoljeću govori dio ugovora iz 1682. godine koji je Ivan Franjo Oršić sklopio s bratom Jurjem Baltazarom, a kojeg donosi Laszowski. U njemu se navodi da nijedan od njih ne smije otuđiti njihovu djedovinu Slavetić. Iznimno, u slučaju ako bi nekog člana obitelji trebalo iskupiti iz turskog sužanjstva, može se žrtvovati cijeli obiteljski imetak.⁶⁰⁹ Nakon smrti goričkog plemića Fabijana Dragačića 1486. godine, darovnicom od 27. travnja 1487. godine hrvatsko-ugarski kralj Matijaš Korvin za stečene zasluge Petru Horvatu Oršiću (*Horvath*, zvan *Orssych*) i njegovoj braći Jurju, Pavlu, Ivanu i Jakovu daruje imanje Slavetić (*Zlawethyth*).⁶¹⁰ Pretpostavlja se da je današnji dvorac dala sagraditi Potencija Oršić r. Špirančić dvadesetih

⁶⁰⁷Od radova se izdvajaju: isusovački ljetnikovac kod crkve sv. Franje Ksaverskog u Zagrebu, palača Magdalenić-Drašković (Demetrova 7), palača Bužan (Opatička 8), tlocrt i projekt saborske palače na Markovom trgu, crkva sv. Marije od Pohoda u Mariji Gorici. Osim toga, radio je u Zrinu, Hrvatskoj Kostajnici, Kravarskom, Kotarima kraj Samobora; Dobronić, „Zagrebački graditelji i građevinski ceh u XVIII. stoljeću”, 57–72; Višnja Flego, „Leonhart, Matija”, u: *Hrvatski biografski leksikon, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013., pristup ostvaren 3.2.2019., <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=11710>

⁶⁰⁸Opširnije o historijatu dvorca, vidi: Emil Laszowski, „Slavetić“, u: *Hrvatske povjesne građevine* (Zagreb: Vlasništvo knjižare L. Hartmana, 1902), 100–104; Emil Laszowski, „Slavetić“, *Prosvjeta* (1897): 204–207; Sena Sekulić Gvozdanović, „Stari grad Slavetić“, *KAJ* 8 (srpanj 1975), br. 7: 76–79. U ostaloj literaturi o Oršićima Slavetić se tek spominje kao važno obiteljsko sjedište od 15. stoljeća nadalje.

⁶⁰⁹Laszowski, „Slavetić“, 103–104.

⁶¹⁰Podatak potvrđuje sačuvana darovnica u Oršićevom fondu, HR–HDA–749–OOC, kut. 23, fasc. „Orssich 1465–1599“, br. 2, a navodi ga i većina literature: Bojničić, *Der Adel von Kroatien und Slavonien*, 135; Laszowski, „Slavetić“, 102; Stanka Krstić, Štefica Habunek-Moravac, „Obrada arhitektonske dokumentacije dvorca Slavetić“, *Bulletin JAZU* 7 (1959), br. 2: 89; J. Šk, „Oršići“, u: *Enciklopedija Jugoslavije*, sv. 6: Maklj–Put (Zagreb: Izdanje i naklada Jugoslavenskog leksikografskog zavoda, 1965), 391; Sekulić-Gvozdanović, „Stari grad Slavetić“, 76; Filipčić Maligec, „Grofovi Oršić“, 88; Szabo, „Grofovi Oršić-Slavetički“, 75; Marina Bregovac Pisk, *Život u palači od 1764. do 2004. godine = Life in the Palace from 1764 to 2004* (Zagreb: Hrvatski povijesni muzej, 2004), 37; Filipčić Maligec, „Obitelj Oršić i Hrvatsko zagorje“, 39; „Oršići (Slavetički)“, u: *Hrvatska enciklopedija* (Zagreb: Leksikografski zavod „Miroslava Krlež“, 2006), 144–145; Košćak, Baloban, Baloban, *Župa svetog Antuna Pustinjaka u Slavetiću*, 21; Štefanec, „Visoki vojni časnik“, 156.

godina 16. stoljeća (odnosno, nakon 1521.).⁶¹¹ Promjene njegovih uživatelja vidljive su najviše u arhitekturi (u sačuvanim gotičkim, renesansnim i baroknim elementima), betonskoj opni koja se nadograđivala i modificirala ovisno o potrebama, rezultirajući njegovom pretvorbom u kaštel-dvor(ac). Rezultat raznovrsnih i sporadičnih radova je visinska neujednačenost međusobno povezanih objekata i arhitektonskim elemenata oko unutarnjeg dvorišta, što, prema interpretaciji Anđele Horvat, odražava manirističku estetiku [Sl. 92, 93].⁶¹² Zaglavni kamen na današnjem glavnom ulazu sa sjeverozapadne strane, sadrži godinu 1763., dok se na sjeverozapadnom i jugoistočnom pročelju mjestimično uočavaju ostaci zidnog oslika (oslikane puškarnice, ugaoni oslik) [Sl. 94, 95].⁶¹³ U zadnjoj konzervatorskoj studiji početkom stoljeća o oslicima je zapisano: „(...) Čitava je ploha horizontalno i vertikalno podijeljena kornižima i pilastrima na polja. Ugao prema sjeveru oslikan je ugaonim kamenjem, a ispod strehe teče niz oslikanih puškarnica u obliku ključa. Konture crteža ugrebene su u žbuku i ispunjavane tamnosivom i crvenom bojom (možda i crnom, danas je to već dosta isprano). Taj se crtež proteže i na obje vanjske pročeljne plohe jugoistočne kule, pa na njene doksate. Tri horizontalna oslikana korniža sugeriraju četiri kata. Oslikani prozori jednostavnih ili profiliranih okvira (kao oni na dvorišnom pročelju palasa) raspoređeni su u dvije osi. Bridovi doksata ukrašeni su crtežom dijamantnog kvadra. Današnji prozori kidaju tu oslikanu mrežu prema potrebama novih prostorija i novih nivoa 18. st. (...)“.⁶¹⁴

Iako dvorac nikada nije bio nacionaliziran, niti teže oštećen, danas je u potpunosti ispražnjen od svog nekadašnjeg inventara.⁶¹⁵ Neke od povijesno-umjetničkih i ambijentalnih vrijednosti čini sačuvano ognjište, srednjovjekovni toalet, drvene grede oslikane cvjetnim i

⁶¹¹Sekulić Gvozdanović, „Stari grad Slavetić“, 76–77; Laszowski navodi da je novcem *bogate Babonike od Špiranca*, žene Ludovika Oršića, Stjepan Oršić iz temelja sagradio grad Slavetić; Laszowski, „Slavetić“ (1902), 102; Laszowski, „Slavetić“ (1987), 206; Anđela Horvat, *Između gotike i baroka. Umjetnost kontinentalnog dijela Hrvatske od oko 1500. do oko 1700.* (Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, 1975), 144.

⁶¹²Dijelovi kaštela-dvorca koji se raspoznaju su: visoka četverouglasta kula, to jest, branič kula u sjeverozapadnom uglu na koju se nadovezuje velika dvokatna građevina (palas). Na nju se nastavlja jednokatna građevina s ulazom u dvor te jugoistočnom kulom. Na jugoistočnom uglu nalazi se četverouglasta kula i prizemna građevina, te manja pravokutna pregrađena kula koja povezuje prizemni objekt s branič kulom. Za detaljan opis dvorca na temelju arhitektonskog istraživanja, vidi: Krstić, Habunek-Moravac, „Obrada arhitektonske dokumentacije“, 81–92; Horvat, *Između gotike i baroka*, 144.

⁶¹³Isti natpis uklesan je na ulazu u podrumski prostor jugoistočnog dijela.

⁶¹⁴Krstić, Habunek-Moravac, „Obrada arhitektonske dokumentacije“, 88.

⁶¹⁵Opremljen je tek dio dvorca koji se povremeno koristi kao stambeni prostor jedne od vlasnica prava na uživanje, te je tamo barem djelomično očuvan originalan ambijent. Većinu umjetnina vlasnici su vjerojatno ponijeli sa sobom u inozemstvo, no brojni predmeti (primjerice, ormari, komode i glasovir) ukradeni su i još uvijek krase domove novih vlasnika u susjedstvu Oršićevih. Dobro stanje dvorca jednim dijelom je zasluga i činjenice da je bio pod koncesijom Hrvatskog državnog arhiva u Zagrebu, kojom prilikom je napravljen novi krov.

voćnim motivima u glavnoj („plesnoj“) dvorani na katu⁶¹⁶, ugradbeni ormari (vjerojatno za knjige) i nekoliko peći različitih oblika iz 17. i 18. stoljeća [Sl. 96]. Najveća se nalazi u velikoj, reprezentativnoj prostoriji na prvome katu, sastavljena od pocakljenih zelenih pećnjaka s motivom dvoglavog orla i mađarskim grbom, uobičajenim motivom za razdoblje druge polovice 16. i 17. stoljeća [Sl. 97].⁶¹⁷ Autorice Krstić i Habunek-Moravac primijetile su ostatke oslika na zidovima malog stubišnog prostora u jugozapadnom uglu palasa koji vodi u drugi kat kule, u prostoru koji je služio kao predsoblje za malu spavaću sobu (zvana *Princessenzimmer*).⁶¹⁸ U njoj je na ravnom stropu, razdijeljenom u dva pravokutna polja, štuko ornament u obliku niza bisera s dvije „kerubinske glave na grozdovima u svakom polju“ [Sl. 98]. Iste autorice su zaključile da su ispod višestrukog vapnenog premaza koji je prisutan i danas, krila kerubina pozlaćena zlatnim listićima, a glavice polikromirane.⁶¹⁹

⁶¹⁶Oslikane grede sačuvane su i u Velikom Taboru; Krstić, Habunek-Moravac, „Obrada arhitektonske dokumentacije“, 84; Horvat, *Između gotike i baroka*, 302.

⁶¹⁷Peć je u dosta lošem stanju. U još nekoliko prostorija sačuvalo se još nekoliko sličnih peći (oblika košnice s udubljenim kružnim formama, poput kamina s jednostavnim kamenim okvirom) iz 17. i 18. stoljeća; Krstić, Habunek-Moravac, „Obrada arhitektonske dokumentacije“, 86; Tihomil Stahuljak, Olga Klobučar, „Pećnjaci starih gradova Samobora i Susedgrada“, u: *Tkalčićev zbornik II, Zbornik radova posvećenih sedamdesetgodišnjici Vladimira Tkalčića*, ur. Ivan Bach (Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 1958), 205–242; Horvat, *Između gotike i baroka*, 216.

⁶¹⁸Krstić, Habunek-Moravac, „Obrada arhitektonske dokumentacije“, 83.

⁶¹⁹Krstić, Habunek-Moravac, „Obrada arhitektonske dokumentacije“, 83.

5. POBOŽNOST I REPREZENTACIJA NARUČITELJA U SAKRALNIM PROSTORIMA

5.1. Župna crkva sv. Antuna Pustinjaka u Slavetiću

Prema sačuvanoj dokumentaciji i prostornoj organizaciji slavetičkog dvorca moguće je zaključiti da u njemu nije postojala kapela kao u sklopu Oršićevih dvoraca u Gornjoj Bistri i Gornjoj Stubici. Anđelko Badurina je današnju crkvu sv. Antuna Pustinjaka smatrao nasljednicom starije kapele iz 1486. godine, koja je postojala na istome mjestu u vrijeme izgradnje dvorca.⁶²⁰ Iako fizički udaljena od tadašnjeg kaštela, vlasnicima je vjerojatno služila kao privatna kapela. [Sl. 99]

S obzirom na nedostatak podataka koji bi potvrdili Badurininu tezu, generalno se prihvaća pretpostavka da su Oršići oko 1600. godine izgradili i u najvećoj mjeri opremili kapelu sv. Antuna Opata (Pustinjaka) na brežuljku nadomak njihovog dvorca u Slavetiću.⁶²¹ Đurđica Cvitanović opisuje je kao *tipični maleni oratorij, pravokutnu usku crkvicu sa svođenim svetištem, lađom pod tabulatom i drvenom preslicom na zvona nad glavnim ulazom*.⁶²² Zalaganjem Ivana Franje i Jurja Baltazara Oršića te dozvolom zagrebačkog biskupa Petra Petretića (1604. – 1667., biskup od 1648.), 12. rujna 1661. godine osnovana je župa, a kapela uzdignuta na razinu župne crkve (*ad categoriam Parochialis elevata*).⁶²³ Župi su tada pripala obližnja naselja (Tihočaj, Slavetić, Dragovanščak, Rastoki, Gračac, Hrašća, Dudić te naknadno Brebrovac i Hrlići) koja su pripadala susjednim župama u Petrovini, Svetoj Jani i Pribiću.⁶²⁴ Nekoliko godina kasnije, 1682. godine, osnivači su sklopili ugovor koji apostrofira značaj

⁶²⁰Usp. Anđelko Badurina, ur., *Hagiotopografija Hrvatske* (Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, Kršćanska sadašnjost, 2006), 25.

⁶²¹Vilhelmina Oršić, udovica preporoditelja Jurice Oršića 1869. prodaje slavetičko imanje hrvatskom podbanu Levinu Rauchu koji ga drži do 1916. Nakon njih vlasnici i patroni bili su: Samoborska štediona, poduzeće *D.D. Schleisinger i Grünwald* iz Zagreba, Obrtna banka, te od 1931. ponovno obitelj Oršić; Usp. Cvitanović, *Sakralna arhitektura*, 243; Koščak, Baloban, Baloban, *Župa svetog Antuna Pustinjaka*, 24.

⁶²²Usp. Đurđica Cvitanović, „Barokna sakralna arhitektura u sjevernoj Hrvatskoj (Crkvena područja arhiđakonata Gorica, Gora i Dubica). Katalog.” (Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 1972), 201.

⁶²³(...) *ad vota et preces Magnifici quondam Balthasaris Orssich die 12. 7bris 1661 ab Illustrissimo et Reverendissimo Petro Petretich Episcopo Zagrabieni ad categoriam Parochialis elevata*; Hrvatska (dalje: HR) – Nadbiskupski arhiv Zagreb (dalje: NAZ) – Kanonske vizitacije arhiđakonata Gorica (dalje: KVAG) – župa Slavetić (dalje: S), prot. br. 127/X (1821.), 362.

⁶²⁴*...visitavi ecclesiam s. Antonii Abbatis in Szlaveticz, in bonis Dominium Orsicz. Antea fuit capella, ad parochiam Petrovinensem pertinens, nunc in parochialem conversa, et per Generosum Dominum Matthiam Orsicz, ac filios eiusdem dotata colonis, terris, iure montano, decimis et pertinentiis aliis, ita ut parochus honeste subsistere possit.*, HR–NAZ–KVAG–S, prot. br. 118/I (1668.), 96–97; Usp. Koščak, Baloban, Baloban, *Župa svetog Antuna Pustinjaka*, 32.

slavetičkog vlastelinstva i crkve: *Ni jedan od njih ne smije otudjiti njihovu djedovinu: Slavetić, izim u slučaju, kad bi trebalo iskupiti kojeg njihovog iz turskog sužanjstva. U takovom slučaju ima se žrtvovati ma i cijeli imetak. (...) Ako izumre muška loza Oršića, tad imade slavetičko imanje prieći na žensku lozu, nu jedna trećina tog imanja ima ostati za uzdržavanje crkve sv. Antuna u Slavetiću i dvojice kapelana namještenih kod iste crkve. Izumre li i ženska loza Oršića, ima imanje slavetičko biti zakladom za iskupljivanje kršćana iz turskog ropstva, i to: jedna polovica za prijekokupce, a druga za Karlovčane.*⁶²⁵

5.1.1. Građevinski radovi u 17. i 18. stoljeću

Nakon proglašenja župe, loše stanje crkve zahtijevalo je značajne građevinske radove na njezinom proširenju, dogradnji i konsolidaciji, o čemu svjedoče zapisi kanonskih pohoda iz 1668. godine.⁶²⁶ Radovi su započeli zidanjem zvonika umjesto dotadašnje drvene preslice za zvona. Godine 1671. podignuto je novo znatno šire i više svetište, a iste godine je dovršen zvonik.⁶²⁷ Do 1673. godine završena je prva etapa radova, to jest, crkva je dobila novi tabulat i krovnište, proširen glavni ulaz te je bila okrečena. Od inventara je imala i propovjedaonicu.⁶²⁸ Oko crkve je bilo groblje ozidano cinktorom.⁶²⁹ Sakristija je zidana i svođena 1683. godine nakon čega je, između 1675. i 1683. godine, biskup Martin Borković posvetio crkvu u kojoj su bila dva nova oltara.⁶³⁰ Od inventara je (u izvještajima 1662., 1668.) crkva imala tri oltara nepoznatih titulara te propovjedaonicu.⁶³¹ Osim glavnog oltara sv. Antuna Pustinjaka, na sjevernoj strani nalaze se bočne kapele posvećene Blaženoj Djevici Mariji (bliže svetištu) i sv.

⁶²⁵Usp. Laszowski, „Slavetić”, 103–104.

⁶²⁶*Ecclesia est parva murata. Sanctuarium eiusquam habet sub fornice, in corpore tabulatum totum lacerum, portam unam clauditur bene. Altaria sunt tria murata --- Ecclia est bene sita et confesioni eius ignoratum, habet campanas dua bonas garantitatis consecratus qua hacacimus manebant in campanili columnis ligneas, in facto nunc difificant turrin pro campanis huius.*; HR–NAZ–KVAG–S, prot. br. 118/I (1668.), 96–97.

⁶²⁷*Sanctuarium de novo aedificatum, sub fornice, capella B.V.M. de nuovo aedificata ad orientem porta sub bona seratura, pavementum nullis valoris, tabulatum habet nullius valoris. Turris habet de novo factam, necdum dealbata;* HR–NAZ–KVAG–S, prot. br. 118/I (1671.), 173; Usp. Cvitanović, „Barokna sakralna arhitektura”, 201.

⁶²⁸Prema računskoj knjizi, za nabavu propovjedaonice izdvojene su 24 rajnske forinte, a prema dataciji u 1720.–1730. razmatra se atribucija štajerskom kiparu Mihaelu Pogačniku ili njegovom krugu; usp. Koščak, Baloban, Baloban, *Župa svetog Antuna Pustinjaka*, 47.

⁶²⁹Usp. Cvitanović, „Barokna sakralna arhitektura”, 201.

⁶³⁰*Sacri liquors confirmatur in sacristia quid est a modi ei murata et sub fornice murata. (...) Hac ecclea prout dicto duo ataria est consecrate par Dom. Illustrissimus ducus fratres Martinus Borkovich episcopus Zagraviensis;* HR–NAZ–KVAG–S, prot. br. 119/II (1683.) 130; usp. Koščak, Baloban, Baloban, *Župa svetog Antuna Pustinjaka*, 42.

⁶³¹Usp. Cvitanović, *Sakralna arhitektura*, 243.

Barbare te na južnoj strani kapele sv. Valentina, što je raspored oltara iz prve polovice 19. stoljeća.⁶³²

5.1.2. Crkveni inventar

Može se pretpostaviti da su Oršići kao patroni slavetičke crkve bili zaslužni za njeno opremanje. O njihovim darovima crkvi daje tek naslutiti zlatni prsten s dragim kamenom (*Gyemant*) koji se spominje u zapisima kanonskih vizitacija i predmetima koji su iz župne crkve preseljeni u Dijecezanski muzej u Zagrebu.⁶³³ Većina izvornih kipova te liturgijskog posuđa i ruha danas se čuva u riznici Dijecezanskog muzeja u Zagrebu. Među najvrjednije predmete ubrajaju se: gotički pacifikal s dragim kamenjem,⁶³⁴ šesterostrana drvena propovjedaonica s prikazima Evandelisti iz 1673. godine,⁶³⁵ te pozlaćeni srebrni pacifikal odnosno, njegov križ (oko 1670./oko 1750).⁶³⁶ Od baroknog inventara sačuvana su dva posrebrna mjedena svijećnjaka iz 1741. godine, spomenuta u izvještajima kanonskih vizitacija, koji su se nalazili na oltaru Blažene Djevice Marije.⁶³⁷ Sačuvano je i veliko procesijsko raspelo nabavljeno u prvoj (1670.) ili drugoj (1732.) fazi opremanja,⁶³⁸ drvena monstranca (oko 1741.),⁶³⁹ pozlaćeni drveni rokoko ukras od školjaka s jednim anđelićem (1757.)⁶⁴⁰ i kovani križ, vrh sa crkvene zastave (1740.).⁶⁴¹

Godine 1704. u crkvi su bile kripte: obitelji Oršić, Delišimunović i treća za župnika. Grobnica obitelji Oršić do tada se nalazila u crkvi pavlinskog samostana u Sveticama kojemu je Ivan Stjepan Oršić 1631. darovao vinograd na Smolčevom Vrh (Smolča Vrh).⁶⁴² S obzirom

⁶³²HR-NAZ-KVAG-S, 127/X (1821.), 362.

⁶³³Usp. Koščak, Baloban, Baloban, *Župa svetog Antuna Pustinjaka*, 46; HR-NAZ-KVAG-S, prot. br. 120/III (1704.), 330.

⁶³⁴U inventaru Riznice Zagrebačke nadbiskupije pod oznakom M 311, a detaljnije vidi: Batelja, *Svećeništvo u baštini*, 67.

⁶³⁵HR-NAZ-KVAG-S, prot. br. 118/I (1673.), 224.

⁶³⁶Hrvatska (dalje: HR) – Dijecezanski muzej zagrebačke nadbiskupije (dalje: DMZg) – Inventarna knjiga Slavetić (dalje: IKS), br. 707, 120.

⁶³⁷HR-DMZg-IKS, br. 708, 121; detaljniji opis vidi: Batelja, *Svećeništvo u baštini*, 67.

⁶³⁸HR-DMZg-IKS, br. 718, 131; detaljniji opis vidi: Batelja, *Svećeništvo u baštini*, 67.

⁶³⁹HR-DMZg-IKS, br. 719, 132; detaljniji opis vidi: Batelja, *Svećeništvo u baštini*, 65.

⁶⁴⁰HR-DMZg-IKS, br. 722, 135.

⁶⁴¹HR-DMZg-IKS, br. 723, 136.

⁶⁴²Usp. Cvitanović, *Sakralna arhitektura*, 243; Đurđica Cvitanović, *Svetice nekad i danas* (Zagreb: "Kajkavsko spravišće", Društvo za širenje i unapređivanje znanosti i umjetnosti, 1978), 31.

na to da su se broj, smještaj i titulari kapela i oltara mijenjali kroz godine, autori o lokaciji kriпти donose neujednačene zaključke.⁶⁴³ Danas se spomen ploče nalaze ukopane u podu predvorja i ispod zvonika, a tijela Oršičevih u obiteljskoj grobnici na župnom groblju.

5.1.3. Zidni oslik

Od tipičnog renesansnog oratorija iz 17. st., crkva sv. Antuna Pustinjaka je nizom građevinskih adaptacija pretvorena u relativno skladan barokni sklop. Na dogradnjama su radili domaći zidari koje se dovodi u vezu s radovima na obližnjim sakralnim objektima (franjevačkom samostanu u Jastrebarskom, crkvama u Volavju, sv. Jani i Plešivici).⁶⁴⁴ Crkva je jednobrodna s pravokutnim trostrano zaključenim svetišnim prostorom nadsvođenim konhom, na koju se nastavlja nepravilno stiješnjen križni svod sa zaglađenim prečima [Sl. 100]. Sa sjeverne strane otvara se prema bočnoj kapeli Uznesenja Blažene Djevice Marije, a na južnoj strani prema maloj pravokutnoj sakristiji. Prostor svetišta od broda je odijeljen trijumfalnim lukom. Sa sjeverne strane broda je uz bočnu kapelu Uznesenja dozidana kapela sv. Barbare, s njom povezana prolazom, a njoj nasuprot do sakristije dograđena je kapela sv. Florijana. U jugozapadnom dijelu broda uzidano je 1837. godine spiralno stubište koje vodi do pjevališta s orguljama. Jednotravejni prostor ispod zvonika na južnoj strani ima pravokutni ulaz, a u produžetku prema zapadu, gdje je nekada bio drveni trijem na zidanim stupovima, u 19. stoljeću je dozidano predvorje sa široko lučno nadvijenim ulazom.⁶⁴⁵ Crkva je bila u potpunosti oslikana krajem 18. stoljeća, a izvedena iluzionistička arhitektura optički zamagljuje obrise stvarnog arhitektonskog prostora.⁶⁴⁶

O prvotnom glavnom oltaru sv. Antuna Padovanskog saznajemo iz zapisa kanonskih vizitacija arhidakona Ljudevita Vukoslavića iz 1668. godine, koji je naveo da su se iznad

⁶⁴³Prema Nežiću, prva lijeva grobnica bila je za župnike, a prva desna (sv. Valentina) Oršičeva. Prema Cvitanović, Juraj Baltazar Oršić sa svojom suprugom Anom Marijom r. Petheo de Gersso pokopan je u kriпти kod kapele Uznesenja Blažene Djevice Marije (na južnoj strani) koju je dao dograditi 1671. g. Prema Koščaku, na mjestu nekadašnjeg trećeg oltara na južnoj strani probijena su vrata u zidu kroz koja se ulazi u kapelu Uznesenja Blažene Djevice Marije koja je izgrađena kao obiteljska kapela i ujedno Oršičeva grobnica. Prema vizitatoru S. Putzu, Oršičeva kripta bila je ispod kapele Majke Božje Žalosne (na lijevoj strani), a ispod kapele Prikazanja Majke Božje bila je ukopana Suzana Delišimunović rođena Mrnjavčić; Usp. Dragutin Nežić, *Povijest župa i crkvi jastrebarskoga dekanata. Uspomena na euharistijski kongres u Jastrebarskom 12. i 13. VIII. 1939.* (Zagreb: Tisak „Tipografija” d.d., 1939), 30; Cvitanović, „Barokna sakralna arhitektura”, 201–202; Koščak, Baloban, Baloban, *Župa svetog Antuna Pustinjaka*, 43.

⁶⁴⁴Usp. Cvitanović, „Barokna sakralna arhitektura”, 203.

⁶⁴⁵*Isto*, 201.

⁶⁴⁶Usp. Jasmina Nestić, „Zidni oslik svetišta župne crkve sv. Antuna Pustinjaka u Slavetiću: prilog poznavanju opusa Antuna Archera”, *Portal 5* (2014): 123–124.

oslikanog oltara pojedinačno nalazili prikazi svetaca naslikani na daskama.⁶⁴⁷ Godine 1683. navodi se glavni oltar sv. Antuna Pustinjaka s lijepo oslikanom i pozlaćenom slikom, te s drvenim svetohraništem.⁶⁴⁸ U izvještaju arhiđakona Ivana Kosa iz 1704. godine zapisano je da je u sredini donjeg dijela retabla bila slika sv. Antuna Padovanskog, do nje zdesna i slijeva drveni kipovi sv. Jakova apostola (ili sv. Mateja apostola⁶⁴⁹, a 1732. spominje se sv. Petar), sv. Franje Asiškog⁶⁵⁰, te sv. Elizabete⁶⁵¹ i sv. Doroteje (1741. spominje se sv. Margareta⁶⁵²), datirani u 1660. – 1670. godinu. Na sredini gornjeg dijela retabla su uz sliku sv. Antuna Pustinjaka bili kipovi arkandžela Mihaela i Rafaela koji su 1732. bili obojeni i pozlačeni.⁶⁵³ Prema dataciji u 1670. godinu, na oltaru su se nalazila i četiri drvena bogato rezbarena barokna svijećnjaka.⁶⁵⁴ Godine 1741. arhiđakon Stjepan Pucz o glavnom oltaru navodi da se u sredini donjeg dijela retabla nalazi slika sv. Antuna Padovanskog, kipovi sv. Franje Asiškog i sv. Mateja evanđelista te sv. Margarete i sv. Elizabete; u sredini gornjeg dijela retabla kraj slike sv. Antuna Pustinjaka kipovi sv. Mihaela i sv. Rafaela arkandžela.⁶⁵⁵

Zalaganjem tadašnjeg župnika Petra Senicaja (*Szeniczay, Szeniczai*) (1742./1743. – 1804., župnik od 1777.) i kolatora Oršića, 1791. godine crkva dobiva novi, pozlačeni tabernakl oltar s titularom sv. Antuna Pustinjaka [Sl. 101].⁶⁵⁶ Arhitekturu tektonskog oltara u središnjoj osi povrh predele čini konveksno izbočeno svetohranište s rotirajućim mehanizmom.⁶⁵⁷ Flankirano je uparenim stupovima i pilastrima koji nose kontinuirano gređe. Dinamika oltara

⁶⁴⁷*Supra majus ara antiqua depicta, ad partes sunt tabulae etiam vetustae, depictae.*, HR–NAZ–KVAG–S, prot. br. 118/I (1668.), 96.

⁶⁴⁸HR–NAZ–KVAG–S, prot. br. 118/II (1683.), 155.

⁶⁴⁹HR–DMZg–IKS, br. 712, 125.

⁶⁵⁰*Isto*, br. 711, 124.

⁶⁵¹*Isto*, br. 710, 123.

⁶⁵²*Isto*, br. 709, 122.

⁶⁵³HR–NAZ–KVAG–S, prot. br. 120/III (1704.), 326 i prot. br. 120/III (1732.), 606; Usp. Batelja, *Svećeništvo u baštini*, 52–56.

⁶⁵⁴HR–DMZg–IKS, br. 720, 133.

⁶⁵⁵HR–NAZ–KVAG–S, prot. br. 121/IV (1741.), 295.

⁶⁵⁶„Ara major, cujus mensa murata ita a pariete remota est, ut circumiri possit, constat Tabernaculo ligneo inaurato Anno 1791 novitus facto, cujus latera stipant binae statuae aequae inauratae Cherubim cum Crucifixo similiter inaurato ita ut supra candelabra ad praescriptum Rubricarum emineat colocat [...]“*“*. Drvorezbareni, polikromirani, pozlačeni i posrebreni oltar, dimenzije: 191 x 220 x 60 cm. Na oltar su 1980.–ih postavljena dva stojeća anđela (iz oko 1735.) s oltara sv. Valentina, te kip sv. Antuna Pustinjaka iz 1906., te su nakon restauratorskih radova na oltaru 2009. – 2014. premješteni. O konzervatorsko-restauratorskim radovima vidi detaljnije u: Martina Ožanić, „Obnova, ikonografija i tipologija glavnog oltara crkve sv. Antuna Pustinjaka u Slavetiću“, *Portal 5* (2014): 137, 144; HR–NAZ–KVAG–S, prot. br. 127/X (1821.), 362; usp. Koščak, Baloban, Baloban, *Župa svetog Antuna Pustinjaka*, 160–161.

⁶⁵⁷O tome vidi: Ožanić, „Obnova, ikonografija i tipologija“, 143–144.

postignuta je uvlačenjem i naglim skraćivanjem arhitektonskih elemenata, a tome pridonosi i igra pozlaćenih i posrebrjenih arhitektonskih elemenata i ornamenata (kapiteli i baze stupova, glavice anđela, raspelo, prikaz križa i kaleža uokviren vijencem s uglatim volutama, cvjetovi ruža i (kolorirani) listići, girlanda stješnjelog lovorovog lišća) na marmoriziranoj bijeloj boji oltara. Oltarom se nakon recentnih konzervatorsko-restauratorskih radova bavila M. Ožanić te na temelju njegovoga oblika i dimenzija pretpostavila da je bio osmišljen „istovremeno s oslikom iluzioniranog retabla na začelnom zidu kao cjelovit projektni zadatak“.⁶⁵⁸ Oltar sa zidnim oslikom valoriziran je kao prostor „iznimnog umjetničkog dosega na izmaku XVIII. stoljeća koje se ističe u cjelokupnoj sakralnoj baštini sjeverozapadne Hrvatske“.⁶⁵⁹ Redukcija oltara na osnovne konstrukcijske elemente te izgled i jednostavnost (zlatne) ornamentike stilski smješta slavetički oltar na razmeđu kasnog baroka i klasicizma.

Od kiparskih djela, osim malenih glavica anđela koji su izvorno bogato ukrašavali cijeli oltar, u donjem dijelu na menzi dva su nasuprotna anđela adoranta, jednom nogom kleče na uspravljenim volutama te su u dinamičnim pozama zaogrnuti pozlaćenom haljinom okrenuti prema Presvetom Oltarnom Sakramentu [Sl. 102–103]. Prema D. Baričević tipologijom se približavaju djelima istaknutog kipara Jožefa Holzingerera (Limbuš kod Maribora, 1735. – Maribor, 1797.).⁶⁶⁰ Ožanić atribuciju argumentira usporedbom s Holzingerovim kipovima na glavnom oltaru župne crkve sv. Ivana Krstitelja u Koprivničkom Ivancu (1768. – 1778.) te glavnom oltaru župne crkve sv. Kuzme i Damjana u Kuzmincu (prije 1778.) na temelju tipologije oltara.⁶⁶¹ Takvo rješenje ima sličnosti i s glavnim oltarom kapele sv. Josipa u Gornjoj Bistri, Oršičeve dvorske kapele u kojoj je zid svetišta u potpunosti oslikan iluzionističkom arhitekturom s oltarnom palom u sredini slikanog oltara i velikim svetohraništem na menzi. Tabernakl podupiru dvije obrnute volute na kojima kleče adoranti koji podsjećaju na značajno veće slavetičke kipove.

Visoka atika slavetičkog iluzioniranog oltara ostavlja dojam stamenog okvira za zidnu sliku sv. Antuna Pustinjaka [Sl. 104]. Poznat po svom isposničkom načinu života i potpunom

⁶⁵⁸Usp. Ožanić, „Obnova, ikonografija i tipologija“, 137.

⁶⁵⁹*Isto*, 144.

⁶⁶⁰Iz kratke bilješke D. Baričević nije u potpunosti jasno da je riječ upravo o tim anđelima, a ne o onim koji su nekada stajali na vrhu tabernakl oltara; Usp. Doris Baričević, *Barokno kiparstvo sjeverne Hrvatske* (Zagreb: Školska knjiga, 2008), 351.

⁶⁶¹Tako kipovi pripadaju skupini oltara tipa tabernakul s anđelima adorantima ispred naslikanog retabla na zidu, anđeli se tipološki ipak bitno razlikuju; Usp. Ožanić, „Obnova, ikonografija i tipologija“, 139; Doris Baričević, *Drvorezbarstvo i skulptura 17. i 18. stoljeća na području općine Jastrebarsko*, u: *Skriveno blago iz riznice umjetničkih znamenitosti jastrebarskog kraja*, ur. Stjepan Draganić (Zagreb: „Kajkavsko spravišće, Društvo za širenje i unapređivanje znanosti i umjetnosti, 1975), 51.

odricanju od materijalnog, sv. Antun u monaškom habitu s kukuljicom kleči u škrtom, stjenovitom pejzažu pogleda usmjerenog prema gore. Desna ruka mu je savijena na prsima, a lijeva ispružena prema naprijed. Ostali motivi odnose se na detalje iz njegova života, ali i podsjećaju promatrača vjernika na kratkoću života i put kojim se dolazi Bogu. Primjerice: svinja, metafora demona požude i proždrljivosti, označava svečevu pobjedu nad grijehom i napastima kojima se odupirao čitavog života. Raspelo i Sveto pismo, prikazani s njegove lijeve strane, uporišta su njegove snage, a lubanja (*memento mori*) univerzalni podsjetnik na prolaznost ovozemaljskog života.⁶⁶²

Niz atiku se s obje strane širi crveno-plava draperija skupljena pod zlatnom krunom na vrhu, a na krajevima završnog vijenca stoje zlatne, okruglaste, niske vaze. Ovaj motiv također svoj daljnji uzor možda ima u spomenutom zidnom osliku glavnog oltara kapele sv. Josipa u Gornjoj Bistri – tamo su raskošne cvjetne vaze i motiv rokaja na vrhu bakrene boje. U usporedbi s koloristički i oblikovno bogato elaboriranom atikom iluzionističkog oltara u Bistri, u Slavetiću je isti motiv klasicistički miran i blijedoga kolorita. Oslík je pripisan Antunu Archeru (umro prije 1808.) na temelju komparacije s djelima nastalim krajem 18. stoljeća u crkvama sv. Ivana Krstitelja u Novoj Vesi (1787., 1792.), Sv. Tri kralja u Kominu (između 1776. i 1780.), sv. Nikole u Hrašćini (prije 1754. ili oko 1790.) i crkvi Presvetoga Trojstva u Visokom (između 1761. i 1795.).⁶⁶³ O ovom zagrebačkom slikaru i polikromatoru oltara poznato je da je određeno vrijeme radio u Lerchingerovoj radionici i neke oslike izveo zajedno s njim, i da je po svemu sudeći koristio iste grafičke predloške.⁶⁶⁴

Na svodu koji se proteže od svetišta do trijumfalnog luka prikaz je apoteoze sv. Antuna Padovanskog unutar razvedenog okvira koji na kutovima stješnjuju izduženi, kanelirani, iluzionistički arhitektonski elementi snažno prodirući u prostor svodne plohe [Sl. 105].⁶⁶⁵ Otvoreni pogled u nebo kompozicijski je zasnovan kao „nošena slika“ (quadro riportato). U donjem dijelu prikaza krupni anđeo na oblaku podiže uvis svetog Antuna Padovanskog, odjevenog u svoj prepoznatljivi franjevački habit i u gesti potpunog predanja, klečeći, raširenim

⁶⁶²Usp. Marijan Grgić, „Antun opat“, u: Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva, ur. A. Badurina (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2006), 134–135.

⁶⁶³Primjerice, atiku glavnog oltara iz Slavetića uspoređuje s atikom Oltara Presv. Srca Isusova iz crkve sv. Nikole u Hrašćini kao i anđela sa svodnog oslika s onim iz oslika kapele sv. Izidora; slavetičkog sv. Antuna Pustinjaka sa sv. Augustinom iz crkve sv. Ivana Krstitelja u Zagrebu te pojedine detalje iluzionirane arhitekture; Usp. Nestić, „Zidni oslik svetišta“, 126–128, 130; Mirjana Repanić-Braun „Autor zidnih slika u crkvi sv. Ivana na Novoj Vesi – Lerchinger ili Archer?“, *Acta historiae arts Slovenica*, 72 (2002): 107–122.

⁶⁶⁴Repanić-Braun, „Autor zidnih slika“, 107–122.

⁶⁶⁵Usp. Nestić, „Zidni oslik svetišta“, 124–125.

rukama s otvorenim dlanovima. Na oblacima koji ispunjaju nebeski svod stoluje Presveto Trojstvo – lijevo sjedi Krist pokazujući rane i pridržavajući raspelo, desno Bog Otac, oslanjajući se na zemaljsku kuglu koju podupiru dva zaigrana mala anđela, a nad njima u vrhu kompozicije lebdi bijela golubica Duha Svetoga. Krupne figure i gusti, tamni, tek mjestimice pastelno ružičasti oblaci gotovo u potpunosti ispunjavaju prostor, ostavljajući tek poneki pogled u svijetlomodri nebeski svod.

Slavetički iluzionistički oslik svetišta, tabernakul oltar i svodni oslik interpretiran je kao kompozicijski jedinstvena i skladna cjelina, te je, analogno s narudžbom oltara, datiran u oko 1791. godinu te atribuiran Antonu Archeru.⁶⁶⁶ S obzirom da je stari drveni retabl sadržavao oltarne slike dvojice svetaca – Antuna Pustinjaka i Antuna Padovanskog – autorica njihovu pojavu na oslicima objašnjava kao “svojevrsno sjećanje na taj stariji glavni retabl s oltarnim slikama dvojice svetih Antuna”.⁶⁶⁷ Heterogenost prikaza, na koji je ukazala i autorica, međutim, navodi na zaključak da su prikazi sv. Antuna Pustinjaka i sv. Antuna Padovanskog rad različitih majstora, i da su nastali u različito vrijeme.

5.1.4. Bočna kapela Uznesenja Blažene Djevice Marije

Na sjevernoj strani broda bliže svetištu dograđena je kapela s oltarom Uznesenja Blažene Djevice Marije [Sl. 106]. U zapisima kanonskih vizitacija iz 18. stoljeća navodi se i kao kapela sv. Marije, Uznesenja Blažene Djevice Marije te Prikazanja Blažene Djevice Marije. Prema J. Nestić, u zapisima kanonskih vizitacija iz 1757. i 1776. godine bilježi se i kao kapela Majke Božje Radosne (Sedam Radosti Blažene Djevice Marije).⁶⁶⁸ Stjepan Putz u zapisima kanonskih vizitacija spominje 1735. godine novu kapelu prizidanu svetištu sa strane Evanđelja, te navodi da su oslikani i zidovi crkve, svodovi i kapele.⁶⁶⁹

Riječ je o malom nepravilnom četverokutnom prostoru s odrezanim uglovima i kupolom sa usječenim susvodnicama. Svjetlost u nju dopire iz dvije razine, kroz prozor na istočnom zidu i dva prozora u formi lunete (na istočnom i sjevernom zidu) nad vijencem. Đ. Cvitanović

⁶⁶⁶U izvještaju kanonske vizitacije iz 1821. spominje se novi drveni tabernakul oltar sa slikom sv. Antuna Pustinjaka (*in muro al'rinfrisco*), no ne i naslikani retabl i oslikano svetište crkve. Autorica pretpostavlja da je oslik postojao, no da se vizitator *osvrnuo samo na iluzioniranu oltarnu sliku titulara crkve, budući da se ona nalazi na istaknutom mjestu u svetištu.*; Usp. Nestić, „Zidni oslik svetišta”, 127.

⁶⁶⁷Usp. Nestić, „Zidni oslik svetišta”, 127.

⁶⁶⁸*Isto*, 133.

⁶⁶⁹*Visitavi ecclesiam parochialem s. Antonii in Szlavetich iuris patronatu possessorum castris Szlavetich, quam reperi in bono mundicie cui accessit ad cornu evangelii extra sanctuarium capellula perforato muro ecclesiae novitur aedificata quae nedcum incrustata.*; HR-NAZ-KVAG-S, prot. br. 120/III (1735.), 63.

definira je kao umanjenu, skromniju verziju bratovštinske kapele Majke Božje Škapularske (dograđena 1734., oslikao Oswald Bietri 1759.) u nedalekoj crkvi franjevačkog samostana u Jastrebarskom.⁶⁷⁰ Na daljnje razmatranje može se ostaviti i potencijalni utjecaj franjevačke ikonografije na središnji zidni oslik crkve, prikaz popularnog franjevačkog sveca sv. Antuna Padovanskog.⁶⁷¹ Na njoj su vjerojatno radili ljubljanski majstori, odnosno ljubljanski zidari Gregor Maček stariji (1664. – 1725.) i sin Gregor mlađi (1701. – 1745.), koji se dovode u vezu i s radovima na crkvama u jaskanskom dekanatu koje u 18. stoljeću doživljavaju barokizaciju – u svetištu crkve Blažene Djevice Marije u Volavju, župnoj crkvi sv. Ane u Svetoj Jani te crkvi sv. Jurja na Plešivici.⁶⁷² Od bogatog baroknog kiparskog inventara, na oltaru se unutar polukružno zaključane niše nalazi samo središnji skulpturalni prikaz Majke Božje s Djetetom okružene vijencem kerubina i dvama anđelima koje je krune. U gornjem dijelu oltara nalaze se dekorativni motivi u obliku pokaznice, gorućeg plamena te anđela.⁶⁷³

5.1.4.1. Zidni oslik kapele

Iako se u većini svodnih polja oslici slabo prepoznaju, sačuvani detalji prizora između susvodnica sadrže prizore marijanske ikonografije, što korespondira s prvotnim titularom kapele. Nastali su u razdoblju između dviju vizitacija 1735. i 1741. kada su zabilježene *štukature s freskama koje prikazuju pojedina otajstva iz života Blažene Djevice Marije*.⁶⁷⁴ Osam prizora funkcionira pojedinačno, poput manjih ciklusa referirajući se na određene segmente Marijina života. Zbog slabog stanja očuvanosti, recentni restauratorsko-konzervatorski zahvat omogućio je tek fragmentarno čitanje pojedinih prizora [Sl. 107–108].

Prizor 1. Iznad oltara i lunetnog prozora, u trokutastom zidnom odsječku između dviju susvodnica, prikazana je mlađa, vjerojatno muška, osoba koja sjedi u meditativnoj pozi tijelom

⁶⁷⁰Usp. Cvitanović, „Sakralna arhitektura”, 104; Đurđica Cvitanović, „Crkveno graditeljstvo”, u: *Skriveno blago iz riznice umjetničkih znamenitosti jastrebarskog kraja*, uredio Stjepan Draganić (Zagreb: „Kajkavsko spravišće, Društvo za širenje i unapređivanje znanosti i umjetnosti, 1975), 17; Usp. Đurđica Cvitanović, „Franjevački samostan u Jastrebarskom”, *Peristil* 12–13 (1969–1970/1972): 126–129.

⁶⁷¹Marija Mirković, „Barokna sakralna ikonografija na području Zagrebačke biskupije”, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 18 (1994): 141.

⁶⁷²Usp. Koščak, Baloban, Baloban, *Župa svetog Antuna Pustinjaka*, 48; Anđela Horvat, Radmila Matejčić, Kruno Prijatelj, *Barok u Hrvatskoj* (Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1982), 42; Cvitanović, „Franjevački samostan u Jastrebarskom”, 120–121.

⁶⁷³O inventaru 1704. i 1741. vidi: Batelja, *Svećeništvo u baštini*, 52–53, 57–58, 61; Koščak, Baloban, Baloban, *Župa svetog Antuna Pustinjaka*, 45–48.

⁶⁷⁴Usp. Koščak, Baloban, Baloban, *Župa svetog Antuna Pustinjaka*, 47; HR–NAZ–KVAG–S, prot. br. 121/IV (1741.), 290.

u blagoj rotaciji prema lijevo. Odjevena je u bijelu tuniku dugih rukava, a na krilu i preko lijeve ruke prebačena je tamnija tkanina ili ogrtač. Oko vrata se nazire obris kragne smečkaste tunike. Ruke s izduženim vitkim i elegantnim prstima približene prsima u pokajničkoj gesti. Glava i pogled okrenuti su blago desno prema izvoru svjetlosti na što upućuje zasjenjena lijeva strana lica. Okruglaste oči, naglašene obrve koje prate luk kapaka, izdužen i velik nos, male usne iznad kojih su zašiljeni brkovi, naglašena brada. Oko glave uska aureola sa širim dijelom na tjemenu glave. Bez natpisa.

Prizor 2. Prikaz u unutarnjem uskom i izduženom pravokutnom polju među dvjema susvodnicama je slabo očuvan. U donjem dijelu prizora raspoznaje se jedna muška osoba u dugoj bijeloj tunici koja, prikazana u profilu, kleči raširenih ruku, vjerojatno pred svetačkim likom. Iza nje stoji muškarac odjeven u svečaniju velikašku odjeću ili odoru, s crvenim plaštem prebačenim preko ramena, okrenuta prema naprijed. Ispod prikaza je nečitljiv natpis.

Prizor 3. Iznad lunetnog prozora na istočnom zidu, između dviju susvodnica koje tvore trokutasti zidni odsječak, prikazana je Bogorodica odjevena u raskošnu haljinu bijele i pastelno zelene boje, ispod koje je smečkasta tunika, s velom preko glave. Lice joj je ovalno, pogled spušten prema dolje, usne punije, a čelo visoko. Na lijevoj joj nozi sjedi goli dječčić Isus. Pod Marijinim nogama lijevo kleči ženska osoba i prinosi joj nešto, a iza nje je stojeći lik neznanog sveca. Ispod prizora, na polukružnom luku lunetnog prozora ispisan je natpis poznate marijanske antifone *Salve Regina: MATER MISERICORDIAE VITA DULCEDO ET SPES NOSTRA SALVE.* [*Majko milosrđa, živote, slasti i ufanje naše, zdravo.*]

Prizor 4. Između dvije susvodnice vertikalnom su kompozicijom objedinjeni likovi žena u donjem dijelu i Bogorodice koja sjedi na oblacima desno gore. Bogorodica je odjevena u haljinu bijele i plave boje. U lijevoj ruci na krilu drži Isusa, a desnu pruža prema vjernicima.

U donjem dijelu prizora izdvaja se žena u crvenkastoj haljini izvezena ovratnika, koja se stojeći raširenih ruku obraća Bogorodici. Njoj zdesna čuče tri ženske osobe među kojima se posebno ističe žena bez marame, pogleda usmjerenog prema promatraču. Natpis inkorporiran u prizor je izbljedio.

Od nekadašnjih bogatih kompozicija donekle je prepoznatljiv još samo prikaz bradatog muškarca pognute glave, odjevenog u bijelu tuniku s plavim ogrtačem, i to na trokutastom dijelu zida između susvodnica i polukružnog otvora/ulaza u bočnu kapelu sv. Barbare.

Na trokutu između susvodnica i polukružnog otvora/ulaza u kapelu sačuvan je natpis: VIRGINIS DELITE? ...[A]VE GLORI[A] ... XIS..

5.1.5. Kapela sv. Barbare

Na sjevernoj strani nalazi se kapela sv. Barbare, nekadašnja kapela sv. Ane, koju je, zajedno s oltarom posvećenim istoimenoj svetici dala podići naručiteljica Ana Patačić r. Oršić za vrijeme svećenika Ivana Mihaela Grandevića (*Grangyevich*) (1697. – 1724./25) [Sl. 109].⁶⁷⁵ Prema Koščaku, upravo je ona zaslužna da je Grandević zaređen u župu Slavetić (čini se i njegovu jedinu).⁶⁷⁶ U izvještaju kanonskih vizitacija iz 1732. spominje se tek kao zidani oltar sa slikom. Narednih godina izvode se kiparski i stolarski radovi, a oltar je 1735. godine smješten u oslikanu kapelu [Sl. 110].⁶⁷⁷ Poput oltara Uznesenja Blažene Djevice Marije, i oltar sv. Barbare u središnjoj osi sadrži polukružno zaključanu nišu s kipom svetice na postolju, okružene oblacima i simetrično postavljenim glavicama anđela. U zoni atike kip je sv. Katarine Aleksandrijske (s krunom, kotačem i mačem) te vaza sa cvijećem i mali anđeli koji sjede na kapitelima. U donjoj zoni na bočnim osima stoje sv. Agata (s palminom grančicom, poslužavnikom s dojkama, koprenom; lijevo) i sv. Lucija (oči na pladnju; desno).⁶⁷⁸

5.1.5.1. Zidni oslik kapele

Bočna kapela sv. Barbare u cijelosti je oslikana. Zidni oslik usklađen je s arhitektonskim prostorom i inventarom – prozorskim i lučnim otvorima te smještajem oltara. Na pastelno ružičastoj podlozi razmješteni su po zidovima, svodu i na trijumfalnom luku pravokutni i okrugli medaljoni sa slikama svetaca. U sredini trijumfalnog luka, unutar okruglog medaljona prikazan je sv. Josip s Isusom i ljljanom u desnoj ruci; iz njega izlaze raskošne bijele povijuše i listovi koji se granaju. Niže na zidu lijevo nalazi se prikaz sv. Ivana Nepomuka u ispovjedničkoj roketi s raspelom i palminom grančicom u ruci, s aureolom od pet zvjezdica. U pozadini je scena njegove mučeničke smrti, prikaz vojnika koji ga s praškog mosta bacaju u rijeku zbog čuvanja ispovjedne tajne. Unutar istovjetnog pravokutnog okvira sa školjkastim motivom na vrhu, na trijumfalnom luku desno prikazan je sv. Franjo Ksaverski u misnoj odjeći

⁶⁷⁵U blagajnički dnevnik 1805. godine unesen je trošak od 2 forinte za prijenos oltara sv. Barbare u župnu crkvu, nakon čega je oltaru sv. Ane promijenjen titular; Koščak, Baloban, Baloban, *Župa svetog Antuna Pustinjaka*, 50.

⁶⁷⁶HR–NAZ–KVAG–S, prot. br. 120/III (1707.), 423; Usp. Koščak, Baloban, Baloban, *Župa svetog Antuna Pustinjaka*, 156–157.

⁶⁷⁷Usp. Koščak, Baloban, Baloban, *Župa svetog Antuna Pustinjaka*, 46.

⁶⁷⁸O izmjenama inventara na oltaru, vidi: Batelja, *Svećeništvo u baštini*, 61, 64; HR–DMZg–IKS, br. 717 (str. 130), br. 713 (str. 126), br. 714 (str. 127), br. 715 (str. 128), br. 721 (str. 134); Koščak, Baloban, Baloban, *Župa svetog Antuna Pustinjaka*, 50.

s Isusovim monogramom IHS kako s raspelom u ruci ozdravljuje oboljelog [Sl. 111]. Ispod njih naslikane su raskošni cvjetni aranžmani. Unutar tri svodna polja između susvodnica ukrašenih nanizanim stiliziranim listovima, prikazani su sveci u okruglim medaljonima s debelih bijelih okvira. Lijevo je sv. Ivan Krstitelj s janjetom i križem, u sredini je sv. Ana s knjigom i desno sv. Joakim [Sl. 112]. Orijentacija prizora sv. Ane sugerira da je taj dio bio predviđen za gledanje iz pozicije oltara prema brodu. U prostoru iza oltara iluzionistički je prikaz velikog plavog zastora, poput onoga u svetištu. Na luku prema kapeli sv. Marije tri su amblema bogoslovne kreposti. Simbole vjere (*fides*) označava medaljon s prikazom ptice okrenute prema suncu, koja u desnoj nozi drži prsten; na natpisnoj lenti iznad nje piše: *ET FIRMITER ET SEMPER / FIDES* [Sl. 113]. Prikazi nade (*spes*) i ljubavi (*caritas*) su uništeni.⁶⁷⁹

5.1.6. Kapela sv. Valentina

Na južnom zidu crkve do sakristije između 1732. i 1735. dograđena je bočna kapela sv. Valentina u koju je postavljen drveni polikromirani i pozlaćeni oltar istoga titulara [Sl. 114].⁶⁸⁰ U sredini toga atektonskog retabla nalazi se barokna oltarna pala sv. Valentina, a iznad nje kip sv. Florijana na oblacima koji vodom zalijeva goruću crkvu. Na vrhu masivne konkavno-konveksne volutne vrpce koja u obliku slova „S“ definira izgled oltara zaključenog ulomkom višestruko lomljena gređa sjede zaigrani anđeli. U donjem dijelu oltara, na isturenim postamentima stoje anđeli svirači od kojih je desni vjerojatno izgubio svoj instrument. Oltarna ploha dodatno je ukrašena krupnim akantovim listovima i visećim nizovima zvonolikog lišća.

5.1.7. Iluzionistički oltar sv. Nikole

U brodu crkve, kod ulaznih vrata s lijeve strane nalazio se iluzionistički oltar sv. Nikole (*in muro picta*) s prikazima Presvetog Trojstva na vrhu, sv. Valentina u sredini te sv. Bartolomeja i sv. Benedikta sa strana. U donjem dijelu bio je prikazan sv. Nikola između sv.

⁶⁷⁹Juraj Batelja, *Ljubimo svoju Katoličku Crkvu. Poruka svetkovine Tijelova iz Slavetića 31. svibnja 2018. godine* (Zagreb: vlastita naklada, 2018), 53–54.

⁶⁸⁰Više o oltaru, vidi: Martina Ožanić, „Atektonsko građeni oltari XVIII. stoljeća na području sjeverozapadne Hrvatske”, sv. II. (doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2016), 440–442; Baričević, „Skriveno blago”, 39; Batelja, *Svećeništvo u baštini*, 57, 59; Koščak, Baloban, Baloban, *Župa svetog Antuna Pustinjaka*, 47; HR–NAZ–KVAG–S, prot. br. 120/III (1735.), 63, 121/IV (1741.), 289; isto (1743.), 20; isto (1753.), 204; 122/V (1757.), 95; isto (1767.), 355; isto (1771.), 23.

Sebastijana i sv. Roka.⁶⁸¹ Autorica dodaje da se Oršićeva naklonost redu očituje i odabirom sveca titulara za svoju kapelu.⁶⁸² Ovome treba nadodati i to da su u kapeli Oršićevog dvorca u Gornjoj Stubici, osim glavnog oltara postojali i bočni iluzionistički oltari posvećeni sv. Mariji Magdaleni i Blaženoj Djevici Mariji; a u dvorskoj kapeli sv. Josipa u Gornjoj Bistri također su sva tri oltara izvedena kao iluzionistički oltari. Slavetički oltar sv. Nikole spominje se samo u vizitacijama iz 1741. godine, te je vjerojatno bio preslikan ubrzo nakon toga. Osim njega, ista vizitacija spominje naslikani oltar svetih ugarskih kraljeva Stjepana i Ladislava, a 1767. oltar sv. Stjepana Prvomučenika sa slikom zaštitnika, vjerojatno narudžbu tadašnjeg župnika Stjepana Novosela.⁶⁸³

⁶⁸¹*Penes portam ad partem Sept. Ara S. Nicolai in muro picta, in cuius superiore SSmae Trinitatis, in medio S. Valentinus florianus, ad latus S. Barth. et Benedictus, in corpore vero S. Nicol. ad latus SS. Sebast. et Rochus;* HR-NAZ-KVAG-S, prot. br. 121/V (1741.), 290.

⁶⁸²Nestić, „Iluzionirani oltari”, 130.

⁶⁸³HR-NAZ-KVAG-S, prot. br. 122/V (1767.), 355; Koščak, Baloban, Baloban, *Župa svetog Antuna Pustinjaka*, 48.

5.2. Gornja Stubica

5.2.1. Župna crkva sv. Jurja mučenika u Gornjoj Stubici

Župna crkva sv. Jurja mučenika, koja se spominje još 1334. godine, današnji izgled duguje nizu građevinskih adaptacija provedenim u razdoblju od 17. do 19. stoljeća, a nešto od svog vrijednog inventara izgubila je i u provalama [Sl. 115].⁶⁸⁴ Iz druge polovice 17. stoljeća sačuvali su se relikvijari: pape Inocenta XII. s relikvijama sv. Teodora i sv. Bonifacija; pape Inocenta XII. s relikvijama sv. Marcelina i sv. Peregrina; te relikvijar Rana Kristovih s relikvijama, domaći rad u obliku trodjelne vitrine.⁶⁸⁵ Od liturgijskog posuđa iz sredine 18. stoljeća sačuvala se monstranca, ciborij, četiri kaleža te pacifikal.⁶⁸⁶ Od liturgijskog ruha sačuvalo se deset kazula iz različitih razdoblja (17. – 19. st.) i dalmatika s kraja 19. stoljeća.⁶⁸⁷ Prema literaturi, jedna od kazula mogla bi biti dar grofice Oršić.⁶⁸⁸

U kontekstu barokizacije župne crkve najznačajnija je faza dogradnje bočnih polukružnih kapela koje su bačvasto svođene sa susvodnicama: južne sv. Florijana (17. st.) i sjeverne sv. Antuna Padovanskog (18. st.). Od tada je crkva doživjela dva potresa 1880. i 1907., te je uslijed obnova koje su slijedile znatno promijenila svoj unutrašnji i vanjski izgled.⁶⁸⁹ Od izvornog baroknog inventara sačuvala su se tri oltara i fragment propovjedaonice.⁶⁹⁰ Prema Buturcu, 1669. godine crkva je imala glavni oltar sv. Jurja, te bočne oltare Presvetog Trojstva i Blažene Djevice Marije, a 1764. pet posvećenih bočnih oltara: sv. Antuna Padovanskog, sv. Florijana, sv. Josipa, sv. Vida i sv. Križa.⁶⁹¹ Glavni oltar sv. Jurja mučenika dar je nepoznatog donatora te je u svetištu je postavljen 1740. godine. Od izvornog inventara sačuva se kip sv.

⁶⁸⁴Za arhitektonski opis crkve vidi: Daniel Premerl, „Župna crkva sv. Jurja mučenika”, u: *Krapinsko-zagorska županija*, 178–179. Opis crkve prema izvještajima kanonskih vizitacija vidi: Buturac, *Stubica*, 83–89.

⁶⁸⁵Pretpostavlja se da relikvijari potječu iz župne crkve u Stubici. Kupljeni su od grofa Stjepana Oršića 1906. godine. Pohranjeni u Muzeju za umjetnost i obrt pod signaturom: Muzej za umjetnost i obrt (dalje: MUO), br. 2712, 2713 i 2714), čijem odjelu za dokumentaciju se zahvaljujem na ustupanju informacija. Osim ovih, crkva je nakon 1745. nabavila moći sv. Križa, vjerojatno za istoimeni bočni oltar. Ove, kao i moći svetih mučenika Celza, Prudencija, Felicisima, Kandida i Pia čuvane su u srebrnom moćniku.

⁶⁸⁶Detaljnije vidi: Ivo Lentić, „Liturgijska oprema”, u: *Krapinsko-zagorska županija*, 181–182.

⁶⁸⁷Jelena Ivoš, „Liturgijsko ruho”, u: *Krapinsko-zagorska županija*, 184.

⁶⁸⁸Buturac navodi „svečanu crkvenu misnicu s dalmatikama”; usp. Buturac, *Stubica*, 86–87.

⁶⁸⁹Premerl, „Župna crkva sv. Jurja mučenika”, 178–179.

⁶⁹⁰Doris Baričević, „Oprema crkve. Oltari, propovjedaonica, kipovi”, u: *Krapinsko-zagorska županija*, 179–200; O glavnom oltaru prema kanonskim vizitacijama 1669, 1961., 1695., vidi: Buturac, *Stubica*, 83.

⁶⁹¹Usp. Buturac, *Stubica*, 86.

Jurja na konju, sv. Margarete, apostola sv. Petra i Pavla, sv. Trojstva s Marijom u atici, dok su ugarski kraljevi sv. Stjepan i sv. Ladislav, kao i ornamentalna dekoracija nestali.⁶⁹²

Stubički vlastelini Oršići i Domjanić Zelinski bili su patroni župne crkve. Od ostalih dobročinitelja, poznato je da je opat i zagrebački kanonik Nikola Petričević (Nikola Mitronosni; umro 1756.) bio naručitelj propovjedaonice (oko 1745.) te oltara sv. Florijana (oko 1750.), što potvrđuje i pripadajući obiteljski grb nad središnjim kipom titulara.⁶⁹³

Oltar sv. Antuna Padovanskog (danas Žalosne Marije) u sjevernoj kapeli dar je Krste Oršića iz 1740. godine [Sl. 116]. Do promjene naslovnika vjerojatno je došlo uslijed prijenosa kipa Blažene Djevice Marije iz istoimene grobljanske kapele (datirana u oko 1749.) u župnu crkvu.⁶⁹⁴ Na visoku razvedenu predelu, proširenu sa strana volutnim konzolama, postavljena su sa svake strane središnje niše po tri vitka i glatka, prostorno razmještena stupa. Između njih stoje velike figure svetaca – sv. Joakima i sv. Josipa do središnje niše te sv. Ivana Nepomuka i sv. Franje Ksaverskog s vanjske strane [Sl. 117–118]. U središnjoj niši povišenoj u odnosu na svece kip je Žalosne Marije – Blažene Djevice Marije kojoj mač boli probada srce dok u krilu drži tijelo raspetoga Krista. Nadvisuje je manja ukrasna kartuša (naknadno postavljena) s natpisom *MI / smo odkupljeni od grie/ha po muki i smrti tvojoj*, koju pridržavaju dva anđelka. U nebeskoj slavi, među anđelima i oblacima, kip je Sv. Ane s Marijom koje nadvisuje veliki ornamentirani baldahin. Flankiraju ga dva anđela od kojih je desni nekada držao grb obitelji Oršić.⁶⁹⁵

Stubički vlastelini, obitelj Oršić i Domjanić Zelinski bili su patroni župne crkve i time, uz ostale koji su plaćali taksu prilikom ukopa, imali pravo na pokop u crkvenoj kripti.⁶⁹⁶ Kod oltara Žalosne Marije bila je kripta obitelji Oršić, gdje je 1782. ukopan Krsto Oršić. Njegov je grob u 20. stoljeću djelomično opljačkan (mačevi, kacige, uniforme, oklopi), a preostali

⁶⁹²Baričević, „Oprema crkve. Oltari, propovjedaonica, kipovi”, u: *Krapinsko-zagorska županija*, 179–180.

⁶⁹³Kanoniku Nikoli Petričeviću se pripisuje i narudžba drvene kapele Marije Lauretanske u Pogančecu (1752.) na mjestu današnje istoimene koju je inicirao major Antun pl. Petričević (1780.). Vidi: Dubravka Botica, „Još jednom 'O baroknom klasicizmu u Pogančecu'”, *Peristil* 61 (2018): 116. Više o stubičkom oltaru sv. Florijana i propovjedaonici vidi: Baričević, „Oprema crkve”, 180.

⁶⁹⁴Godine 1808. godine spominje se (vjerojatno u zapisima kanonskih vizitacija) pod novim nazivom Žalosne Gospe. Usp. „Župa sv. Jurja mučenika – Gornja Stubica“, pristup ostvaren 27.11.2020., <http://zupa-svetogjurja.hr/o-zupi/povijest-zupe/>

⁶⁹⁵Baričević, „Oprema crkve”, 180.

⁶⁹⁶Kod oltara sv. Florijana ukapale su se obitelji Domjanić, Zaverški, Petričević, vjerojatno Ratkaj i drugi. Prema kanonskim vizitacijama iz 1808. kripta ima 10 mjesta od toga 8 za obitelj Oršić, Belošević, Zaverški, Ratkaj; vidi: Buturac, *Stubica*, 87.

sačuvani predmeti s kojima je pokojnik bio sahranjen (križevi, čavli, prstenje) izloženi su u vitrini na zidu kapele.

5.2.2. Kapela sv. Franje Ksaverskog u dvorcu Oršić u Gornjoj Stubici

Kapela sv. Franje Ksaverskog skladno je integrirana u tlocrt dvorca Oršić u Gornjoj Stubici na spoju pročelnog i bočnog krila.⁶⁹⁷ S obzirom da su u dvorcu boravile osobe iz različitih društvenih slojeva, i kapela je zadržala funkcionalnu i simboličku podjelu prostora koja je omogućavala određenu socijalnu distancu ovisno o društvenoj hijerarhiji i prilikom zajedničkog prisustvovanja liturgijskim događajima. U kapelu se ulazilo kroz pet ulaza: s vanjske strane arkadno rastvorenog hodnika neposredno u prostor svetišta, dok se u brod kapele moglo doći kroz vrata na jugozapadnom zidu, te kroz vrata (koja danas više nisu u funkciji) izravno s glavnog pročelja. Ti su ulazi vjerojatno bili na raspolaganju služinčadi i ostalim vjernicima. Postoji i zaseban ulaz koji vodi iz istog prizemnog ulaznog hodnika u sakristiju, pomoćnu bočnu prostoriju sjeveroistočno od broda, koja je također imala zaseban ulaz.

Brod kapele je u razini prizemlja, a njen uzak i visok prostor svetišta proteže se na prvi kat [Sl. 119]. Kapela je svođena češkom kapom koju nose ugaoni pilastri te zid sa sjeveroistočne i jugozapadne strane.⁶⁹⁸ U gornjoj zoni svetišta, na katu, nalazi se zidana galerija koja je izvorno služila kao pjevalište s orguljama, te prostor odakle su sv. Misu, neopaženo i odvojeno od ostalih, pratili članovi obitelji Oršić.⁶⁹⁹ Svetište i prostor broda prirodnim svjetlom osvjetljava tek jedan veliki prozor s polukružnim nadvojem na jugozapadnoj strani, u razini prvog kata.⁷⁰⁰

U vrijeme Krste Oršića, 1740. godine, u dvorcu je postojala zidana i adekvatno opremljena kapela u kojoj su se po dogovoru između obitelji i župnika po potrebi služile mise, a koja je bila posvećena sv. Mariji Magdaleni.⁷⁰¹ Vrijedi postaviti pitanje zašto je došlo do promjene njenog titulara. Ako razmatramo sveca zaštitnika privatne kapele kao odraz osobnih i intimnih vjerskih uvjerenja i izraz pobožnosti, što je česta praksa među naručiteljima, ističe se

⁶⁹⁷O arhitekturi kapele vidi: Marković, *Barokni dvorci*, 80; Ivan Srša, „Zidni oslik u Oršićevoj dvorskoj kapeli sv. Franje Ksaverskog u Gornjoj Stubici”, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske* 26/27 (2000–2001): 95; Goranka Kovačić, ur., „Kapela sv. Franje Ksaverskog”, u: *Crkvena umjetnost Hrvatskoga zagorja: katalog stalnoga postava* (Gornja Stubica: Muzeji Hrvatskog zagorja, Muzej Seljačkih buna, 2004), 10; Žmegač, „Dvorac Gornja Stubica”, u: *Krapinsko-zagorska županija*, 188.

⁶⁹⁸Srša, „Zidni oslik”, 95.

⁶⁹⁹Hrvatska (dalje: HR) – Nadbiskupski arhiv Zagreb (dalje: NAZ) – Kanonske vizitacije Zagorskog arhiđakonata (dalje: KVZA) – Gornja Stubica (dalje: GS), prot. br. 62/XIX (1777), 176.

⁷⁰⁰Usp. Marković, *Barokni dvorci*, 80; Žmegač, „Dvorac Gornja Stubica”, 188.

⁷⁰¹Usp. Buturac, *Stubica*, 107.

nekoliko zanimljivosti.⁷⁰² Ime Franjo Ksaver kao jedno od srednjih imena nosio je Krstin djed Antun (1670. – 1706.), koji je živio na tome posjedu naslijeđivši ga od Ivana Franje Oršića. Još je bliža poveznica s Krstinim trećim, najmlađim sinom Franjom Ksaverom (r. 1758.) nakon čijeg je rođenja kapela opremljena i oslikana (između 1759. i 1762.).⁷⁰³ U prilog pretpostavci da je kapela posvećena svecu imenjaku Krstinog sina Franje Ksavera, Ivan Srša ističe i prikaz ptice na balustradi iluzionističke kupole, podsjećajući na detalje iz njegove biografije i ljubav prema pticama.⁷⁰⁴ U svakom slučaju, važno je svratiti pažnju na popularnost isusovca i misionara sv. Franje Ksaverskog, novog sveca 17. stoljeća (kanoniziran 1622.), na području cijele Hrvatske, i to ne samo unutar isusovačkih objekata.⁷⁰⁵

5.2.2.1. Ikonografija zidnog oslika

Na temelju arhivskih i konzervatorskih istraživanja, dotadašnju dataciju – „nakon 1756.“ – koju je na temelju godine dovršetka dvorca postavila A. Horvat, korigirao je Ivan Srša pretpostavljajući da je završno uređenje kapele bilo u periodu između dva izvještaja kanonskih vizitacija, to jest između 14. kolovoza 1759. i 2. rujna 1762. godine.⁷⁰⁶ Naime, u izvještaju kanonske vizitacije iz godine 1759. kapela se uopće ne spominje, dok je 1762. o njoj zapisano da je zidana, svođena i opremljena s tri oltara.⁷⁰⁷ Prema izvještaju iz 1771. godine, osim iluzionističkog glavnog oltara na sjeveroistočnom zidu, na strani Evanđelja nalazio se iluzionistički oltar sv. Marije Magdalene, možda u spomen na patrocinij prijašnje dvorske kapele, te oltar Blažene Djevice Marije na strani Poslanice, oba s oltarnim slikama titulara.⁷⁰⁸

⁷⁰²Ovaj odnos dobro je vidljiv na primjeru štajerskog plemića grofa Ignaca Marije Attemsa koji je popularizirao kult sv. Dizme i u svojim narudžbama za privatne i sakralne prostore isticao marijansku pobožnost, posebno ikonografiju Majke Božje Lauretanske. Dr.sc. Barbara Murovec održala je brojna izlaganja na ovu temu, te postavila izložbu u Slovenskoj Bistrici „I. M. Attems – Hercules Styriae“ (15.06. – 30.09.2017.). Isto pitanje postaviti će se i na primjeru sv. Josipa, titulara privatne kapele u Gornjoj Bistri, a koji je svetac zaštitnik Krstine supruge Josipe te četvero njihove djece koja su bila krštena tim imenom.

⁷⁰³Usp. Srša, „Zidni oslik“, 94.

⁷⁰⁴O Franji Ksaveru Oršiću vidi poglavlje 2.3.3.; Vidi: Srša, „Zidni oslik“, 95.

⁷⁰⁵Usp. Mirković, „Barokna sakralna ikonografija“, 136–137, 143–145.

⁷⁰⁶Vidi: Srša, „Zidni oslik“, 93; i ostala novija literatura: Kovačić, „Kapela sv. Franje Ksaverskog“, 10; Mirjana Repanić-Braun, „Zidne slike u dvorskoj kapeli sv. Franje Ksaverskog“, *Krapinsko-zagorska županija*, 188–190. Zbog nemogućnosti pristupa kanonskim vizitacijama, u ovome dijelu rada korištene su bilješke kanonskih vizitacija I. Srše; vidi: HR–NAZ–KVZA–GS, prot. br. 59/XV (1759.), 354; isto, prot. br. 59/XV (1762.), 593.

⁷⁰⁷*Ex fundamentis murata, sub fornice depicto in qua altaria 3 majus 1. alia duo ad latera minora*; HR–NAZ–KVZA–GS, prot. br. 59/XV (1762), 593.

⁷⁰⁸*Isto*, prot. br. 62/XVIII (1771): 59; *isto*, prot. br. 62/XIX (1777): 176.

Zidni oslik pripisuje se Antonu Jožefu Lerchingeru, uz pretpostavku da je na oslikavanju kupole radio i zasad nepoznati kvadraturist.⁷⁰⁹ U svetištu kapele nalazi se iluzionistički oltar posvećen sv. Franji Ksaverskom, jednom od najpoznatijih isusovaca i misionara, bliskom sljedbeniku osnivača reda, sv. Ignacija Loyole [Sl. 120]. U središnjem dijelu retabla umjesto oltarne slike nalazi se na zidu slikan prikaz smrti sv. Franje Ksaverskog na kineskom otoku Sancijanu (Shangchuan). Svečeva skromnost naznačena je skromnom odjećom i prostirkom na kojoj leži, a svetost blistavom aureolom i sunčevima zrakama božanske milosti. Prizor se u velikoj mjeri temelji na kompoziciji oltarne pale slovenskog slikara Janeza Michaela Reinwalda (1660. – 1740.) iz nekadašnje kapele sv. Franje Ksaverskog u Stražama (Slovenija).⁷¹⁰

Slikanu arhitekturu oltara tvore grupirani polikromirani pilastri i stupovi u donjoj zoni ostavljajući dojam snažnih konstruktivnih elemenata koji nose dojmljivu i dinamičnu visoku atiku.⁷¹¹ Središnji stupovi su istureni prema naprijed, stvarajući prostor za figure izvedene u *grisaille* tehnici: personifikacije kreposti *Charitas – ljubav* (lijevo) i *Spes – ufanje* (desno), tumačene kao metafore roditeljske ljubavi [Sl. 121–122].⁷¹²

Uatici je prikaz Boga Oca među oblacima u društvu anđela i dvojice adoranata, motiv koji je Lerchinger naslikao gotovo istodobno (1769.) u proštenjarskoj crkvi Majke Božje na Brinjevoj gori (Slovenija) [Sl. 123]. Iza oltara se spušta monumentalan dekorativni zastor kojeg pridržavaju anđeli, motiv uobičajen za iluzionističke oltare iz 18. stoljeća u sjeverozapadnoj Hrvatskoj.⁷¹³

Prijelaz iz četverokutne osnove svetišta prema iluzionističkoj arhitekturi i kupoli izveden je pandantivima u kojima su smještene alegorije četiriju kontinenta – Afrike, Azije, Europe i Amerike. Prikazane su kao mladoliki vladari i vladarice u raskošnoj odjeći i s nakitom

⁷⁰⁹Mirković smatra da „u rješenju kupole i u zrelosti neobično složenog ikonološkog programa [ima] elemenata koji opravdavaju primisao da taj slikar [Lerchinger] nije sam izveo tu cjelinu. Uza nj je morao biti dobro obrazovani kvadraturist, odnosno slikar s više vještine i iskustva.“ Cevc zaključuje da, iako je Lerchinger veće narudžbe odradivao uz pomoć suradnika, sumnja da je pri oslikavanju male kapele u Stubici imao pomoć „figuralnog i arhitekturnog slikara“; usp. Marija Mirković, *Iluzionističko zidno slikarstvo*, 289; Cevc, *Anton Jožef Lerhinger*, 117.

⁷¹⁰U varaždinskom muzeju sačuvane su tri nabožne sličice (F. Schauera, F. L. Schmittnera i nepoznata) iste ikonografije; vidi: Srša, „Zidni oslik“, 100–101; Cevc, *Anton Jožef Lerhinger*, 116; Anica Cevc, „Reinwaldt, Janez Mihael“, *Slovenska biografija (Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU)*, pristup ostvaren 24.11.2020., <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi497658>

⁷¹¹Srša iluzionističku arhitekturu oltara dovodi u vezu se onom u apsidi kapele sv. Florijana u Svetlem Dolu (1754.), skalu boja s onim u osliku svetišta kapele sv. Ane u Završju Začretnom (između 1756. i 1760.), a likove uspoređuje s onima iz crkve na Trškom Vrhu (1772.); Srša, „Zidni oslik“, 100–101, 109–110.

⁷¹²Srša, „Zidni oslik“, 94.

⁷¹³Marija Mirković, „Iluzionističko zidno slikarstvo“, 283.

te međusobno diferencirani pojedinim detaljima (bojom kože, tipom krune i žezla) [Sl. 124].⁷¹⁴ Alegorije su dio osmišljenog ikonografskog programa svečevog života koji je bio posvećen širenju Božje riječi na svim kontinentima, te su kao takve skladno inkorporirane u sakralni kontekst. Između njih, na sjeveroistočnom i jugozapadnom dijelu svoda, na tjemenu luka, sjede četiri ženske figure, alegorije kreposti [Sl. 125].⁷¹⁵ Interpretirane su i kao alegorije teoloških (isusovačkih) zavjeta kojima se opisuje život Franje Ksaverskog kao isusovca i misionara. Siromaštvo (skromnost) pokazuje prazne ruke i rog obilja uz nogu; čestitost (čistoća) u rukama drži ljiljan i srce, poslušnost (strpljivost) na glavi nosi teški kamen, a misionarstvo križ i knjige kao rekvizite u širenju katoličkog nauka. Blijedi fragmenti zidnog oslika na ogradi galerije te nasuprotnoj prozorskoj niši sugeriraju da je cjelokupni oslik kapele bio posvećen svečevu životu i djelovanju, kao, primjerice, kapela sv. Ane u Završju Začretnom koju je Lerchinger oslikao 1755. godine.⁷¹⁶

Dinamična iluzionistička arhitektura s monokromnom kasetiranom kupolom i lanternom na vrhu uzdiže se iznad okruglog profiliranog vijenca [Sl. 126]. Cjelokupna konstrukcija počiva na valjkastim konzolama ispod istaknutih dijelova parapeta sa stupovima koji podupiru izbočene obrate bogato profiliranog gređa u podnožju kupole. Središnji dio između parapeta i gređa ritmiziran je izmjenom istaknutih i uvučenih uparenih stupova i pilastara, njihovom polikromnom marmorizacijom, kao i izmjenom prozorskih okana i otvora. Kupola završava monokromnim kasetiranim svodom iznad kojeg je okulus nad kojim se tek nazire lanterna pomaknutog očišta. Na jednoj od balustrada sjedi ptica držeći grančicu žita, moguća poveznica s naručiteljima i/ili liturgijom.⁷¹⁷ Iluzionistička kupola izvedena je po uzoru na grafičke predloške (br. 91 i 92) iz utjecajnog djela o perspektivama u slikarstvu i arhitekturi Andree Pozza (1693. – 1702.), tiskanog krajem 17. stoljeća [Sl. 127–128].⁷¹⁸ Na Pozzova rješenja oslanjao se i Ranger radeći na kupoli župne crkve Uznesenja Marijina u Olimju (1740.)

⁷¹⁴Detaljniji opis vidi: Cevc, *Anton Jožef Lerhinger*, 115.

⁷¹⁵Usp. Srša, „Zidni oslik”; 97; Mirković, „Barokna sakralna ikonografija”, 145; Cevc, *Anton Jožef Lerhinger*, 115.

⁷¹⁶Mirković, „Barokna sakralna ikonografija”, 144.

⁷¹⁷Vidi poglavlje o Franji Ksaveru Oršiću 2.3.3.

⁷¹⁸Andrea Pozzo, *Perspectivae pictorum atque architectorum, I. [-II.] pars.* (Augsburg, 1706.), pristup ostvaren 26.11.2020., <https://archive.org/details/perspectivaepict01pozz/page/n281/mode/2up>; Usp. Cevc, *Anton Jožef Lerhinger*, 114; Srša, „Zidni oslik”, 101; Jasmina Nestić, „The Influence of Andrea Pozzo's models from his treatise *Perspectivae pictorum atque architectorum* on Croatian 18th-century illusionist altarpieces”, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 39 (2015): 85–98.

te u župnoj crkvi sv. Jerneja u Rogatcu (1743.), mjestu gdje je Lerchinger živio od oko 1752. do 1782.⁷¹⁹

5.2.2.2. Kontekst narudžbe

Neposredno prije Oršičeve kapele, Lerchinger je oslikao kapelu Majke Božje Škapularske u Šmarju pri Jelšah u Sloveniji (1750.), crkvu sv. Marjete na Keblju kod Slovenskih Konjica (1750.) te dvije kupole u župnoj crkvi sv. Martina u Kamnici (1753.).⁷²⁰ Pripisujući Lerchingeru i oslikavanje svetišta gotičke crkve Blažene Djevice Marije na Taborskom (1742. – 1748.), Mirković i Cevc smatraju je ključnom za kontekstualizaciju Lerchingerovog kasnijeg rada.⁷²¹ Naime, naručitelj oslika je bio Juraj Konjović, dugogodišnji župnik u Taborskom koji je Lerchingera vjenčao (1751.) i kumovao brojnoj njegovoj djeci. U vrijeme oslikavanja, crkveni patron bio je grof Josip Ivan Ratkaj (1718. – 1793.), vlastelin Velikotaborski i vlasnik dvorca Miljana, gdje će Lerchinger nekoliko godina kasnije (nakon 1763.) oslikati kabinet.⁷²² Oršići su pak već bili u kontaktu s Ratkajem, što potvrđuje podatak o kumstvu grofa Josipa Ratkaja Velikotaborskog s udovicom Anom Marijom Keglević, Krstinim i Josipinim blizancima Bernardu Ivanu Krstitelju Josipu i Ani Suzani Walpurgi 10. travnja 1755. godine u Gornjoj Stubici.⁷²³ S obzirom na opseg radova koje je trebalo izvesti na Oršičevom posjedu, moguće je da je upravo tim kanalom preporučen Lerchinger, slikar koji je (kao pomoćnik) radio s Franzom Antunom Pachmayerom (možda čak i na oslikavanju crkve u Taborskom), učio kod Johanna Chrysostoma Vogla i surađivao s Josephom Waitenhillerom.⁷²⁴

⁷¹⁹Usp. Cevc, *Anton Jožef Lerhinger*, 115; Srša, „Zidni oslik“, 101. O izravnijim utjecajima Pozzova traktata na zidno slikarstvo u Hrvatskoj vidi: Sanja Cvetnić, „Ioannes Baptista Ranger i Andrea Pozzo“, u: *Umjetnički dodiri dviju jadranskih obala u 17. i 18. stoljeću*, ur. Vladimir Marković, Ivana Prijatelj-Pavičić (Split: Književni krug, 2007), 215–222; Nestić, „The influence of Andrea Pozzo's models“, 85–98.

⁷²⁰U tom periodu Lerhinger se oženio i dobio prvoga sina Janeza Antona; Cevc, *Anton Jožef Lerhinger*, 60–62, 97–103.

⁷²¹Cevc, „Štirje letni časi“, 93–94; Marija Mirković, „Iluzionističko zidno slikarstvo“, u: *Sveti trag. Devetsto godina umjetnosti Zagrebačke nadbiskupije 1094–1994*, ur. Tugomir Lukšić et al. (Zagreb: Muzejsko-galerijski centar – Institut za povijest umjetnosti – Zagrebačka nadbiskupija, 1994), 289.

⁷²²Cevc, *Anton Jožef Lerhinger*, 95–96.

⁷²³Ne treba isključiti mogućnost da je svečanost održana upravo u nedugo oslikanoj kapeli sv. Franje Ksaverskog u Oršičevom dvorcu.

⁷²⁴Ne treba isključiti mogućnost da je svečanost održana upravo u nedugo oslikanoj kapeli sv. Franje Ksaverskog u Oršičevom dvorcu. O zidnim slikama u Taborskom i novijim istraživanjima, vidi: Repanić-Braun, „Taborsko“, u: *Krapinsko-zagorska županija*, 242–243.

5.3. Bistra

5.3.1. Župna crkva sv. Nikole u Poljanici Bistranskoj (Donja Bistra)

Prema župnoj spomenici, današnja župna crkva sv. Nikole (sv. Mikule Biškupa ispovjednika) izgrađena je 1631. darežljivošću patrona i kolatora crkve baruna Ivana Moscona te trudom vjernika [Sl. 129].⁷²⁵ Do tada se spominje drvena crkva sv. Marije Magdalene na brežuljku između dvorca Bistra i Poljanice (Dijaki), koja je srušena 1. srpnja 1808. godine, a njezini oltari sv. Antuna Padovanskog i sv. Marije Magdalene preneseni u župnu crkvu.⁷²⁶ Župnoj crkvi u 18. stoljeću pripadaju područne kapele: sv. Josipa u Oršićevom dvorcu u Gornjoj Bistri, sv. Vendelina u Donjoj Bistri, sv. Roka u Novakima te sv. Ivana u Jablanovcu.⁷²⁷

Pretrpjevši teško oštećenje u potresu 1787. godine, crkva je kroz 19. stoljeće nekoliko puta obnavljana i pregrađivana, što je rezultiralo gubitkom izvornog baroknog izgleda i dijela inventara koji je zamijenjen neogotičkim.⁷²⁸ Uz glavni oltar sv. Nikole (2. pol. 19. stoljeća), u crkvi su bočni oltari sv. Antuna Padovanskog (19. stoljeće) te Blažene Djevice Marije (kraj 17. stoljeća), propovjedaonica (19. stoljeće) i orgulje (rad Antuna Scholza, 1784.). Zidni oslik rad je Marka Anoninija iz 1887.⁷²⁹

O crkvenim dobročiniteljima ponešto se saznaje iz župne spomenice. Godine 1698. u crkvu je postavljen novi oltar sv. Nikole, a nakon njega bočni oltari sv. Ivana Evanđelista i sv. Franje Ksaverskog, koje je dao podići župnik Ivan Jagushich (1695. – 1707.). Stjepan Putz – Gotalovečki (1723. – 1728.) crkvi je darovao srebrni kalež i patenu s grbom, pozlatio postojeće crkveno posuđe, poklonio kazulu od svile, tabernakul (1760.). Župnik Kleschich u *Spomenicu* je zapisao da je grofica Josipa Oršić r. Zichy crkvi darovala srebrni novac kojim je naručio novi

⁷²⁵Točna ubicacija srednjovjekovne crkve sv. Nikole nije utvrđena; Knjiga *Spomenka vrednih Fare Bistranske – od najstarijih vremena do sadašnjih, pisana 1850. i sledeće godine (1848.-1930.)* sačuvana u župnom arhivu sv. Nikole; Hrvoje Petrić, Ljiljana Dobrovšak, „Prilozi za povijest župe u Bistri”, u: *Bistra monografija*, ur. Ljiljana Dobrovšak (Bistra: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2014),148; Biserka Dumbović Bilušić, Marina Bokulić, Nikolina Vrekalo, „Graditeljska baština općine Bistra – sakralna i profana arhitektura”, u: *Bistra monografija*, 240.

⁷²⁶Ljiljana Dobrovšak, Domagoj Sironić, „Povijest bistranskog kraja do 1990.”, u: *Bistra monografija*, 64; Vera Grgac, „Vjerski i duhovni život Bistre”, u: *Bistra monografija*, 163.

⁷²⁷Prema zapisima iz spomenice, Oršići su se posebno brinuli jedino za kapelu sv. Josipa, usp: Nikola Nikolić, ur., *Kronika župe Bistre i agrarno-ekonomska struktura Bistranske Poljanice* (Zagreb: JAZU, 1962), 49–50.

⁷²⁸Prema izvještaju kanonske vizitacije iz 1777. crkva je imala četiri oltara (sv. Nikole, sv. Ivana Krstitelja, sv. Franje Ksaverskog, sv. Križa), drvenu ispovjedaonicu te kamenu katedru; kontekst njihovih narudžbi nije detaljnije istražen; Biserka Dumbović Bilušić, Marina Bokulić, Nikolina Vrekalo, „Graditeljska baština općine Bistra – sakralna i profana arhitektura”, u: *Bistra monografija*, 242.

⁷²⁹Dumbović Bilušić, Bokulić, Vrekalo, „Graditeljska baština općine Bistra”, 241–243.

veliki ciborij i novu monstrancu te za pozlatu dala zlatni nakit. Navodi da je za kip Blažene Djevice Marije poklonila *skupu zlatnu ogrlicu i nekoliko novih oprava*.⁷³⁰ Klešić je 1774. godine darovao drvenu propovjedaonicu.⁷³¹ Župnika Lovrenca Dollachkyja (1787. – 1820.) postavio je Ivan Nepomuk Oršić, a u *Spomenici* se navodi da je uz vlastite zasluge oko opremanja, popravljanja i darovanja crkve, 1796. godine na toranj postavio bakrenu jabuku, dar Franje Ksavera Oršića.⁷³²

Prema izvještaju kanonske vizitacije iz 1769. godine, u svetištu su bile četiri kripte, i to za župnike, obitelj Oršić, obitelj Škrlec, te za ostale vjernike. Nadgrobni spomenici naknadno su uzidani u vanjske zidove crkve.⁷³³

5.3.2. Kapela sv. Josipa u dvorcu Oršić u Gornjoj Bistri

Prema izvještaju kanonske vizitacije iz 1745. godine, u sklopu kaštela koji je prethodio Oršićevom dvorcu, na prvome katu postojala je svođena i opremljena kapela sv. Josipa.⁷³⁴ Godine 28. studenog 1774. posvećena je današnja kapela sv. Josipa, inkorporirana u tijelo dvorca na kraju njegovog jugozapadnog krila [Sl. 130].⁷³⁵ O tome obavještava zapis na zaglavnom kamenu nad ulaznim portalom te *memento* na posvetitelja, bistranskog župnika Ignaca Klešića (1769. – 1783.) u rokajnoj kartuši: *SANCTIFICAVI LOCUM ISTUM UT SIT NOMEN MEUM IBI IN SEMPITERNUM II. PARALIPOM. C: VII. VXVI. [Posvetio sam ovo mjesto da bi mi se ime spominjalo zauvijek]* [Sl. 131]. Bila je područna kapela župe sv. Nikole

⁷³⁰Zatem vekivečni spomenek svojum darežljivostjum ostavila Grofica rođjena Zichy, vdata za Krištofa Oršić, ova najmre iz jednoga maloga Ciboriuma, vu kojega komaj sto partikul je stalo dalaje i koj nije više od 30 lotov težine imal; dalaje svojem stroškom ovoga velikoga napraviti, kojega vezda ima farna Cirkva Biztranska. - Zatem iz stare i potrene Monštrancie dala je ovu novu lepu i veliku napraviti, koja vezda je vu Altaru. K-ovoj bilo je pridano nekuliko lotov starih potreneh penez kapelle S. Benedikta. Napravljena je pako vu Zagrebu, i pozlačena, kojemu pozlačanju isti svoj šmuk, kojega na vratu je gdagda navadna bila nositi je aldavala. Ova nadalje Grofica vnogo preštīmāni klaruš kupila ter dala deti na kip Blažene D: Marie, - kak tulikajše i nekuliko opravih novih istomu kipu i štatui je prikazala.; Grgac, „Vjerski i duhovni život Bistre”, 162; Nikolić, *Kronika župe Bistre*, 48.

⁷³¹Nikolić, *Kronika župe Bistre*, 39.

⁷³²*Isto*, 48.

⁷³³Dumbović Bilušić, Bokulić, Vrekalo, „Graditeljska baština općine Bistra”, 241; Domagoj Sironić, „Poljanica Bistranska”, u: *Enciklopedija Hrvatskoga zagorja* (Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2017.), 685; Kukuljević Sakcinski, *Natpisi sredovječni*, 11.

⁷³⁴Spominje se kao „Capella St. Josephi in Castello Bisztra“, no konkretna lokacija kao ni detaljniji podaci o kapeli nisu poznati; Hrvatska (dalje: HR) – Nadbiskupski arhiv Zagreb (dalje: NAZ) – Kanonske vizitacije arhidakonata Gorica (dalje: KVAG) – župa Bistra (dalje: B), prot. br. 57/XIII (1745.), 26; *isto*, 58/XIV (1749.), 26; *isto*, 59/XV (1759.), 378; *isto*, 60/XVI (1766.), 155–156; Puhmajer, Majer, „Dvorac Oršić u Gornjoj Bistri”, 336.

⁷³⁵Dana 24. lipnja 1781. ponovno ju je posvetio zagrebački biskup Josip Galjuf; Nikolić, *Kronika župe Bistre*, 39, 42.

u Poljanici Bistranskoj i kao takva na raspolaganju župniku i vjernicima, no o njoj su se isključivo brinuli grofovi Oršić.⁷³⁶ Zadržala je titular prijašnje kapele iz kaštela, što je svakako jedan vid čuvanja sjećanja, no u kontekstu onoga vremena važna je i činjenica da je riječ o svecu zaštitniku grofa Krste (*Christofor Josephi*) i grofice Josipe Oršić. O popularnosti ikonografije svetoga Josipa govori i podatak da je u 18. stoljeću u župi Donja Stubica osnovana Bratovština kršćanskog nauka pod zaštitom toga sveca koja je postojala i 1740. i 1745. godine.⁷³⁷

Kapela je pravokutnog tlocrta, visinom zaprema dvije etaže čime se stvara dojam iznimno prostranog prostora. Široki brod završava plitkom apsidalnom nišom koju vizualno produbljuje slikana arhitektura iluzionističkog oltara te iluzionistička kupola.⁷³⁸ Autor zidnog oslika zasad nije poznat, no s obzirom na stilske karakteristike, zastupljene teme i komparativna djela, razmatra se autorstvo radionice Antona Jožefa Lerchingera.⁷³⁹ Svođena je češkom kapom koju nose visoki bijeli pilastri s kapitelima ukrašenim rokajnom štukaturom.⁷⁴⁰ Kapela je bila dostupna vjernicima, a njeni vlasnici su sv. misu pratili iz, još uvijek sačuvane, drvene empore u gornjoj zoni svetišta. Prvotni izgled kapele donosi izvještaj kanonske vizitacije iz 1777. godine, u kojem se spominje „veličanstvena“ kapela, u potpunosti opremljena. Osim glavnog oltara sa slikom sv. Josipa, na strani Evanđelja navodi se oltar sv. Ivana Nepomuka s kipom sveca, te na strani Poslanice oltar Raspeća (Svetoga Križa) s raspelom.⁷⁴¹

⁷³⁶Župnik u spomenici o njenom imetku piše: *Pokehdob njezin imetek Grofi Biztranski pod svojom skerbjumu imaju, nitisuga kada zručili ravnanju i skerbi Plebanušev Biztranskih. Zato isto neznam kaj ima i ar niti Inventari su mi predani, niti kassa njezina. To jedino znam, da kada je kakva potreboča pri kapelli, troši se iz kasse Groffovske, - Plebanušu pako mesta za duhovne posle vsigdar odperta stoji.*; Nikolić, *Kronika župe Bistre*, 49.

⁷³⁷Vidi: Buturac, *Stubica*, 17.

⁷³⁸Vidi: Puhmajer, Majer, „Dvorac Oršić u Gornjoj Bistri“, 348.

⁷³⁹Slično je koncipiran iluzionistički oltar (i iluzionistička kupola u apsidi) sv. Florijana u kapeli istoimenog sveca u Svetlom Dolu, rad Lerchingera iz 1754.; Vidi: Mirjana Repanić-Braun, „Josephs Traum von Franz Anton Maulbertsch im Schloss Gornja Bistra“, *Franz Anton Maulbertsch und Mitteleuropa – Festschrift zum 30-jährigen Bestehen des Museums Langenargen*, uredili Eduard Hindelang i Lubomir Slaviček (Brno: Museum Langenargen am Bodensee, Filozoficka fakulta Masarykovy univerzity, Seminar dejin umeni, 2007): 99–100; Puhmajer, Majer, „Dvorac Oršić u Gornjoj Bistri“, 348; Cevc, *Anton Jožef Lerhinger*, 109.

⁷⁴⁰O arhitektonskim i dekorativnim elementima, te Josephu Hueberu kao potencijalnom autoru kapele, vidi: Dubravka Botica, *Barokne četverolisne crkve u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Prilog istraživanju tipologije sakralne arhitekture 18. stoljeća* (Zagreb: Školska knjiga, 2015), 154; Puhmajer, Majer, „Dvorac Oršić u Gornjoj Bistri“, 348.

⁷⁴¹Slično je opisana i tokom idućeg pohoda 1808.; Puhmajer, Majer, „Dvorac Oršić u Gornjoj Bistri“, 347–348.

5.3.2.1. Glavni oltar sv. Josipa

Glavni oltar sv. Josipa sastoji se od niskog arhitektonski artikuliranog tabernakula na zidanoj menzi i naslikane arhitekture retabla, u središtu kojeg je monumentalna oltarna pala *San sv. Josipa* [Sl. 132–133].⁷⁴² U središnjoj osi tabernakula nalazi se polukružna niša u kojoj je proporcionalan kip sv. Josipa s Djetetom. Ispod, na visokoj bazi, nalazi se kanonska tabla. Središnji dio tabernakula koji je oblikovan poput hrama sa strana podupiru dvije velike volute s inkorporiranim relikvijama, na čijim krajevima kleče anđeli adoranti. Motiv voluta ponavlja se na atici tabernakula – pravilno raspoređene položene trake volutnog oblika, na kojima sjede anđelići, stvaraju prozračnu strukturu poput krune. U središnjoj osi na malen podest postavljeno je pozlačeno raspelo. Kao kontrast bjelini oltara ističu se pozlačeni detalji vijenaca i visećih girlanda, kapitela, baza stupova i pilastara te voluta.

Zidna ploha svetišta u potpunosti je oslikana, nadovezujući se na menzu i oltar te čineći svojevrsni okvir za središnju oltarnu palu. Na visokim bazama stoje izduženi, tanki stupovi, polustupovi i pilastri, oštro se perspektivno sužavaju u prostor pojačavajući dojam dubine niše, vodeći pogled prema središnjoj točki oltarne pale. Gređe završava vijencem s dentima na kojem stoje naslikane cvjetne vaze, simetrično razmještene volute na krajevima, na kojima sjede razigrani anđelići s grančicama ljiljana. Nad oltarnom palom u naslikanoj rokajnoj kartuši stoji natpis: JOSEPH FILI DAVID, NOLI TIMERE ACCIPIRE MARIAM CONIUGEM TUAM iz Evanđelja pod Mateju [Mt 1:20]: ...ukaza mu se u snu anđeo Gospodnji i reče mu: *Josipe, sine Davidov, nemoj se bojati kući dovesti ženu svoju Mariju jer je ono što je ona začela od Duha svetoga!* [Sl. 134].⁷⁴³ U središtu atike, omeđene konkavnim volutama i nadvišene pokrenutim vijencem s cvjetnim vazama, rokajem i granom ljiljana na vrhu, sjedi Bog Otac, *svedržitelj*, okružen zrakama glorijske, u prisustvu anđela adoranata i kerubina, potvrđujući dogmu koja se iskazuje u donjem dijelu oltara. Središnja oltarna pala, *Josipov san*, prikazuje usnulog Josipa kojemu anđeo Gospodnji objavljuje da je on zaručnik Marije koja nosi Božjeg sina začetog po Duhu Svetom [Sl. 135].⁷⁴⁴ Prikaz se referira na gore naznačene stihove iz Evanđelja po Mateju. Slika je djelo istaknutog austrijskog slikara i grafičara Franza Antona Maulbertscha

⁷⁴²Repanić-Braun, Mirjana, „Barokno slikarstvo u sjevernoj Hrvatskoj“, u: *Hrvatska umjetnost. Povijest i spomenici*, ur. Milan Pelc (Zagreb: Institut za povijest umjetnosti – Školska knjiga, 2010), 303.

⁷⁴³Usp. *Biblija* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1976.), 937.

⁷⁴⁴Više o ikonografiji, vidi: B[ranko] F[učić], „Djevičansko materinstvo“, i „Josip“, u: *Leksikon ikonografije*, 231, 334–336.

(Maulbertsch, 1724. – 1796.), čije je ovo zasad jedino do danas poznato djelo u Hrvatskoj.⁷⁴⁵ Na visokim postamentima, podalje od oltarne pale stoje monokromno slikani kipovi sv. Joakima (lijevo) i sv. Ane (desno), roditelji Djevice Marije. S vrha atike, čitavom visinom oltara sa strana se spušta masivni crveno-plavi zastor. Iznad oltara je iluzionirana kupola dekorirana ornamentalnim motivima, s prozračnom lanternom na vrhu.

S obzirom da je kapela posvećena 1774. godine, u vrijeme Krste II. Oršića, bez sumnje mu možemo pripisati zasluge oko narudžbe oltarne pale. Što se tiče samih okolnosti narudžbe, svakako treba uzeti u obzir kompleksnu mrežu poznanstava koje je stekao obnašajući vojne dužnosti i često boraveći na dvoru kraljice Marije Terezije.⁷⁴⁶ S obzirom da je riječ o kapeli posvećenoj zaštitniku Krstine supruge, Josipe Zichy, valja razmotriti mogućnosti ugarskih kontakata oko nabave rada i/ili korespondencije s umjetnikom. Maulbertsch je 1772. – 1774. sa svojom radionicom na poziv györskog biskupa, Ferencza Zichyja oslikao katedralu u Györu.⁷⁴⁷ S obzirom na rodbinske veze između Oršića i biskupa Zichyja te biskupovu mecensku ulogu i suradnju s umjetnikom Maulbertschom u tim godinama, moguće je naslutiti biskupovu posredničku ulogu pri narudžbi vrijedne oltarne pale. U sklopu velike obnove katedrale, koju je 1771. do 1781. godine inicirao biskup Zichy, podignut je i novi bočni oltar Gospe od Milosti (1767.) koji dijeli neke stilske karakteristike s glavnim oltarom sv. Josipa što također treba uzeti u obzir razmišljajući o kulturnim utjecajima proisteklim iz tada žarišnog, umjetnički plodonosnog i Oršićima rodbinski bliskog, mađarskog Györa.⁷⁴⁸

5.3.2.2. Bočni oltari

Bočni oltari slično su zasnovani. Na dvije visoke baze nastavljaju se segmentni lukovi u gornjem dijelu ukrašeni rokajem i cvjetnim dekorativnim motivima. Na tjemenu vanjskog luka bočnog oltara sv. Križa na strani Poslanice [Sl. 136] stoji natpis u kartuši: JUSTUS PERIT, ET NON EST, QUI RECOGITET, IN CORDE SUO. Isaiae 57, v.i. Referirajući se na biblijske stihove iz knjige proroka Izaije (57,1): *Justus perit, et non est qui recogitet in corde suo* (...), u

⁷⁴⁵Vidi: Mirjana Repanić-Braun, „Josephs Traum”, 96–101; Repanić-Braun, „Barokno slikarstvo u sjevernoj Hrvatskoj“, 303–304.

⁷⁴⁶Usp. Repanić-Braun, „Josephs Traum”, 100–101.

⁷⁴⁷Oslikao je svod, pet bočnih oltara te pjevalište (prizor Sv. Stjepan osniva biskupiju sadrži portret biskupa Zichyja); usp. Geza Galavics, „Die identifizierung einer Budapester Maulbertsch-Skizze mit Bemerkungen zum Schaffensprozess bei Maulbertsch”, *Acta Historiae Artium Academiae Scientiarum Hungaricae* 50 (2009): 119–146, posebno 125.

⁷⁴⁸Više o oltaru, vidi: Serfőző Szabolcs, „A győri székesegyház Szűz Mária-kegyoltára [Oltar Gospe od Milosti u katedrali u Györu]”, *Művészettörténeti Értesítő* 1–4 (1999): 87–111.

prijevodu: *Pravednik gine, i nitko ne mari za to*, podsjećajući na Kristovo umirenje na križu u prisustvu razbojnika [Sl. 137]. I upravo je obraćeni, dobri razbojnik, sv. Dizma, koji je prema sv. Pismu bio raspet Isusu zdesna s križem u ruci prikazan u *grisaille* tehnici u donjem dijelu oltara. Prema Evanđelju po Luki (23:43), Isus mu je obećao da će još danas biti s njim u raj. S desne strane oltara pandan sv. Dizmi čini sv. Petar s knjigom i ključevima koji dočekuje duše na ulazu u raj. Prikaz Dizme na oltaru, kao glavni motiv oltarne pale ili kao bočna figura, iako rijedak motiv u hrvatskoj umjetnosti, često se javlja u južnonjemačkom području (npr. samostanska crkva sv. Križa u Regensburgu, župna crkva u Oberammergau, samostanska crkva Gottweig, crkva sv. Trojice u Munchenu), obično u sklopu oltara sv. Križa.⁷⁴⁹ S vrha oltara se poput baldahina spušta plavo-crveni zastor čije rubove pridržavaju maleni anđeli. Iznad je simbolički prikaz Duha Svetoga u obliku oka unutar trokuta u sunčevoj svjetlosti. U plitkoj niši nalazi se kip raspetog Krista, flankiran sa po tri stupa naslikana tako da povećavaju dojam dubine niše. Kapiteli drže gređe koje nosi fantastični arhitektonski element s volutnim završecima u funkciji svojevrsnog nadvoja ili svoda, s naznačenim kružnim otvorom u sredini.

Na bočnom oltaru sv. Ivana Nepomuka na strani Evanđelja [Sl. 138] stoji natpis u kartuši: BEATUS VIR QUI NON EST LAPSUS VERBO EX ORE SUO. Ecclesia[sticus] XIV:V.I. Prema biblijskim stihovima iz knjige Sirahove 14:1: *Beatus vir qui non est lapsus verbo ex ore suo, et non est stimulatus in tristitia delicti*, u prijevodu: *Blago čovjeku koji nije zgriješio riječima i koga ne muči grižnja zbog grijeha*, referirajući se na sveca koji je umro zbog čuvanja ispovjedne tajne [Sl. 139]. Sv. Ivanu Nepomuku, svecu kojeg se slavi zbog šutnje i ne govorenja, u donjem dijelu oltara pridruženi su simboli širenja Božjeg nauka. Lijevo je franjevac u habitu, vjerojatno, sv. Franjo Asiški koji je nakon vizije posvetio život misijama i propovijedanju siromašnima, a desno arkandeo Gabrijel, Božji glasnik s otvorenom knjigom. Gore među sunčevim zrakama nalazi se kruna nad maslinovim grančicama. U međuvremenu je kip sv. Ivana Nepomuka zamijenjen kipom Blažene Djevice Marije koji neadekvatno ispunjava plitku nišu, čime je narušena cjelovitost izvornog baroknog iluzionističkog oltara.

⁷⁴⁹Posvećena mu je kapela na uglu Kaptola i Nove Vesi iz 1710. te današnja kapela Srca Isusova u crkvi sv. Jurja Mučenika na Trsatu (prvotna kapela iz 1689., nakon potresa 1750. ubrzo je ponovno izgrađena); „Kapela sv. Dizme, Nova Ves“, pristup ostvaren 10.10.2020., <https://archive.org/details/KapelaSv.DizmeNovaVesZagreb/kapela%20sv.%20dizme%2C%20nova%20ves%201%20oltarna%20slika.JPG>; „Povijest župe sv. Jurja na Trsatu“, pristup ostvaren 10.10.2020., <https://www.trsat-svetiste.com.hr/povijest-zupe-sv-jurja-na-trsatu/>; o kultu sv. Dizme vezanog uz prostor Štajerske i grofove Attems, vidi: Manuela Dajnko, „Sv. Dizma v štajerski likovni umetnosti“, (diplomski rad, Sveučilište u Mariboru, 2013), 12, pristup ostvaren 9.12.2020., <https://dk.um.si/Dokument.php?id=57452>

5.3.2.3. Liturgijsko posuđe i ostali inventar

Od inventara i liturgijskog posuđa iz kapele sačuvali su se mjedeni četverokraki svijećnjaci s grbom iz 18. stoljeća.⁷⁵⁰ Od pozlaćenih drvenih ornamenata sačuvani su: odulji ukras s dvije školjke i pletivom u sredini (oko 1720.); manji ukras oblika školjke i pletiva iz istog vremena; *Nomen Jesu* u zlatnim zrakama s drškom (18. st.); pozlačena vrpca iz oko 1777. (iz dobe *Louisa XVI.*); te dva paralelna mala ukrasna okrajka (oko 1750.).⁷⁵¹ Od kovanih predmeta sačuvani su: privjesi sa crkvenih zastava (oko 1800.); mjedeni, lijevani škropionik; malo drveno raspelo od orahovine s kovanim *Corpus Christi* (19. stoljeće); te kanonske ploče od tvrdog papira s latinskim tekstom.⁷⁵² Sačuvana su i tri relikvijara datirana u prvu polovicu 18. stoljeća: sv. Josipa, te dva neimenovana.⁷⁵³ Prilikom obilaska konzervatora, u sakristiji kapele zatečena je navikula (posudica za tamjan) od lima s iskucanim ukrasima (18. st.), dva kožna rimska misala (1756. i 1758.), te četiri zavjetne slike s voštanim medaljonom pod staklom i ukrasom od srebrnih žica (2. pol. 18. st.).⁷⁵⁴

⁷⁵⁰HR–DMZg–Inventarna knjiga Bistra (dalje: IKB), br. 1495, str. 275.

⁷⁵¹HR–DMZg–IKB, br. 1612, str. 406.

⁷⁵²*Isto*, str. 407.

⁷⁵³MUO 24002, 24004, 24005.

⁷⁵⁴MK–UZKB/SA – fond 1824, lokalitet Bistra – dvor, Komisije, zapisnici, skice, bilješke, izvještaji 1948. – 1960., Zapisnik od 6. kolovoza 1946.

6. ZAKLJUČAK

Ovaj rad nastao je s ciljem boljeg razumijevanja društvenih struktura u 18. stoljeću na prostoru Trojedne Kraljevine (Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije). U njegovom fokusu su privatni život, javno djelovanje i umjetničke narudžbe plemića Krste II. Oršića i njegove obitelji, supruge Josipe Oršić r. Zichy te sinova Adama, Ivana Nepomuka i Franje Ksavera, koji služe kao primjer za bolje shvaćanje cjelokupnog hrvatskog plemstva. Uz genealogiju kojom se iskazuje kontinuitet, vrline i značaj obitelji, te grb kao simboličko obilježje obitelji, postojao je cijeli niz svjesnih i nesvjesnih akcija koje su bile svojstvene plemićkom statusu – odgovarajuća karijera i služba, akumulacija posjeda, vođenje lagodne svakodnevice ispunjene čitanjem, lovom, šetnjom, način odijevanja, ophođenja s drugim ljudima i adresiranja, uređenje životnog prostora, patronatstvo nad crkvama, i tako dalje. Kako bi se pokušala rekonstruirati „slika plemića“, a slijedom toga i dobio uvid u širu sliku plemstva, u disertaciji se najprije obrađuje život i djelovanje Krste II. Oršića te u manjoj mjeri njegove uže obitelji. Slijedi istraživanje razvoja i uloge narativa o podrijetlu obitelji Oršić od starohrvatskih plemena, te analiza, interpretacija i kontekst umjetničkih narudžbi u profanim i sakralnim zdanjima pod Oršićevim patronatom ili vlasništvom. Pritom se životni put, određeni materijalni i vizualni elementi plemićkog statusa – heraldički simboli, titule, profana i sakralna zdanja te pojedinačna umjetnička djela, i tako dalje – razmatraju u kontekstu (re)prezentacije, odnosno isticanja i potvrđivanja plemićkog statusa.

Krsto (*Xtophori, Christophori Josephi*) II. Oršić Slavetički, najstariji od braće Ivana, Antuna i Bernarda u dječjačkoj je dobi ostao je bez roditelja, Bernarda i Ane Marije Barbare Oršić r. Patačić, nakon čega je skrbništvo nad njim dodijeljeno Sandoru, odnosno braći Ljudevitu i Gabrijele Hermanu Antunu Patačiću. Gledajući životni put Krste II. Oršića – njegovo obrazovanje, ulazak u vojnu službu te napredovanje, aktivno sudjelovanje u javnom i političkom životu Banske Hrvatske, vjernost katoličkog konfesiji i vladaru – možemo ga smatrati oličenjem novoga tipa javnog službenika. Općenito govoreći, njega je Ivana Horbec okarakterizirala kao *prosvijećenog službenika* u skladu s novim apsolutističkim poimanjem države.⁷⁵⁵ Istraživanje je pokazalo da su Krsto i njegova djeca slijedili uobičajenu kronologiju tadašnjeg (plemićkog) obrazovanja: Krsto je pohađao studij na hrvatsko-ugarskom kolegiju u

⁷⁵⁵Horbec, *Prema modernoj državi*, 15.

Bolonji (pravo); Adam (*Adamus Ludovicus Franciscus Xaverius Ignatius Joannes Nepomucenus*) u Kremšu (filozofija) te Pragu (pravo); Ivan Nepomuk (*Joannes Nepomucenus Josephus Bernardus Vincentius Ferrosius*) u Grazu (retorika) i Trnavi, a Franjo Ksaver (*Franciscus Xaverius Nicolaus Antonius Joannes*) u Zagrebu (*humaniora*), Grazu, Trnavi (filozofija) te zavodu sv. Apolinara u Rimu (teologija).

Na dobrim temeljima koje je postavio Krstin pradjed Ivan Franjo, priskrbivši obitelji plemićki status i vrijedne posjede, Krstini vojni uspjesi donijeli su mu daljnje napredovanje u karijeri, ugled te financijski uzlet. Kao plemić sudjelovao je u radu Sabora i bio uključen u rad brojnih komisija. Cijeli njegov život bit će obilježen vladavinom Marije Terezije čiju ceremoniju krunjenja 25. lipnja 1741. godine u Bratislavi prati kao izaslanik Hrvatskog sabora zajedno sa svojim skrbnikom Patačićem. Tom prilikom primio je ugarsko odlikovanje viteza zlatne ostruge (*eques aur(e)atus; Kralyevszke Svetloszti Zlati koynanik*). Odmah po krunjenju vladarica je prisiljena započeti borbe za prijestolje u kojima je sudjelovao i Krsto. Nakon što mu 15. listopada 1741. potvrđuje upravljanje konjaničkom satnijom, priključuje se krajiškoj vojsci u sklopu *Rata za austrijsko nasljeđe* (1740. – 1748.). Na temelju vojnih zasluga u Prvom Šleskom ratu (1740. – 1742.) prima titulu grofa 29. veljače 1744. godine. Reorganizacijom Vojne krajine i uspostavom novih pukovnija, poveljom bana Karla Batthyánya od 1. siječnja 1750. imenovan je potpukovnikom (*vice colonellus*) kostajničke banske pješačke pukovnije i zapovjednikom Jasenovca, a 1753. pukovnikom glinske pukovnije. Sudjeluje u vojnom sukobu Pruske i saveznika pod vodstvom Fridrika II. Velikog te hrvatsko-ugarske kraljice i rimsko-njemačke carice Marije Terezije i saveznika u sklopu *Sedmogodišnjeg rata* (1756. – 1763.; tzv. *Treći Šleski rat*). Sudjeluje u kampanjama kod mjesta Lovosice (*Lobositz*, na sjeveru današnje Češke), kod Plauna u lipnju-srpnju 1760., bitci za utvrdu Świdnica 1761. (njem. Schweidnitz na sjeverozapadu Poljske), te jednoj od posljednjih opsada Praga 1762. godine. Iste godine promaknut je u čin general-bojnika (*General-Major, Generalfeldwachtmeister*) te zapovijeda banskim pukovnijama. Od godine 1770. do 1782. obnašao je dužnost velikog župana Zagrebačkog (*Cottus Zagrabensis Supremus Comes*).

Njegovi sinovi su za relativno kratkog staža u austrijskoj vojsci – Adam (od oko 1770. do 1778.) i Ivan Nepomuk (od prije 1776. do 1782.) – napredovali od čina časnika te zastavnika u drugoj banskoj pukovnji do satnika te nadporučnika. Nakon vojske posvećuju se obitelji i vođenju gospodarstva. Adam je oženio Leonardu Vojković (Vojkffy), te Francisku Keglević, a Ivan Nepomuk Eleonoru Keglević te potomstvom nastavio lozu Oršića do danas.

Brak Krste II. s bogatom mađarskom plemkinjom Josipom (*Jozefom*) Zichy de Zich et Vásonkeö, kćerkom grofa Petra Zichyja i njegove druge žene Suzane (*Zsuzsanne*) Bercsényi de

Székes donijela je novoosnovanoj obitelji snažno financijsko zaleđe. Od devetero djece preživjela su samo trojica sinova, a prema maticama rođenih Oršići su se kumstvima i po nekoliko puta povezivali s istaknutim članovima hrvatskog plemstva: supružnicima Petrom Keglevićem Bužinskim i Anom Marijom Walpurgom r. Drašković, Josipom Kazimirom Drašković Trakošćanskim i Suzanom Malatinski, Ljudevitom Patačićem i Prudencijanom Barbarom Patačić, Josipom Ivanom Ratkajem Velikotaborskim i Anom Marijom Keglević, Nikolom Grlečićem i Barbarom Grlečić r. Malenić, Nikolom Sigismundom Thauszyjem, te Ivanom Nepomukom Jurjem Patačićem od Zajezde i Suzanom Patačić.

S obzirom da su nakon smrti roditelja Patačići bili Krstini skrbnici, razmjeri njihove uloge u životu Oršića mogu se samo naslutiti. Iz literature se saznaje da mu je Gabriel grof Patačić o svom trošku opremio jednu konjaničku satniju, a s Ljudevitom Patačićem od Zajezde odlazi kao izaslanik na Požunski sabor. Jedan od Keglevića iskoristio je svoje patronatsko pravo i predložio Franju Ksavera Oršića za župnika crkve sv. Nikole u Krapini 21. listopada 1782. godine.

Istraživanje je pokazalo da su Oršići održavali kontakt s Josipinim polubratom Ferencom Zichyjem, biskupom Győra, te iznimno utjecajne osobe u vjerskom i kulturnom životu ranog novog vijeka u Ugarskoj. Sačuvana korespondencija pokazala je da su ga posjećivali Krstini sinovi. Umjetnička djela upućuju na Ferenzovo posredovanje s poznatim umjetnikom Franzom Antunom Maulbertschom oko nabave oltarne pale „San sv. Josipa“ za glavni oltar kapele sv. Josipa u dvorcu Gornja Bistra. Postoje indikacije da su pojedini oltari u győrskoj katedrali, podignuti za biskupovanja Zichyja, u vrijeme obnove od 1771. do 1781., idejno utjecali na izgled oltara u dvorskoj kapeli u Gornjoj Bistri. Također, moguća je poveznica oko narudžbe portreta Adama i Ivana Nepomuka sa šopronskim slikarom Stephanom Dorffmaisterom starijim.

Oršići nisu imali galeriju predaka, barem ne u onom smislu i opsegu kao što je imala, primjerice, obitelj Pejačević u dvorcu u Našicama, obitelj Esterházy u dvorcu Forchtenstein (Austrija) ili pak Zrinski u Čakovcu.⁷⁵⁶ Takve galerije, postavljene u najreprezentativnije prostorije dvorca, sačinjavale su portrete zaslužnih članova obitelji (u nekom kontinuitetu) i trebale su vizualno podsjećati goste na obiteljsku važnost. Što je dalje u prošlost sezao dokaz o plemenitosti rodbine i što su veće bile obiteljske časti koje su imali pojedini članovi, toliko je

⁷⁵⁶Jasminka Najcer Sabljak, Silvija Lučevnjak, ur., *Likovna baština obitelji Pejačević* (Osijek: Galerija likovnih umjetnosti, 2013); Bene, „Povijest jedne obiteljske povijesti“, 277.

bilo naslijeđe cijele obitelji.⁷⁵⁷ Galerije predaka nekad su dopunjene portretima „znamenitih muževa“ (*uomini illustri*) u iznimno velikom broju zastupljenih u plemićkim obiteljima na cijelom prostoru Habsburške Monarhije.⁷⁵⁸ Sličnu funkciju afirmacije statusa vlasnika imali su vladarski portreti koje je u svom posjedu imala obitelj Oršić.

Josipa Kulmer r. Oršić predala je Hrvatskom povijesnom muzeju Galeriju ugarsko-hrvatskih kraljeva, to jest portrete četrdeset i šest vladara naslikanih unutar ovala kao „slika u slici“ uz pripadajući latinski tekst, u kontinuiranom nizu od sv. Stjepana do Josipa II. Portrete karakterizira stilska ujednačenost iako su rad dvojice nepoznatih slikara, mađarskog i austrijskog podrijetla, te kaligrafa, nastali u nekoliko navrata 80-ih godina 18. stoljeća. Galerije vladara ili predaka bile su iznimno popularna tema na širem području Monarhije u ranom novom vijeku, osobito u grafičkom i knjižnom obliku, no veličinom i značajem Oršićeva galerija vladara jedinstvena je u ovome dijelu Europe.⁷⁵⁹ Slični primjeri vladarskih prikaza unutar medaljona s natpisima te određenim stilsko-morfološkim sličnostima pronađeni su u mediju zidnog oslika u dvorcu obitelji Csaky u Humenné (Slovačka), Eszterhazy u Željeznom (Austrija) te obitelji Grassalkovich u mjestu Gödöllő (Mađarska).

Dosadašnja istraživanja utvrdila su utjecaj Zbornika ugarskog prava (*Corpus Iuris Hungarici*, dalje: *CJH*) kao izravnog likovnog uzora za dvadeset i jedan portret. Oslanjaju se na ilustracije kraljeva zakonodavaca austrijskog grafičara Franza Leopolda Schmitnera, dok su ostali portreti nastali prema pojedinačnim prikazima kraljeva ili zasad nepoznatim predlošcima. Osim ilustracija na kojima se temelji polovica portreta, poveznica galerije sa *CJH* je i kronološki niz vladara koji se nalazio na kraju svakog izdanja. S obzirom na sadržajnu i uporabnu važnost ovog zbornika za pravno-sudbenu praksu na području Hrvatske i Slavonije sve do sredine 19. stoljeća, izvjesno je da ga je Krsto kao plemić, pravnik i službenik Hrvatskog sabora vrlo dobro poznao. S obzirom na rasprostranjenost teme, utjecaj i poznanstva

⁷⁵⁷Andrej Brence, ur., *Museum collections of the Ptuj castle* (Ptuj: Pokrajinski muzej, 2007), 86; Marjeta Ciglencečki, „Oprema gradov na slovenskem Štajerskem od srede 17. do srede 20. stoletja (doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani, 1997), 34–35.

⁷⁵⁸Primjerice, slovenske muzejske zbirke (najviše u Celju i na Ptuju) čuvaju preko stotinu portreta Habsburgovaca, a austrijska palača Erberg od 1716. godine ima šesnaest portreta koji su činili zaokruženu cjelinu. Među najvažnije serije grafika zaslužnih (mađarskih) muževa ubraja se djelo Eliasa Widemana, *Icones Illustrium Heroum Hungariae* (Beč, 1652.) u koje su ubrojani i hrvatski plemići Draškovići, Keglevići i Zrinski; Tatjana Badovinac, *Habsburžani na portretih podobah* (Celje: Pokrajinski muzej Celje, 1998), 3; Ciglencečki, „Oprema gradov na slovenskem“, 36.

⁷⁵⁹Neke od serija bakroreza koje su bile popularne od 17. st. u knjižnom formatu te kao predlošci za kasnije vladarske portrete: *Mausoleum potentissimorum ac gloriosissimorum Regni Apostolici regum et primorum militans Hungariae ducum* (Nürnberg, 1664.), Jean-Jacques Boissard, *Historia Chronologica Pannoniae* (Frankfurt?, 1596.), Eberhard Werner Happel, *Thesaurus Exoticorum. Oder eine mit Außländischen Raritäten und Geschichten Wohlversehene Schatz-Kammer* (Hamburg, 1688.).

ostvarene putem grofice Zichy i njene mađarske obitelji čini ih potencijalnom poveznicom s angažiranim umjetnicima ili pak posrednicima kod nabave cjelokupne narudžbe.

Raspon obiteljske mreže vidljiv je na temelju sačuvanih portreta koji su krasili Oršičeve domove u Gornjoj Bistri i Gornjoj Stubici. Portrete Antuna Oršića i supruge Marije Terezije r. Wintershoffen, Krste Oršića i supruge Josipe r. Zichy, Petra Zichy i supruge Suzane r. Bercsény, Josipa III. Keglevića Bužinskog i kćeri Franciske Oršić r. Keglević promatramo u kontekstu tzv. *zaručničkih portreta* koji dokumentiraju novi bračni savez ili su sjećanje na roditelje koje mladenka nosi u novi dom. Osim dokumentarne i povijesne vrijednosti, obiteljski portreti i zidni oslici iskazuju društveni status, te komemoriraju i naglašavaju poseban događaj u životu pojedinca. Tako su 1778. godine nastali portreti Krste i Josipe, slučajno ili ne, obilježivši Josipine posljednje trenutke prije smrti. Dok na njenom prikazu, možda i zbog vremenske koincidencije, pozornost privlači raskošna odjeća i fizionomija, kod 60–godišnjeg Krste istaknuta je njegova nova grofovska titula (1744.), odnosno, odlikovanje vitezom zlatne ostruge (1741.), kraljevskog savjetnika, prisjednika Banskog stola te Velikog župana zagrebačkog (1778.). Braća Adam i Ivan Nepomuk Oršić portretirani su 1776. godine u uniformama austrijskog carskog nižeg časnika sa zapovjedničkim štapom na vrhuncu vojne karijere.

Napredovanje u karijeri odrazilo se i na građevinske zahvate na naslijeđenim posjedima – ulaganjem u obnovu dvorca u Gornjoj Stubici, Jakovlju, Slavetiću te izgradnju i opremanje ljetnikovca u Gornjoj Bistri.

Krsto Oršić 1756. godine dogradio je bočno krilo dvorcu u Gornjoj Stubici čime je od prvotnog kaštela dobio današnji izgled reprezentativnog višekrilnog dvorca koji je s gospodarskim zgradama gotovo u potpunosti zatvarao unutarnje dvorište. Na posjedu Jakovlje 50–ih godina 18. stoljeća u tijeku su građevinski radovi adaptacije jednokriline u višekrilnu kuriju koji se pripisuju značajnom zagrebačkom graditelju Matiji Leonhartu. Od arhitektonske plastike iz 18. stoljeća ništa nije sačuvano, no dogradnja i obnova zapuštenih gospodarskih objekata u Jakovlju govori o Krstinoj aktivnoj djelatnosti 50–ih godina. Još je manje barokne građe sačuvano u dvorcu Slavetić. Zaglavni kamen na današnjem glavnom ulazu sa sjeverozapadne strane, sadrži godinu 1763., što naznačuje završetak nekih radova u Krstino vrijeme. Danas ispražnjena Oršičeva obiteljska rezidencija s druge polovice 15. stoljeća u svojim prostorima sačuvala je vrijedne ostatke kaljevih peći s motivom dvoglavog orla i mađarskim grbom iz 16. i 17. st., ostatke zidnih oslika na pročeljima, stubištu i pojedinim sobama te polikromirane i pozlaćene štukature u maloj spavaćoj sobi (*Princessenzimmer*).

Iako nije dokumentirano, možemo im pripisati zasluge za brojno liturgijsko posuđe i ruho (kaleži i plitice, relikvijari, svijećnjaci, i tako dalje) u župnim crkvama pod njihovim patronatstvom, a posebno u privatnim kapelama u sklopu dvoraca. Župnik crkve sv. Nikole u Poljanici Bistranskoj u *Spomenicu* je zapisao da je grofica Oršić darovala srebrni novac kojim je naručio novi, veliki ciborij i monstrancu te za njegovu pozlatu dala zlatni nakit. Navodi da je za kip Blažene Djevice Marije poklonila skupu zlatnu ogrlicu i nekoliko novih haljina. Za nekadašnju kapelu sv. Duha u Gornjoj Stubici oporučno je ostavila 50 forinti.⁷⁶⁰ O nekim narudžbama saznaje se putem grbova koje shvaćamo kao nedvosmislene identifikatore naručitelja i pokazatelje društvenog statusa: i to na: pročeljima dvoraca (Gornja Bistra, Gornja Stubica), zidnim oslicima unutar reprezentativne prostorije (Gornja Bistra), kao skulpturalni ukras na oltaru (crkva sv. Jurja Mučenika u Gornjoj Stubici), portretu (1744. – 1750.) i rodoslovlju (1741. – 1744.). U pojedinim primjerima naručitelj se predstavlja i svojom titulom i vojnim činom (ulazni portal u Gornjoj Stubici, rodoslovno stablo iz 1741. – 1744., portret iz 1778.).

Njegovanje uzvišenih plemićkih ideala kod obitelji Oršić vidi se i na primjeru izdavaštva. Tako je Krsto bio pokrovitelj objavljivanju završne rasprave *Auditoribus oblatum* (1775.). Kao rezultat isprobavanja raznih iskušanih metoda i proučavanja njemačke literature, Josipa Oršić r. Zichy pod inicijalima J.G.D.O.R.G.D.Z., objavila je veterinarski priručnik o liječenju domaćih životinja *Betegujuče sivine vrachitel* (1772.) kojeg je revidiranog nekoliko godina kasnije ponovno objavio njezin sin Franjo Ksaver (1779.). Njegova ljubav prema pticama objavljivanjem priručnika o hvatanju, pripitomljavanju i uzgoju ptica pjevica *Knisica od baratanya z-finki / van dana po jednom finko-lyubitelu* (1798.). Adam Oršić 1812. godine započinje pisati rukopis o sjećanjima na svoju obitelj i aktualnim događanjima koji objavljuje Ivan Kukuljević Sakcinski pod nazivom *Memoiren des Grafen Adam Orssich de Szlavetich von Jahre 1725. bis zum Jahre 1814.* (1869.).

Obitelj Oršić imala je kulturu čitanja što proizlazi iz činjenice da su njeni članovi na temelju strane literature i vlastitih zapažanja objavljivali autorska djela. Također, Krstina baka, kontroverzna Marija Terezija Oršić r. Wintershoffen smatra se jednom od najnačitanijih plemkinja oko 1700. na području Štajerske. Sve rečeno navodi na zaključak da je u obitelji postojala knjižnica, no, njena lokacija kao ni pripadajući knjižni fond za sada nisu poznati.

⁷⁶⁰Buturac, *Stubica*, 110.

Komparativna analiza ikonografije zidnog oslika kabinetske prostorije Krste Oršića u Gornjoj Bistri s oslikom knjižnice palače Kremšier (Zámek Kroměříž, Češka) iz 1759. godine predlaže njenu novu namjenu. Na svodu male kabinetne prostorije u Gornjoj Bistri prikazane su alegorije *znanja* (COGNITIONE) i *dobrog glasa* (FAMA BUONA), s malim *puttom* koji drži vatru, *svjetlo intelekta*. Iluzionistička arhitektura dopunjena je predmetima u funkciji alegorijskog prikaza znanstvenih disciplina: prirodnih znanosti i astronomije, geometrije, arhitekture, glazbe i kiparstva, dopunjujući time ikonografski program koji ističe vrijednosti prosvjetiteljskog doba koje su posebno primjenjive u knjižnicama.

Značajan dio disertacije posvećen je razumijevanju na koji način je društvo percipiralo Krstinu obitelj, te kako su oni sami predstavljali svoj status. Poseban naglasak stavljen je na podrijetlo obitelji, odnosno, obiteljsku predaju o podrijetlu od starohrvatskih plemena Lapčana i Karinjana, a kontinuirani (kronološki) niz predaka do sredine 18. stoljeća, detaljno je razrađen u genealogijama ili rodoslovljima. Jedan od aspekata koji je obrađen polazi od pretpostavke o heraldičkom motivu orla raširenih krila koji se pojavljuje na grbu Lapčana i grbu *Oršić olim Lapsanovich*. Heraldički istovjetno znakovlje u različitim obiteljima ima funkciju potvrđivanja njihovog eventualnog ili stvarnog zajedničkog podrijetla, pripadnosti istom pretku, rodu ili plemenu.⁷⁶¹ Na primjeru austrijskog plemićkog roda od Sinzendorfa istraživanje je pokazalo da je grb Lapčana sredinom 17. stoljeća i nakon njihovog nestanka ostao u funkciji kao sredstvo reprezentacije novih nositelja što je mogao biti slučaj i na primjeru Oršića.

U kontekstu ranonovovjekovnog društva, obiteljske predaje o podrijetlu dio su uobičajenog diskursa te se uz gotovo sve stare plemićke obitelji (Habsburg, Csaky, Patačić, Karlović, i drugi) može povezati jedna ili više predaja. Početke svog roda Oršići smještaju u 11. stoljeće kada je, prema predaji plemića Lapčana, rodonačelnik Vniha (isto i *Voniha*, *Viniha*, *Vuniha*) oženio Klaudu, kćer kralja Zvonimira i od tasta dobio posjed Karin. Umrijevši bez nasljednika, Karin je prešao na rođake, čiji su ga potomci 1360. godine još uvijek držali. Prema potvrdi kralja Ludovika I. Anžuvina izdanoj 28. studenog 1360., lapčanskim plemićima potvrđuje se pravo na posjed Karin i to na temelju izjave da Karin „drže po pravu i zakonu trajnoga prijepisa“ (*iusta et legitima prescriptione precendente*). U 14. stoljeću Lapčani nastavljaju nositi plemićki naslov te se sukladno posjedu Karin, izdvajaju u samostalan rod

⁷⁶¹Peić-Čaldarović, „Grbovi hrvatskoga plemstva”, 89.

Karinjani. Ludovikovu ispravu kasnije su potvrdili i kralj Leopold I. i Marija Terezija, a objavljena je u brojnim djelima tijekom 19. stoljeća.

Istraživanje o Oršićevom podrijetlu kroz prizmu kulturne povijesti pokazalo je određenu putanju nastanka u vrijeme u 17. stoljeću, razvoja u vrijeme Krste II. i Adama Oršića te popularizacije obiteljske genealogije u zahvaljujući Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom. Zajedno s obiteljskim grbovljem u 18. stoljeću, postala je važan dio obiteljskog identiteta sve do 20. stoljeća. U razdoblju 17. i 18. stoljeća, genealogija je služila članovima obitelji kao sredstvo potvrđivanja i dokazivanja društvenog statusa što je bila uobičajena praksa među *elitom* u ranom novom vijeku. Oršići su postali dio hrvatskog plemstva nakon što je kralj Leopold I. 9. kolovoza 1675. godine dodijelio Franji i njegovom bratu Jurju Baltazaru titulu baruna za zasluge u obrani hrvatske vojne granice s Osmanskim Carstvom u okupiranoj Bosni. Dana 27. svibnja 1682. godine Franji i njegovom sinu Antonu Ignazu Oršiću Slavetićkom kralj dodjeljuje grofovstvo i čast nasljednog župana modruškog.

Prema memoarima grofa Adama Oršića, Ivan Franjo Oršić je prilikom svojih odlazaka u Beč u razdoblju 1670. – 1673, sa zahtjevima za nagradom i povratom nepravedno otuđenog zemljišta Božjakovina, nosio dva rodoslovlja. Sadržaj dokumenta *Genealogia familiae Orsich a Lapsanovich anno 1061...* iz mađarskog državnog arhiva i njegova datacija u kraj 17. st. (s posljednjim korekcijama iz sredine 18. stoljeća) daje naslutiti da je riječ o jednom od tih rodoslovlja. Dokument kronološki bilježi povijest slavetičke grane obitelji Oršić od Lapsanovića (Lapčana) iz druge polovice 11. do sredine 18. stoljeća. Počinje sa Zvonimirovim darovanju kraljevske zemlje i svoje kćeri (Winicze, Vujnice) plemiću Lapsanoviću (Lapčanu), a neprekinuta kronološka i nasljedna obiteljska linija nabroja navodne Oršićeve pretke iz obitelji Babonić, Križić, Novaković, Szvadić, Tvrtković, Budački, Barilović, Hotmić, Konjski, Tahy, Babonošić, Dorotić, Petričević, Wintershoffen, Patačić i Zichy. Dosadašnja istraživanja autentičnosti sadržaja navedenih spisa i novovjekovnih dokumenata upućuju na povijesnu neutemeljenost obiteljske predaje. Uz to, nedostaju i dokumenti koji bi pojedine navode opravdali i potvrdili njihovu vjerodostojnost. Istraživanje koje je provedeno nastavilo se na zaključak povjesničara I. Majnarića kako narativ, iako povijesno neutemeljen, odražava „stanje svijesti“ zajednice u određenom vremenskom razdoblju.⁷⁶² S obzirom na čestu neutemeljenost navoda i proizvoljnu vjerodostojnost podataka, smatraju se tek metaforičkim prikazima, „izmišljenim tradicijama“, narativima u kojima su najstariji dijelovi povijesti najčešće dio

⁷⁶²Majnarić, „Rod Karinjana“, 32–33.

obiteljske predaje. Služila je kao jedan od načina potvrđivanja podrijetla i kao dokaz „stare krvi“. Ostali podaci navedeni u genealogiji upućuju na zaključak da je mogla poslužiti i kao dokaz o legitimnim pretenzijama nad posjedom Božjakovina.

Osim što je podatak o podrijetlu korišten kao pridjevak za reprezentaciju u brojnim dokumentima, Krsto II. Oršić dodatno ga elaborira u obliku monumentalnog rodoslovnog stabla koje se danas čuva u Muzeju grada Zagreba. Ono prikazuje nasljednu mušku liniju dopunjenu kraćim biografskim podacima iz života počevši od Martina Lapsanovića pa do Krste Oršića u vremenskom rasponu od 1105. do 1744. godine, s naglaskom na najstarijoj prošlosti, a dopunjuju ih prijepisi povelja i darovnica. Prema tipologiji „jošuinog stabla“ na dnu leži Oršićev rodonačelnik prikazan kao vojnik u službi Habsburške Monarhije, odan Bogu i domovini, koji je utjelovio lik Oršićevog idealiziranog i gotovo mitologiziranog pretka. S obzirom na posljednji unos Krste II. Oršića kao viteza zlatne ostruge (1741.) bez podatka o braku sa Josipom Zichy (1744.), pretpostavlja se da je genealogiju naručio sam Krsto u periodu 1741. – 1744. godine. Krilatica na prsima rodonačelnika *PRO DEO REGE ET PATRIA* [Za Boga, kralja i domovinu, op.a.] interpretira se kao iskaz lojalnosti prema vladarima iz kuće Habsburg, kao i vojni kraljevski simboli Habsburške Monarhije (helebarda, zastave, top i topovske kugle te bubanj). Dopunjena je Oršićevim grbovljem kao i heraldičkim motivom roda koje simboliziraju Krstinu zahvalnost prema roditeljima i predcima.

Podsjećanje na dijelove najstarije obiteljske povijesti sadržano je u predgovoru završne rasprave studenata filozofije Mauricija Končića i Mateja Klešića *Auditoribus oblatum...* (1775.). Kako je navedeno na naslovnici, ono se posvećuje Krsti Oršiću *de Szlavetich, perpetui in Tunin, Carina, et Nelipath* kao njezinu darežljivom patronu i meceni. Ovakav oblik predgovora kao posvete pokrovitelju smatra se uobičajenom praksom u ranom novom vijeku. No, pojedini dijelovi mogli su biti dio opće poznatog znanja o plemićkoj obitelji, a drugi su trebali podsjetiti ili podučiti o plemenitosti njegove obitelji. U kojoj mjeri je sam Krsto sudjelovao u stvaranju ovih narativa, ostaje otvoreno pitanje.

Na pokopu Krste II. Oršića 27. veljače 1782. u crkvi sv. Jurja mučenika u Gornjoj Stubici, zagrebački kanonik Filip Wohlgemuth izgovara dirljiv posmrtni govor pokojniku (*Zpomenek preizvissenoga...*, 1782.) koji objavljuju sinovi pokojnika.⁷⁶³ Detaljnija usporedba izgovorenog te objavljenog teksta daje uvid u recepciju Oršićevog podrijetla u njegovoj sredini, 80-ih godina 18. stoljeća. U svom govoru, kanonik ne ulazi u detaljna objašnjenja Krstinog

⁷⁶³Godine 1782. objavljen je na hrvatskom, a 1858. godine na njemačkom jeziku.

podrijetla – *doztaje zpomenuiti, kaj prez toga vsem znano je* – sugerirajući da je većina toga otprije dobro poznata prisutnima. S obzirom da je govor trebao doprijeti do šire publike, dopunjen je opsežnim bilješkama o obiteljskom podrijetlu.

Zanimanje za obiteljsku prošlost nastavilo se s Krstinim nasljednicima u čije je vrijeme nastao dokument *Genealogia ab Illmorum comitum Orsich de Szlavetich deducta ex registratis documentis 1799.* (1799.) Riječ je o cjelovitom rodoslovlju obitelji Oršić koje je na temelju arhivskih dokumenata u vlasništvu obitelji izradio Ludovik Cvetanović (*Ludovicum Czvetanovich*). Za disertaciju je najvažniji dio genealogije koji prikazuje same početke obitelji s rodonačelnikom Mihaelom Lapsanovićem od Jabogonova u drugoj polovici 11. stoljeća, s referencama na danas nepostojeće dokumente.

Posljednji, no značajan uzlet narativa o podrijetlu dogodio se s tekstom *Pleme grofovah Oršićah...* (1846.) Ivana Kukuljevića Sakcinskog. Stvarajući dojam kontinuiteta i sukcesivne linije potomaka, Kukuljevićevo elaborirano rodoslovlje obuhvaća pojedince i istaknute događaje vezane uz plemićke rodove Lapčana (Lapsanovića), Nelipića te naposljetku Oršiće, i to od Radule, Martinova djeda, do djece Adama i Ivana Nepomuka Oršića. Kukuljevićevo djelo na gotovo pedeset stranica, a u velikoj je mjeri potkrijepljen srednjovjekovnim listinama i poveljama, odnosno njihovim prijepisima i objavljenim vrelima iz 18. i 19. stoljeća. Iako je zbog izvora podataka bio oštro kritiziran, važnost djela je za razumijevanje značaja obiteljske povijesti. Naglašavanje plemićkog identiteta i slavnog podrijetla služilo je kao sredstvo razlikovanja od drugih, pa i onih istog prezimena. Arhivska građa iz obiteljskog fonda Oršić-Claudius (HDA) i literatura odnosi se isključivo na granu obitelji Krste Oršića (Slavetičkog) koja se održala do današnjih potomaka putem njegova sina Ivana Nepomuka. Iako matice rođenih pokazuju da je u 17. i 18. stoljeću postojalo nekoliko grana obitelji Oršić i to na području Zagrebačke, Međimurske, Varaždinske, Koprivničko-križevačke, Krapinsko-zagorske te Virovitičko-podravske županije, o njima ništa nije poznato.

S obzirom na činjenicu da umjetnost u ranom novom vijeku postoji zahvaljujući donatorima i mecenama iz viših društvenih slojeva, bitan je segment plemićka ostavština i njena umjetnička baština. Zbog toga je jedan od fokusa u radu umjetnička građa nastala u kontekstu Krste II. Oršića koja je detaljno analizirana, interpretirana i kontekstualizirana u svjetlu novog interdisciplinarnog povijesno-povijesnoumjetničkog istraživanja. Osim iskazivanja društvenog statusa i, slijedom toga, financijske moći, umjetnička ostvarenja pokazuju i razinu osviještenosti o aktualnim zbivanjima i trendovima u umjetnosti, umreženost naručitelja s

ostalim plemstvom Habsburške Monarhije, te otkrivaju kanale prijenosa umjetničkih djela, umjetnika i ideja.

Istraživanje se temeljilo na usporednoj analizi i interpretaciji materijalne (umjetničke) građe sačuvane *in situ* u obiteljskim dvorcima, sakralnim prostorima pod Oršićevim patronatom te dislociranim u Muzeju grada Zagreba i Hrvatskom povijesnom muzeju u Zagrebu. Konzultirani su također i pisani izvori iz fonda *Oršić-Claudius* (749) u Hrvatskom državnom arhivu, *Orssich Család* (P 1613) u Mađarskom državnom arhivu (Magyar Nemzeti Levéltár) u Budimpešti te Nadbiskupskom arhivu u Zagrebu. Komparativni materijal i brojni naslovi konzultirani su u knjižnicama znanstveno-istraživačkih institucija u Ljubljani, Budimpešti i Beču u sklopu jednomjesečnih istraživanja, te muzejima u navedenim gradovima. Istraživanje obuhvaća lokalitete koji su u 18. stoljeću bili od velikog značaja i u kojima se do danas sačuvala ili dokumentirala građa koju se povezuje s Oršićima: dvorac s kapelom sv. Franje Ksaverskog u Gornjoj Stubici (Samci); župna crkva sv. Jurja mučenika; dvorac s kapelom sv. Josipa u Gornjoj Bistri; crkva sv. Nikole u Poljanici Bistranskoj (Donjoj Bistri); dvorac u Jakovlju; te dvorac i župna crkva sv. Antuna Pustinjaka u Slavetiću. Iako u literaturi navedeni kao obiteljski posjedi, u radu nisu obrađeni Oršićevi dvorci Severin na Kupi, Jurketinec, Petrijanec, Oroslavje, Popovec, Psarno.

Istraživanje je potvrdilo da su uslijed stabilne društvene i materijalne situacije u 18. stoljeću hrvatski plemići preuzimali ideje i način života susjednog austrijskog i mađarskog plemstva. Finalno rješenje dvorca u Gornjoj Bistri smatra se iznimno vrijednim baroknim arhitektonskim ostvarenjem koje kvalitetom nadilazi ondašnje domete i kulturnu produkciju prostora Trojedne Kraljevine. Recentna istraživanja arhitekture dvorca, posebice prostorno rješenje reprezentativne dvorane na katu, upućuju na uzore bečkog arhitekta Johanna Bernharda Fischera von Erlacha (1656. – 1723.) koji motiv ovala koristi u brojnim konceptima i studijama za ljetnikovce i palače.⁷⁶⁴ Neposredno će se isti motiv u varijacijama proširiti Monarhijom, a na prostoru Trojedne Kraljevine na nekoliko sakralnih zdanja putem mariborskih graditelja Josepha Hoffera i Johanna Fucha. I kod oblikovanja pročelja, dosadašnja istraživanja pročelja dvorca u Gornjoj Bistri upućuju na bečke uzore, i to projekt Dvorske knjižnice (*Hofbibliothek*) Fischera von Erlacha iz 1721. godine.

S obzirom na odabir tema i simbola (mitologija, satiri-telamoni, ptice, suncopas), na ikonografski program bistranske dvorane utjecao je oslik velike dvorane u Brežicama plemića

⁷⁶⁴Puhmajer, Majer, „Dvorac Oršić u Gornjoj Bistri“, 338.

Ignaca Marije Attemsa. Dok su si štajerski plemići mogli priuštiti kvalitetnije majstore, njihova djela su za hrvatsko plemstvo bili još jedna likovna referentna točka, mnogo pristupačnija i bliža periferiji Monarhije od carskih palača i dvorova. Osim toga, grad Brežice bio je centar okupljanja umjetnika, kako iz središta tako i iz periferije Monarhije. Zasad nepoznati majstori bistranskog oslika – iz ovalne dvorane i kabineta – zasigurno su bili lokalni umjetnici sa šireg prostora štajerske koji su, sugestijom naručitelja i uz pomoć brojnih likovnih predložaka, uspješno kreirali iznimno reprezentativni prostor pun citata uobičajenih vizualnom, simbolički nabijenom likovnom leksiku druge polovice 18. stoljeća.

U radu je tako donesena detaljna analiza zidnog oslika ovalne dvorane te se, prema natpisu *[I]FPPANNOI778* predlaže atribucija Franzu (Ivanu Antonu Franji) Pachmayeru, odnosno, njegovim suradnicima iz ptujske radionice koji su nakon smrti preuzeli njegove narudžbe. Prema dosadašnjim istraživanjima i s obzirom na vrijeme dovršetka oslika, ikonografija ovalne dvorane svojevrsan je *hommage* grofici Oršić, čije vrline su prikazane alegorijskim figurama na završnoj balustradi. Osim toga, prikaz uparenih empora s kružnom balustradom interpretiran je kao alegorija prolaznosti (*memento mori*) suprotstavljanjem likova mlade i stare žene koje s određene distance promatraju i prisustvuju događajima u prostoriji. U radu se predlaže i mogućnost da je u emporama prikazana upravo grofica Zichy u mladosti i pred kraj svog života.

Osim motiva čiju genezu u zidnom slikarstvu kontinentalne Hrvatske pratimo putem djela Ivana Krstitelja Rangera pa do Antuna Jožefa Lerchingera i njegovih suradnika (kraljevi-alegorije kontinenata, empure s promatračima, baldahin iza atike oltara, iluzionističke cvjetne vaze), jedna od karakteristika zidnih oslika u Oršićevim dvorcima je obilato referiranje na grafičke predloške. Najčešća referenca za prikaze bogova i alegorija vrлина u ovalnoj dvorani bili su prizori grafičara Jana P. Saenredama i Hendricka Goltziusa. Konkretno, prikazi bogova *Saturna koji proždire djecu* i *Jupitera* unutar niša u tehničar *grissaille* vjerojatno su nastali prema grafikama iz serije *Bogovi sedam planeta (Gods of the Seven Planets, 1596.)*. Prikaz *Venere s Amorom* pokazuje sličnost s istoimenom grafikom Crispijna de Passea starijeg iz serije *Godišnja doba*. Prikaz božice *Dijane* kvalitetom odudara od ostalih što upućuje na pretpostavku da umjetnik nije u potpunosti slijedio neki od dostupnih grafičkih predložaka, već njima inspiriran pokušao iznijeti vlastitu percepciju antičkog božanstva. Prema tumačenju Cesarea Rippe u djelu *Iconologia, or, Moral emblems* (izdanje iz 1709.), groteskna scena Saturnovog proždiranja djece ima didaktičko-moralnu funkciju te je alegorijski prikaz vremena koje nemilosrdno „jede“ dane, mjesece i godine. Pritom se posjetiteljima dvorane donosi još jedan vizualni podsjetnik i upozorenje na prolaznost života i podsjetnik na stalnu blizinu smrti. Za

pojedine motive – vaze, maskerone, ornamentalne i cvjetne dekorativne elemente – uzore je bilo moguće naći i u obližnjim plemićkim interijerima, primjerice, dvorcu Trakošćan.

U centralnoj osi dvorane nalazi se zajednički grb supružnika Oršić i Zichy, a nadvisuje ih središnji svodni prikaz Dijane i Apolona. Dijana je prikazana kao mlada, tamnokosa žena, djelomično razodjevena te se identificira kao *zemaljska Venera/ljubav* (biseri) te *božica mjeseca* (polumjesec) i *lova* (luk i strijela), a Apolon ljepuškast, plavokos, vitak muškarac prikazan kao *bog sunca* (plašt od hermelina), *lova/streličarstva* (košara sa strijelama) i *čuvar stada* (pastirski štap).

Kao mogući kompozicijski predložak za prikaz Dijane predlaže se alegorijski prikaz ljubavi i plodnosti na grafici Jana Pietersza Saenredama (prema H. Goltziusu) *Venera na klupi između Bakha i Cerere* (*Venus on a Couch between Bacchus and Ceres*). Za Apolona se predlaže prikaz muškarca s grafike J. Saenredama (prema Cornelis Cornelisz. van Haarlemu) *Vertumno izjavljuje ljubav Pomoni* (*Vertumnus Declaring His Love to Pomona*). Prikaz se ne referira na konkretnu mitološku scenu već su protagonisti u slobodnijoj kompoziciji, u sjedećoj pozi, zagrljeni u prisnom odnosu. Kompozicijski sličan primjer koji dokazuje popularnost prikaza likova u vrlo prisnom odnosu isprepletenih tijela vidljiv je na prikazima vrlina *Nade i Povjerenja* iz serije *Srodne vrline* (*Allied Virtues*, bez datacije) H. Goltziusa. Motiv krute draperije iza Dijane koji vijoreći čini krug interpretiran je kao *suncopas* koji simbolički prikazuje njihovo vjenčanje, čime se otvara mogućnost prikaza naručitelja oslika, supružnika Oršića.

Za razliku od svjetovne arhitekture koju karakterizira likovni leksik nabijen simboličkim i alegorijskim temama te mitološkim scenama i motivima, u sakralnim prostorima nalazimo posve drugačiju ikonografiju. Lunetni prostor iznad portala na glavnom pročelju dvorca u Gornjoj Stubici do 1957. godine sadržavao je oslik koji je danas poznat tek putem fotografije. Ispod Oršićevog grofovskog grba mali anđeli pridržavaju banderolu s natpisom o njegovom nositelju, Krsti Oršiću Slavetićkom, carskom komorniku Njezinog Veličanstva te kostajničkom pukovniku. Riječ je o kvalitetnoj izvedbi za koju se predlaže atribucija Antonu Jožefu Lerchingeru, jednom od važnijih i iznimno produktivnih umjetnika na prostoru sjeverozapadne Hrvatske i Štajerske u 18. stoljeću. Imajući na umu Krstinu funkciju potpukovnika (1750.) te pukovnika kostajničke i glinske pukovnije (od 1753.), kao i godinu dovršetka gradnje dvorca (uklesan natpis 1756.), moguće je pretpostaviti da je Lerchinger oslik dovršio unutar tog perioda.

Dosadašnja istraživanja već su potvrdila Lerchingerov angažman na oslikavanju kapele sv. Franje Ksaverskog unutar dvorca u Gornjoj Stubici. Iluzionističke zidne slike glavnog oltara i kupole sadrže ikonografski program posvećen naslovniku kapele, misionaru i propovjedniku sv. Franji Ksaverskom. U središtu oltara nalazi se slika s prizorom svečeve smrti na otoku Sancijanu, u velikoj mjeri temeljena na popularnoj slici ili nabožnoj slici slovenskog slikara Janeza Michaela Reinwalda. Oslik kapele karakterizira ponavljanje uobičajenih motiva i već viđenih kompozicijskih rješenja s drugih Lerchingerovih angažmana (usp. Bog Otac uatici na Brinjevoj gori, 1769.). Inače sklon korištenju grafičkih predložaka, Lerchinger se pri izvedbi iluzionističke kupole oslanja na rješenja arhitekta i traktatista Andree Pozza iz njegovog djela o perspektivama u slikarstvu i arhitekturi (*Perspective pictorum atque architectorum*, 1706.). Isti predložak slijedio je i I. K. Ranger slikajući kupolu u župnoj crkvi Uznesenja Marijina u Olimju (1740.), te župnoj crkvi sv. Jerneja u Rogatcu (1743.), mjestu gdje je Lerchinger živio od oko 1752. do 1782. i vjerojatno došao u kontakt s djelom.

Oslik u kapeli u Gornjoj Stubici možda objašnjava komunikacijski kanal između Lerchingera i Oršića s obzirom da su ovoj prvoj Lerchingerovoj narudžbi za Oršiće prethodili pripisani radovi na osliku svetišta crkve Blažene Djevice Marije na Taborskom (1749. – 1750.), patrona Josipa Ivana Ratkaja. Naručitelj oslika bio je župnik Juraj Konjović koji je vjenčao Lerchingera i kumovao njegovoj djeci. Nakon 1763. godine Lerchinger oslikava kabinet Ratkajeva dvorca u Miljani, koji je pak kumstvima bio povezan s Oršićima. Oslik Oršićeve kapele u G. Stubici jedina je potvrđena atribucija Lerchingeru, a njegovoj radionici, odnosno suradnicima pripisuje se oslik kapele sv. Josipa u Gornjoj Bistri.

Jedan od umjetnika koji pripada istom kulturnom krugu je zagrebački slikar i polikromator Antun Archer kome je komparativnom metodom pripisan zidni oslik svetišta u župnoj crkvi sv. Antuna Pustinjaka u Slavetiću, odnosno prikaz *sv. Antuna Pustinjaka* i *Apoteoze sv. Antuna Padovanskog* koji s tabernakl oltarom čine kompozicijski jedinstvenu cjelinu nastalu oko 1791. godine. Heterogenost prikaza sv. Antuna Pustinjaka i sv. Antuna Padovanskog navodi na zaključak o nužnosti detaljnijih istraživanja autorstva i datacije zidnih oslika.

Istraživanje je pokazalo veliku zastupljenost isusovačke ikonografije, kako u cjelovitosti programa, tako i u odabiru svetaca. Najzastupljeniji je Franjo Ksaverski, isusovac i misionar koji je u 18. stoljeću postao iznimno popularan, i to ne samo unutar isusovačkih sakralnih prostora. Popularizaciji su pogodovale i pučke misije koje je vodio glasoviti zagrebački isusovac i misionar Juraj Mulih. Kompletan ikonografski program posvećen sv. Franji

Ksaverskom nalazi se u kapeli istoimenog naslovnika u Gornjoj Stubici gdje su svečeve vrline ilustrirane alegorijama četiriju vladara/kontinenata, teoloških vrlina, te danas nepostojećim scenama iz njegova života.

Današnja bočna kapela sv. Barbare u župnoj crkvi sv. Antuna Pustinjaka u Slavetiću, 1735. godine bogato je oslikana prikazima svetaca unutar medaljona: sv. Josip s Isusom, sv. Ivan Nepomuk, sv. Ana – tadašnja naslovnica kapele i imenjakinja grofice Patačić koja ju je pomogla izgraditi – sv. Ivan Krstitelj i sv. Joakim; te isusovački svetac sv. Franjo Ksaverski. Osliku su pridružena tri amblema bogoslovne kreposti: simbol vjere (*fides*) u obliku medaljona s prikazom ptice okrenute prema suncu, s prstenom i natpisom *ET FIRMITER ET SEMPER / FIDES*; te uništeni prikazi nade (*spes*) i ljubavi (*caritas*). S obzirom da su tek nedavno završeni konzervatorsko-restauratorski radovi na kapeli, oslik do sada nije bio detaljnije istraživan, a stilski je blizak umjetnicima iz pavlinske slikarske radionice (bogate cvjetne vaze; nježni, pastelni kolorit).

Zidni oslik iz bočne kapele Uznesenja Blažene Djevice Marije u Slavetiću također je recentno otkriven konzervatorsko-restauratorskim radovima. U lošem je stanju, a autorstvo još uvijek nepoznato. Prema zapisima kanonskih vizitacija, štukature i zidni oslik nastali su između 1735. i 1741. godine, a u osam prizora smještenih u poljima između susvodnica prikazana su otajstva iz života Blažene Djevice Marije. Sam prostor četverokutne, nepravilne, centralne kapele već je u literaturi prepoznat kao vrijedna, manja verzija bočne bratovštinske kapele Majke Božje Škapularske u franjevačkoj crkvi u Jastrebarskom iz 1734. godine. Time se slavetićka kapela ubraja među spomenike na području jaskanskog dekanata, a koji se dovode u vezu s ljubljanskim graditeljima koji su u 18. stoljeću zaslužni za barokne adaptacije (Volavje, Sveta Jana, Plešivica).

Analiza umjetničkih djela u sakralnim prostorima pokazala je određenu angažiranost naručitelja u narudžbama zbog čega se u jednom od poglavlja raspravlja o svjesnim činovima reprezentacije vlasnika/naručitelja. Jedan od segmenata koji to potvrđuje su elementi ikonografije koje možemo pronaći i u njihovom privatnom životu. Već spomenuti sv. Franjo Ksaver prikazan je i na zidnom osliku u bočnoj kapeli sv. Barbare u župnoj crkvi u Slavetiću iz oko 1735. godine. Kip istoimenog sveca nalazi se i na oltaru sv. Antuna Padovanskog (danas Žalosne Marije) (1740.) u sjevernoj kapeli župne crkve sv. Jurja mučenika u Gornjoj Bistri, kojeg naručio Krsto Oršić. Na oltaru se nalazi i obiteljski grb, a u kripti je pokopan njegov mecena. Pobožnost svecu unutar Oršićeve obitelji očituje se u davanju imena, primjerice, kod Krstinog djeda, Antuna (*Franje Ksavera*), a bilo je i jedno od srednjih imena najstarijeg

Krstinog sina Adama te ime najmlađeg sina Franje Ksavera. Prvotna kapela sv. Marije Magdalene unutar dvorca u Gornjoj Stubici potpunom obnovom i unutarnjim opremanjem (između 1759. i 1762.) dobila je i novi titular sv. Franje Ksaverskog. Druga Oršičeva privatna kapela u sklopu dvorca u Gornjoj Bistri 1774. godine posvećena je sv. Josipu, imenjaku i zaštitniku grofa i grofice Oršić. U ovome slučaju, zadržan je titular kapele koja se nalazila u prvotnom kaštelu. U župi Donja Stubica postojala je Bratovština kršćanskog nauka pod zaštitom sv. Josipa, a koja je postojala i 1740. i 1745. godine.

U kontekstu ikonografije, vrlo je vrijedan prikaz dobrog razbojnika, sv. Dizme, na oltaru *Raspeća* u kapeli sv. Josipa. Riječ je o temi koja se gotovo ne pojavljuje u hrvatskoj umjetnosti, a osobitu popularnost imala je devedesetih godina 17. stoljeća do 20-ih godina 18. stoljeća na prostoru donje Štajerske (Kalvarija u Grazu, proštenjarska crkva na Ptuju, Marijina crkva u Zagorju pri Pilštajnu, franjevačka crkva u Brežicama, kapela u dvorcu Štatenberg). Kult sv. Dizme popularizirao je štajerski plemić grof I. M. Attems koji je bio zaslužan za podizanje brojnih kapela i oltara posvećenih *dobrom razbojniku*.

Detaljna ikonografska analiza i interpretacija Oršičevih narudžbi unutar svjetovnih i profanih prostora te kontekstualizacija primjera s prostora Habsburške Monarhije pokazala je naručiteljevu osviještenost aktualnim umjetničkim trendovima što se očituje u prijenosu tema, ideja i popularnih likovnih rješenja s raznih prostora Habsburške Monarhije na prostor Hrvatske. Isto tako, moguće je zaključiti da nastala djela ne zaostaju za ostvarenjima srednjoeuropskih zemalja. Kvalitativna analiza pokazala je da su Oršići za svoje portrete angažirali vrhunske slikare sa šireg područja Habsburške Monarhije. Pojedina djela zasad su pripisana Stefanu Dorffmaisteru starijem, Johannu Michaelu Millitzu i Antunu Malbertschu, a ostala djela kvalitetom također upućuju na strane majstore. Na primjeru naručiteljske djelatnosti Krste II. Oršića možemo zaključiti da barokno zidno slikarstvo na prostoru Trojedne Kraljevine u najvećoj mjeri karakterizira angažiranost kvalitetnih lokalnih umjetnika, dinamičnost u prijenosu tema i kompozicijskih rješenja već primijenjenih na spomenicima u susjednim zemljama, kao i popularnih grafičkih predložaka koje su lokalni umjetnici više ili manje uspješno realizirali na samoj periferiji Habsburške Monarhije, u domovima hrvatskih velikaša.⁷⁶⁵

⁷⁶⁵Vidi i Mirković, „Zidno slikarstvo u kontinentalnoj Hrvatskoj“, 663; Mirković, „Iluzionističko zidno slikarstvo“, u: *Sveti trag.*, 299–300; Pelc, *Povijest umjetnosti u Hrvatskoj*, 361.

7. POPIS IZVORA I LITERATURE

7.1. Arhivski izvori

- **Hrvatski državni arhiv (HDA)**

Obitelj Oršić–Claudius (fond 749)

Arhivski fond obitelji Josipović Vojković (fond 1.726)

Zbirka otisaka pečata (fond 912)

Gerbovi porodicah Hrvatskih (fond 887)

Hrvatsko plemstvo, mapa „Oršić“ (fond 1.844)

Obitelj Petričević (fond 755)

Franjevački samostan Marija Gorica Brdovec (fond 667)

- **Državni arhiv u Zagrebu (DAZ)**

Obiteljski fond Oršić (fond 826)

- **Nadbiskupski arhiv Zagreb (NAZ)**

Regesta actorum – II. Testamentarium (1404 – 1835)

Ostavština Đure Pukeca

Matice krštenih i umrlih (online *Croatia, Church Books, 1516 – 1994.*, <https://familysearch.org>): Matična knjiga krštenih župe Gornja Stubica, 1683 – 1925.; Matična knjiga umrlih župe Gornja Bistra, 1769. – 1813.; Matična knjiga umrlih župe Gornja Stubica, 1769. – 1813.

Kanonske vizitacije Zagorskog arhidakonata (KVZA): Krapina (župa sv. Nikole) – prot. br. 19/I (1665.), 21/III (1708.), 23/V (1771.), 23/V (1786.), 25/VII (1794.); Gornja Stubica (kapela sv. Franje Ksaverskog) – prot. br. 59/XV (1759.), 59/XV (1762.), 62/XIX (1777.); Bistra (kapela sv. Josipa) – prot. br. 57/XIII (1745.), 58/XIV (1749.), 59/XV (1759.), 60/XVI (1766.)

Kanonske vizitacije arhiđakonata Gorica (KVAG): Slavetić – prot br. 118/I (1668.), 118/I (1671.), 118/I (1673.), 118/II i 119/II (1683.), 120/III (1704.), 120/III (1707.), 120/III (1732.), 120/III (1735.), 121/IV (1741.), 121/IV (1743.), 121/IV (1753.), 122/V (1757.), 122/V (1767.), 122/V (1771.), 127/X (1821.)

- **Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana (ARS)**

Zapuščinski inventarji (fond 309)

- **Mađarski državni arhiv, Budimpešta (Magyar Nemzeti Levéltár – MNL)**

Orsich család [Obitelj Oršić], 1528 – 1806 (fond P 1613, P 707, 1613)

- **Austrijski državni arhiv, Beč (Österreichisches Staatsarchiv – OS)**

Csaky – Herrschaft Bellatincz [Obitelj Csaky, vlastelinstvo Belatinec] (fond 16–4 SB Csaky)

- **Dijecezanski muzej Zagrebačke nadbiskupije (DMZg)**

Inventarna knjiga Bistra (IKB); Slavetić (IKS)

Ivančan, Ljudevit, *Podaci o zagrebačkim kanonicima*, strojopis. Zagreb, 1912. – 1924.

- **Ministarstvo kulture – Uprava za zaštitu kulturne baštine/središnji arhiv (MK–UZKB/SA)**

lokalitet Gornja Bistra, fond 1824

fototeka Gornja Bistra

fototeka Gornja Stubica

fototeka Slavetić

- **Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti (HAZU)**

Schneiderov fotografijski arhiv, Strossmayerova galerija starih majstora Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti

C.F.O.C.Z. et A. (*Comes Franciscus Orsich Canonicus Zagrabienensis et Abbas*) [Grof Franjo Oršić zagrebački kanonik], *Knisica od baratanya z-finki / van dana po jednom finko-lyubitelu*. Vu Zagrebu: pritzkano vu czesz. kraly. szlobodnoj Novoszelskoj szlovotizki, 1798., sig. R-292

Čikulin, Ivan Franjo, *Ideae magnanimitatis Illyricae et Pannonicae viginti quatuor seu totidem viri speciali aliquo facinore illustes cum adiunctis quatuor epistolis haeroidum ac duabus naenijs haeroum... / ab... Joanne Francisco lib. Bar. Chykuliny, [Zagrabiae], 1703. (anagram), sig. R-532*

J.G.D.O.R.G.D.Z. [Josipa Oršić r. Zichy], *Betegujuche sivine vrachitel to jeszt szuprot vszakojachhkomu sivinszkomu betegu hasznovita, vnogo puti probuvana, ter isztinszka znaidena vrachtva iz vszakojachkeh knig zvelikum marlivosztium zebrana, na horvaczki jezik obernyena, ter od jednoga obchinszke vszega orszaga, navlasztito pako szziromakov haszni lyubitela na szvetlo dana*. Vu Zagrebu, stampana po Antonu Jandera, Letto 1772., sig. R-312

Katančić, Matija Petar, *Frvctvs avctvymnales in ivgis parnassi Pannonii maximam partem lecti Latia et Illyrica cheli decori / vate Math. Petro Katanchich Panonnio.., Zagrabieae: Typis episcopalibus, 1794., sig. R-803, a*

- **Zbirka rijetkosti Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (RARA)**

Auditoribus oblatum dum sub gloriosissimus auspiciis (...) Christophori ab Orsich de Szlavetich ac moecenatis gratiosissimi, philosophicas theses defenderent R. R. Mauritius Konchich et Mathaeus Klessich (...) in (...) monasterio s. Helenae supra Csaktornyam die 29 Augusti anno 1775. praeside R. P. Theophilo Genar. Varasdini: typis Joannis Thomae nobilis de Trattnern (...), [1775], sig. Knj. Kušević L VIII D 5 Privez 1

Kukuljević Sakcinski, Ivan, *Pleme grofovah Oršićah*, rukopis, 1845., sig. R 3967

Patačić, Aleksandar Antun, *Status familiae Patachich sive notitia illius universalis honorifica aequae ac utilis ex archivis et documentis authenticis desumpta ac Viennae in hunc librum anno MDCCXXX [1740.] redacta*, sig. R 4086

Schneider, Marijana, *Iz dnevnog život u Hrvatskoj u 17. stoljeću*, javno predavanje, 1967., Nacionalna i sveučilišna biblioteka (zatvoreno spremište: II-32.818sv7)

Sermo in funere (...) domini Joannis Bedekovich de Kumur (...) dum illi magistratus publicus honoris gratique animi causa parentaret Zagrabiae in aede d. Marci XIV. Martii MDCCLXXXVII. habitus a Philippo Wohlgemuth (...). Zagrabiae: typis Josephi Caroli Kotsche, 1787., sig. RIIF-8°-283 (sig. vet. 20.731)

Tentamen publicum ex praelectionibus physicis admodum reverendi, ac clarissimi domini Joann. Bapt. Horváth, aa. ll. & philos. doctoris, Physicae Profess. Publici, Ordinarii. quod in celeberrima Regia Universitate Tyrnaviensi subivit Illustrissimus ac per doctus dominus Franciscus Xav. comes Orssich de Szlavetich, e Conv. Regio. Archi. episc. Philos. in aeternum annum Auditor. Anno MDCCLXXVII. mense Aprili [die 30.] coram spectabili, ac clarissimo domin. Michaele Shoretics aa. ll. philosophiae, et mediinae doctore, pathologiae, et praxeos professore publico, ordinario, nec non inclytæ facultatis philosophicæ directore; admod. reverendo, ac clarissimo domino Josepho Mitterpacher aa. ll. et philosophiae doctore, matheseos sublimioris professore publico, ordinario, et inclytæ facultatis philosophicæ decano spectabili ac tota inclytæ facultate philosophica. Typis Tyrnaviensis, anno ut supra MDCCLXXVII [1777]; sig. RIIF-8°-1935

7.2. Objavljeni izvori

Badovinac, Tatjana, *Habsburžani na portretnih podobah*. Celje: Pokrajinski muzej Celje, 1998.

Buturac, Josip et al., prir., *Zaključci hrvatskog sabora*, sv. IV. Zagreb: Državni arhiv NR Hrvatske u Zagrebu, 1964.

Buturac, Josip et al., prir., *Zaključci hrvatskog sabora*, sv. V. Zagreb: Državni arhiv NR Hrvatske u Zagrebu, 1966.

Buturac, Josip et al., prir., *Zaključci Hrvatskog sabora, VII (1753–1758)*. Zagreb: Arhiv Hrvatske, 1970.

Cattalinich, Giovanni, *Storia della Dalmazia*, god. I., Zara: Co Tipi dei Fratelli Battara, 1834–1835.

Du Fresne, Caroli, *Illyricum vetus et novum, sive historia regnorum Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae, Bosniae, Serviae, atque Bulgariae...* Posonii: typis haeredvm Royerianorvm, MDCCXLVI. [1746].

Farlati, Daniele, *Illyricum sacrum*, sv. III, Venetiis: apud Sebastianum Coleti, 1751.

Fejér, Georgius, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, tomi IX, volumen III. Ab anno Christi 1359–1366. Budae: Typis typogr. Regiae universitatis Ungaricae, 1834.

Fejér, Georgius, *Croatia et Slavonia disquisita*, Buda, 1836.

Gedächtnissrede Seiner Excellenz dem (...) Grafen Christoph Oršić von Slavetić (...) als seine hochgebornen Söhne die, einem so wüerdigen Vater schuldige Pflicht des Gehorsams (...) / Dargebracht von Filip Wohlgemuth(...). Agram: Druck von L. Gaj, 1858.

Hollstein, F. W. H., et al., ur. *Dutch and Flemish etchings, engravings and woodcuts, ca. 1450-1700*, god. XV, Amsterdam: Menno Hertzberger, 1964.

Krčelić, Baltazar Adam, *De regnis Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae notitiae praeliminares. Studio, labore, ac impensis nobilis honorabilisque viri Balthasaris Adami Kerceselich de Corbavia*. Zagrabiae: Typis Antonii Jandera, 1769/1770.

Lopašić, Radoslav, *Urbaria Lingua Croatiaca Conscripta, Hrvatski urbari*, svezak I. Zagreb: U knjižari jugosl. akademije (knjižari dioničke tiskare), 1894.

Lučić Lucius, Ivan, *Memorie istoriche di Tragurio Ora detto Traù*, knjiga III. i IV. In Venetia: Presso Stefano Curti, 1673.

Mikoczi, Josip, *Josephi Mikoczi olim Societatis Jesu, postea diocesis Zagrabiensis presbiteri, Otiorum Croatiae liber unus. Opus Postumum*. Buda: Typis Regiae Univesitatis Hungaricae Impressum, 1806.

Oršić, Franjo, *Vrachitel betegujuche sivine tho jeszt Vrachtva za rogatu marhu, kermke y mladinu van dana najpervich po J[osefina] G[roficzi] O[rssich] R[ojene] G[roficze] Z[ichy] vezda pako po F. G. O. K. Z. na obchinzku haszen*. Vu Zagrebu: stampana vu Novoszelzkoj stampari, 1799.

Perthes, Justus, *Genealogisches Taschenbuch der deutschen graflichen Hauser*. Justus-Perthes-Gotha: 1825-1942.

Ripa, Cesare, *Baroque and Rococo pictorial imagery. The 1758–60 Hertel Edition of Ripa's „Iconologia“*, uredio Edward A. Maser. New York: Dover Publications, 1971.

Schmidt-Brentano, Antonio, *Kaiserlich und k.k. Generale (1618-1815)*. Vienna: Osterreichisches Staatsarchiv/A. Schmidt-Brentano, 2006.

Straus L., Walter, ur., *Hendrick Goltzius, Complete engravings, etchings wood-cuts*. New York: Abaris books, 1977.

Strauss L., Walter, ur., *The Illustrated Bartsch 3, formerly volume 3 (part 1), Netherlandish artists, Hendrik Goltzius*. New York: Abaris books, 1980.

Strauss L., Walter, ur., *The Illustrated Bartsch 4, formerly volume 3 (part 2), Netherlandish artists, Matham, Saenredam, Muller*. New York: Abaris books, 1980.

Švear, Ivan, *Ogledalo Ilirije iliti dogodoština Ilirah, za tim slavinah, a najposle Horvatah i Serbaljah zvanih, od potopa, to jest godine sveta 1656. na četiri strane razdeljena, i po dugoterpnom poslu na svetlo dana od Ivana Šveara, župnika u svesvetih kod Požege, strana III. (Od god. Isusa 540. do god. 1114.)*. Zagreb: štampano kod Franje Suppana, 1840.

Thalloczy, Lajos; Horváth, Sándor, *Codex diplomaticus partium regno Hungariae adnexarum (comitatum: Dubicza, Orbás et Szana): Magyarország melléktartományainak oklevéltára, hstmsfik kötet, Also-szlavóniai okmánytár (Dubicza, Orbász és Szana Vármegyék): 1244-1710: egy térképmelléklettel*. Budapest: Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia, 1913.

Zpomenek preizvissenoga, y preszvetloga goszpodina groffá Kristoffa Orssich od Szlavetich (...) kada vu farnoj czirkvi Gornye Ztubicze szvoje proti tak vrédnomu otczu, pokornozti, zahvalnozti, lyubavi, dšsnozt preszvetli szini nyegovi zverssiliszu Dan 27 meszeczca Februara, letta 1782. Napervo poztavlyen od Filippa Wohlgemuth (...) Vezda poleg Selye izte gospode groffov na szvetlo dan. Vu Zagrebu: pritzkan po Josefu Karolu Kotsche, 1782.

7.3. Arhivski izvori na mrežnim stranicama

Boissard, Jean-Jacques, *Historia Chronologica Pnnoniae*. Frankfurt, 1596., pristup ostvaren 20.1.2020., https://archive.org/details/bub_gb_hDWfvh7Kj3MC

Clemmensen, Steen ur., *Jörg Rugens Wappenbuch* (Innsbruck: Universitäts und Landesbibliothek Tirol, 2013), pristup ostvaren 21.2.2018., <http://www.armorial.dk/german/RugenWB.pdf>

Happel, Eberhard Werner, *Thesaurus Exoticorum. Oder eine mit Außländischen Raritäten und Geschichten Wohlversehene Schatz-Kammer*. Hamburg, 1688., pristup ostvaren 20.1.2020., [https://gdz.sub.uni-goettingen.de/id/PPN632115122?tify={%22pages%22:\[6\],%22panX%22:0.49,%22panY%22:0.779,%22view%22:%22info%22,%22zoom%22:0.414}](https://gdz.sub.uni-goettingen.de/id/PPN632115122?tify={%22pages%22:[6],%22panX%22:0.49,%22panY%22:0.779,%22view%22:%22info%22,%22zoom%22:0.414})

Kukuljević Sakcinski, Ivan, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Slavoniae et Dalmatiae = Diplomatički zbornik kraljevstva Hrvatske, Slavonije i Dalmacije*. Zagreb: Tiskom Dragutina

Albrechta, pristup ostvaren 16.3.2018.,
<https://ia600300.us.archive.org/12/items/codexdiplomatic00unkngoog/codexdiplomatic00unkngoog.pdf>

Mausoleum potentissimorum ac gloriosissimorum Regni Apostolici regum et primorum militans Hungariae ducum. Nürnberg, 1664., pristup ostvaren 20.1.2020.,
<https://archive.org/details/mausoleumpotenti00nori>

Nagy, Iván, *Magyarország családai, Czimerekkel és nemzékrendi táblákkal. Orsich család. (Szlavetichi, gróf.) [Obitelji Ugarske. Njihovi grbovi i rodoslovne tablice. Obitelj Oršić]*, Pest: Ráth Mór, 1861., pristup ostvaren 18.9.2018.,
http://mek.oszk.hu/09300/09379/pdf/mo_csaladai_08.pdf; i
<https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Nagyivan-nagy-ivan-magyarorszag-csaladai-1/nyolcadik-kotet-6DB3/orsich-csalad-szlavetichi-grof-778C/>

Pajnić, Maja, „Analitički inventar. Obitelj Petričević 1565. – 1830.“ (Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2016), pristup ostvaren 6.4.2018., <http://arhinet.arhiv.hr/Pages/PdfFile.aspx?Id=4653>

Pozzo, Andrea, *Perspectivae pictorum atque architectorum, I. [-II.] pars.* (Augsburg, 1706.), pristup ostvaren 26.11.2020.,
<https://archive.org/details/perspectivaepict01pozz/page/n281/mode/2up>

Rački, Franjo, *Documenta historiae Croatiae periodum antiquam illustrantia*, knj. 7, Zagreb: JAZU, 1877., pristup ostvaren 16.3.2018.,
<https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=hvd.32044085819522;view=1up;seq=193>

Ripa, Cesare, *Iconologia, or, Moral emblems by Cesare Ripa* (London: Printed by Benj. Motte, 1709), [predgovor bez numeracije], (Getty Research Institute), pristup ostvaren 3.2.2019.,
<https://archive.org/details/iconologiaormora00ripa/page/n7>

Ripa, Cesare, *Iconologia, ouero, Descrittione di diuerse imagini cauate dall'antichità, & di propria inuentione.* Roma: Appresso Lepido Facij, 1593./1603., [predgovor bez numeracije], (Getty Research Institute), pristup ostvaren 3.2.2019.,
<https://archive.org/details/iconologiaouerod00ripa/page/n11>;

St. Gallen, Stiftsbibliothek, Cod. Sang. 1084: *Wappenbuch des St. Galler Abtes Ulrich Rösch*, pristup ostvaren 21.2.2018., <http://www.e-codices.unifr.ch/de/csg/1084>

Widemann, Elias, *Icones Illustrium Heroum Hungariae*. Beč, 1652.; pristup ostvaren 20.1.2020., [https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Icones_illustrium_heroum_Hungariae_\(Elias_Widemann\)](https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Icones_illustrium_heroum_Hungariae_(Elias_Widemann))

7.4. Literatura

Accorsi, Maria Luisa; Brizzi, Gian Paolo, *Annali del Collegio Ungaro-Illyrico di Bologna 1553–1764*. Bologna: Clueb, 1988.

Adamček, Josip, *Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV. do kraja XVII. stoljeća*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti: Centar za povijesne znanosti Sveučilišta, Odjel za hrvatsku povijest, Sveučilišna naklada Liber, 1980.

Andreis, Mladen, *Trogirsko plemstvo do kraja prve austrijske uprave u Dalmaciji (1805.)*. Trogir: Muzej grada Trogira, 2006.

Archenholz, Johann Wilhelm, *The History of the Seven Years War*. Frankfurt na Majni: C. Jugel, 1843.

Assmann, Jan, „Kultura sjećanja“. U: *Kultura pamćenja i historija*, priredile Maja Brkljačić, Sandra Prlenda, 45–78. Zagreb: Golden marketing, Tehnička knjiga, 2006.

Badurina, Anđelko, ur., *Hagiotopografija Hrvatske*. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, Kršćanska sadašnjost, 2006.

Bagarić, Marina et al., *Skriveno blago Muzeja za umjetnost i obrt: izbor iz fundusa povodom 125. obljetnice Muzeja za umjetnost i obrt*, uredila Anđelka Galić. Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 2005.

Balog, Zdenko, „Dvorana oružja: Fragmenti zidne dekoracije“ (kat. jedinice 271–275, 280). U: *Od svagdana do blagdana. Barok u Hrvatskoj, Kultura življenja u 17. i 18. stoljeću u Hrvatskoj*, uredio Vladimir Maleković, 330–333. Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 1993.

Banac, Ivo, *Grbovi, biljezi identiteta*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1991.

Barnett, Mary, *Bogovi i mitovi starog svijeta*, prev. Đurđica Šiardi. Rijeka: Dušević & Kršovnik, 2000.

Batelja, Juraj, *Svećeništvo u baštini rodnoga kraja*. Zagreb: vlastita naklada, 2010.

Batelja, Juraj, *Ljubimo svoju Katoličku Crkvu. Poruka svetkovine Tijelova iz Slavetića 31. svibnja 2018. godine*. Zagreb: vlastita naklada, 2018.

Bauer, Volker, „Dynastic Botany: Banyans, Cedars, and Palms as Visual Models in Seventeenth-century Genealogy“. U: *Visual Acuity and the Arts of Communication in Early Modern Germany*, uredio Jeffrey Chipps Smith, 181–199. London – New York: Routledge, 2014.

Baričević, Doris, *Barokno kiparstvo sjeverne Hrvatske*. Zagreb: Školska knjiga, 2008.

Baričević, Doris, „Drvorezbarstvo i skulptura 17. i 18. stoljeća na području općine Jastrebarsko“. U: *Skriveno blago iz riznice umjetničkih znamenitosti jastrebarskog kraja*, uredio Stjepan Draganić, 29–52. Zagreb: „Kajkavsko spravišće, Društvo za širenje i unapređivanje znanosti i umjetnosti“, 1975.

Baričević, Doris, „Oprema crkve. Oltari, propovjedaonica, kipovi“. U: *Umjetnička topografija Hrvatske. Krapinsko-zagorska županija. Sakralna arhitektura s inventarom, feudalna arhitektura, spomena obilježja*, uredila Ivanka Reberski, 179–180. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti – Školska knjiga, 2008.

Bertoša, Miroslav, „Hrvatski identitet u ozračju ranoga novovjekovlja“, *Historijski zbornik* 52 (1999): 127–138.

Beyer, Andreas; Savoy, Bénédicte; Tegethoff, Wolf, ur., *Allgemeines Künstlerlexikon*, sv. 29, 62–63. München – Leipzig, 2001.

Bene, Sándor, „Povijest jedne obiteljske povijesti. Rađanje i žanrovska pozadina genealogije Zrinskih“. U: *Susreti dviju kultura. Obitelj Zrinski u hrvatskoj i mađarskog povijesti*, uredili Sándor Bene, Zoran Ladić i Gábor Hausner, 251–301. Zagreb: Matica hrvatska, 2012.

Bertoša, Miroslav, „Hrvatski identitet u ozračju ranoga novovjekovlja“, *Historijski zbornik* 52 (1999): 127–138.

Bešlagić, Šefik, „Empora“. U: *Enciklopedija likovnih umjetnosti, 2: D–Ini*, 198–199. Zagreb: Izdanje i naklada leksikografskog zavoda FNRJ, 1962.

Blažević, Zrinka, *Ilirizam prije ilirizma*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2008.

Blažević, Zrinka, *Vitezovićeve Hrvatska između stvarnosti i utopije*. Zagreb: Barbat, 2002.

Bleiberg, Edward, *Arts and Humanities Through the Eras. The Age of the Baroque and Enlightenment (1600-1800)*, sv. 2, uredio Philip M. Soergel. Detroit: Thomson Gale Research Inc., 2004.

Bogišić, Rafo, „Posvete i predgovori u hrvatskih pisaca 18. stoljeća“. U: *Dani hvarskog kazališta. Hrvatska književnost 18. stoljeća – tematski i žanrovski aspekti*, uredio Nikola Batušić et al., 5–29. Split: Književni krug, 1995.

Bojničić, Ivan, *Der Adel von Kroatien und Slavonien*. (faksimilni pretisak iz 1899.) Zagreb: Golden marketing, 1995.

Borošak-Marijanović, Jelena, „The Collection of Flags and Streamers at the Croatian History Museum and its symbolism“. U: *Proceedings of the XX International Congress of Vexillology, Stockholm, 27th July to 1st August 2003*, uredio Jan Oskar Engene, 73–115. Bergen: Nordic Flag Society, 2004.

Botica, Dubravka, *Barokne četverolisne crkve u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Prilog istraživanju tipologije sakralne arhitekture 18. stoljeća*. Zagreb: Školska knjiga, 2015.

Botica, Dubravka, „Još jednom 'O baroknom klasicizmu u Pogančecu'“, *Peristil* 61 (2018): 115–127.

Botica, Dubravka, Požar, Dijana, „Dvorac Brezovica – razdoblja gradnje i opremanja“, *Peristil: zbornik radova za povijest umjetnosti* 56 (2013), br. 1: 237–246.

Brajković, Vlasta, *Grbovi, grbovnice, rodoslovlja. Katalog zbirke grbova, grbovnica i rodoslovlja*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 1995.

Bregovac Pisk, Marina, „Barokni portreti sjeverozapadne Hrvatske“. U: *Od svagdana do blagdana. Barok u Hrvatskoj, kultura življenja u 17. i 18. stoljeću u Hrvatskoj*, uredio Vladimir Maleković, 148–163. Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 1993.

Bregovac Pisk, Marina, „Barokni portreti sjeverozapadne Hrvatske“ (kat. jedinica 151, 158, 287), „Marija Terezija Oršić rođ. Wintershofen“ (kat. jedinica 146), „Josipa Oršić r. Zichy“ (kat. jedinica 152), „Marija Ana Sermage rođ. Drašković“ (kat. jedinica 153). U: *Od svagdana do blagdana. Barok u Hrvatskoj, kultura življenja u 17. i 18. stoljeću u Hrvatskoj*, uredio Vladimir Maleković, 36–37, 90, 148–163, 286, 287, 288. Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 1993.

Bregovac Pisk, Marina, „Josipa Kulmer i njezina donacija slika Narodnom muzeju“, *KAJ* 39 (2006), br. 4: 111–127.

Bregovac Pisk, Marina, „Kruna sv. Stjepana – nastanak i povijest“. U: *Kolomanov put*, uredile Jelena Borošak-Marijanović et al., 194–218. Zagreb: Hrvatski povijesni muzej, 2002.

Bregovac Pisk, Marina, *Plemstvo u Hrvatskoj. Der Adel in Kroatien: katalog izložbe*. Zagreb: Povijesni muzej Hrvatske, 1990.

Bregovac Pisk, Marina, *Život u palači od 1764. do 2004. godine = Life in the Palace from 1764 to 2004*, uredila Marina Bregovac Pisk. Zagreb: Hrvatski povijesni muzej, 2004.

Brence, Andrej, ur., *Museum collections of the Ptuj castle*. Ptuj: Pokrajinski muzej, 2007.

Brizzi, Gian Paolo, „Lo studio di Bologna fra orbis academicus e mondo cittadino“. U: *Storia di Bologna – Bologna nell'età moderna (secoli XVI–XVIII) – II. Cultura, istituzioni culturali, Chiesa e vita religiosa*, uredio Adriano Prosperi, 5–113. Bologna: Bononia University Press, 2008.

Brozović, Leandar, „Povijest veterinarstva i stočarstva u Hrvatskoj i Slavoniji do konca osamnaestog stoljeća“, *Jugoslavenski veterinarski glasnik* 8 (1928): 97–122.

Brozović, Leandar, „Prilog povijesti veterinarstva u Hrvata“. U: *Spomenica Veterinarskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu 1919–1959*, Zagreb (1959), 97–122.

Brstilo Rešetar, Matea, „Heraldičko nazivlje na temu ratovanja s Osmanlijama“, *Povijesni prilozi* 38 (2010): 71–96.

Buczynski, Alexander, „Hrvatske granice i Vojna krajina“. U: *Hrvatska i Europa: kultura, znanost i umjetnost, svezak 3.: Barok i prosvjetiteljstvo*, uredili Ivan Supićić i Ivan Golub, 43–60. Zagreb: Školska knjiga, 2003.

Buczynski, Alexander, „Stvaranje vojnih komuniteta Bjelovara i Petrinje“, *Povijesni prilozi* 10 (1991): 83–102.

Buczynski, Alexander, „Vojna krajina u 18. stoljeću“. U: *Povijest Hrvata. Druga knjiga: Od kraja 15. stoljeća do kraja Prvoga svjetskog rata*, uredili Mirko Valentić i Lovorka Čoralić, 274–287. Zagreb: Školska knjiga, 2005.

Budak, Neven, *Hrvatska i Slavonija u ranom novom vijeku*. Zagreb: Leykam international, 2007.

Budak, Neven, „Hrvatski identitet i ranosrednjovjekovno kraljevstvo“, *Historijski zbornik* 52 (1999): 121–126.

Buntak, Franjo, *Muzej grada Zagreba*. Zagreb: Muzej grada Zagreba, 1979.

Buturac, Josip, *Stubica, Donja i Gornja 1209. – 1982. Iz povijesti obiju župa*. Stubica – Zagreb: Župni ured Gornja Stubica, Župni ured Donja Stubica – Kršćanska sadašnjost, 1982.

- Cevc, Anica, *Anton Jožef Lerhinger*. Ljubljana: Narodna galerija, 2007.
- Cevc, Anica, „Flurer, Franz Ignaz“. U: *Enciklopedija Slovenije*, svezak 3, uredio Marjan Javornik, 128–129. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1989.
- Cevc, Anica, „Štirje letni časi in štirje temperamenti v rokokovbjskem koloritu fresk Antona Lerchingerja v Miljani“, *Acta ahistoriae Artis Slovenica* 7 (2002): 93–106.
- Chevalier, Jean; Gheerbrant, Alain, *Rječnik simbola, mitovi, sni, običaji, geste, oblici, likovi, boje, brojevi* (četvrto prošireno izdanje), uredio Branimir Donat. Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske – Mladost, 1994.
- Ciglenečki, Marjeta, „Oprema gradov na slovenskem Štajerskem od srede 17. do srede 20. stoletja.“ Doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani, 1997.
- Cuvaj, Antun, *Grada za povijest školstva kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas*, sv. I. Zagreb: Trošak i naklada Kraljevske hrvatsko-slavonsko-dalmatinske zemaljske vlade, Odjela za bogoštovlje i nastavu, 1910.
- Cvetnić, Sanja, „Ioannes Baptista Rangger – Nazione Tirolensis“, *Radovi instituta za povijest umjetnosti* 32 (2008): 225–236.
- Cvetnić, Sanja, „Ioannes Baptista Ranger i Andrea Pozzo“. U: *AA.VV., Umjetnički dodiri dviju jadranskih obala u 17. i 18. stoljeću*, ur. Vladimir Marković, Ivana Prijatelj-Pavičić, 215–222. Split: Književni krug, 2007.
- Cvetnić, Sanja, „Kapela sv. Ivana Krstitelja na Gorici kraj Lepoglave – 'pustinjačka' ikonografija“, *Croatica Christiana Periodica* 52 (2003): 119–136.
- Cvitanović, Đurđica, „Barokna sakralna arhitektura u sjevernoj Hrvatskoj (Crkvena područja arhidakonata Gorica, Gora i Dubica). Katalog.“ Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 1972.
- Cvitanović, Đurđica, „Crkveno graditeljstvo“. U: *Skriveno blago iz riznice umjetničkih znamenitosti jastrebarskog kraja*, uredio Stjepan Draganić, 1–28. Zagreb: „Kajkavsko spravišće“, Društvo za širenje i unapređivanje znanosti i umjetnosti, 1975.
- Cvitanović, Đurđica, „Franjevački samostan u Jastrebarskom“, *Peristil* 12–13 (1969. – 1970./1972.): 117–132.
- Cvitanović, Đurđica, *Sakralna arhitektura baroknog razdoblja: knjiga 1. Gorički i gorsko-dubički arhidakonat*. Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti SR Hrvatske, 1985.

Cvitanović, Đurđica, *Svetice nekad i danas*. Zagreb: „Kajkavsko spravišće“, Društvo za širenje i unapređivanje znanosti i umjetnosti, 1978.

Cvitanović, Đurđica, „Zagrebački graditelji grade u Marija Gorici“. U: *Iz starog i novog Zagreba*, sv. 6, uredili Franjo Buntak et al., 125–142. Zagreb: Muzej grada Zagreba, 1984.

Čičko, Branko, „Gornjostubički kraj u prošlosti“, *Hrvatsko zagorje* 10 (2004), br. 1–2: 7–28.

Deak, Suzana, „Izložba knjižno blago Hrvatskoga zagorja u Stubičkom Golubovcu“, *Hrvatsko zagorje* 12 (2006), br. 3–4: 104–106.

Dočkal, Kamilo, *Hrvatski kolegij u Beču, 1624. – 1784. Collegium Croaticum Viennense*. Beč – Zagreb: Hrvatski povijesni institut u Beču, 1996.

Dočkal, Kamilo, *Povijest pavlinskog samostana Blažene Djevice Marije u Lepoglavi*. Zagreb: Glas Koncila, 2014.

Dobronić, Lelja, *Slobodni i kraljevski grad Zagreb*. Zagreb: Školska knjiga, 1992.

Dobronić, Lelja, „Zagrebački graditelji i građevinski ceh u XVIII. stoljeću“. U: *Iz starog i novog Zagreba*, sv. 5, uredili Franjo Buntak et al., 57–72. Zagreb: Muzej grada Zagreba, 1974.

Dobronić, Lelja, *Zagrebački Kaptol i Gornji grad nekad i danas*. Zagreb: Školska knjiga, 1986.

Dobrovšak, Ljiljana; Sironić, Domagoj, „Povijest bistranskog kraja do 1990.“. U: *Bistra monografija*, ur. Ljiljana Dobrovšak, 41–142. Bistra: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2014.

„Dorffmaier, Stephan“, U: *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zu Gegenwart*, sv. 9–10, uredili Ulrich Thieme i Felix Becker, 472–473. Leipzig: E.A. Seeman, 1999.

Draganić, Stjepan, ur., *Oroslavje: povijesni zapisi*. Zagreb: „Kajkavsko spravišće“, Društvo za širenje i unapređivanje znanost i umjetnosti, 1975.

Duffy, Christopher, *The Army of Maria Theresia. The Armed Forces of Imperial Austria, 1740–1780*. Doncaster: Hippocrene Books, 1990.

Dugački, Vladimir, „Memoari grofa Adama Oršića prilog poznavanju zdravstvenih prilika u drugoj polovici 18. stoljeća“, *Gazophylacium* 13 (2008), br. 3–4: 81–88.

Dugački, Vladimir, „Memoari Adama Oršića“, *Acta historica medicinae pharmaciae veterinae* 17 (1977), br. 1: 31–35.

Dumbović Bilušić, Biserka; Bokulić, Marina; Vrekalo, Nikolina, „Graditeljska baština općine Bistra – sakralna i profana arhitektura”. U: *Bistra monografija*, uredila Ljiljana Dobrovšak, 231–246. Bistra: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2014.

Fancev, Franjo, „Građa za povijest školskog književnog rada isusovačkog kolegija u Zagrebu (1606. – 1772.)“, *Starine Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 37 (1934): 1–176; *Starine Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, 38 (1937): 181–304.

Fancev, Franjo, „Tragovima hrvatske kajkavske poezije 16 vijeka – Hrvatski đaci gradačkoga sveučilišta god. 1586 – 1829.“, *Ljetopis JAZU* 48 (1934. – 1935.) (1936): 165–209.

Filipčić Maligec, Vlatka, „Grofovi Oršić u Hrvatskom zagorju“, *KAJ* 30 (1997), br. 3–4: 87–102.

Filipčić Maligec, Vlatka, „Obitelj Oršić i Hrvatsko zagorje“, *Hrvatsko zagorje* 10 (2004), br. 1–2: 39–55.

Fučić, Branko, „Djevičansko materinstvo“, „Jeseovo stablo“ i „Josip“. U: *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, uredio Anđelko Badurina, 231, 299, 334–336. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber: Kršćanska sadašnjost: Institut za povijest umjetnosti, 1979.

Galavics, Géza, „Die identifizierung einer Budapester Maulbertsch-Skizze mit Bemerkungen zum Schaffensprozess bei Maulbertsch“, *Acta Historiae Artium Academiae Scientiarum Hungaricae* 50 (2009): 119–146.

Galavics, Géza, „Hagyomány és aktualitás a magyarországi barokk művészetben – XVII. század. (A barokk képzőművészeti tematika helyi elemei)“ [Tradicija i aktualnost u mađarskoj baroknoj umjetnosti – 17. stoljeće: elementi lokalnog utjecaja u likovnoj umjetnosti baroka]. U: *Magyarországi reneszánsz és barokk. Művészettörténeti tanulmányok*, uredio Géza Galavics. Budimpešta: Akadémiai Kiadó, 1975.

Galović, Tomislav, „Hrvatska heraldička periodika: Vitezović i Glasnik heraldike“, *Arhivski vjesnik* 52 (2009): 81–127.

Gardašanić, Andreja, *Profano zidno slikarstvo sjeverozapadne Hrvatske u drugoj polovini XVIII stoljeća*. Diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, 1994.

Gašparović, Miroslav, et. al., *Crkvena umjetnost Hrvatskoga zagorja: katalog stalnoga postava = Ecclesiastical art in Hrvatsko zagorje: permanent exhibition catalogue*, uredila Kovačić, Goranka. Gornja Stubica: Muzeji Hrvatskog zagorja, Muzej Seljačkih buna, 2004.

Golec, Ivica, „Banska krajina u djelima svećenika Josipa Marića (1807. – 1883.) i Pavla Lebera (1844. – 1919.)“, *CCP* 30 (2006), br. 57: 155–176.

Golec, Ivica, *Povijest grada Petrinje (1240. – 1592. – 2014.)*. Petrinja – Sisak: Matica hrvatska Petrinja, Družba „Braća hrvatskoga Zmaja“, Zmajski stol u Sisku, 2014.

Golec, Ivica, „Vojni komunitet Petrinja: (Militär community Petrinia): 1765. – 1881.“ Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 1995.

Golec, Ivica, *Vojni komunitet Petrinja kao gospodarsko i prosvjetno kulturno središte Banske Krajine (1777. – 1871.)*. Sisak: Državni arhiv u Sisku, 2003.

Grgac, Vera, „Vjerski i duhovni život Bistre“. U: *Bistra monografija*, uredila Ljiljana Dobrovšak, 161–182. Bistra: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2014.

Grgić, Marijan, „Antun opat“, „Roda (Ciconia)“. U: *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, uredio Anđelko Badurina, 134–135, 540. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2006.

Grgin, Borislav, „Županije u razvijenom i kasnom srednjem vijeku“, u: *Hrvatske županije kroz stoljeća*, uredio Ivo Goldstein (Zagreb: Školska knjiga, 1996): 21–38.

Gulin, Ante, *Povijest obitelji Rattkay: genealoška studija i izvori (1400 – 1793)*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 1995.

Hall, James, *Rječnik tema i simbola u umjetnosti*, preveo Marko Grčić. Zagreb: IP August Cesarec, 1991.

Heka, László, „Ustavnopravno pitanje krunidbe u Hrvatsko-Ugarskom pravu (U povodu 150. obljetnice krunidbe Franje Josipa I. za kralja Ugarske i Hrvatske)“, *Pravni vjesnik* 33 (2017), br. 3–4: 71–91.

Henkel, Arthur, Schöne, Albrecht, *Emblemata: Handbuch zur Sinnbildkunst des XVI. und XVII. Jahrhunderts*. Stuttgart: J. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung, 1967.

Hende, Fanni, *Politikai reprezentáció a magyar országgyűléseken 1687 és 1765 között* (Political representation at the Hungarian Diets between 1687 and 1765). Doktorska disertacija, Budimpešta: Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2017.

Hobsbawm, Eric, „Izmišljanje tradicije“. U: *Kultura pamćenja i historija*, priredile Maja Brkljačić, Sandra Prlenda, 139–150. Zagreb: Golden marketing, Tehnička knjiga, 2006.

Horbec, Ivana, *Prema modernoj državi. Uprava i politika u Banskoj Hrvatskoj 18. stoljeća*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2018.

Horbec, Ivana, „Slavonske županije između Banske Hrvatske i Mađarske: uspostava civilne uprave i pitanje poreznog sustava u 18. stoljeću“, *Arhivski vjesnik* 53 (2010), br. 1: 177–196.

Horvat, Anđela, *Barok u kontinentalnoj Hrvatskoj*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber – Odjel za povijest umjetnosti Centra za povijesne znanosti – Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, 1982.

Horvat, Anđela, „Gornja Bistra“. U: *Enciklopedija Hrvatske umjetnosti*, 1: A–Nove, 287. Zagreb: Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, 1995.

Horvat, Anđela, *Između gotike i baroka. Umjetnost kontinentalnog dijela Hrvatske od oko 1500. do oko 1700.* Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, 1975.

Horvat, Anđela, „Stubica“, u: *Enciklopedija likovnih umjetnosti*. Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ, 1959 – 1966., sv. 4, 338.

Horvat, Anđela; Matejčić, Radmila; Prijatelj, Kruno; *Barok u Hrvatskoj*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1982.

Horvat, Rudolf, *Povijest grada Varaždina*. Varaždin: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 1993.

Horvat, Rudolf, *Prošlost grada Zagreba*. Zagreb: Kulturno-historijsko društvo „Hrvatski rodoljub“, 1942.

Horvat, Zorislav, „Grijanje u srednjovjekovnim burgovima kontinentalne Hrvatske: Kamini, dimnjaci i kaljeve peći“, *Prostor* 2 (1994), br. 3–4: 215–240.

Horvat-Levaj, Katarina, *Barokna arhitektura*. Zagreb: Naklada Ljevak, 2015.

Horvat-Levaj, Katarina, „Katedrala sv. Terezije u Požegi“, *Radovi instituta za povijest umjetnosti* 28 (2004): 209–231.

Hren, Filip, „Hrvatski staleži i vojna krajina u tridesetogodišnjem ratu“. Diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, 2017.

Iby, Elfriede et al., ur., *Maria Theresia 1717-1780. Strategist, Mother, Reformer*. Wien: Schloss Schönbrunn – Amalthea – Kunsthistorisches museum Wien, 2017.

Iveljić, Iskra, *Anatomija jedne velikaške porodice Rauchovi*. Zagreb: FF Press, 2014.

Iveljić, Iskra, „Plemkinje Banske Hrvatske u kasnom 18. i 19. stoljeću“. U: *Spomenica Renea Lovrenčića*, uredili Damir Agičić, Drago Roksandić i Tvrтко Jakovina, 173–200. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, FF press, 2016.

Ivić, Nenad, *Domišljanje prošlosti, Kako je trinestostoljetni splitski arhiđakon Toma napravio svoju salonitansku historiju*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, 1992.

Ivoš, Jelena, „Liturgijsko ruho“. U: *Umjetnička topografija Hrvatske. Krapinsko-zagorska županija. Sakralna arhitektura s inventarom, feudalna arhitektura, spomena obilježja*, uredila Ivanka Reberski, 182–184. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti – Školska knjiga, 2008.

Jakaša Borić, Viki, „Dvorac u Jakovlju – povijest gradnje i buduća obnova“, *Portal* 3 (2012): 29–42.

Janković, Valentina, „Origins and Reflections of the Identities of Croatian Nobility During the Eighteenth Century in the Social and Cultural Environment of Early Modern Europe“, *Review of Croatian History* 1 (13/2017): 45–78.

Jembrih, Alojz, *Grof Sermage u zrcalu svojih pisama 1758*. Zagreb: Multiart d.o.o., Udruga Pinta Zagreb, 2000.

„Josef Stern (1716–1775)“, Muzeum Umění Olomouc, pristup ostvaren 19.12.2018., <http://www.muo.cz/en/press/josef-stern-1716ndash1775--763/>

Jukić, Ivana, „Dvorske dame izvan Bečkoga dvora: ili kako su kreirale društveno-političko ozračje ugarsko-hrvatskoga ranonovovjekovnoga prostora“. U: *Ascendere historiam: Zbornik u čast Milana Kruheka*, uredili Marija Karbić et al. 301–314. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2014.

Jukić, Ivana, Katušić, Maja, „Svakodnevlje“. U: *U potrazi za mirom i blagostanjem*, uredila Lovorka Čoralić, 233–255. Zagreb: Matica hrvatska, 2013.

Jurjević, Lina, *Zidni oslik viteške dvorane dvorca Brežice i barokno zidno slikarstvo sjeverozapadne Hrvatske*. Diplomski rad. Sveučilište u Zagrebu, 2017.

Jurković, Ivan, „Osmanska ugroza, plementiti raseljenici i hrvatski identitet“, *Povijesni prilozi* 25 (2006), br. 31: 39–69.

Jurman Karaman, Draginja, „O profanoj arhitekturi zagorskog feuduma potkraj XVIII. stoljeća“, *Bulletin JAZU* 7 (1958), br. 3: 169–181.

Karaula, Željko „'Budi odan caru' i 'Što Bog dade i sreća junačka' Warasdiner 1538. – 1913.“, *Podravina* 10 (2011), br. 19: 143–160.

Karbić, Damir, „Plemstvo – definicija, vrste, uloga“, *Povijesni prilozi* 25 (2006), br. 31, 11–21.

Kaštelan, Jure; Duda, Bonaventura, ur., *Biblija*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1976.

Klaić, Nada, „Kritički pogled na hrvatsku historiografiju u doba romantizma“, *Gordogan*, 22 (1986): 3–84.

Klaić, Vjekoslav, „Županija Pset (Pesenta) i pleme Kolunić“, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 15 (1928), br. 1: 1–12.

Klaniczay, Tibor, ur., *Bibliotheca Zriniana: története es allomanya = History and stock of the Bibliotheca Zriniana*. Budapest: Argumentum Kiadó, Zrínyi Kiadó, 1991., pristup ostvaren 18.11.2018., <http://db.nsk.hr/HeritageDetails.aspx?id=889>;

Klosterberg, Brigitte; Monok, István, ur., *Die Hungarica-Sammlung der Franckeschen Stiftung zu Halle. Teil 1: Porträts*. Tübingen: Verlag der Franckeschen Stiftungen Halle im Max Niemeyer Verlag, 2003.

Kokole, Metoda; Kokole, Stanko; Murovec, Barbara, *Imago musicae. Glasba na baročnih poslikavah brežiškega gradu*. Ljubljana: Muzikološki inštitut ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU, 2016.

Kolarić, Juraj, „Maksimilijan Vrhovac Rakitovečki (1787. – 1827.)“. U: *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, uredio Franko Mirošević, 427–445. Zagreb: Školska knjiga, Maksimilijan Vrhovac, 1995.

Kolić Gunjača, Suzana; Cvetković, Siniša, „Četiri restaurirane kaljeve peći iz Požege“, *Portal* 1 (2010): 201–2014.

Košćak, Anđelko; Baloban, Josip; Baloban, Stjepan, *Župa svetog Antuna Pustinjaka u Slavetiću. Prigodom proslave 350. obljetnice župe (1661. –2011.)*. Zagreb: Župa sv. Antuna Pustinjaka u Slavetiću – Ogranak Matice hrvatske Jastrebarsko, 2011.

Kovačić, Goranka, ur., „Kapela sv. Franje Ksaverskog“. U: *Crkvena umjetnost Hrvatskoga zagorja: katalog stalnoga postava*. Gornja Stubica: Muzeji Hrvatskog zagorja, Muzej Seljačkih buna, 2004.

Krstić, Stanka; Habunek-Moravec, Štefica, „Obrada arhitektonske dokumentacije dvora Slavetić“, *Bulletin JAZU* 7 (1959), br. 2: 81–92.

- Kolveshi, Željka, „Krstof grof Oršić Slavetićki“ (kat. jedinica 42), „Grofica Josipa r. grofica Zichy Oršić Slavetićka“ (kat. jedinica 47), „Portret Adama Oršića“ (kat. jedinica 296), „Ivan Nepomuk grof Oršić“ (kat. jedinica 295) U: *Od svagdana do blagdana. Barok u Hrvatskoj, kultura življenja u 17. i 18. stoljeću u Hrvatskoj*, uredio Vladimir Maleković, 249, 145, 339. Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 1993.
- Korade, Mijo, „Ivan Krstitelj Paxy“ U: *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, uredio Franko Mirošević, 413–417. Zagreb: Školska knjiga, 1995.
- Korade, Mijo, „Franjo Klobusiczky“. U: *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, uredio Franko Mirošević, 399–402. Zagreb: Školska knjiga, 1995.
- Korhecz Papp, Zsuzsanna, „Mathias Xeravich (†1771.) pictor Budensis“, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* (2016.), br. 40: 117–128.
- Kostayál, László; Zsámbéky, Monika, „Stephan Dorffmaister pinxit“, Szombathely, 1998.
- Krčelić, Baltazar Adam, *Annuae ili Historija, 1748 – 1767*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1952.
- Krpan-Smiljanec, Marina, „Plemstvo i knjižnice“, *Hrvatsko zagorje* 13 (2007), br. 1–2: 21–35.
- Kučerová, Kvetoslava, „Trnavsko sveučilište i njegovo mjesto u kulturnim kontaktima s Hrvatima“. U: *Spomenica Ljube Bobana: 1933. – 1994.*, uredila Mira Kolar-Dimitrijević, Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1996.
- Kukec-Šimek, Madeleine, „Kameni grbovi u gradu Varaždinu od 13. do 17. stoljeća“, *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin* 25 (2014): 361–395.
- Kukuljević Sakcinski, Ivan, *Glasoviti Hrvati prošlih vjekova. Niz životopisa*. Zagreb: Naklada „Matice hrvatske“, 1886.
- Kukuljević Sakcinski, Ivan, „Ivan Oršić (Čartica iz istorie.)“, *Danica* 9 (1843): 46–47.
- Kukuljević Sakcinski, Ivan, *Jugoslavenska knjižnica Ivana Kukuljevića Sakcinskoga*. Zagreb: Knjigotiskarna Dragutina Albrehta u Zagrebu, 1867.
- Kukuljević Sakcinski, Ivan, „Književnici u Hrvatah s ove strane Velebita, živivši u prvoj polovini XVII. vieka“, *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku*, 9 (1868): 237–312.
- Kukuljević Sakcinski, Ivan, „Memoiren des Grafen Adam Orssich de Szlavetich von Jahre 1725 bis zum Jahre 1814.“, *Arkiv za povjestnicu Jugoslavensku* 10 (1869), br. 1: 245–318.

Kukuljević Sakcinski, Ivan, *Nadpisi sredovječni i novovjeki*. Zagreb: Knjižara Jugoslavenske akademije, 1891.

Kukuljević Sakcinski, Ivan, *Pleme grofova Oršićah, historički spjevao Ivan Kukuljević Sakcinski, (Izvadjeno iz Iskre, zabavnika za god. 1846.)*. U Zagrebu: Tiskom kr. pov. narodne tiskarne Dra Ljudevita Gaja, 1846.

Ladić, Zoran, „Studenti iz Hrvatske na sveučilištima u Grazu i Trnavi potkraj 16. i u 17. st.”. U: *Isusovci u Hrvata*, uredio Vladimir Horvat, 244–254. Zagreb: Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove u Zagrebu, 1992.

Laszowski, Emil, *Grada za gospodarsku povijest Hrvatske u XVI. i XVII. stoljeću: izbor isprava velikih feuda Zrinskih i Frankopana, knjiga I*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1951.

Laszowski, Emilije, *Hrvatske povijestne građevine. Mjestopisni i povjesni opisi gradova, kula, samostana, crkava i drugih povjesnih građevina domovine Hrvata, knjiga I.*, Zagreb: nakladom autora, 1902.

Laszowski, Emilij, „Slavetić“, *Prosvjeta* (1897): 204–207.

Lechner, Georg Matthias, *Der Barockmaler Franz Carl Remp (1675-1718)*. Doktorska disertacija, Universität Wien, 2010.

Lentić, Ivo, „Liturgijska oprema”. U: *Umjetnička topografija Hrvatske. Krapinsko-zagorska županija. Sakralna arhitektura s inventarom, feudalna arhitektura, spomena obilježja*, uredila Ivanka Reberski, 181–182. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti – Školska knjiga, 2008.

Lentić-Kugli, Ivy, *Zgrade Varaždinske povijesne jezgre*. Zagreb: Naklada ljevak, 2001.

Loudová, Michaela, „'Hortus episcopi debet esse sacra biblia': knihovní sály zámku v Kroměříži - příspěvek k ikonografii maleb Josefa Sterna (Dvorane knjižnice u dvorcu Kromeríž – Prilog ikonografiji slikarstva Josefa Sterna)”. U: *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. F, Řada uměnovědná = Opuscula historiae artium, Studia minora facultatis philosophicae universitatis brunensis* 52 (2003), br. 47: 15–44.

Lozar Štamcar, Maja, „Pisalno pohišstvo v 18. stoletju na Slovenske”. U: *Neznano in pozabljeno iz 18. stoletja na Slovenskem*, uredio Miha Preinfalk, 101–119. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU: Slovensko društvo za preučevanje 18. stoletja, 2011.

- Lozica, Ivan, „Gesunkenes getrunkenes kulturgut: vinski štatuti pod starimi krovovi“, *Narodna umjetnost* 33 (1996), br. 2: 401–428.
- Lukowski, Jerzy, *The European Nobility in the Eighteenth Century*. Palgrave Macmillan, 2003.
- MacHardy, Karin J., *War, Religion and Court Patronage in Habsburg Austria. The Social and Cultural Dimensions of Political Interaction, 1521-1622*. New York: Palgrave MacMillan, 2003.
- Maček, Pavao, *Rod Patačića od Zajezde: rodoslovna rasprava*. Zagreb: Društvo za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije „Tkalčić“, 2004.
- Majnarić, Ivan, „Kasnosrednjovjekovna obiteljska struktura hrvatskoga plemstva“, *Povijesni prilozi* 48 (2015): 7–31.
- Majnarić, Ivan, „Nikola Lapsanović – prošla zbilja ili historiografska konstrukcija“, *Biobibliographica* 3 (2009): 7–25.
- Majnarić, Ivan, „Rod Karinjana krajem 14. i tijekom prve polovice 15. stoljeća“, *Zbornik Odsjeka povijesnih znanosti Zavoda povijesnih društvenih znanosti Hrvatske akademije znanosti umjetnosti* 25 (2007): 25–58.
- Marković, Vladimir, „Arhitektura u Hrvatskoj“. U: *Hrvatska i Europa – kultura, znanost i umjetnost, svezak 3: Barok i prosvjetiteljstvo (XVII–XVIII. stoljeće)*, uredio Ivan Golub, 599–616. Zagreb: Školska knjiga, 2003.
- Marković, Vladimir, *Barokni dvorci Hrvatskog zagorja, Povijest hrvatske arhitekture*, knjiga 1. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna biblioteka, 1995.
- Marković, Vladimir, „O baroknim dvorcima u Hrvatskoj (dvije skice)“, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 11 (1987): 143–157.
- Marković, Vladimir, *Zidno slikarstvo 17. i 18. st. u Dalmaciji*. Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti SR Hrvatske, 1985.
- Marolt, Marijan, „Iz monografije o Bergantu“, *Zbornik za umjetnostno zgodovino* 20 (1944): 71–97.
- Maruševski, Olga, „Hrvatsko društvo 17. i 18. stoljeća“. U: *Od svagdana do blagdana. Barok u Hrvatskoj, kultura življenja u 17. i 18. stoljeću u Hrvatskoj*, uredio Vladimir Maleković, 32–90. Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 1993.
- Matasović, Josip, *Die Briefe des Grafen Sermage*. Zagreb: Narodna starina, 1923.

Matasović, Josip, *Iz galantnog stoljeća: kulturnohistorijski fragmenti, knjiga prva*. Zagreb: Tisak i naklada St. Kugli, Knjižara Kraljevskog Sveučilišta i Jugoslavenske akademije, 1921.

Matasović, Josip, „Prilog genealogiji Patačića“, *Narodna starina* 9 (1930), 24: 409–448.

Mensger, Ariane, *Bestehend gestochen, Das Unternehmen Hendrick Goltzius*. Kunstmuseum Basel – Hirmer Verlag GmbH, 2016.

Měříčka, Václav, *Orden und Ehrenzeichen der Österreichisch-Ungarischen Monarchie*. Wien–München, 1974.

Michels, Norbert, ur., *Hendrick Goltzius (1558.-1617.), Mythos, Macht und Menschlichkeit*. Michael Imhof Verlag, 2017.

„Millitz (Militz)“. U: *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zu Gegenwart*, sv. 23–24, uredili Ulrich Thieme i Felix Becker, 569–570. Leipzig: E.A. Seeman, 1999.

Mirković, Marija, „Barokna sakralna ikonografija na području zagrebačke biskupije“, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 18 (1994): 129–151.

Mirković, Marija, „Barokni program Rangerove stropne slike u franjevačkom samostanu u Varaždinu“, *Godišnjak gradskog muzeja* 5 (1975), br. 5: 97–108.

Mirković, Marija, „Iluzionističko zidno slikarstvo“. U: *Sveti trag. Devetsto godina umjetnosti Zagrebačke nadbiskupije 1094 – 1994., katalog izložbe*, uredili Tugomir Lukšić i Ivanka Reberski, 271–300. Zagreb: Muzejsko-galerijski centar – Institut za povijest umjetnosti – Zagrebačka nadbiskupija, 1994.

Mirković, Marija, „Ivan Krstitelj Ranger i pavlinsko slikarstvo“. U: *Kultura pavlina u Hrvatskoj: 1244. – 1786.: slikarstvo, kiparstvo, arhitektura, umjetnički obrt, književnost, glazba, prosvjeta, ljekarstvo, gospodarstvo*, uredila Đurđica Cvitanović et al., 126–160. Zagreb: Globus, Muzej za umjetnost i obrt, 1989.

Mirković, Marija, „Neki novi podaci o ptujskim baroknim slikarima i o njihovom djelovanju u Hrvatskoj“, *Ptujski zbornik* 4 (1975): 305–315.

Mirković, Marija, „Ranger (Rangger), Ivan Krstitelj“. U: *Likovna enciklopedija Jugoslavije, II*, 691–692. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1987.

Mirković, Marija, „Starije zidno slikarstvo“. U: *Umjetnička topografija Hrvatske. Ludbreg, Ludbreška Podravina*, uredile Katarina Horvat-Levaj i Ivanka Reberski, 159–173. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 1997.

Mirković, Marija, „Zidno slikarstvo u kontinentalnoj Hrvatskoj“. U: *Hrvatska i Europa – kultura, znanost i umjetnost, svezak 3: Barok i prosvjetiteljstvo (XVII–XVIII. stoljeće)*, uredio Ivan Golub, 663–674, Zagreb: Školska knjiga, 2003.

Murovec, Barbara, „Grafični listi po Simonu Vouetu in Charlesu Le Brunu kot predloge za baročne stropne poslikave na Kranjskem in Štajerskem“, *AHAS* 1 (1996): 7–33.

Murovec, Barbara, „Evropski likovni viri za baročno stropno slikarstvo v Sloveniji“. Doktorska disertacija, Ljubljana 2000.

Murovec, Barbara, „Likovni viri za baročno stropno slikarstvo v Sloveniji“, *Zbornik za umetnostno zgodovino* 39 (2003): 92–145.

Najcer Sabljak, Jasminka, ur., *Bakrorezi i bakropisi iz plemićkih zbirki Slavonije i Srijema*. Osijek: Muzej likovnih umjetnosti, 2016.

Najcer Sabljak, Jasminka, *Likovna baština kneževa Odescalchi: od Lombardija i Rima do Iloka*. Osijek: Muzej likovnih umjetnosti, Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, Muzej grada Iloka, 2015.

Najcer Sabljak, Jasminka; Lučevnjak, Silvija, ur., *Likovna baština obitelji Pejačević*. Osijek: Galerija likovnih umjetnosti, 2013.

Nestić, Jasmina, „Iluzionirani oltari XVIII. stoljeća na području sjeverozapadne Hrvatske“. Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2014.

Nestić, Jasmina, „The Influence of Andrea Pozzo's models from his treatise *Perspectivae pictorum atque architectorum* on Croatian 18th-century illusionist altarpieces“, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 39 (2015): 85–98.

Nestić, Jasmina, „Zidni oslik svetišta župne crkve sv. Antuna pustinjaka u Slavetiću: prilog poznavanju opusa slikara Antuna Archera“, *Portal* 5 (2014): 123–136.

Nežić, Dragutin, *Povijest župa i crkvi jastrebarskoga dekanata. Uspomena na euharistijski kongres u Jastrebarskom 12. i 13. VIII. 1939*. Zagreb: Tisak „Tipografija“ d.d., 1939.

Nikolić, Nikola, *Kronika župe Bistra i agrarno-ekonomska struktura Bistranske Poljanice*. Zagreb: JAZU, 1962.

Novak, Silvije; Mirković, Marija, *Dvorac Miljana: istraživanja i konzervatorski radovi. Arhitektonska dokumentacija Blanda Matica*, prilog uz Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske, br. 16 (1990). Zagreb: Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske, 1992.

Obad Šćitaroci, Mladen, *Dvorci i perivoji Hrvatskog zagorja*. Zagreb: Školska knjiga, 1991.

Obad Šćitaroci, Mladen, *Dvorci i perivoji Hrvatskoga zagorja*. Zagreb: Školska knjiga, 2005. Obad Šćitaroci, Mladen, *Hrvatska parkovna baština – zaštita i obnova*. Zagreb: Školska knjiga, 1992.

Obad Šćitaroci, Mladen; Bojanić Obad Šćitaroci, Bojana, „Barokna perivojna arhitektura u Hrvatskoj“. U: *Sic ars deprenditur arte. Zbornik u čast Vladimira Markovića*, uredili Sanja Cvetnić, Milan Pelc i Daniel Premerl, 385–406. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, Odsjek za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2009.

Opitz, Christian Nikolaus, „Genealogical Representations of Monastic Communities in Late Medieval Art“. U: *Meanings of Community across Medieval Eurasia*, uredili Eirik Hovden, Christina Lutter, Walter Pohl, 183–203. Leiden–Boston: Brill, 2016.

Oršić Slavetički, Adam, *Rod Oršića*. Zagreb: Izd. Bibliografskog zavoda, 1943.

Oršić-Slavetički, Juraj, *Prva knjiga*. Zagreb: Komis. naklada knjižare L. Hartmana (Kugli i Deutsch), Tiskara Mile Maravića, 1902.

„Oršići (Slavetički)“. U: *Hrvatska enciklopedija*, svezak 8: O–Pre, 144–145. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2006.

Ott, Ivan, ur., *Karlovački leksikon*, Zagreb: Školska knjiga, naklada leksikon, 2008, 436.

Ožanić, Martina, „Atektonsko građeni oltari XVIII. stoljeća na području sjeverozapadne Hrvatske“, sv. II. Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2016.

Ožanić, Martina, „Obnova, ikonografija i tipologija glavnog oltara crkve sv. Antuna Pustinjaka u Slavetiu“, *Portal 5* (2014): 137–148.

Patafta, Daniel, „Obrazovanje u Hrvatskoj u vrijeme katoličke obnove“, *Spectrum* (2009), 1–4 / (2010.), br. 1–2: 37–45.

Pečar, Andreas, „Die Imagination von Autonomie, Größe und Dauer-Adelsrepräsentation im 18. Jahrhundert im Schloss– und Gartenbau“. U: *What Makes the Nobility Noble? Comparative Perspectives from the Sixteenth to the Twentieth Century*, ur. Jörn Leonhard i Christian Wieland, 255–278. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht GmbH & Co KG, 2011.

- Pelc, Milan, *Povijest umjetnosti u Hrvatskoj*. Zagreb: Naklada Ljevak, 2012.
- Peić Čaldarović, Dubravka, *Grbovi, grbovnice, rodoslovlja iz fundusa Hrvatskog povijesnog muzeja*. Zagreb-Kutina: Hrvatski povijesni muzej Zagreb – Muzej Moslavine, 1997.
- Peić Čaldarović, Dubravka, „Grbovi hrvatskoga plemstva – činjenice kulturnog naslijeđa i identiteta“, *Povijesni prilozi* 31 (2006): 87–100.
- Pejacsevich, Marco; Pejacsevich, Markus; Kavran, Marijan. *Obitelj Pejačević. Povijest – kultura – umjetnost*, Zagreb: vlastita naklada, 2014.
- Peleh, Slavko, „Ritterov biografsko-heraldički rad i 'Vitezović'“, *Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu* 6 (1975), br. 1, 384–388.
- Petrić, Hrvoje; Dobrovšak, Ljiljana, „Prilozi za povijest župe u Bistri“. U: *Bistra monografija*, ur. Ljiljana Dobrovšak, 145–160. Bistra: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2014.
- Philipot, Thomas, *A Brief Historical discourse of the Original and Growth of Heraldry, Demonstrating upon what rational Foundations, that Noble and Heroick Science is established*, London, 1672.
- Pleskalt, Željko, „Bjelovarske pukovnije na europskim ratištima 1756. – 1918. godine“, *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru* 1 (2007): 111–124.
- Premerl, Daniel, *Bolonjske slike hrvatske povijesti. Politička ikonografija zidnih slika u Ilirsko-ugarskom kolegiju u Bolonji*. Zagreb: Leykam international d.o.o., 2014.
- Premerl, Daniel, „Župna crkva sv. Jurja mučenika“. U: *Umjetnička topografija Hrvatske. Krapinsko-zagorska županija. Sakralna arhitektura s inventarom, feudalna arhitektura, spomena obilježja*, uredila Ivanka Reberski, 178–179. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti – Školska knjiga, 2008.
- Premerl, Nada, *Muzej grada Zagreba: vodič*, Zagreb: Muzej grada Zagreba, 2002.
- Puhmajer, Petar; Majer, Krasanka, „Dvorac Oršić u Gornjoj Bistri“. U: *Bistra: monografija*, uredila Ljiljana Dobrovšak, 335–350. Bistra–Zagreb: Općina – Grafički zavod Hrvatske, 2014.
- Puhmajer, Petar; Vujica, Kristina, „Kuća Grlečić-Jelačić na Trgu sv. Marka 9 u Zagrebu“, *Peristil* 59 (2016), br. 1: 57–69.
- Rački, Franjo, „Nacrt hrvatske historiografije od 1835. – 1885.“, *Rad JAZU*, 1886. br. 80, 4.
- Šimac, Josip et al. ur., *Ratkaji Velikotaborski u hrvatskoj povijesti i kulturi 1502–1793, u povodu 200-te obljetnice izumrća*. Desinić: Društvo „Veliki Tabor“, 1993.

Regan, Krešimir, „Plemićki grad Samci u Gornjoj Stubici“, *Hrvatsko zagorje* 10 (2004), br. 1–2: 29–38.

Regan, Krešimir, „Stubičke utvrde i njihovi gospodari“. U: *Osamsto godina pisanoga spomena Stubice: (1209–2009), zbornik radova sa Znanstvenog skupa Osamsto godina Stubice održanog 28. svibnja 2009.*, uredio Alojz Jembrih, 27–49. Donja Stubica: Kajkaviana, 2011.

Reininger, Alice, „*Cher Epous...*“ *Pisma Eleonore grofice Drašković Ivanu VIII. grofu Draškoviću*. Trakošćan, 2013.

Repanić-Braun, Mirjana, „Autor zidnih slika u crkvi sv. Ivana na Novoj Vesi – Lerchinger ili Archer?“, *Acta historiae arts Slovenica* 72 (2002): 107–122.

Repanić-Braun, Mirjana, „Barokno slikarstvo u sjevernoj Hrvatskoj“. U: *Hrvatska umjetnost. Povijest i spomenici*, uredio Milan Pelc, 288–319. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti – Školska knjiga, 2010.

Repanić-Braun, Mirjana, „Dvorac Donje Oroslavje. Zidne slike“. U: *Umjetnička topografija Hrvatske. Krapinsko-zagorska županija. Sakralna arhitektura s inventarom, feudalna arhitektura, spomena obilježja*, uredila Ivanka Reberski, 489–491. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti – Školska knjiga, 2008.

Repanić-Braun, Mirjana, „Dvorac Lobor. Oprema dvorca. Zidne slike“, u: *Umjetnička topografija Hrvatske. Krapinsko-zagorska županija. Sakralna arhitektura s inventarom, feudalna arhitektura, spomena obilježja*, uredila Ivanka Reberski, 414–415. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti – Školska knjiga, 2008.

Repanić-Braun, Mirjana, „Hrašćina“, u: *Umjetnička topografija Hrvatske. Krapinsko-zagorska županija. Sakralna arhitektura s inventarom, feudalna arhitektura, spomena obilježja*, uredila Ivanka Reberski, 200–201. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti – Školska knjiga, 2008.

Repanić-Braun, Mirjana, „Josephs Traum von Franz Anton Maulbertsch im Schloss Gornja Bistra“, *Franz Anton Maulbertsch und Mitteleuropa – Festschrift zum 30-jährigen Bestehen des Museums Langenargen*, uredili Eduard Hindelang i Lubomir Slaviček, 99–100. Brno: Museum Langenargen am Bodensee, Filozoficka fakulta Masarykovy univerzity, Seminar dejin umeni, 2007.

Repanić-Braun, Mirjana, „Taborsko“, u: *Umjetnička topografija Hrvatske. Krapinsko-zagorska županija. Sakralna arhitektura s inventarom, feudalna arhitektura, spomena obilježja*,

uredila Ivanka Reberski, 242–243. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti – Školska knjiga, 2008.

Repanić-Braun, Mirjana, „Pitanje stila u zidnom slikarstvu nakon 1750. na odabranim primjerima“. U: *Klasicizam u Hrvatskoj, zbornik radova znanstvenog skupa*, uredila Irena Kraševac, 265–281, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2016.

Repanić-Braun, Mirjana, „Prilog istraživanju baroknog slikarstva u Hrvatskoj – zidne slike u Višnjici i Koprivničkom Ivancu“, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 36 (2012): 141–152.

Repanić-Braun, Mirjana, „Prilog istraživanju zidnih slika u dvorcu Brezovica“, *Peristil: zbornik radova za povijest umjetnosti* 54 (2011), br 1: 161–166.

Repanić-Braun, Mirjana, „Zidne slike u dvorskoj kapeli sv. Franje Ksaverskog“. U: *Krapinsko-zagorska županija: sakralna arhitektura s inventarom, feudalna arhitektura, spomen obilježja*, uredila Ivanka Reberski, 188–190. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti – Školska knjiga, 2008.

Repanić-Braun, Mirjana, „Zidne slike u župnoj crkvi sv. Kuzme i Damjana u Kuzmincu – Prilog određivanju njihova autorstva“, u: *VIS IMAGINIS – Baročno slikarstvo in grafika, zbornik radova u čast A. Cevc*, uredila Barbara Murovec, 291–315. Ljubljana: ZRC SAZU, 2006.

„Ridinger, Joh. Elias“. U: *Allgemeines Lexikon der bildenden Kunstler von der Antike bis zu Gegenwart*, sv. 27–28, uredili Ulrich Thieme i Felix Becker, 308–310. Leipzig: E.A. Seeman, 1999.

Rozman, Ksenija, „Fortunat Bergant: dela v Liki in šolanje v Rimu“, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, (1977), br. 13: 73–95.

Rózsa, György, *Magyar történetábrázolás a 17. században* [Mađarska povijest 17. stoljeća]. Budimpešta: Akadémiai Kiadó, 1973.

„Saenredam (Sanredam, Zaenredam), Jan Pietersz“. U: *Allgemeines Lexikon der bildenden Kunstler von der Antike bis zu Gegenwart*, sv. 29–30, uredili Ulrich Thieme i Felix Becker, 305–306. Leipzig: E.A. Seeman, 1999.

„Schmittner (Schmitner), Leopold“. U: *Allgemeines Lexikon der bildenden Kunstler von der Antike bis zu Gegenwart*, sv. 29–30, uredili Ulrich Thieme i Felix Becker, 174. Leipzig: E.A. Seeman, 1999.

Schneider, Marijana, *Portreti 16–18. stoljeća, Katalog muzejskih zbirki XX.*, Zagreb: Povijesni muzej Hrvatske, 1982.

Sekulić, Ante, „Pisci povijesti pavlinskog reda“. U: *Kultura pavlina, 1244–1786. Slikarstvo, kiparstvo, arhitektura, umjetnički obrt, književnost, glazba, prosvjeta, ljekarstvo, gospodarstvo*, uredili Đurđica Cvitanović, Vladimir Maleković, Jadranka Petričević, 297–311. Zagreb: Globus: Muzej za umjetnost i obrt, 1989.

Sekulić, Ante, „Sustav visokoškolskog odgoja hrvatskih pavlina“, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 23 (1997), br. 1–2 (45–46): 219–242.

Sekulić-Gvozdanović, Sena, „Stari grad Slavetić“, *Kaj* 8 (1975), br. 7: 76–79.

Shek Brnadić, Teodora, *Svijet Baltazara Adama Krčelića. Obrazovanje na razmeđu tridentskog katolicizma i katoličkog prosvjetiteljstva*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2009.

Sironić, Domagoj, „Poljanica Bistranska“. U: *Enciklopedija Hrvatskoga zagorja*, 685. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2017.

Smith Anderson, Matthew, *The War of the Austrian Succession 1740–1748*. Routledge, 1995.

Srša, Ivan, „Zidni oslik u Oršićevoj dvorskoj kapeli sv. Franje Ksaverskog u Gornjoj Stubici“, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske* 26/27 (2000 – 2001): 93–112.

Sironić, Domagoj „Poljanica Bistranska“, *Enciklopedija Hrvatskoga zagorja*, 685. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2017.

Stahuljak, Tihomil; Klobučar, Olga, „Pećnjaci starih gradova Samobora i Susedgrada“, U: *Tkalčićev zbornik II, Zbornik radova posvećenih sedamdesetgodšnjici Vladimira Tkalčića*, uredio Ivan Bach, 205–242. Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 1958.

Stelè, France, *Slikar Fortunat Bergant: umetnik in njegov stil*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1957.

Sulejmanagić, Amer, „Novac s grbovima hrvatskih rodova Kurjakovića krbavskih (iz roda Gusića) i Lapčana – novac Jurja Ljudevita grofa od Sinzendorfa iz 1676. godine“, *Numizmatičke vijesti* 69 (2016): 68–87.

Szabo, Agneza, „Grofovi Oršić-Slavetički iz Gornje Bistre“. U: *Zaprešićki godišnjak '99 za grad Zaprešić i općine Brdovec, Bistra, Dubravica, Luka, Marija Gorica i Pušća*, uredio Stjepan Laljak, 73–84. Zaprešić: Matica Hrvatska, 2000.

Szabo, Agneza, „Grofovi Oršić Slavetički iz Gornje Bistre u Hrvatskoj povijesti i kulturi“. U: *Bistra: monografija*, uredila Ljiljana Dobrovšak, 325–334. Bistra–Zagreb: Općina – Grafički zavod Hrvatske, 2014.

Szabo, Đuro, *Kroz Hrvatsko zagorje*. Zagreb: Izdanje knjižare Vasić, 1939. (Varaždin: *Warasdiniensia*, digitalizirana zavičajna zbirka gradske knjižnice i čitaonice „Metel Ožegović“), <http://library.foi.hr/knjige/knjiga1.aspx?C=1775>

Szabolcs, Serfözö, „A győri székesegyház Szűz Mária-kegyoltára [Oltar Gospe od Milosti u katedrali u Gyoru]“, *Művészettörténeti Értesítő* 1–4 (1999): 87–111.

Szerzők, Filipiszky István; Kósa, Pál, *Elődeink öröksége, Tanulmányok Budaörs múltjából II*. [Ostavština naših predaka, Drugi grad Budaörs] Buda: Budaörs Város Önkormányzata, Filipiszky István, 2005.

Šafarik, Pavel Jozef, *Geschichte der illirischen und kroatischen Literatur*. Prag, 1865.

Sášky, Ladislav, *Kunstdenkmäler der Slowakei. Ein Bildkunstführer*. Budimpešta: Szépművészeti Múzeum Könyvtára, 1988.

Šeferisová Loudová, Michaela, „Maulbertsch and Stern in Kroměříž – On the history of two drawings“, *Acta historiae Artium* 50 (2009), br. 1: 95–105.

Šenoa, August, *Diogenes*. Zagreb: Minerva nakladna knjižara d.d., 1932.

Šerbelj, Ferdinand, *Izzvenevanje nekega obdobja. Oris poznobaročnega slikarstva na Kranjskem*. Ljubljana: Narodna galerija, 2011.

Šercer, Marija, „Predlošci galerije ugarsko-hrvatskih kraljeva“. U: *Kolomanov put*, uredili Jelena Borošak-Marijanović et al., 219–221. Zagreb: Hrvatski povijesni muzej, 2002.

Shek Brnardić, Teodora, *Svijet Baltazara Adama Krčelića – obrazovanje na razmeđu tridentskog katolicizma i katoličkog prosvjetiteljstva*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2009.

Šidak, Jaroslav, „Hrvatska kronika Baltazara Adama Krčelića 1749. – 1762.“, *KAJ* 4 (1971), br. 5: 31–75.

Šišić, Ferdo, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*. Zagreb: izdano troškom naklade školskih knjiga – tisak zaklade tiskare „Narodnih novina“, 1925.

J. Šk, „Oršići“, *Enciklopedija Jugoslavije*, svezak 6 Maklj–Put, 391. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1965.

Škiljan, Ivana, „Arheološki nadzor na lokalitetu Samci u dvorcu Oršić u Gornjoj Stubici“, *Hrvatsko zagorje (Donja Stubica)* 20 (2014), br. 1–2: 134–145.

Štefanec, Nataša, *Država ili ne: ustroj Vojne krajine 1578. godine i hrvatsko-slavonski staleži u regionalnoj obrani*. Zagreb: Srednja Europa, 2011.

Štefanec, Nataša, „Plemstvo“. U: *U potrazi za mirom i blagostanjem*, uredila Lovorka Čoralić, 91–110. Zagreb: Matica hrvatska, 2013.

Štefanec, Nataša, „Velikaš hrvatskoga sjevera Petar Troillo Sermage“. U: *Ljudi 18. stoljeća na hrvatskom prostoru. Od plemića i crkvenih dostojanstvenika do težaka i ribara*, uredili Lovorka Čoralić et al., 37–49. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2016.

Štefanec, Nataša, „Visoki vojni časnik iz redova hrvatskoga plemstva: grof Ivan Krsto Oršić (1718. – 1782.)“. U: *Ljudi 18. stoljeća na hrvatskom prostoru. Od plemića i crkvenih dostojanstvenika do težaka i ribara*, uredili Lovorka Čoralić et al., 156–165. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2016.

Štuhec, Marko, *Rdeča postelja, ščurki in solze vdove Prešeren: [plemiški zapuščinski inventarji 17. stoletja kod zgodovinski vir]*. Ljubljana: ŠKUC: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1995.

Švab, Mladen, „Drašković“. U: *Hrvatski biografski leksikon*, svezak 3, uredio Trpimir Macan, 576–598. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1993.

Tomašković, Antun; Karlović, Maks, „Oršić, Josipa – *Betegujuće sivine vrachitel.* Zagreb, 1772.“, *Veterinarska stanica* 29 (1998), br. 5: 291–297.

“Tusch (Dusch) Johann”, U: *Allgemeines Lexikon der bildenden Kunstler von der Antike bis zu Gegenwart*, sv. 33–34, uredili Ulrich Thieme i Felix Becker, 503. Leipzig: E.A. Seeman, 1999.

Vocelka, Karl, *Die Familien Habsburg und Habsbug- Lothringen: Politik, Kultur, Mentlität*, Wien: Böhlau, 2010.

Vocelka, Karl, *99 fragen zu den Habsburgen*, Wien: Ueberreuter, 2014.

Vrhovac, Maksimilijan, *Dnevnik / Diarium (1810. – 1815.)*, sv. 2, priredili Josip Kolanović i Metod Hrg. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2017.

Vrišer, Sergej, „Življenjepisni podatki o baročnih slikarjih in kiparjih Celja, Ptuja in Slov. Konjic“, *Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino* 6 (1958), br. 3: 134.

Vučetić, Ratko, „Župna crkva sv. Jurja mučenika”. U: *Umjetnička topografija Hrvatske. Krapinsko-zagorska županija. Sakralna arhitektura s inventarom, feudalna arhitektura, spomena obilježja*, uredila Ivanka Reberski, 178. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti – Školska knjiga, 2008.

Vučevac Bajt, Vesna, „Razvoj veterinarskog školstva u svijetu s posebnim osvrtom na prilike u Hrvatskoj“, *Acta medico-historica Adriatica: AMHA* 4 (2006), br. 1: 121–128.

Vukušić, Luka, „Ubojstvo barunice Katarine Keglević počinjeno 1659. godine“, *Arhivski vjesnik* 51 (2008): 303–311.

Werness, B. Hope, *Continuum Encyclopedia of Animal Symbolism in World Art*. New York: The Continuum, 2006.

Wissert, Adolf, „Bilješke o nekim varaždinskim kućama”. U: Spomenica varaždinskog muzeja 1925–1935. Varaždin: Tisak „Narodne tiskare”, 1935., pristup ostvaren 10.11.2018., <http://library.foi.hr/knjige/knjiga1.aspx?C=X00191>

Yonan, Michael, “Interdisciplinary Material Culture Studies and the Problem of Habsburg-Lorraine Representation”. U: *Die Repräsentation der Habsburg-Lothringischen Dynastie in Musik, visuellen Medien und Architektur 1618-1918*, uredio Werner Telesko, 21–38. Wien–Köln–Weimar: Böhlau Verlag, 2017.

Zmajčić, Bartol, *Heraldika, sfragistika, genealogija, veksikologija, rječnik heraldičkog nazivlja*. Zagreb: Golden marketing, 1996.

Zovko, Davor, *Obiteljski grb. Pravo na grb, nošenje grba, usvajanje grba*. Zagreb: Laurana, 2009, 47–48.

Žvorc, Maja, „Crtež katafalka cara Franje II. podignutoga u zagrebačkoj katedrali“. U: *Zbornik radova znanstvenog skupa. Klasicizam u Hrvatskoj*, uredila Irena Kraševac, 333–348. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2016.

Žvorc, Maja, „Herculean Allegory at the Čakovec Old Castle: Commissioner and Context“, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 36 (2017), br. 41: 83–96.

Žmegač, Andrej, „Samci. Dvorac Gornja Stubica“, „Dvorac Popovec“. U: *Umjetnička topografija Hrvatske. Krapinsko-zagorska županija. Sakralna arhitektura s inventarom, feudalna arhitektura, spomena obilježja*, uredila Ivanka Reberski, 188, 366–368. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti – Školska knjiga, 2008.

7.5. Novinski članci

Ambruš Kiš, Miroslav, „Tajna ovalne sobe Oršičevih“, *Večernji list*, 22.5.2005., 34–35.

Koretić, Dora, „Moj život u dvorcu. Služila sam finoj frajlici“, *Jutarnji list*, 20.6.2009., 78–79.

Puhmajer, Petar, „Anatomija jednog propadanja“, *Vijenac*, 5.9.2002.

7.6. Mrežna izdanja

„Amphitrite“ (Netherlands & New Zealand, Theoi Project – Greek Mythology, 2000. – 2017.),
<http://www.theoi.com/Pontios/Amphitrite.html>

„Armorial Gold Heraldry Symbolism Library (2001–2018)“, pristup ostvaren 9.10.2018.,
<http://www.heraldryclipart.com/symbolism/s.html>

„Banska generalkomanda“ (Zagreb: Hrvatski državni arhiv), pristup ostvaren 2.2.2019.,
http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=3_8158

„Banski stol“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod
„Miroslav Krleža“, pristup ostvaren 4.4.2019.;
<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=5753>

„Banski stol Kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije“ (Zagreb: Hrvatski državni arhiv),
pristup ostvaren 4.4.2019., http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=3_9552

Belaj, Janko; Mirković, Marija, *Na kraju puta: Purga Lepoglavska, kapela sv. Jurja, oslikana god. 1750.*, <http://www.ik-ranger.net/index.php>;

Cevc, Anica, „Bergant, Fortunat (1721–1769)“, *Slovenska biografija* (Slovenska akademija
znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013.), pristup ostvaren
23.1.2018., <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi836962/>

Cevc, Anica, „Reinwaldt, Janez Mihael“, *Slovenska biografija* (Slovenska akademija znanosti
in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU), pristup ostvaren
24.11.2020., <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi497658>

„Corpus iuris Hungarici“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje* (Zagreb: Leksikografski
zavod „Miroslav Krleža“), pristup ostvaren 19.10.2018.,
<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=12522>

„Crispijn de Passe, 'The Seasons'“ (V&A's collections, 2019), <http://collections.vam.ac.uk/item/O624638/the-seasons-engraving-passe-crispijn-de/>

Dajnko, Manuela „Sv. Dizma v štajerski likovni umetnosti“, (diplomski rad, Sveučilište u Mariboru, 2013), pristup ostvaren 9.12.2020., <https://dk.um.si/Dokument.php?id=57452>

„Delišimunović“, *Hrvatski biografski leksikon, mrežno izdanje*. (Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža), pristup ostvaren 11.12.2019., <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=4503>

Dorigny, Michael (prema Simonu Vouetu), *Trijulf Galateje* (1644.) (The British Museum), <https://www.bmimages.com/preview.asp?image=01613325809&itemw=4&itemf=0001&itemstep=1&itemx=2>

„Drašković, Josip Kazimir“. *Hrvatski biografski leksikon, mrežno izdanje* (Zagreb: Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“), pristup ostvaren 16.1.2019., <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=5366>

„Fictitious Habsburg Genealogies“, pristup ostvaren 27.9.2018., <https://www.geni.com/projects/Fictitious-Habsburg-Genealogies/30758>

Filipszky, István, *A budaörsi kastély (előadás)* [Budaörs (Jerša) kaštel (predavanje)], pristup ostvaren, 15.7.2018., <http://www.budaorskonyvtar.hu/elektronikus/letoltes/cikkek/cikk210.pdf>

Filipszky, István, *ELFELEDETT ÉVSZÁZADO. Budaörs története a kezdetektől 1719-ig.* [Zaboravljeno stoljeće. Povijest Budaörsa od osnutka do 1719.]. Budaörs: 2000., pristup ostvaren 15.7.2018., <http://www.budaorskonyvtar.hu/elektronikus/letoltes/konyvek/kv004.pdf>

Flego, Višnja, „Lerchinger, Anton Jožef“, *Hrvatski biografski leksikon, mrežno izdanje* (Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1993), <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=11723>

Flego, Višnja, „Leonhart, Matija“, u: *Hrvatski biografski leksikon, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013., pristup ostvaren 3.2.2019., <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=11710>

„Genealogija obitelji Zichy de Zich et Vásonkeö“, pristup ostvaren 25.3.2019., <http://genealogy.euweb.cz/hung/zichy2.html>

Grb obitelji Zichy, pristup ostvaren 28.2.2019.: <http://www.zichyfamily.com/tartalom/oldalak/kepek/cimerek/cimerek.jpg>, <http://www.zichyfamily.com/tartalom/oldalak/kepek/cimerek/cimerek2b.jpg>

„Gödöllői Királyi Kastély – A kastélypark“, pristup ostvaren 12.6.2019.,
http://www.kiralyikastely.hu/oldal.52.a_kastelypark

Hendrick Goltzius, Hoop en Vertrouwen (Fidutia / Spes)“, iz serije Allied Virtues, bez datacije (Amsterdam: Rijksmuseum), pristup ostvaren 26.11.2018.,
<https://www.rijksmuseum.nl/en/collection/RP-P-OB-10.095>

„Heraldic 'meanings““, pristup ostvaren 13.1.2018.,
<http://www.americancollegeofheraldry.org/achsymbols.html>

„Johann Tusch“, pristup ostvaren 19.10.2018.,
https://de.wikisource.org/wiki/BLK%C3%96:Tusch,_Johann

„Kapela sv. Dizme, Nova Ves“, pristup ostvaren 10.10.2020.,
<https://archive.org/details/KapelaSv.DizmeNovaVesZagreb/kapela%20sv.%20dizme%2C%20nova%20ves%2011%20oltarna%20slika.JPG>

„Katančić, Matija Petar“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristup ostvaren 4.4.2019.,
<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=30831>

„Knight of the Golden Spur (Hungary)“, *Wikipedia*, pristup ostvaren 21.3.2019.,
[https://en.wikipedia.org/wiki/Knight_of_the_Golden_Spur_\(Hungary\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Knight_of_the_Golden_Spur_(Hungary))

„Lapčani.“ *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, pristup ostvaren 11.11.2019., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=35418>

„Majewki, Marcin, 'Self-presentation““, pristup ostvaren 28.1.2019.,
http://www.iaepan.edu.pl/a/images/aktual/habilitacje/majewski/autoreferat_en.pdf

Majnarić, Ivan; Katusić, Maja, „Keglević“ *Hrvatski biografski leksikon, mrežno izdanje* (Zagreb: Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“), pristup ostvaren 16.1.2019.,
<http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=198>

Martinović, Ivica, „Žanrovi hrvatske filozofske baštine od 15. do 18. stoljeća“ (Split: Filozofski fakultet sveučilišta u Splitu, 2011.); udžbenički tekst on-line, 136–137, 254; pristup ostvaren 11.11.2018.,
<http://inet1.ffst.hr/images/50013808/zanrovi%20hrv.%20filozofske%20bastine.pdf>

„Muzej seljačkih buna“, pristup ostvaren 6.11.2018. <http://www.msb.mhz.hr/>

Mónika Lipp, „SCHERVITZ Mátyás“, *Magyar művészeti kislexikon*, pristup ostvaren 10.10.2018., <https://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tkt/magyar-muveszeti/go17.html>

Murovec, Barbara, „Bergant, Fortunat (1721–1769)“ *Slovenska biografija* (Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013.), pristup ostvaren 23.1.2018., <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi836962/>

Nemethy, Lajos, „Adatok a festés történetékes Budapesten, II. közlemény [Podaci o budimpeštanskim slikarima]“, *Archeologiai Ertösito*, Budapest (1883.): 99–109; pristup ostvaren 10.10.2018., http://real-j.mtak.hu/310/1/ARCHERT_1883_uf_003.pdf

„Oršići“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. (Zagreb: Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“), pristup ostvaren 19.11.2019., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=45600>.

„Obitelj Petričević“. Zagreb: Hrvatski državni arhiv, pristup ostvaren 16.1.2019. http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=3_11591

„Patačić, Adam“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje* (Zagreb: Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“), pristup ostvaren 6.5.2019., <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=46960>

„Povijest župe sv. Jurja na Trsatu“, pristup ostvaren 10.10.2020., <https://www.trsat-svetiste.com.hr/povijest-zupe-sv-jurja-na-trsatu/>

„Predmetna jedinica: MUO–000234: Dijana s psom: kip“ (Zagreb: Muzej za umjetnos i obrt, AthenaPlus), <http://athena.muo.hr/?object=detail&id=457>

„Putovima Frankopana – Dvorac Severin“, pristup ostvaren 11.11.2018., <http://frankopani.eu/loc/dvorac-severin/>

„Ratkaj“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje* (Zagreb: Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“), pristup ostvaren 25.3.2019., <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=51935>;

„Sabor Kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije“ (Zagreb: Hrvatski državni arhiv), pristup ostvaren 4.4.2019., http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=3_8013

„Seven Years War“, British battles.com, pristup ostvaren 11.11.2018., <https://www.britishbattles.com/frederick-the-great-wars/seven-years-war/>

„Severin na Kupi“, pristup ostvaren 11.11.2018., https://hr.wikipedia.org/wiki/Severin_na_Kupi

„Specijalna bolnica za kronične bolesti dječje dobi“, pristup ostvaren 15.2.2019., <https://www.bolnica-bistra.hr/povijest/>

Švab, Mladen, „Drašković“. *Hrvatski biografski leksikon, mrežno izdanje* (Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1993., pristup ostvaren 16.1.2019. <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=5353>

„The World of Habsburgs, – a Schloss Schönbrunn Kultur- und Betriebsges.m.b.H. project“, pristup ostvaren 8.7.2018., <http://www.habsburger.net/en/chapter/quest-blue-blood-habsburgs-fictitious-ancestors>

„The Zichy family“, pristup ostvaren 28.3.2019., <http://www.zichyfamily.com/>

„Virovitička županija“ (Zagreb: Hrvatski državni arhiv), pristup ostvaren 21.3.2019., http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=3_8007

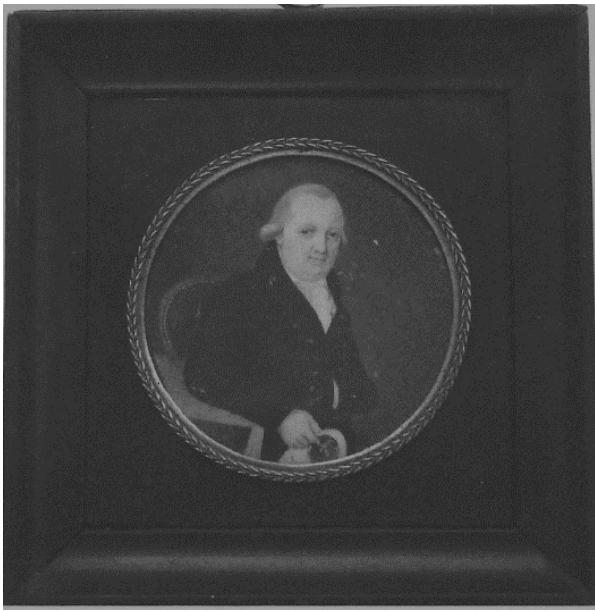
„Završeno uređenje rezidencije Varaždinske biskupije.“ *IKA*, pristup ostvaren 3.4.2018., <https://ika.hkm.hr/novosti/završeno-uređenje-rezidencije-varazdinske-biskupije/>

„Župa sv. Jurja mučenika – Gornja Stubica“, pristup ostvaren 27.11.2020., <http://zupa-svetogjurja.hr/o-zupi/povijest-zupe/>

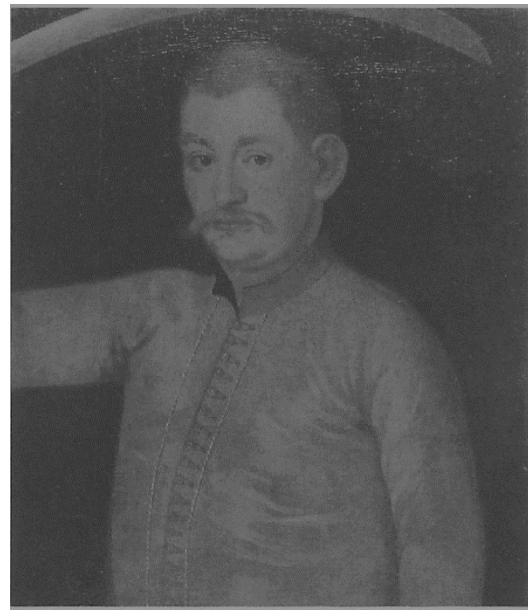
„Županija“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. (Zagreb: Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“), pristup ostvaren 11.11.2019., <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=67856>;

Walter Denny, „Islamic Carpets in European Paintings.“ *Heilbrunn Timeline of Art History* (New York: The Metropolitan Museum of Art, 2000), https://www.metmuseum.org/toah/hd/isca/hd_isca.htm

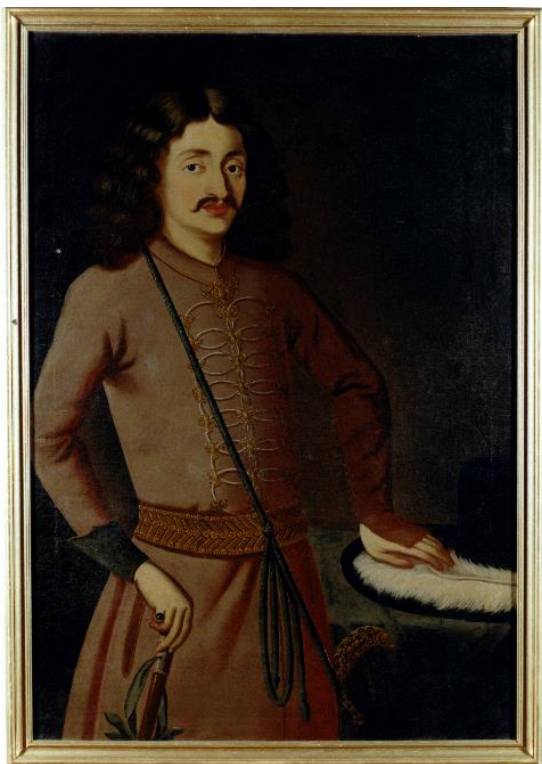
8. SLIKOVNI PRILOZI

Sl. 1. Nepoznati slikar, *Portret Adama Oršića*, 1800./1810., slikano na bjelokosti, MGZ (publicirano u: Bregovac Pisk, „Josipa Kulmer“: 117)

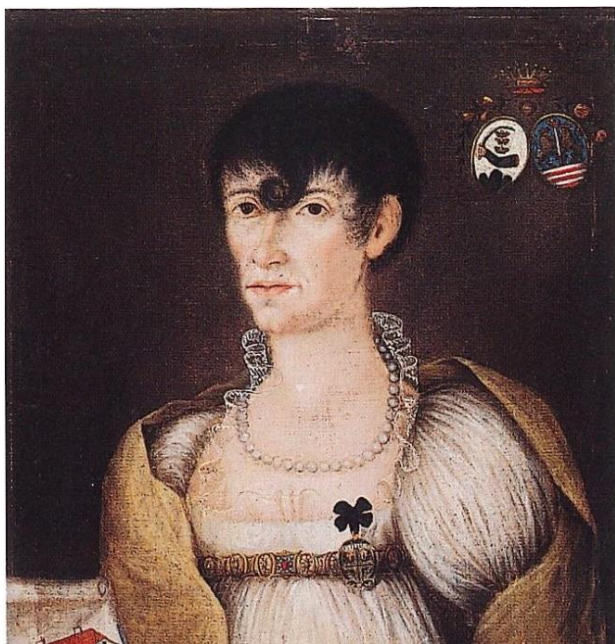
Sl. 2. Nepoznati slikar, *Portret Baltazara II. Patačića*, oko 1690. g., HPM (publicirano u: Bregovac Pisk, „Josipa Kulmer“: 117)

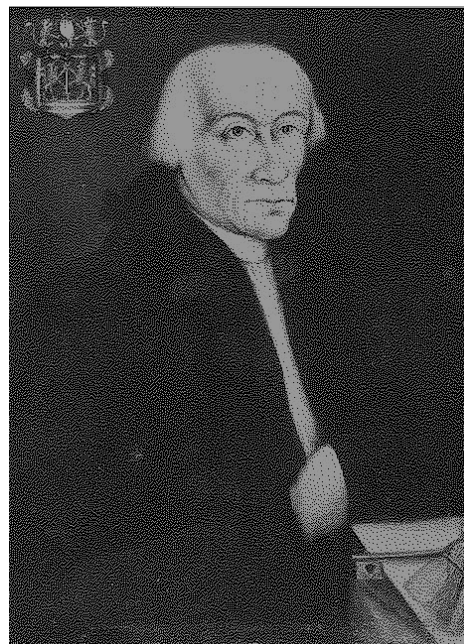
Sl. 3. Nepoznati slikar, *Portret Antuna Oršića*, 1695. – 1700., HPM (foto: HPM)

Sl. 4. Nepoznati slikar, *Portret Marije Terezije Oršić r. Wintershoffen*, 1695. – 1700., HPM (foto: HPM)

Sl. 5. Nepoznati slikar, *Portret Franciske Oršić r. Keglević*, 1809., HPM (publicirano u: Bregovac Pisk, *Život u palači*, 39)

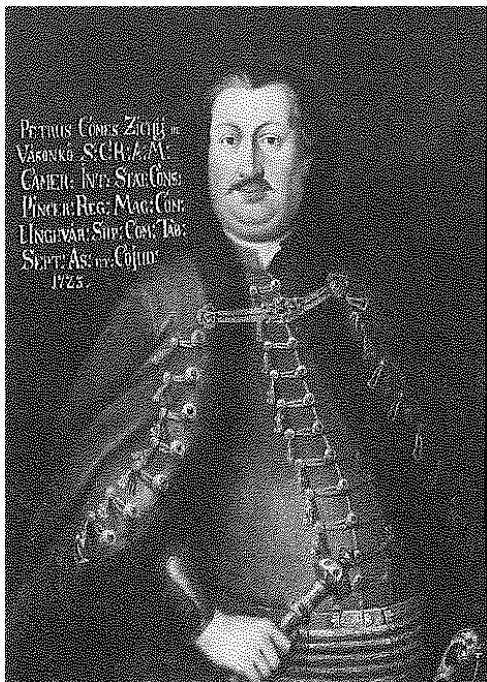
Sl. 6. Nepoznati slikar, *Portret Josipa III. Keglevića Bužinskog*, 1809., HPM (publicirano u: Bregovac Pisk, „Josipa Kulmer“: 120)

Sl. 7. Fortunat Bergant(?), *Portret Josipe Oršić r. Zichy*, 1744. – 1750., HPM (foto: HPM)

Sl. 8. Nepoznati slikar (Fortunat Bergant(?)), *Portret Krste II. Oršića*, 1744. – 1750., HPM (foto: HPM)

Sl. 9. Johann Albertshauser, *Portret Petra Zichyja*, 1747., HPM (publicirano u: Schneider, *Portreti*, katalog, sl. br. 49)

Sl. 10. Johann Albertshauser, *Portret Suzane Zichy r. Bercsény*, 1743., HPM (publicirano u: Bregovac Pisk, *Život u palači*, 33)

Sl. 11. Stephan Dorffmeister st., *Portret Adama Oršića Slavetičkog*, 1776., MGZ (foto: MGZ)

Sl. 12. Stephan Dorffmeister, st.(?), *Portret Ivana Nepomuka Oršića*, 1776., MGZ (foto: MGZ)

Sl. 13. Mihael Millitz, *Portret Krste II. Oršića Slavetičkog*, 1778., MGZ (foto: MGZ)

Sl. 14. Mihael Millitz, *Portret Josipe Oršić Slavetičke r. Zichy*, 1778., MGZ (foto: MGZ)

Sl. 15. Galerija hrvatsko-ugarskih kraljeva, *Prikaz sv. Stjepana*, HPM (publicirano u: Bregovac Pisk, „Kruna sv. Stjepana“, 199)

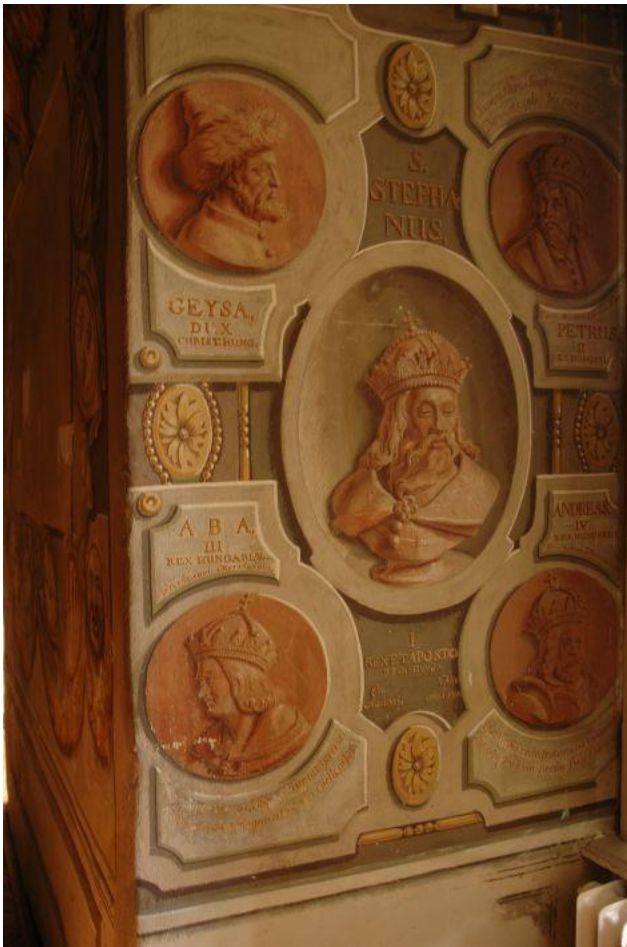
Sl. 16. Galerija hrvatsko-ugarskih kraljeva, *Prikaz Maksimilijana II. Habsburga*, HPM (publicirano u: Bregovac Pisk, „Kruna sv. Stjepana“, 214)

Sl. 17. Franz Leopold Schmitner, *Sv. Stjepan*, ilustracija iz Zbornika ugarskog prava (*Corpus Iuris Hungarici*) (izvor: Digitalizált Törvényhozási Tudástár – Corpus Juris Hungarici (ogyk.hu), pristup ostvaren 19.10.2017.)

Sl. 18. Zidni oslik dvorane dvorca obitelji Csaky u Humenné (Slovačka) (publicirano u: L. Šášky, *Kunstdenkmäler der Slowakei. Ein Bildkunstführer*. Budimpešta: Szépművészeti Múzeum Könyvtára, 556.)

Sl. 19. Zidni oslik dvorane dvorca obitelji Csaky u Humenné (Slovačka), detalj (publicirano u: Šášky, *Kunstdenkmäler der Slowakei*, 556.)

Sl. 20. Portreti mađarskih kraljeva i prinčeva u Királypavilon u sklopu palače Gödöllő (Mađarska) (izvor: http://www.kiralykastely.hu/oldal.52.a_kastelypark , pristup ostvaren 21.10.2017.)

Sl. 21. Pečat Ivana Oršiča Slavetičkog (1622.), HDA (foto: P. Batelja Majić)

Sl. 22. Grb Oršić olim Lapsanović (izvor: Bojničić, *Der Adel*, tab 98.)

Sl. 23. Ivan Kukuljević Sakcinski, crtež grba „Nob. Oršić olim Lapsanović“, HDA (foto: PBM)

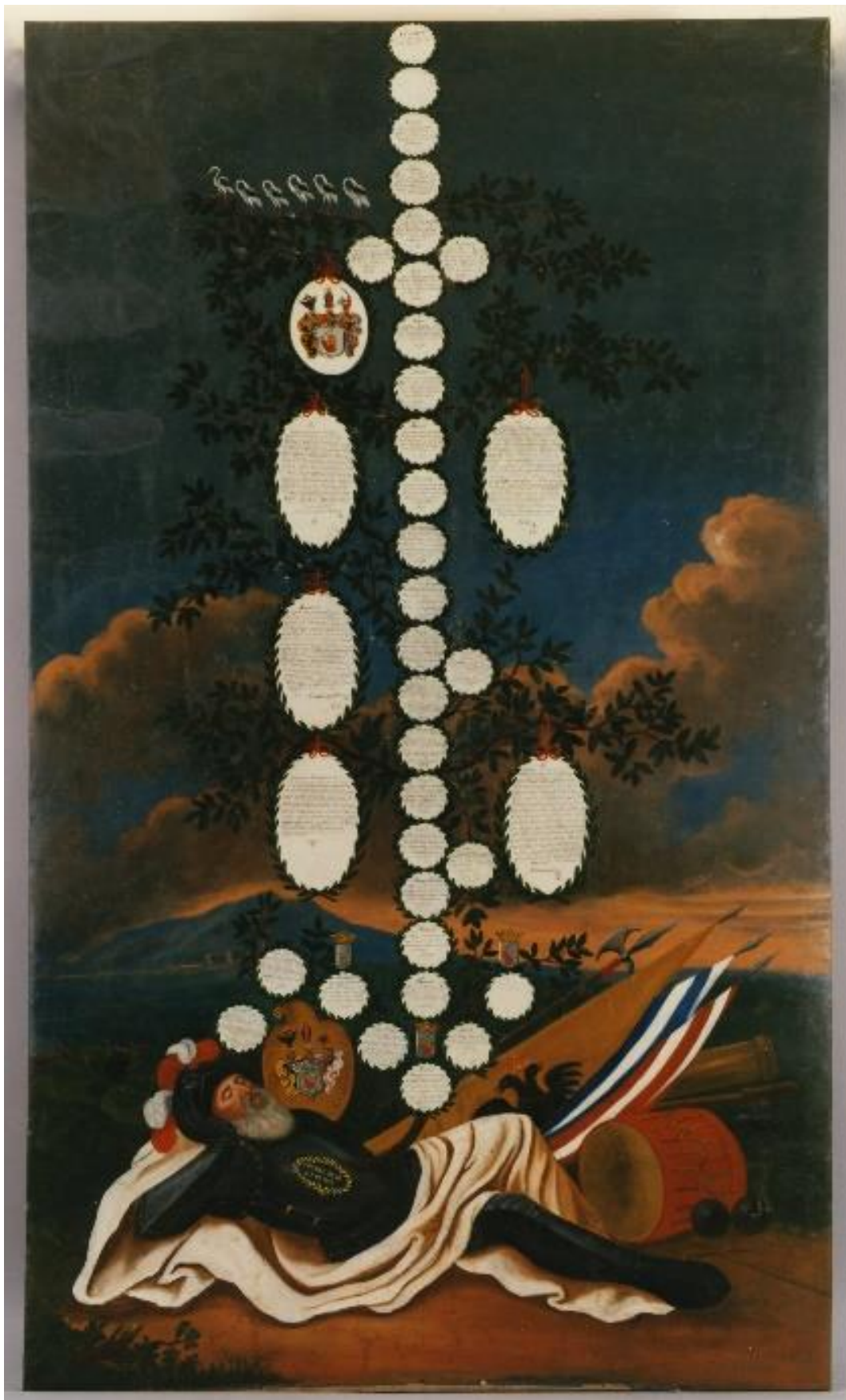
Sl. 24. Zabat Biskupskog dvora u Varaždinu s grbovima obitelji Horvat Palocz i *Oršić olim Lapsanović* (foto: A. Kaniški)

Sl. 25. Grbovi Horvat Palocz i *Oršić olim Lapsanović* (foto: A. Kaniški)

Sl. 26. Grb Lapčana u ilustriranom grbovniku opata Ulricha Röscha VII. iz Sv. Gallena (izvor: <http://www.e-codices.unifr.ch/de/csg/1084>)

Str. 29. Nepoznati slikar, *Rodoslovno stablo obitelji Oršić*, 1741. – 1744., MGZ (foto: MGZ)

Str. 30. Detalj rodoslovnog stabla: motiv vojnika i vojni kraljevski simboli (foto: MGZ)

Sl. 31. Detalj rodoslovnog stabla: grbovi (foto: MGZ)

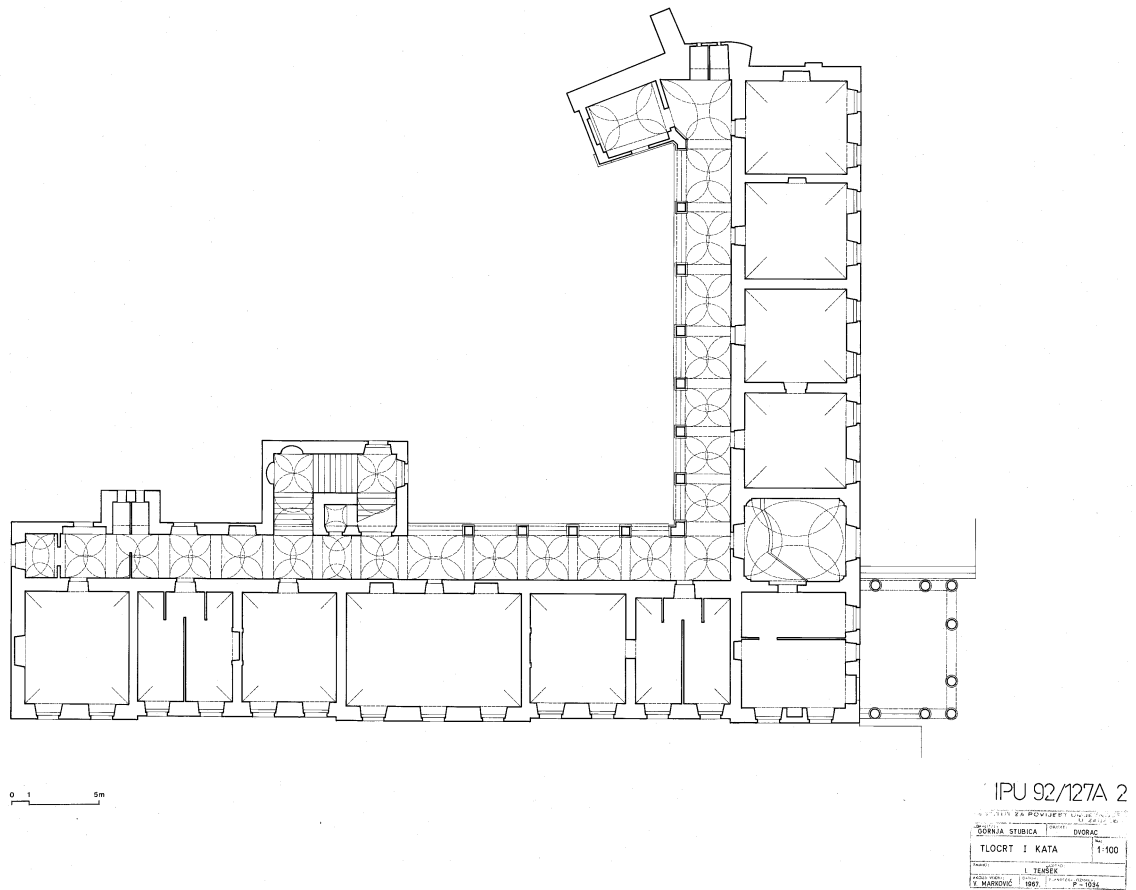
Sl. 32. Detalj rodoslovnog stabla: motiv roda (foto: MGZ)

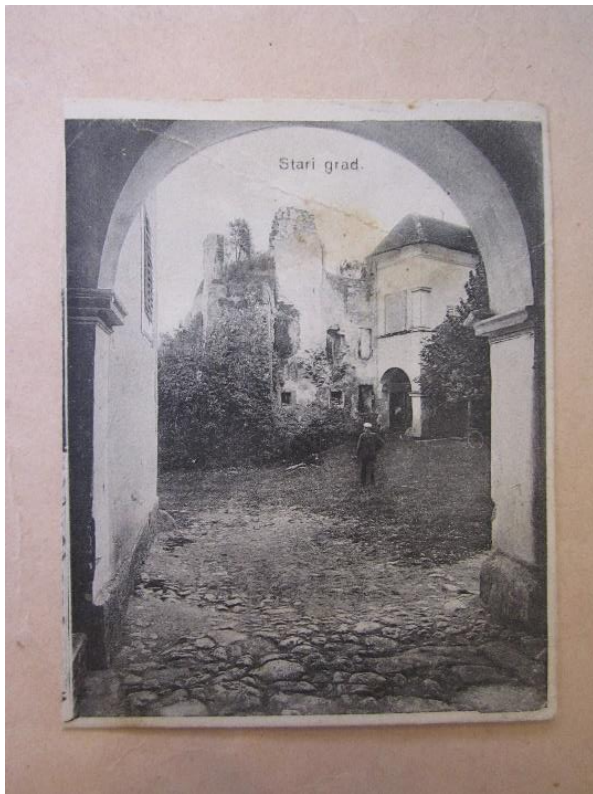
Sl. 36. Dvorac Oršić u Gornjoj Stubici, dvorišno pročelje s vidljivim ostacima nekadašnjeg kaštela (foto: PBM)

Sl. 37. Ostatci renesansne peći s alegorijskim motivom s lokaliteta Samci (foto: PBM)

Sl. 38. Dvorac Oršić u Gornjoj Stubici, tlocrt 1. kata (publicirano u: *Umjetnička topografija Hrvatske*, 188)

Sl. 39. Fotografija *Stari grad*, HDA (foto: PBM)

Sl. 40. Glavno pročelje dvorca Oršić u Gornjoj Stubici, 1940. god. (foto: Fotoarhiv JAZU, MK-UZKB/SA, inv. br. 17051; neg.)

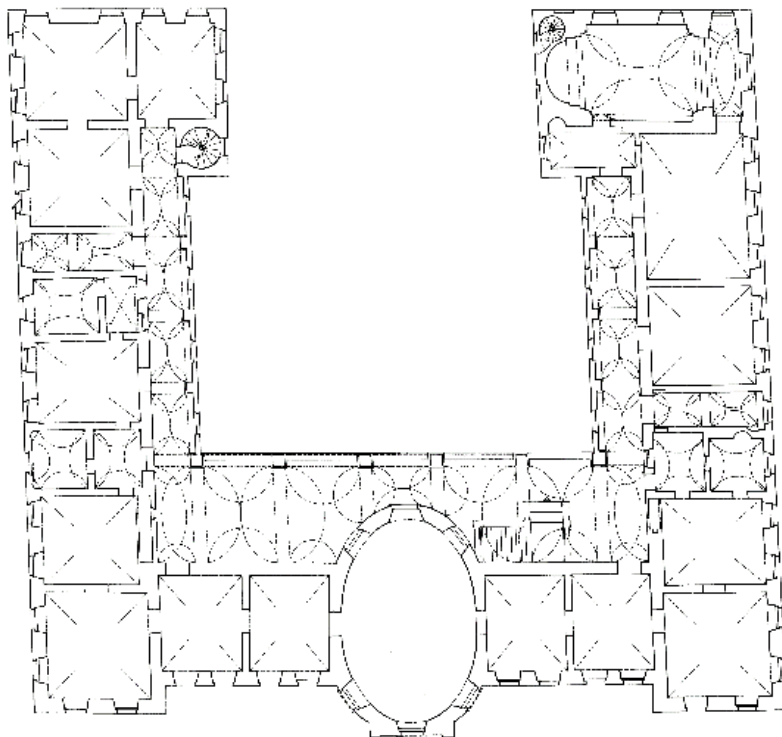
Sl. 41. Glavno pročelje dvorca Oršić u Gornjoj Stubici, 1957. god. (foto: A. Deanović, MK-UZKB/SA, inv. br. 18429; neg. II-3743.)

Sl. 42. Glavno pročelje dvorca Oršić u Gornjoj Stubici, razglednica, oko 1920. (izvor: stalni postav Muzeja seljačkih buna)

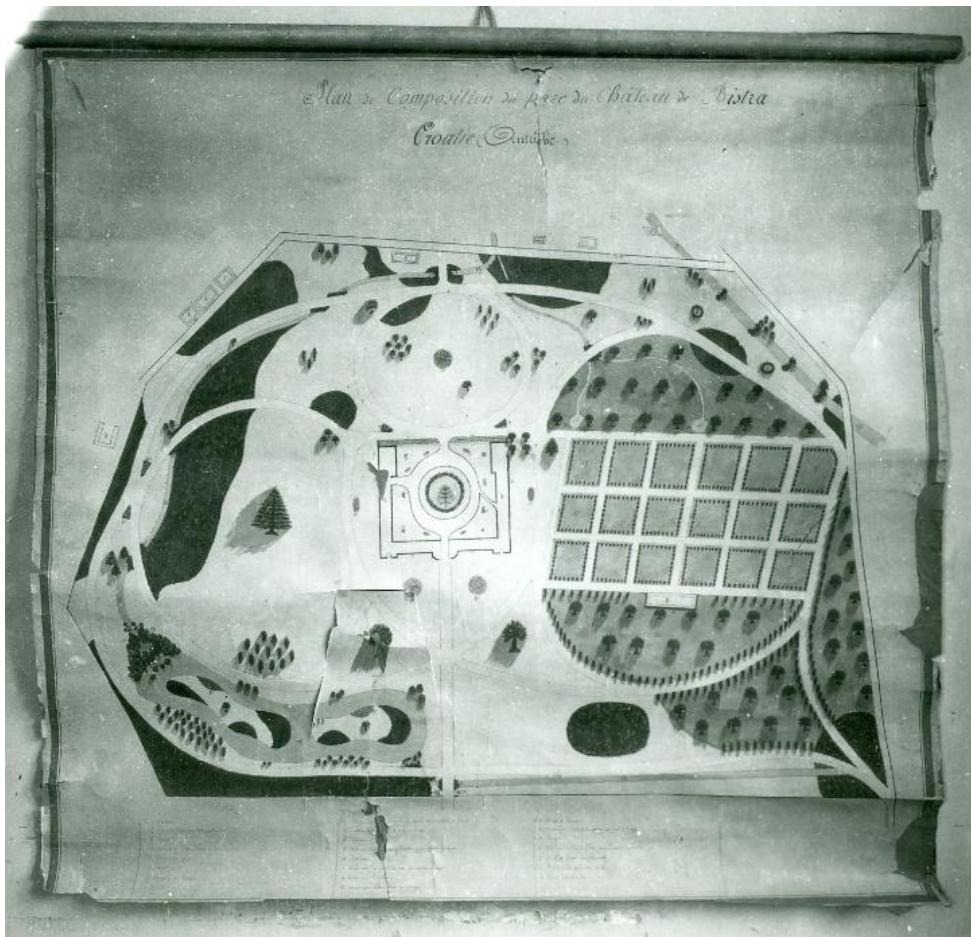

43. Dvorac Gornja Bistra iz zraka (izvor: <http://bistra.hr/info/spomenici-kulture/>)

P-05833

43. b. Dvorac G. Bistra, tlocrt 1. kata (publicirano u: Puhmajer, Majer, „Dvorac Oršić u Gornjoj Bistri“, 338)

43. c. Originalni plan parka oko dvorca Oršić (izvor: reprodukcija; inv. br. 34769; neg. VI-738 – MK-UZKB/SA)

Sl. 44. Pročelje dvorca Oršić u Gornjoj Bistri – detalj grba i godina 1773. (foto: snimio Marcel Davila, 1945. god.; inv. br. 3048; neg. II-160 – MK-UZKB/SA)

Sl. 45. Pročelje dvorca Oršič u Gornjoj Bistri – detalj amblema (foto: PBM)

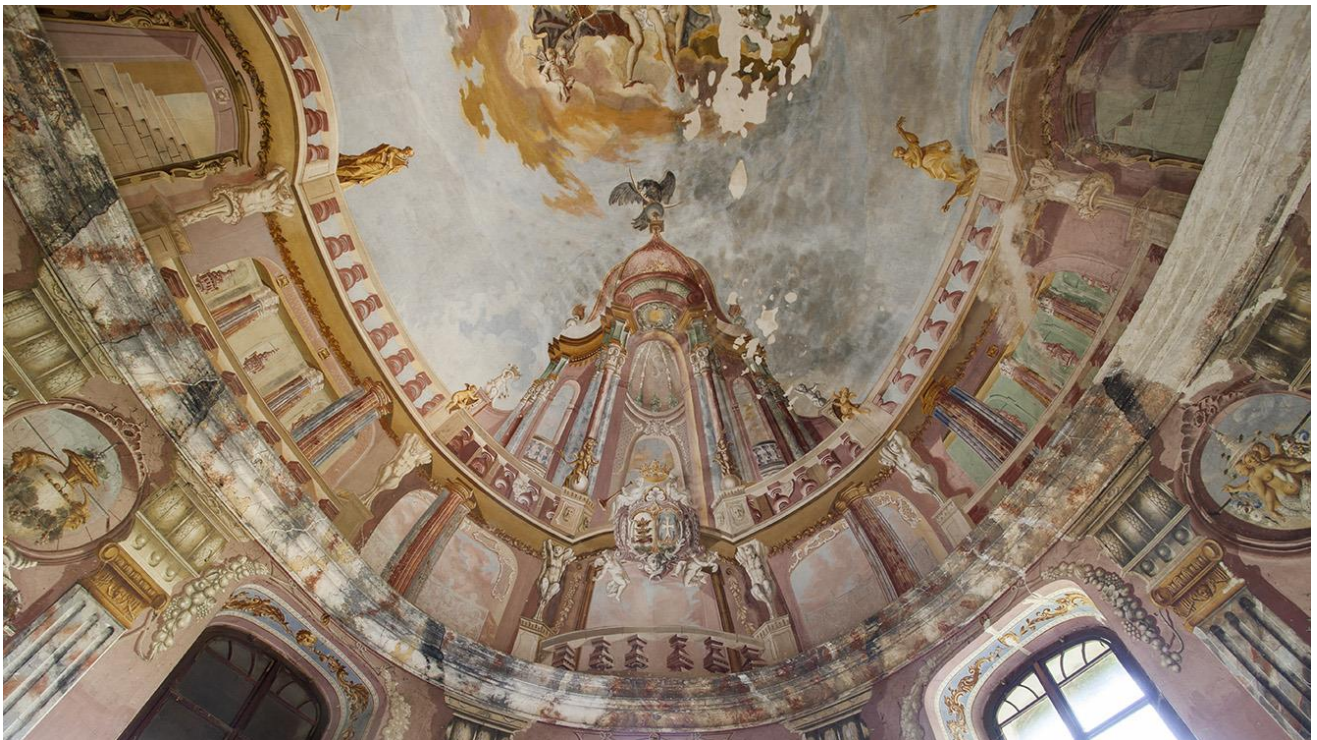
Sl. 46. Gornja Bistra, glavno pročelje (foto: PBM)

Sl. 47 a. Gornja Bistra, ovalna dvorana (izvor: Institut za povijest umjetnosti, Digitalna fototeka, snimio: Paolo Mofardin, snimljeno: 2010.g., inv.br.: IPU-F-21582_PM)

Sl. 47. b. Gornja Bistra, ovalna dvorana, detalj zidnog oslika (foto: M. Braun)

Sl. 48. Gornja Bistra, ovalna dvorana (izvor: Institut za povijest umjetnosti, Digitalna fototeka, snimio: Paolo Mofardin, snimljeno: 2010.g., inv.br.: IPU-F-21586_PM)

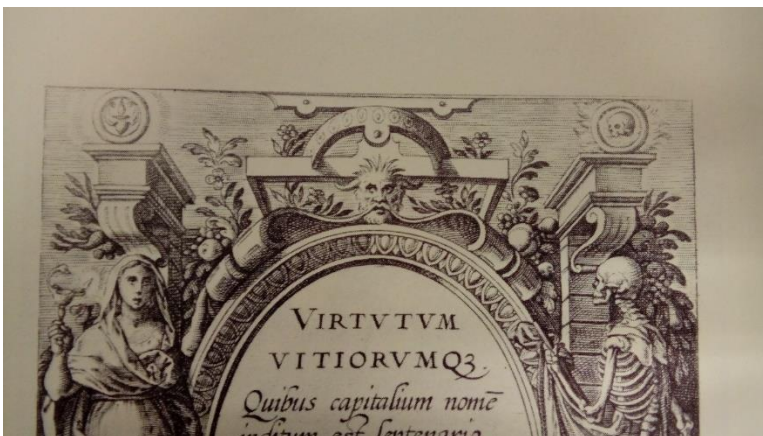
Sl. 49. Gornja Bistra, ovalna dvorana (izvor: Institut za povijest umjetnosti, Digitalna fototeka, snimio: Paolo Mofardin, snimljeno: 2010.g., inv.br.: IPU-F-21589_PM)

Sl. 50. Gornja Bistra, ovalna dvorana, detalj maskerona (foto: PBM)

Sl. 51. Gornja Bistra, ovalna dvorana, detalj maskerona (foto: M. Braun)

Sl. 52. Hendrick Goltzius, detalj maskerona na grafici *Eternal Life*, prednaslovnice iz serije *The Virtues and the Vices* (publicirano u: Strauss, ur., *The Illustrated Bartsch* 3, 77)

Sl. 53. Gornja Bistra, ovalna dvorana, detalj ptice (foto: PBM)

Sl. 54. Gornja Bistra, ovalna dvorana, detalj ptice (foto: PBM)

Sl. 55. Dvorac Brežice, viteška dvorana, detalj ptice (foto: PBM)

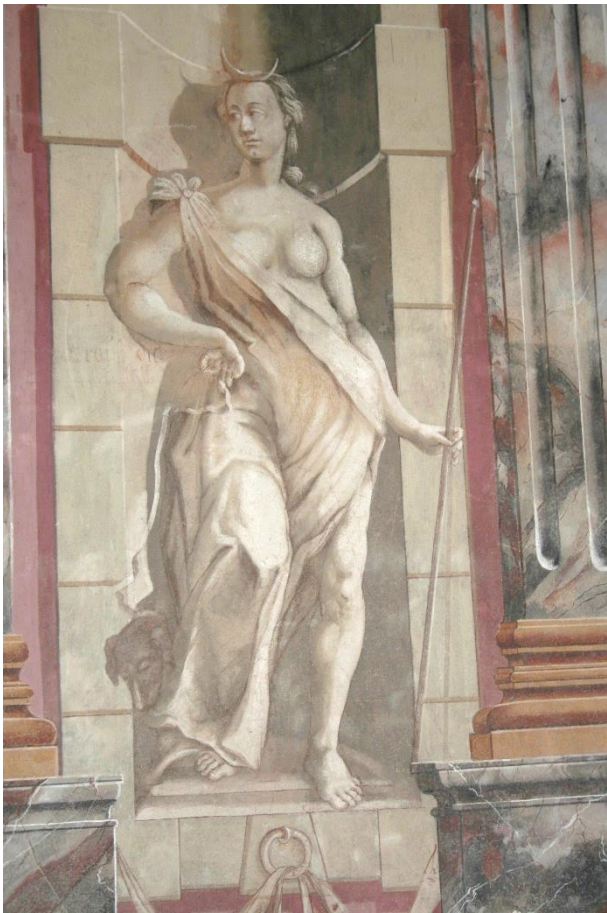
Sl. 56. Kapela sv. Križa u dvorcu Brežice, detalj ptice (foto: PBM)

Sl. 57. Gornja Bistra, ovalna dvorana, detalj vaza (foto: PBM)

Sl. 58. Gornja Bistra, ovalna dvorana, detalj vaza (foto: PBM)

Sl. 59. Gornja Bistra, ovalna dvorana, *Dijana* (foto: PBM)

Sl. 60. Gornja Bistra, ovalna dvorana, *Venera* (foto: PBM)

Sl. 61. Crispijn de Passe, *Venera* (Victoria and Albert Museum, mrežno izdanje)

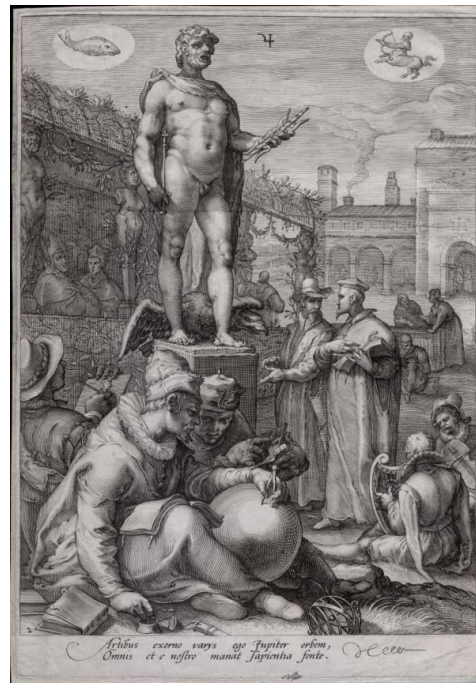
Sl. 62. Gornja Bistra, ovalna dvorana, *Saturn* (foto: PBM)

Sl. 63. Jan Pietersz Saenredam (prema Hendricku Goltziusu), *Saturn presiding over agriculture (Saturn as Beschützer der Landarbeiter)*, 1596. (preuzeto sa: Saturn Presiding Over Agriculture, unimelb.edu.au)

Sl. 64. Gornja Bistra, ovalna dvorana, *Jupiter* (foto: PBM)

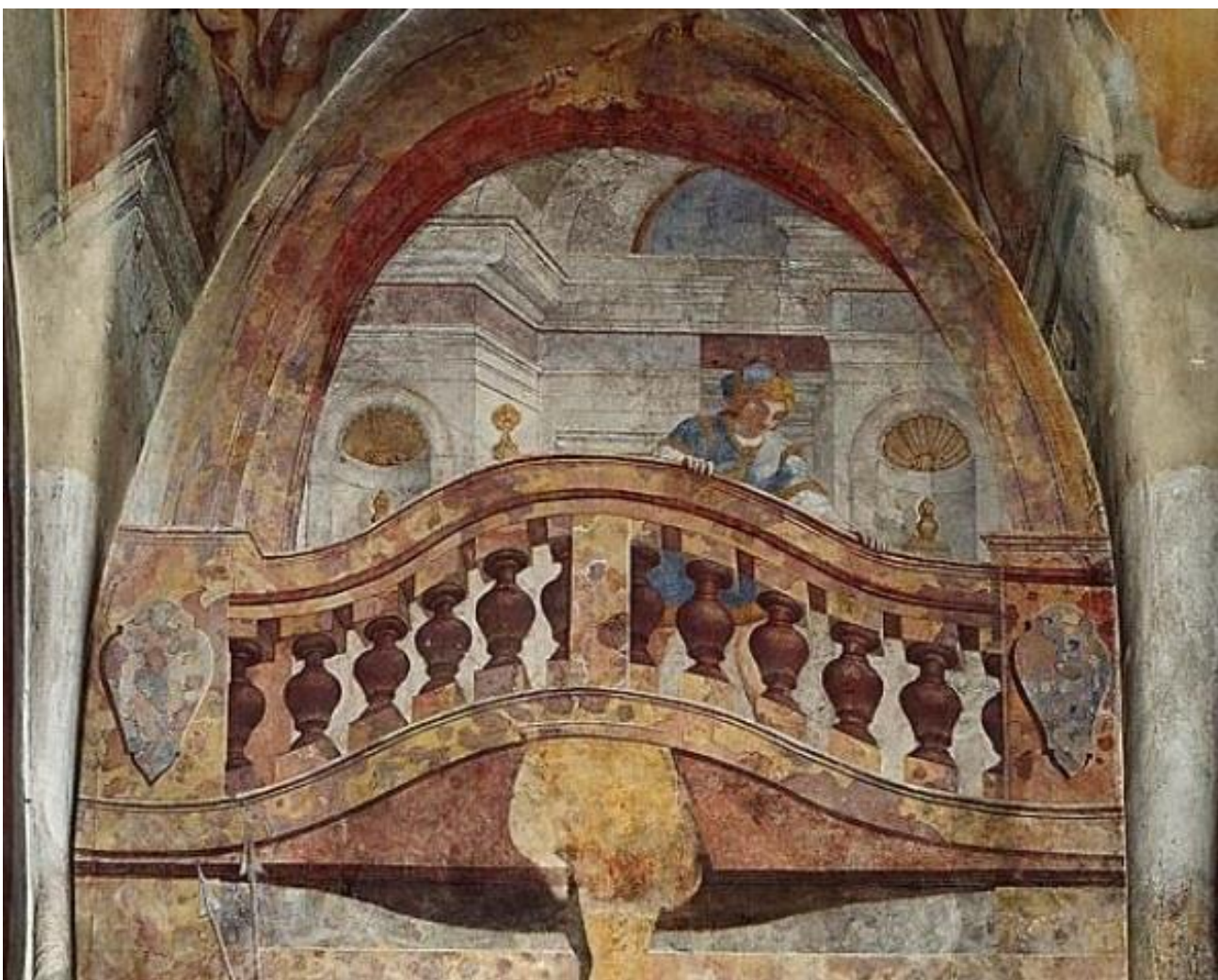
Sl. 65. Jan Pietersz Saenredam (prema Hendricku Goltziusu), *Jupiter presiding over the liberal arts (Jupiter als Beschützer der Landarbeiter)*, 1596. (publicirano u: Strauss, ur., *The Illustrated Bartsch* 4, 390.)

Sl. 66. Gornja Bistra, ovalna dvorana, detalj mlade žene u empori (foto: PBM)

Sl. 67. Gornja Bistra, ovalna dvorana, detalj starice u empori (foto: PBM)

Sl. 68. Ivan Krstitelj Ranger, zidni oslik u crkvi Uznesenja Marijinog u Remetama, detalj empore (publicirano u: M. Mirković, J. Belaj, *Likovna poruka Ivana Krstitelja Rangera*. Lepoglava, 2006., 51)

Sl. 69. Gornja Bistra, ovalna dvorana, detalj satira-telamona (foto: PBM)

Sl. 70. Dvorac Brežice, viteška dvorana, motiva satira-telamona (foto: PBM)

Sl. 71. Dvorac Brežice, ovalna dvorana, grb Oršić – Zichy (foto: PBM)

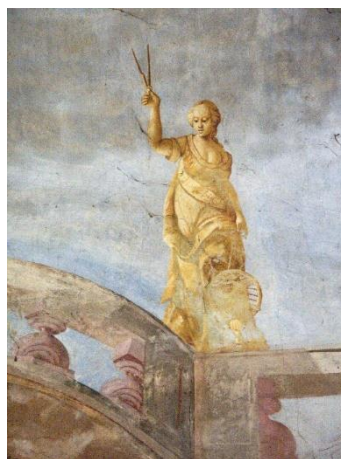
Sl. 71.a. Gornja Bistra, ovalna dvorana, motiv kraljeva ili alegorija kontinenata (foto: M. Braun)

Sl. 71.b. Gornja Bistra, ovalna dvorana, motiv kraljeva ili alegorija kontinenata (foto: M. Braun)

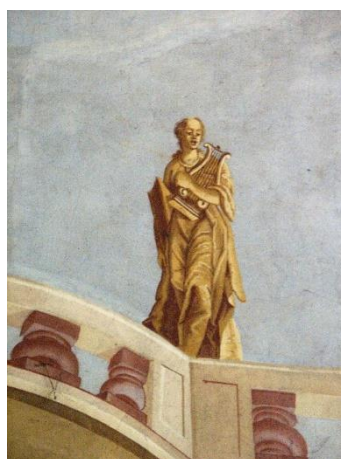
Sl. 72. Gornja Bistra, ovalna dvorana, muza zaštitnica glazbe i plesa (foto: M. Braun)

Sl. 73. Gornja Bistra, ovalna dvorana, muza zaštitnica astronomije i astrologije (Uranija) (foto: M. Braun)

Sl. 74. Gornja Bistra, ovalna dvorana, muza zaštitnica slikarstva (Thalija) (foto: M. Braun)

Sl. 75. Gornja Bistra, ovalna dvorana, muza zaštitnica ljubavnog i himničkog pjesništva i povijesti (foto: M. Braun)

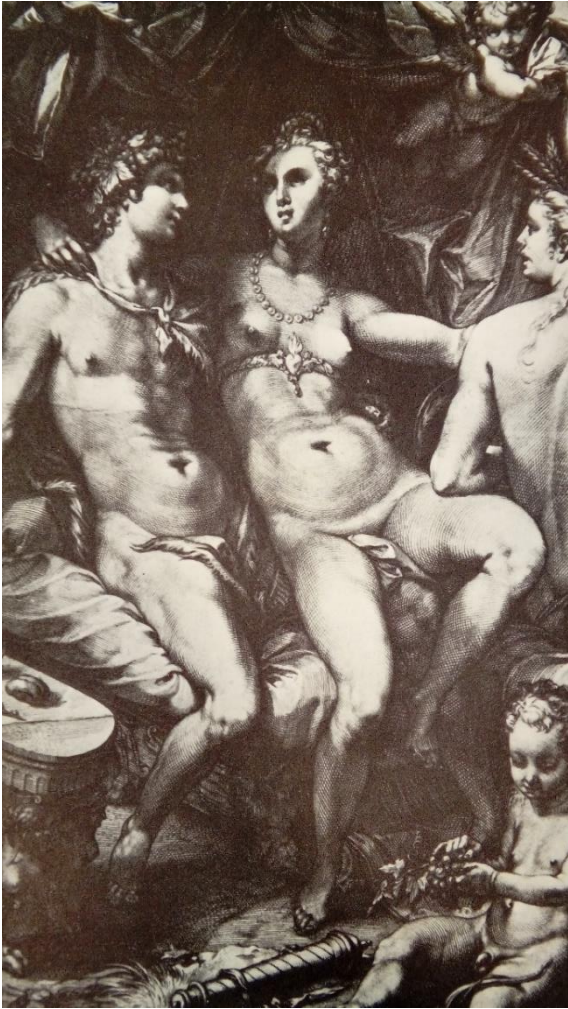
Sl. 76. Gornja Bistra, ovalna dvorana, alegorija čistoće (foto: M. Braun)

Sl. 77. Gornja Bistra, ovalna dvorana, alegorija pravde (foto: M. Braun)

Sl. 78. Gornja Bistra, ovalna dvorana, Dijana i Apolon (foto: PBM)

Sl. 79. Jan Pietersz Saenredam (prema Hendricku Goltziusu), *Venus on a Couch between Bacchus and Ceres* (isto i: *Bacchus, Venus und Ceres*) (preuzeto s mrežne stranice Graphic Art Collection Göttweig Abbey http://www.gssg.at/gssg/displayDocument.do?objId=Zb_030)

Sl. 80. Jan Pietersz Saenredam (prema Cornelisz. van Haarlemu), *Vertumnus Declaring His Love to Pomona*, (publicirano u: Strauss, ur., *The Illustrated Bartsch* 4, 354)

Sl. 81. Dvorac Brežice, viteška dvorana, Posejdon i Amfitrita ispod suncopasa (foto: PBM)

Sl. 82. Slovenska Bistrica, dvorana, Jupiter i Junona (foto: PBM)

Sl. 83. Ograda u hodniku dvorca G. Bistra (foto: PBM)

Sl. 84. Gornja Bistra, kabinet (detalj) (foto: M. Braun)

Sl. 85. Gornja Bistra, kabinet, atributi alegorijskog prikaza kiparstva (foto: PBM)

Sl. 86. Gornja Bistra, kabinet, detalj astroloških/astronomskih pomagala (foto: PBM)

Sl. 87. Gornja Bistra, kabinet, alegorija Znanja (*COGNITIONE*) (foto: PBM)

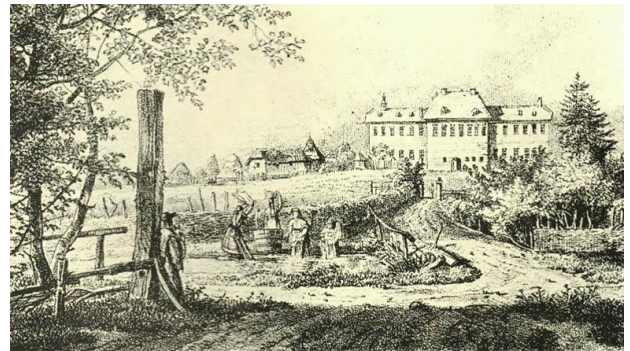
Sl. 88. Gornja Bistra, kabinet, alegorija *Dobrog glasa* (*FAMA BUONA*) (foto: PBM)

Sl. 89. Josef Stern, detalj svodnog oslika *Hram učenja*, 1759., dvorac Kroměříž (Češka) (publicirano u: Šeferisová Loudová, „Maulbertsch and Stern in Kroměříž“: 100)

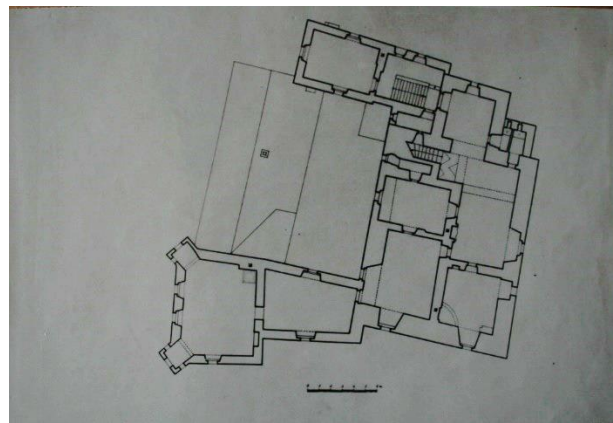
Sl. 90. Dvorac Jakovlje (publicirano u: Borić, „Dvorac u Jakovlju“: 30)

Sl. 91. Pogled na dvorac s imanjem, litografija, 1826. (publicirano u: Borić, „Dvorac u Jakovlju“: 32)

Sl. 92. Dvorac Slavetić sa zapada i župna crkva (foto: snimio Vladimir Bradač, 1955. god.; inv. br. 17148; neg. I-A-127 – MK-UZKB/SA)

Sl. 93. Dvorac Slavetić, arhitektonska snimka, tlocrt 1. kata (mjerilo 1:100) (izvor: MK-UZBK/SA, snimio N. Vranić, 1956., inv. br. M-S-26)

Sl. 94. Dvorac Slavetić, ostaci zidnog oslika (foto: PBM)

Sl. 95. Dvorac Slavetić, ostaci zidnog oslika (foto: PBM)

Sl. 96. Dvorac Slavetić, oslikane grede (izvor: Nino Vranić, 1958. god.; MK-UZKB/SA, inv. br. 21511; neg. II-4438)

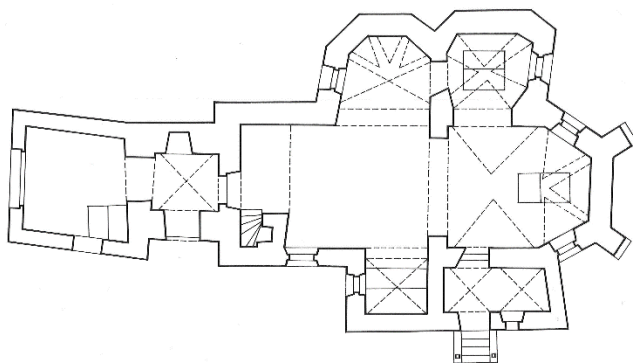
Sl. 97. Dvorac Slavetić, fragment pećnjaka s motivom habsburškog grba (foto: PBM)

Sl. 98 Dvorac Slavetić, štukature u spavaćoj sobi (*Princessenzimmer*) (foto: PBM)

Sl. 99. Slavetić, župna crkva sv. Antuna Pustinjaka (foto: PBM)

IPU 93/488 A1

INSTITUT ZA POUČAVANJE UMJETNOSTI-ZAGREB			
LOKALITET:	SLAVETIĆ	OPĆINA:	ŽC. SV. ANTUNA PUSTINJAKA
PROJEKTANT:		PROJEKT:	TLOCRT
ŠKALA:		ŠKALA:	1:100
PROJEKTANT:	T. PETRIJAK		
PROJEKTANT:	D. CVITANOVIĆ	PROJEKT:	P-1231

Sl. 100. Slavetić, župna crkva sv. Antuna Pustinjaka, tlocrt mjerilo 1:100 (Institut za povijest umjetnosti, D-F-analoga-kartoteka: Slavetić, župna crkva sv. Antuna Padovanskog, br. 40137)

Sl. 101. Slavetić, župna crkva, glavni oltar (publicirano u: Nestić, „Zidni oslik“: 124)

Sl. 102. Slavetić, župna crkva, adorant (foto: PBM)

Sl. 103. Slavetić, župna crkva, adorant (foto: PBM)

Sl. 104. Slavetić, župna crkva, sv. Antun Pustinjak (foto: PBM)

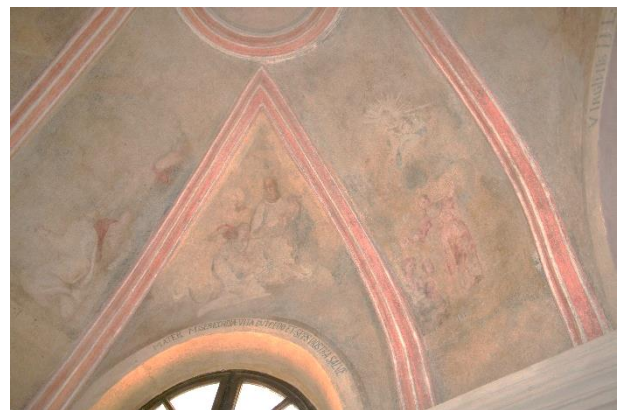
Sl. 105. Slavetić, župna crkva, apoteoza sv. Antuna Padovanskog (publicirano u: Nestić, „Zidni oslik“: 125)

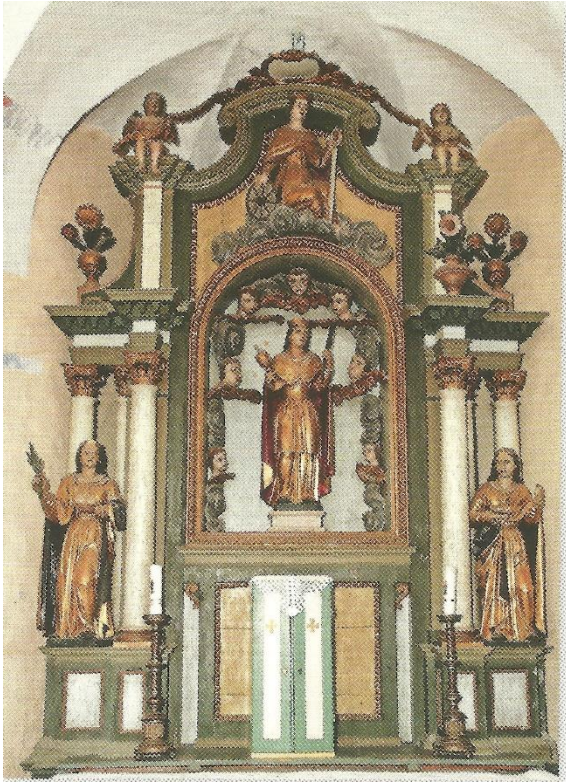
Sl. 106. Slavetić, župna crkva, bočna kapela Uznesenja Blažene Djevice Marije (publicirano u: Batelja, *Svećeništvo u baštini*, 52)

Sl. 107. Slavetić, župna crkva, bočna kapela Uznesenja BDM, zidne slike (foto: PBM)

Sl. 108. Slavetić, župna crkva, bočna kapela Uznesenja BDM, zidne slike (foto: PBM)

Sl. 109. Slavetić, župna crkva, bočna kapela sv. Barbare (publicirano u: Batelja, *Svećeništvo u baštini*, 43)

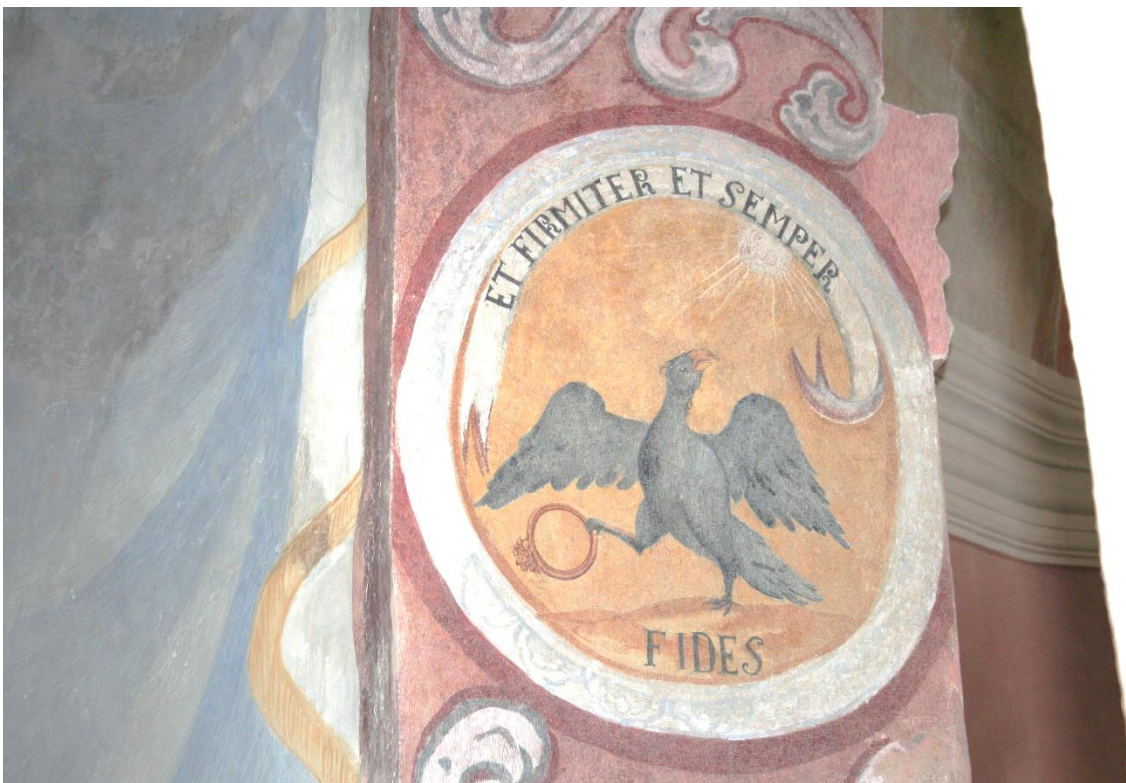
Sl. 110. Slavetić, župna crkva, bočna kapela sv. Barbare, tijekom restauratorskih zahvata 2018. (foto: PBM)

Sl. 111. Slavetić, župna crkva, kapela sv. Barbare, prikaz sv. Franje Ksaverskog (foto: PBM)

Sl. 112. Slavetić, župna crkva, kapela sv. Barbare, prikaz sv. Ivana Krstitelja, sv. Ane i sv. Joakima (foto: PBM)

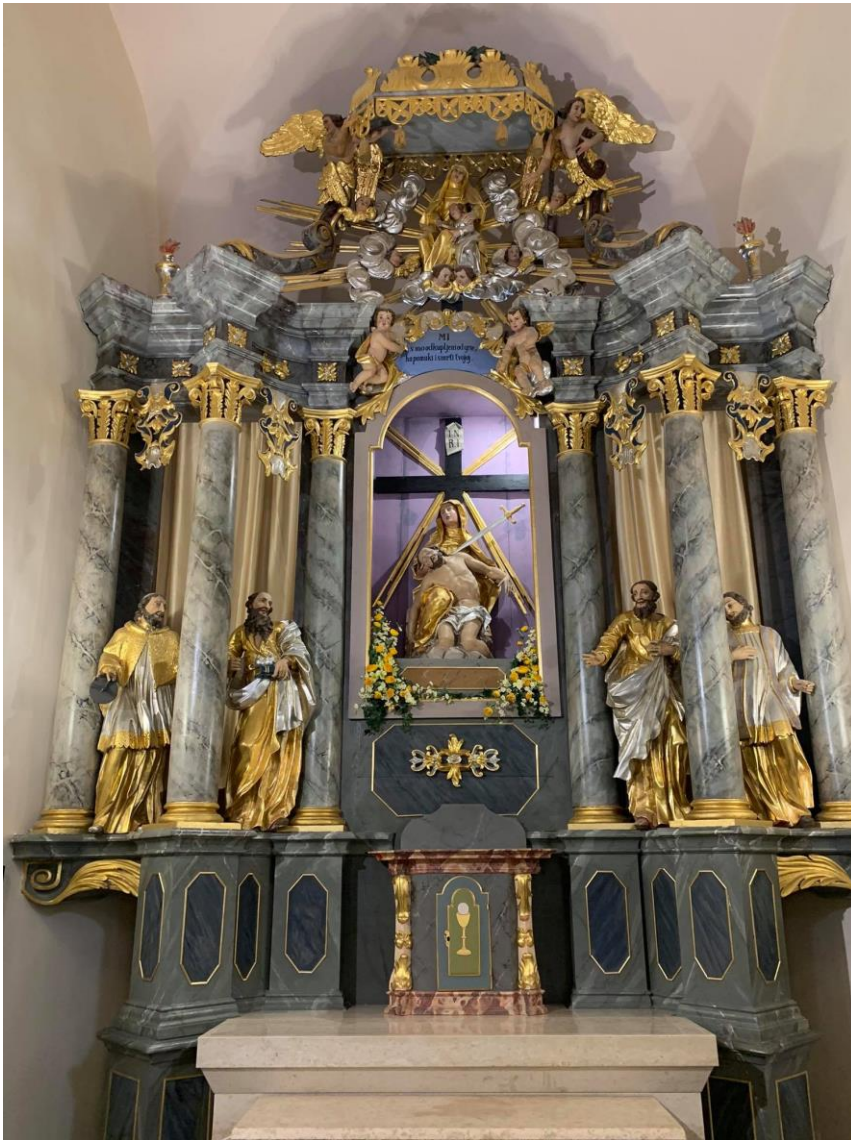
Sl. 113. Slavetić, župna crkva, kapela sv. Barbare, amblem vjere (*FIDES*) (foto: PBM)

Sl. 114. Slavetić, župna crkva, kapela sv. Valentina, oltar sv. Florijana (foto: PBM)

Sl. 115. Gornja Stubica, župna crkva sv. Jurja Mučenika (foto: www.gornjastubica.com)

Sl. 116. Gornja Stubica, oltar Žalosne Marije (foto: N. Jurković)

Sl. 117. G. Stubica, oltar Žalosne Marije, sveci (foto: PBM)

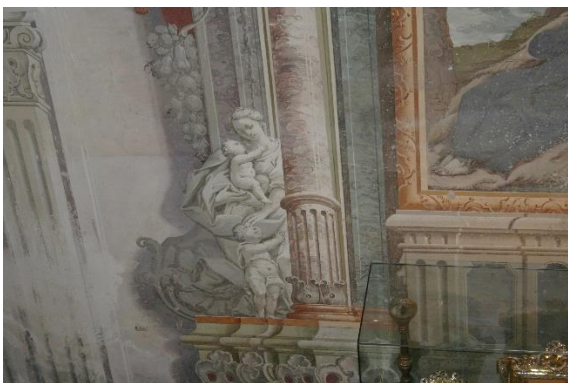
Sl. 118. G. Stubica, oltar Žalosne Marije, sveci (foto: PBM)

Sl. 119. G. Stubica, kapela sv. Franje Ksaverskog u dvorcu Oršić (foto: PBM)

Sl. 120. G. Stubica, kapela sv. Franje Ksaverskog, iluzionistički oltar sv. Franje Ksaverskog (foto: PBM)

Sl. 121. G. Stubica, kapela sv. Franje Ksaverskog, personifikacija kreposti *Charitas* (foto: PBM)

Sl. 122. G. Stubica, kapela sv. Franje Ksaverskog, personifikacija kreposti *Spes* (foto: PBM)

Sl. 123. G. Stubica, kapela sv. Franje Ksaverskog, atika oltara (foto: PBM)

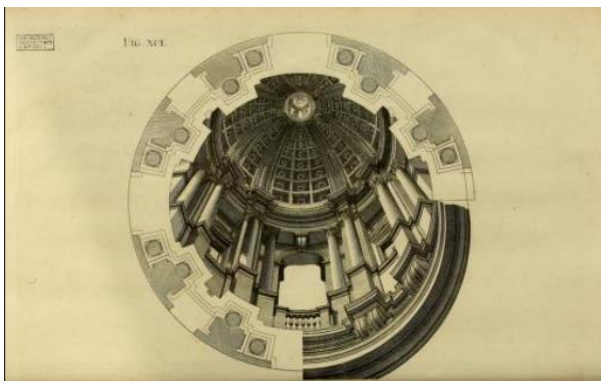
Sl. 124. G. Stubica, kapela sv. Franje Ksaverskog, alegorija četiriju kontinenata i teoloških zavjeta (foto: PBM)

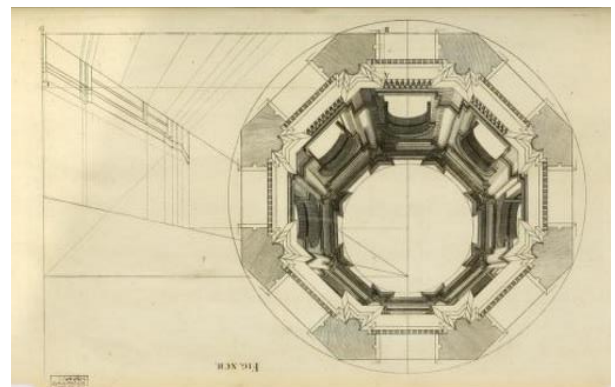
Sl. 125. G. Stubica, kapela sv. Franje Ksaverskog, alegorija četiriju kontinenata i teoloških zavjeta (foto: PBM)

Sl. 126. G. Stubica, kapela sv. Franje Ksaverskog, iluzionistička kupola (foto: M. Braun)

Sl. 127. Andrea Pozzo, *Perspectivae pictorum atque architectorum, I. [-II.] pars.* (Augsburg, 1706.), ilustracija br. 91.

Sl. 128. Andrea Pozzo, *Perspectivae pictorum atque architectorum, I. [-II.] pars.* (Augsburg, 1706.), ilustracija br. 92.

Sl. 129. Župna crkva sv. Nikole u Poljanici Bistranskoj (foto: <http://bistra.hr/info/spomenici-kulture/>)

Sl. 130. G. Stubica, dvorac Oršić, kapela sv. Josipa (foto: PBM)

Sl. 131. G. Stubica, dvorac Oršić, kapela sv. Josipa, zaglavni kamen na ulazu (foto: M. Braun)

Sl. 132. G. Stubica, dvorac Oršić, kapela sv. Josipa, pogled na glavni oltar (foto: M. Braun)

Sl. 133. G. Stubica, dvorac Oršić, kapela sv. Josipa, glavni oltar sv. Josipa (foto: M. Braun)

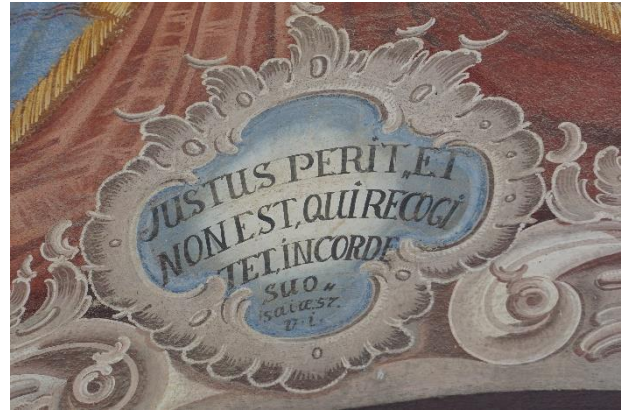
Sl. 134. G. Stubica, dvorac Oršić, kapela sv. Josipa, natpis nad oltarnom palom na glavnom oltaru sv. Josipa (foto: M. Braun)

Sl. 135. G. Stubica, dvorac Oršić, kapela sv. Josipa, oltarna pala F. A. Maulbertscha na oltaru sv. Josipa (foto: M. Braun)

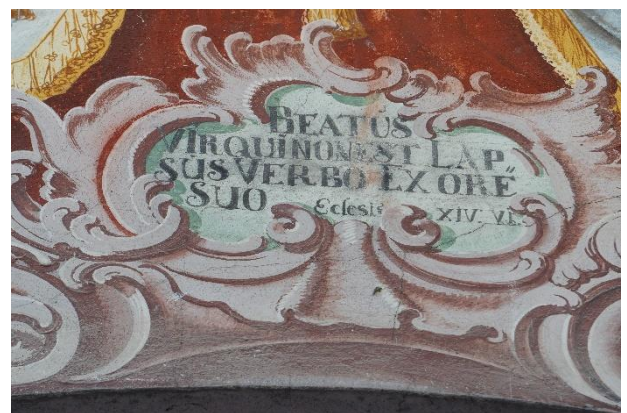
Sl. 136. G. Stubica, dvorac Oršić, kapela sv. Josipa, bočni oltar sv. Križa (foto: M. Braun)

Sl. 137. G. Stubica, dvorac Oršić, kapela sv. Josipa, natpis na bočnom oltaru sv. Križa (foto: M. Braun)

Sl. 138. G. Stubica, dvorac Oršić, kapela sv. Josipa, bočni oltar sv. Ivana Nepomuka (foto: M. Braun)

Sl. 139. G. Stubica, dvorac Oršić, kapela sv. Josipa, natpis na bočnom oltaru sv. Ivana Nepomuka (foto: M. Braun)

9. TEKSTUALNI PRILOZI

Prilog 1. Prijepis predgovora završne rasprave studenata filozofije Končića i Klešića sa zahvalom pokrovitelju Krsti Oršiću: *Auditoribus oblatum dum sub gloriosissimus auspiciis excellentissimi ac illustrissimi domini comitis Christophori ab Orsich de Szlavetich, perpetui in Tunin, Carina et Nelipath, equitis aurati, sac. caes. reg. et apostolicae majestatis camerarii, consilarii, generalis campi mareschalli locumtenentis, excelsae tabulae banalis assessoris, nec non inclitorum comitatum modrussiensis perpetui, zagrabiensis vero actualis supremi comitis domini patroni ac moecenatis gratiosissimi philosophicas theses defenderent R. R. Mauritius Konchich, et Mathaeus Klessich, ord. s. Pauli primi eremitaе monachi et philosophi absoluti in antiquissimo ejusdem ordinis monasterio s. Helenae supra Csakornyam die 29 Augusti anno 1775. praeside R. P. Theophilo Genar, AA. LL. et philosophiae doctore et ordinario. Varasdini, typis Joannis Thomae nobilis de Trattnern, sac. caes. reg. ap. maj. typographi et bibliop.*

Excellentissime ac illustrissime domine comes!

Jam inde à primis nascentis Philosophiae temporibus id summorum pariter virorum semper insedit animis; ut inter gravissimas etiam quibus distinerentur curas, praeclaro naturae studio modis omnibus provebendo non postremam collocarent operam; & qua consilio, qua profusis etiam larga manu impensis Insigne istud humanitatis decus altius promoverent; Id Causae fuit Excellentissime ac Illustrissime Domine Comes Moecenas Gratosissime! ut & Tu quemadmodum inter summorum Virorum subsellia emines, ita in promovendis bonis litteris studia eorum amulareris, simulque benigne annueres ut Philosophica dogmata defensurus Tuis sub auspiciis in publico comparem. Felicem profecto me, felicem una & Philosophiam meam facto hoc reddidisti; Dum & mihi sub tanto nomine dimicare gloriosum, & Philosophicis dogmatibus tanto sub Patrocinio tutissimum esset praesidium. Et vero nihil ad gloriae cumulum Te Moecenate desiderari potest amplius, cujus genus ipsum Amplissimum est omnigene gloriae seminarium; nihil pariter ad securitatem praesidii deesse Te Patrono, qui praeterquam quod gravissima Authoritate polleas, Heroicis quibus fulges virtutibus me & cujus ago partes Philosophiam contra quosvis impetus tutissimam vales praestare. Et quidem quod amplissimum Genus, Inclitamque Prosapiam tuam attinet nihil porro mihi dicendum superest; vetusti Patriae Annales, Sanctissimaque Regum oracula id pro me satis contestantur, Eadem nempe Illustrissimae Familiae Tuae, qua beata memoriae ultimo independentis Croatiae

Regi Zvonimiro esse initia. Quod uti Amplissimae Domini Tuae singulare est & perquam bonorificum, ita majoribus tuis ad summa quaeque andenda, & Heroica ac Regia plane edenda facinora maximo semper fuit incitamento; ut non modo devotam sibi eorundem Virtutem Martiam Patria miraretur, sed & Europa pene omnis summis laudibus celebraret. Hinc est quod Michael Inclitus ille Heros Terror Bulgarorum & gloria gentis sua à Colomano Rege appellatus, in Campo Cassoviensi pro fide Patria & Principe fortiter dimicando gloriosam mortem opetierit, pro Insignibus meritis in superstite filio Martino ab Orssich Amplissimis in Dalmatia Tunini & Nelipath Dominiis ab eodem Rege praemiatus. Hinc pariter est quod Joannes quondam Orssich Comitatus Cetinae Dominus in Obsidione Constantinopolitana egregiae Heroicaeque Virtutis suae ac fortitudinis summam laudem retulerit, qui teste Isidoro Cardinale ejusdem obsidionis particeps Dux primae Cohortis, fugere turpe putans inter hostium Cadavera dimicando, dum multos inimicorum delevisset Strenuissimi Ducis munus penes Imperatorem Constantinum simum cum vita posuit; Cujus praeclaram nominis famam Summus Ecclesiae Universalis Pontifex Datis ad Fridericum Condam Romanorum Imperatorem literis depraedicavit, commendationeque sua Michaellem dicti Joannis & Julianae é Comitibus Scaligeris ortae natum Dominio Stattenberg, Amplissimaque in Ducatu Styriae Provincialis dignitate adauxit, nihil jam dicam de Ludovico & Stephano qui in memorabili illa obsidione Szigethana & salutem Patriae, & Angusta Domus Jura contra naturales Christiani nominis hostes magnanime defendentes proprio hostiumque sanguine delibuti Martialis animi victima ceciderunt. Non commemorabo Gloriosissimum Avum Tuum qui in funesta illa rebellionem Rakocziana infracto & excelso animo junctis cum Erdödio & Herbersteinio viribus pro tutanda Patriae tranquillitate, ac Austriacae Domus dignitate dictae rebellionis asseclis invictum sese murum opposuit. Incolas Regni ad servandam Austriaco Diademati fidelitatem animavit, confiniaque Colapiana in summo jam discrimine posita cum insigni gloria, & nunquam intermoritura Nominis sui laude praeclare defendit, conservavit.

Praetermitto jam alios Inclitae Prosapiae Tua magnanimos Heroes, qui uti Regio sanguine seortos optime norunt, ita pro tuendis Regum suorum juribus, proque comuni Patria felicitate omne studium & operam conferentes praeclaram Nominis sui memoriam domi forisque immortalem effecerunt.

Unum Te Excellentissime Domine Comes dum venerabundus Intueor non modo debitis virtutes tuas Laudibus exornare, sed neque pro merito fati admirari sufficio; Magnus sane es, sed quem non modo aviti sanguinis gloria quam propria virtus effecit, qua & tibi honores amplissimos, & Illustrissimae Posteritati Tuae perennem comparasti splendorem. Quis jam Martium illum satis depraedicabit anumum, quem ab ipso juventutis flore spirans contra Borussorum Phalanges primum Centurio, subinde

Collonelus Patrias educens copias, victricem saepius circum tulisti dexteram, gloriosumque vibrando acinacem non modo Ducis prudentissimi sed & militis fortissimi officio perfunctus vitam in obsequium summi Terra Principis generose exposuisti. Qua Heroica Martialis animi Tui Virtus quantum Angusta Domina Cordi fuerit palam testatum fecit, dum Te in ipso meritorum cursu é statu Baronum ad ordinem Comitatum sublimacit, nec non Excelsae Banalis Tabulae dignissimum Cojudicem & Assessorem nominavit. Verum nondum hic Regia in Te praemiando stetit propensio, cum & Tua pro Rege merendi Terminum nesciverit proptitudo; Generalis subinde vigiliarum Magistri sublimatus officio Consiniis Regni Banalibus Commendans es Praefectus, quo in munere quantum Regio servitio ad apicem satis faciens omnium tibi animos devinxeris. Testes sunt illa confiniarii militis suspiria quibus ammissum in Te Patrem clementissimum etiamnum deplorant. Sed ultra nempe Tua Te virtus vocavit, summos namque animos non nisi summa manent; Ut itaque non modo bostes à Patria in bello propulsares, sed & bonum Principis ac Civium in pace procurares Supremus Inclito Zagrabiensi Comitatu datus es Comes; et ne quid ad summos etiam militaris Ordinis Tibi deesset honores. Generalis Campi Mareschalli Locumtenens es Renunciatus. Ita plane sagum ac Togam Amico in Te faedere copulasti ut utriusque apicem attingeres, magnis nempe istud exigentibus meritis sed non postremum locumtenente insigni ac singulari plane in superos pietate, nec non ingenita Tibi magnanima affabiliate, qua sumorum aque ac insimorum ad Te non tam allicis quam trabis cogisque voluntates. Sed quid ego hic Tuas virtutes decantare pergo, quibus vel adumbrandis Tulliana non sufficeret facundia, basque potius multiplicare, quam ab aliis praedicatas audire Ingenita Tibi amet modestia.

Postremum dumtaxat ab eo quem benigno semper assoles complecti vultu suscipe votum; ut Te quem propria Virtus ad apicem evexit bonorum (una cum Excellentissima Thori Consorte, quam ex Illustrissima Antiquissimaque Comitum Zychiorum Stirpe Tibi sociasti, atque Triplici ex ea suscepta inque spes Patriae amplissimas jam enutrita Sobole) Ducem militiae, Supremum Civibus Protectgorem, Patrem denique Patriae Boni superi quam diutissime servent Incolumem.

Ita precatur EXCELLENTISSIMO NOMINI TUO aeternum devotus PROFESSOR CUM DISCIPULIS.

AMDG

Prilog 2. Prijepis bilježaka iz objavljene propovijedi kanonika Filipa Wohlgemutha sa pogreba Krste II. Oršića (1782.): *Zpomenek preizvissenoga, y preszvetloga goszpodina groffa KristofFa Orssich od Szlavetich, vekivechnoga vu Tuninu Carine y Nelipath, czeszaro-kralyevzke szvetlozti komornika y tolnachnika, generala feldmarschal lieutenanta preizvissenoga ztola Banzkoga priszednika, kakoti y szlavneh varmegyih modruske vekovechnoga, zagrebechke pako velikoga spana y ladavcza. Kada vu farnoj czirkvi Gornye Ztubicze szvoje proti tak vrédnomu otczu, pokornozti, zahvalnozti, lyubavi, dùsnozt preszvetli szini nyegovi zverssiliszu Dan 27 meszeczca Februara, letta 1782. Napervo poztavlyen od Filippa Wohlgemuth, Ztolne Czirkve Zagrebachke Kanonika, Protho-Notriussa Apostolzkoga, prepostuvanoga Ztola Duhovnoga Biskupie Zagrebachke Consistorialissa y Fiscussa. / Vezda poleg Selye izte gospode groffov na szvetlo dan. / Vu Zagrebu pritzkan po Josefu Karolu Kotsche.*

[Prva bilješka] Pleme ovo vezda ORSSICH zvano pod razluchenemi Priimeni negda znano je bilo. Najpervesse ozivanye nahadyasze KNEZOV OD GORICZE. Od MIHALYA negda MIHALO zvanoga MIHOLICHI velika Gozpoda vu DALMACZYI Y BOSNI; zatem LAPSANI iliti LAPSANOVICH OD JAGOBONOV vu lisztu Kràlya COLOMANA leta 1105 zovusze. Zmed oveh ANONYM y RADULA Brati, kajti VUIN Otecz nyihov oster junak buduch OSTROVUIN zvan bil je, OSTROVICH y gradi od recheneh Bratov zezidani, GRADI OSTROVICHEV recheniszu bili. Odtuda po jednom zmed oveh dveh gradov vu Koruskoj zemlyi na vizzini OSTROVICHEV BREG zvanog zezidanomu Priime nemsko Scharffenberg vu Szinu ANONYMA pochelosze je. Od grada y Gozpodchie NELIPAT NELIPCHI ozivaliszu sze. Zadnyich od ORSSICZE Matere PAVUNA LAPSANOVICH, drugach kchere Kneza Bosanzkoga KOTTORMANOVICH, izti PAVUN ORSSICHIN Szin, y kojega zezidala je vu Knesie GROCZE, ORSSICHIN GRAD, ter odtuda poklam kam veliko Gozpodztvo NELIPAT pogubleno je, Odvetki Priime ORSSICH okolu Leta 1390 prieliszu. Od ztarine ovoga Roda vnogo visse rechi bisze moglo, dabi za raszvechenye izteh tulikaj pripecheny czelloga naroda Horvàtzkoga y Szlovenzkoga pizma najducha vu klostreh Fraciskanzeh pod Turzkum oblaztium poztavlyeneh k-rukam dobiti mochi bilo, metemtoga y to zadozta je znati da od MARTINA LAPSANOVICH od JABOGONOW do vezda sivucheh Odvetkov nepretergnyen Red pokolenya odperto pokazatisze more, MARTIN pako vre vu Letu 1105 od gore rechenoga Kràlya COLOMANA radi szvoga y Pregyev szvojev junachtva Knesiu CZETINE vu Dalmaczyi zadobil, ter vu liztu prikazanom LAPSANOVICHEV kod

vre predi Knezov y Gozpode vu GORICZE y CARINE, drugach takaj velikeh Chaztnikov zpomenek biva. Niti dvoitisze nemore, da Pleme ovo vszigdar zmosno je bilo, pokehdob zvan gore recheneh Knesiah y Gozpodchin GORICZE y CARINE, pred vszem vszega imaneh, okolu Leta 1105 Knesiu CZETINE, okolu Leta 1343 Gozpodchiu veliku NELIPAT, vu Letu 1390 Knesiu TUNINA okoli Leta 1400. velika Imanya y Knesiu vu CYPRU, vu Letu 1463. Grad STATTEBERG, Pokolenye LAPSANOVICH iliti ORSSICH vu Bosni, Dalmczyi, Horvatzkoj, Gerchkoj, Stajerszkoj y Koruskoj Zemlyi, od Ladavczev Bosnanzkeh, Dalmatinzkeh y Horvatzkeh, od Kràlyev Vugerzkeh, od Czeszarov tak Rimzkeh Hise Austrianzke kakti Gerchkeh Palleologi zvaneh zadobil, y vu tulikeh Orszàgih med Poglavitessesemi hisami brojeno je bilo. Dabi kratkocha vremena dopuschala, moglobisze od Kollena do Kollena iduch izkazati, da izhodniki Roda ovoga vszigdar chazti prestimane obnassali jeszu, zaufane od korunyeneh Gláv izbrojenih Orszàgov. To naj zadozta bude zpomenuti, da prichemssi od MARTINA vechputi rechenoga, koj Vojvoda Dalmatinzki y Bán Szlovenszki bil je, izta Vojvode Dalmatinzkoga Chazt kakoti z-rodnom zjedinyena, y zato od vszeh zkoro LAPSANOVICHEV vu ztarinzkeh vremenih obnassana je bila, k-tomu joss nekoj Vodye Seregov Gerchkeh pod Czeszari Gerchkemi biliszu, niti med nyimi nenahadyajusze menyssi Chaztniki nego Kapitani, szlusba ztanovito y vezda odichena, ali negda vnogo odichenessa, kada pod oblaztjum szvojum vekssinu plemenite Lyude imala je.

[Druga bilješka] Vu ztarinszkih pizmih nahadyasze, da Pleme predi LAPSANOVICH vezda ORSSICH zteblo je vnogeh drugeh vre preminyeneh, ter jednoga joss vezda nepretergnyenoga ztarinzkoga Roda. Okolu Leta 1205. jeden po imenu VOJKO zvan bil je, od ovoga VOJKFFY iliti VOJKOVICH. Kajsze senzkoga zpolo doztoji, kervni savez ORSICH z-velikemi ztarinzkemi, glaszovitemi tak ztranzkemi, kak domachemi Familiami imaju. VUJNICZA ZVONIMIROVICH GOZPODARA BOSNANZKOGA Kchi, bila je Mati MARTINA LAPSANOVICH. Okoli Leta 1258 ISAAC LAPSANOVICH, Kcher KOLLONICHA, Bojana Bosnanzkoga: kakoti okolu Leta 1400 PAVUN LAPSANOVICH drugach ORSSICH, JULIJANU ali OLIMPIU iz roda Groffov za onda SCALIGER Hisne tovarussicze imali jeszu. Med Domachemi SUBICH drugach ZRINY glaszoviti negda Rod, joss od Leta 1179. po histvu glaszovitoga RADULE , y od Leta 1498. po hisnom zakonu LUDOVICA ORSSICHA, y predi y potlam visse puti z-hisum ORSSICHIANZKUM zavezan je poztal, dapache ne prez zroka szumlytisze, da obodvoje ovo Pleme iz jednoga ztarinzkoga Szlovenzkoga izhadya, od drugeh vezda czvetucheh po Orszàgu nassem Familiah govoriti

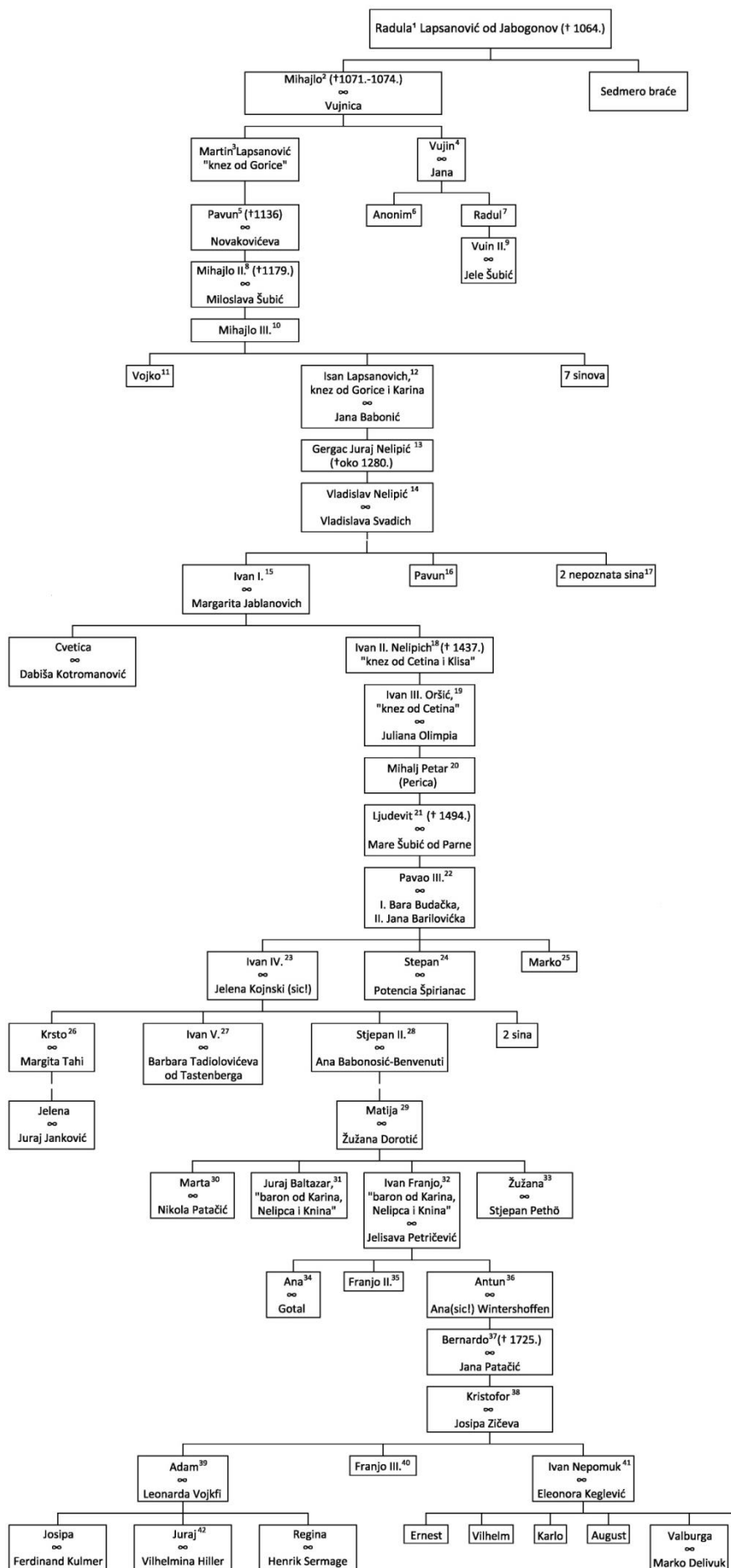
nije potrebno, pokehdob Red kervnoga izhoda, po kojem ORSSICHI z-onem zkloplyeni jeszu, vszem znan je.

[Treća bilješka] Vu Letu 1675. IVAN FERENCZ, y JURAJ BOLTHISAR ORSSICH dva Brati od Leopolda Czeszara Plemenu szvojem Baroniu, pokojni pako Gozpodin KRISTOFF vu Lettu 1741 zbog vojnichke krépozti szvoje za onda vu Taboru zkazane od velike Czeszaricze y Kralycze MARIE THERESIE Groffe chazt prezkerbeli jeszu.

Adali ztegnutiga nemore, da on jedini je imena y imany tulikeh Odvetek? Nemore, Poszlussiteli! ar priztojnese stima da bilobi imenu Orssichianzkomu, ako vu Nyem glaszovito dokonchasze, nego ako prez jaszneh chinov zdersisze, niti nedvoji jedinu glavu szvoju vu pogibel poztaviti odvetek oneh Vitézov, zmed kotereh malo koji drugach, nego vu Boju, szedem na jeden put Domovinu branekh glaszovito poginulo je.

[Četvrta bilješka] RADULA LAPSANOVICH zvan ztrah Bulgariana, koga szedemnajzt puti obladal je, zadnyich szedmemi Brati je poginul. Dipl. Col. 1105. Niti zamuchati sze nemora hvala IVANA ORSSICH, koteri poleg Czeszara Gerchkoga Constantina Paleologa, buduchi Vodya Vojzke Dalmatinzke, vitesko poginul je. Kod Mikule Pape Rimzkoga lizt szvedochi, vu koterem MIHALYA Szina zkupa y Gozpu Vitéza onoga Grofficzu Scaliger Czeszaru Frideriku je preporuchil. LUDOVIK tulikaj ORSSICH Bân Lislje vu obszedyenyu grada Szigeta zkupa Szinom szvojem STEPHANOM od Turchina poginul je, punaszu Pripechenya Hise ove z-imeni Vitézov, koji vszi sivilénye szvoje glaszovito dokonchaliszu.

Prilog 3. Rekonstrukcija Oršičevog podrijetla na temelju narativa Ivana Kukuljevića Sakcinskog, *Pleme grofova Oršičah* (1846.)

ŽIVOTOPIS AUTORICE

Petra Batelja Majić rođena je 1988. godine u Rastokima, grad Jastrebarsko. Nakon završene opće gimnazije u Jastrebarskom upisuje Filozofski fakultet u Zagrebu gdje je 2013. godine diplomirala povijest umjetnosti pod mentorstvom dr. sc. Dubravke Botica, te portugalski jezik i književnost pod mentorstvom dr. sc. Nikice Talana. Akademske godine 2014./2015. upisuje poslijediplomski doktorski studij povijesti na Fakultetu hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu. Od 2015. do sredine 2019. zaposlena je na Institutu za povijest umjetnosti kao doktorandica na projektu HRZZ-a *Visual Arts and Communication of Power in the Early Modern Period (1450–1800): Historical Croatian Regions at the Crossroads of Central Europe and the Mediterranean* pod vodstvom dr. sc. Milana Pelca. Sudjelovala je na raznim domaćim i međunarodnim znanstvenim skupovima i konferencijama (Varaždin 2014., Sisak 2015., Zagreb 2016. i 2017., Zadar 2016., Pariz 2016., Split 2018.), međunarodnoj ljetnoj školi „International Summer Study Days on Baroque Ceiling Painting“ (Slovenija–Austrija, 2017.) te održala javna predavanja u Zagrebu i Ljubljani. Na temelju stipendija provela je jednomjesečne istraživačke boravke na stranim znanstveno-istraživačkim institucijama – potpora Instituta za povijest umjetnosti u Ljubljani i Zagrebu za boravak na ZRC-SAZU UIFS, 2017.; bilateralna stipendija Mađarske vlade za istraživanje u sklopu povijesnog muzeja u Budimpešti (Budapesti Történeti Múzeum) 2017., te bilateralna stipendija Sveučilišta u Beču i Zagrebu za boravak na bečkom sveučilištu (Universität Wien) 2018. godine. Bila je izvršna urednica stručnog časopisa *Kvartal* 15 (2018), br. 1–4 te je autorica nekoliko znanstvenih i stručnih radova.

Objavljeni radovi:

Batelja, Juraj; Batelja, Petra, *Bogorodica Zaštitnica u Hrvata. Teološki i povijesnoumjetnički pristup / The Mother of God Protectress Amongst the Croats. A Theological and Art History Approach*. Zagreb, 2013. (autorska knjiga, monografija)

Batelja, Petra, „Kolektivni vjerski identitet na primjerima Bogorodice Zaštitnice u Trškom Vrhcu i Vinagori“. U: *Likovne umjetnosti, arhitektura i povijesni identiteti. Zbornik radova znanstvenog skupa 'Dani Cvita Fiskovića' održanog 2016. godine*, uredile Ana Marinković, Ana Munk, 135–144. Zagreb: FF press, 2018. (izvorni znanstveni rad)

Batelja, Petra, „O ikonografiji sisačke Bogorodice Zaštitnice“, U: Štovanje *Bogorodice na području sisačke nadbiskupije. Zbornik radova mariološko-marijanskog simpozija povodom šeste obljetnice ponovne uspostave Sisačke biskupije, Sisak, 4.-6. prosinca 2015.*, uredila Valerija Kovač, 323–343. Zagreb: Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Kršćanska sadašnjost, 2017. (prethodno priopćenje)

Batelja, Juraj; Batelja, Petra, „La Madonna della Misericordia in Istria“, *Acti* 43 (2013): 59–89. (izvorni znanstveni rad)

Badurina Žakan, Antonija; Batelja, Petra, „Filmsko stvaralaštvo u službi umjetnosti: obrazovna komponenta u dokumentarnim i element-filmovima Radovana Ivančević“. U: *Zbornik radova Znanstveno-stručnog skupa Hrvatski povjesničari umjetnosti – Radovan Ivančević 1931. – 2004.*, uredile Đurđa Kovačić i Martina Petrinović, 275–285. Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti, 2016. (bez kategorizacije)

Batelja, Petra, „Novi susret s nekadašnjom vladaricom. 'King' Maria Theresia.' Osvrt na međunarodnu konferenciju povodom 300.-te obljetnice rođenja Marije Terezije održanu u Hrvatskom državnom arhivu, Hrvatskom institutu za povijest i Hrvatskom povijesnom muzeju, Zagreb, 10. – 11. travanj 2017.“, *Kvartal* 14 (2017), br. 1–2: 67–70. (stručni rad)

Batelja, Petra, „'Pola stoljeća arhitektonsko-kunsthistoričarske suradnje.' Sažetak ciklusa predavanja 'Istraživanja i prijedlozi za obnovu dvoraca u Slavoniji i Baranji, održanih u Društvu arhitekata Zagreb, travanj – svibanj 2016.“, *Kvartal* 13 (2016), br. 1–2: 74–77. (stručni rad)

Batelja, Petra, „Portretna poprsja iz muzeja Međimurja u Čakovcu. Prikaz knjige 'Maja Žvorc, Portretna poprsja iz Muzeja Međimurja u Čakovcu, Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, 2014““, *Povijesni prilozi* 50 (2016) br. 50: 307–310. (stručni rad, prikaz)

Batelja, Petra, „*Hommage* osječkom mostu. Prikaz knjige 'Haničar Buljan, Ivana, et. al, Veliki osječki most / The Great Osijek Bridge, povijesni dossier i suvremena interpretacija, Zagreb – Osijek: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku, 2014““, *Kvartal* 12 (2015), 1–2: 4–6. (stručni rad, prikaz)